

ВІННИЦЯ
ТОВ «Гілан-ЛІД»
2015

Валентина СТОРОЖУК

ПЕРЕКЛАД ІЗ ЛАСТОВИНОЇ

ПРОЗА

УДК 821.161.2-31
ББК 84.4УКР6-4
С82

Книгу видано за сприяння

Вінницької обласної державної адміністрації
та обласної ради

С 82 **Сторожук В. П.**

Переклад із ластовиної. Проза. / В. П. Сторожук. — Вінниця:
ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. — 256 с.

ISBN 978-966-924-146-7

Головні героїні творів Валентини Сторожук — жінки, які заради торжества правди й справедливості не миряться з обставинами і часто кидають виклик оточенню. Авторка показує роль рідної землі й роду в житті людини, демонструє, до яких фатальних наслідків може призвести нехтування святинями й віковою мораллю.

У ліричній драмі «Гривна Скіфської Цариці» йдеться про вимирання українського села у ХХІ столітті, про болісні пошуки героями свого «я».

УДК 821.161.2-31
ББК 84.4УКР6-4

ISBN 978-966-924-146-7

© Сторожук В. П., 2015
© Дідур Л. М., — дизайн, 2015

Пам'ять душі

Директорка етнографічного музею трохи хвилювалася — не щодня ж телефонують із Міністерства культури і просять зустріти іноземців «на найвищому рівні» (ніби у них колись були «на нижчому»)… Міністерська дама кілька разів наголосила, що гості щедро заплатять, та Раїса Павлівна охоче віддала би свою місячну зарплату, аби те товариство поїхало деінде: у подібних випадках завжди відчувала острах не так перед чужоземцями, як перед клерками, що їх супроводжували і сунули ніс у кожную шпарку.

Поглинута роздумами, директорка не відразу звернула увагу на трьох чоловіків перед вітриною з димленою керамікою, а коли побачила, то вирішила, що це студенти-історики, які напередодні домовлялися про відвідини; здається, їх цікавлять жіночі прикраси та головні убори. Поправивши на плечах квітчасту тернову хустку з китицями, Раїса Павлівна підійшла до гурту і привіталася.

— Добрий день, — поклонився молодик у чорному елегантному костюмі. — Я Андрій Іванчук, працівник посольства... З вами домовлялися з Міністерства. Даруйте, що турбуємо у свята — маємо гостей... Із Різдом вас і весь колектив! Усяких гараздів!

— Дякую, — усміхнулася директорка, — а вибачатися не варто: у нас робочий день. Хтось, звісно, ще празникує, а ми працюємо, щоб люди могли доторкнутися до прекрасного й вічного. Це не високі слова, а суть нашого життя. Отож, ласкаво просимо!.. І скажіть, що б ви хотіли побачити й почути...

— Спочатку я відрекомендую гостей... Джордж Мейсон зі Сполучених Штатів, — показав на сивочолого сорокарічного чоловіка з відеокамерою. — А Іва прилетіла з далекої планети...

— Іва? — перепитала директорка, сконфужена тим, що прийняла невисоку худу коротко стрижену дівчину в джинсовому костюмі за чоловіка. — У них теж є такі імена?

— Ні, я назвав... а їй сподобалось... Іва хоче подивитися вишиті сорочки. І, якщо можна, приміряти стародавній жіночий костюм. Розумію, що це музейні експонати, але вона дуже просила...

Дівчина усміхнулася і кивнула головою.

— Вона знає українську мову? — здивувалася директорка.

— Синхронний перекладач, — показав на навушник в Івиному вусі. — У Джорджа теж... Та спочатку я поясню мету нашого візиту... Або краще хай Іва скаже сама, а я перекладатиму, бо вона розмовляє тільки англійською.

— Я теж непогано володію нею.

— От і добре... Але вона просить, щоб ви розповідали українською — хоче насолодитися її милозвучністю...

Раїса Павлівна запросила Іву до свого кабінету, посадила на диван і напоїла узваром, а чоловіки пішли до відеозали, де студенти театрального вузу показували вертепну драму.

— Ви вірите в реінкарнацію? — запитала дівчина, коли zostались удвох. — Якщо ні, то навряд чи мене зрозумієте...

Директорка взяла зі столу маленьку іконку Почаївської Божої Матері, потримала в руках, перехрестилась і поставила на місце.

— У молодості я не вірила ні в що, — обернулася до Іви, — такі були часи. Після сорока років навернулася до Бога... Та останнім часом (нещодавно мені минуло шістдесят, але на пенсію не відпускають) вірю, що зі смертю людини її душа не перестає існувати...

— А вам не кортіло дізнатися, ким були в попередніх життях? — прошепотіла гостя.

— Шановна панно, — зітхнула й усміхнулася Раїса Павлівна, — якщо навіть перевтілення існує, моя нинішня душа нічого не знає про ті, попередні... А наступні так само уявлення не матимуть про нинішню... Але це моя особиста думка, не зважайте на неї.

— А мені здається, що я вже колись жила, і не раз... Т а м я часто бачила сни зі своїх попередніх життів... Власне, й на Землю прилетіла, аби дещо з'ясувати...

— Розкажіть мені про себе і про те, як до вас прийшло це відчуття...

З а земними мірками вона була щасливою: мала сім'ю, дах над головою, власний зореліт, щоб мандрувати по своїй планеті, а згодом літати до приятельок на інші. Наставники часто

відправлялися в міжгалактичні відрядження, тому дівчинка зарання стала самостійною і приймала важливі рішення... Куди поділися батьки? На їхній планеті дітей на народжують — вирощують у спеціальних інкубаторах. Коли маляті виповнюється рік, йому підбирають родину (закон дозволяє мати лише одну дитину, власне, ніхто й не прагне більше, бо жінки працюють нарівні з чоловіками, а поняття «берегиня домашнього вогнища» взагалі відсутнє) зі спеціальним приписом щодо майбутньої професії. В електронній базі даних їхнього Міністерства праці є відомості про всіх мешканців: де, ким і з якого часу працюють. Професія визначається на все життя, і про перекваліфікацію не може бути й мови. Зате в них усі, як кажуть земляни, спеціалісти широкого профілю. Вона, наприклад, інженер-конструктор-астронавт. Через те американські колеги казали на неї Іда, а містер Андрій назвав Івою, пояснивши, що «конструктор» і «винахідник» — одне і те ж¹. Чи подобається їй професія? О, так! Вона вчилася відмінно, і викладачі ставили її за приклад; у техніці розуміється краще за деяких представників сильної статі. Іва (чи Іда, це як вам більше подобається; взагалі, в документах вона записана як Ей-Зет, а точніше, AZ-10/95-07) зробила ряд винаходів, що застосовуються на декількох планетах. У неї є приятель, якому симпатизує і довіряє деякі свої сумніви й переживання. Ел-Ейч — дуже мовчазний, але одного разу зізнався, що йому потрібна саме така супутниця і він готовий стати наставником. О, не дивуйтеся, що її так зворушило це скупе освідчення! Їхні чоловіки (особливо молодше покоління) або взагалі не хочуть заводити сім'ю, або вважають, що дітьми повинні опікуватися жінки. Видно, це всесвітня пошесть... Вона не казала Ел-Ейчу про справжню мету своєї подорожі на Землю, але, мабуть, він здогадався, бо на прощання пильно подивився їй в очі й прошепотів: «Якщо тобі на Землі буде краще, залишайся — я не сердитимусь». Вона розповіла про це Мейсонові, і той сказав, що Ел-Ейч — справжній джентльмен... А як тут називають таких чоловіків? Лицар? Гарне слово! Треба його запам'ятати! Козак?! О, це ще краще!!! Джордж говорив, що земляни через кохання втрачають розум і роблять необдумані вчинки. Сам чин чого тільки не втворював, коли закохався... по ніс чи по очі? (ні, по вуха!), але та міс не відповіла йому взаємністю... На їхній планеті все простіше й прозаїчніше, але в якомусь земному житті вона любила хлопця... схожого на пана Андрія (та йому не слід це знати). Мейсон теж когось

¹ Engineer, designer, astronaut (англ.) — інженер, винахідник, астронавт.

нагадує... Але кого? Де і коли бачила вона це мужнє, наче витесане з каменю, обличчя? Він нічого не каже про свої почуття, однак треба бути сліпою чи бездушною, аби не здогадатися...

З чого все почалося? Повертаючись із занять, вона впала і вдарилася головою, ледве дійшла додому, тамуючи біль. Наставників не було — вони постійно десь щось будували; коли й появлялися, то тільки для того, щоб дати чергові настанови, як поводитися за їхньої відсутності. Іва ще з дитинства зрозуміла, що в них є справи куди важливіші, ніж її виховання, і намагалася не завдавати їм клопоту. (О, вона зробить усе можливе, щоб її дитина не сиділа сама в чотирьох стінах і не вирішувала непосильні для її віку проблеми!) Втім, якби нею постійно опікувалися, її життя склалось би по-іншому, і вона б не побачила тієї жінки...

На ній був дивний одяг (тепер Іва знає — то вишита сорочка), а голова зав'язана якоюсь тканиною. Пані Раїса каже, що то намітка. Треба запам'ятати і це слово... Жінка присіла поруч, приклала руку до забитого місця і прошепотіла: «Не бійся, доню, я з тобою. Все пройде, от побачиш». Ні до того, ні після ніхто не називав її донею!.. А ще — згодом — рибонькою, зіронькою, ясочкою, квіточкою... Вона записувала ті слова й повторювала, коли було сумно чи самотньо. (Пан Андрій пояснив їх значення — так українські матері звертаються до своїх дочок)... Схилившись над нею, жінка заспівала якусь гарну пісню, поцілувала в лоб і пішла. Проснувшись уранці, дівчинка не відчувала болю, тільки мелодія пісні бриніла в голові, і вона дуже часто мугикала її, залишившись на самоті. То була колискова?.. Пані Раїса попросить свого науковця, аби записав для Іви декілька стародавніх колискових?.. О, це чудовий подарунок!..

Раїса Павлівна показувала гостям музейні колекції — посуд, верети й килими («Оцьому, панове, близько трьохсот років! Нам його подарувала Василина Григорівна Кулик із села Терешки»), рушники, хустки і, звісно ж, сорочки. Біля останньої вітрини Івині очі заблищали, вона переводила погляд з однієї сорочки на іншу, а оглянувши всі, важко зітхнула.

— Ви пам'ятаєте той узір? — запитала директорка.

— О так! Впізнаю серед сотень і навіть тисяч!

— Гарзд, я покажу ще дещо... Взагалі, ми не пускаємо туди сторонніх, але з огляду на ситуацію...

У музейних фондах — святая святих — стояли ряди зашклених шафок. Раїса Павлівна відчинила одну з них, найбільшу, де на плічках висіли сорочки, і кивнула до Іви — дивіться, мовляв. Та знімала кожну сорочку, пестила руками, тулила до грудей, але так і не знайшла того, що хотіла.

— Вибачте, — знітилася, почепивши останню. — Я розумію, що неможливо зібрати все... Тим паче, пан Андрій казав, що на цій землі точилося стільки воєн...

— Раїсо Павлівно! — озвався Іванчук. — А де ще можна побачити сорочки чи бодай зразки вишивок? Ми б під'їхали, поки не стемніло...

— Нікуди не треба їхати, — таємниче прошепотіла директорка.

Привівши гостей у кабінет, вона зняла з полиці стос альбомів та журналів і розклала на столі:

— Якщо не знайдемо в цих виданнях, я попрошу, аби принесли інші...

Сидячи біля столу, господиня гортала великий альбом і захоплено розповідала про давні узори, а гостя не приховувала захвату. Андрій із журналами вмовстився на дивані, без особливо-го інтересу розглядав ілюстрації, а краєм вуха слухав, чому українські жінки з давніх давен вишивали на сорочках калину, ружі, дубове листя, ромби чи сваргі. Та вже за якихось хвилин десять здалося, що все це йому сниться: і дивакувата інопланетянка, і мовчазний Мейсон, який курить на веранді (може, й собі попросити філіжанку кави й піти до нього?), і фанатична директорка, яка, певне, весь день розповідатиме про свої сорочки, горшки та рядна й не стомиться. Потім Іванчук прислухався до себе й занепокоївся: Іва, з якою познайомився кілька годин тому, запалила маленьку іскорку в його зраненій душі... Господи, швидше б усе закінчилося! Бо й він — чого доброго — почне думати, ким був у якомусь із попередніх життів!.. Щоби прогнати підступні думки, Андрій трусонув головою й узяв новий журнал.

— Пане Андрію, вам не сумно? — запитала Раїса Павлівна, відірвавшись від альбому. — Ми так захопилися, що й забули про вас.

— Я знайшов дещо цікаве... Бачив колись і чисто білу вишивку, й чисто червону, але про чорну навіть не чув...

— То дуже самобутня вишивка! — вигукнула директорка. — Такі сорочки вишивали тільки в селі Терешки. Я вже згадувала за нього. Та, на жаль, воно вмирає — залишилося десятків

зо три хат... Я їздила туди не раз, сподівалася купити в когось сорочку для фондів. Не продали: нових, кажуть, ніхто вже не вишиває, а старі березуть у скринях в останню дорогу... Подайте, будь ласка, журнал.

Побачивши світлина, Іва зойкнула й затулила руками обличчя.

— Вона?! — майже одночасно запитали Раїса Павлівна та Андрій.

— Вона, — закивала головою. — Вірніше, така, як була на жінці, що приходила в мої сни... Я хочу поїхати в те село! Це далеко?

— Якщо дороги не замело... — директорка задумалась, очевидно, щось прикидала, — доброю машиною... годин п'ять-шість...

— Пане Андрію, поїхали з нами, — не відриваючи погляду від журналу, попросила Іва. — Звичайно, якщо вас не обтяжує наше товариство...

— З вами куди завгодно! — випалив чи то жартома, чи то всерйоз. — Хоч на край світу! Хоч на вашу планету!!!

Пропекла чорними очима («...як терен, як терен») і тихо подякувала.

Вирвавшись на заміське шосе, чорний позашляховик додав швидкості, ніби збирався наздогнати берези й тополі, що кинулися врозтіч.

— От якби вся дорога така! — вигукнув водій. — І щоб у селі не було снігу!

— Там сніг випав перед Новим роком, але дороги прочищені — я дізнавався, — відповів Андрій. — У таку пору село, наче в казці, і я хочу показати гостям справжню зиму.

— Я вже звернула увагу, що тут дуже красиво, — Іва, яка сиділа поруч із водієм, обернулася й подарувала Андрієві ніжну посмішку, а потім підморгнула Мейсонові.

— Хіба це зима?! — спохмурнів Іванчук. — Як пригадаю дитинство, аж клубок до горла підступає... Бувало, сніги (а ми жили біля лісу) позасипають хати аж під стріхи — носа надвір не висунеш. Дядьки візьмуть лопати, прогорнуть стежечку до центральної дороги, де вже хазяйнує бульдозер... Ідеш до школи сніговим тунелем і відчуваєшся безпомічним проти матінки-природи... Чи то зими такі були, чи нам, малим, здавалося... Як ви гадаєте, Вікторе?

— Були, та загули, — зітхнув літній водій. — Після чорнобильського лиха ніхто таких уже не бачив... І не побачимо!

— Андрію, а де ваше село? — запитала Іва.

— Воно залишилося в моєму серці та моїх спогадах, — мовив із болем. — То зона відчуження — після аварії на Чорнобильській АЕС людей вивезли в інше місце...

— Печально... — скривилась Іва, і Джордж відмітив для себе, що за останній день вона стала сентиментальнішою.

— Гірко й страшно! — простогнав Андрій.

— Це державний злочин, — додав Віктор. — Я не раз там бував...

Трохи помовчали, а тоді водій почав згадувати забави свого босоногого дитинства — ковзанку і гірку з санчатами. Летиш на тих санчатах — аж вітер у вухах свище, і відчуваєш неземне блаженство!

— Або на портфеліку, — засміявся Іванчук, — хоч і знаєш, що мама сваритиме...

— Мама ще жива? — поцікавилась Іва, якій страшенно подобалося це слово, бо саме так у своїх снах-мареннях називала вона жінку в сорочці, вишитій чорним узором.

— Відійшли обоє... у тому ж вісімдесят шостому, — ураз спохмурнів. — Вони працювали на атомній станції... Тато помер від опромінення, мама — з туги за ним...

І знову мовчанка... Тільки дерева, стовпи, скирти й поодинокі зустрічні машини миготіли за вікнами. Далі дорога пролягла через велике село, де у кожному дворі — сад і криниця, а під ворітьми — лавочка, мабуть, для того щоб улітку — після роботи чи на свята — господарі могли погомоніти з сусідами. Біля крайніх хат Андрій попросив зупинитися, а коли вийшли з машини, показав на дітей, які з галасом спускалися з гірки, і задерикувато запитав Іву, чи не хоче вона з'їхати на санчатах.

— З гірки? Мені... страшно.

— Страшно?! І це говорить астронавтка, яка подолала... Не знаю, яка відстань розділяє наші планети, але думаю — чимала.

— А де санчата?

— Візьмемо на прокат.

— Тут, на полі, є пункт прокату?

— При бажанні все можна знайти... якщо в кишені водяться гроші...

Він схопив збентежену Іву за руку й потяг до гурту, гукнувши Мейсону, що цигарки й термос із кавою — у чорній сумці. Спочатку дітлахи насміхалися з дивного дядечка, що вирішив покатати свою тітоньку, та коли він зашелестів фіолетовою купюрою, вдарили по руках.

Цмулячи каву, Джордж із заздрістю дивився, як ті двоє летіли на санчатах згори, як перевернулися і дуже довго зводилися та обтрушували одне з одного сніг, а коли він обійняв її та пригорнув

до себе, відвернувся. Така, мабуть, його доля: тільки-но зустрине гарненьку дівчину чи жінку й почне складати плани на майбутнє, як знайдеться якийсь вискочка — молодший, красивіший — і все йде шкереберть...

— Іво, не плач, — шепотів Андрій, витираючи їй сльози, а самому хотілося голосити, кричати на весь світ, бо завтра вона скаже «гуд бай» і сяде в літак, а за кілька днів буде на своїй планеті, про яку він раніше й не чув. — Тобі боляче?

— Я налякалася і дещо пригадала... з того життя, — сказала вона, утнувшись у його плече. — Ми летіли колись на санчатах із гірки і ти... мене пригортав... Зі мною постійно так — лише відчую страх чи біль, відразу постають спогади... Так було й тоді, коли вперше побачила вогонь...

— На жаль, я нічого не пам'ятаю, — торкнувся вустами її тендітного вушка. — Вибач, Іво.

— Тоді я була Ївгою! — усміхнулася крізь сльози. — Лише тепер я зрозуміла, чому тенькнуло серце, коли ти сказав — Іва.

— Ївга — похідне від Євгенія, тобто шляхетна, благородна... А як звали мене?

— Твоя мама кликала Івасиком, Іванчиком, а я — Івашечком... Коли нас охопив пекельний вогонь, я лементіла: «Івашечку, хто захистить цю землю, якщо ми всі загинемо? Хто посіє на ній жито-пшеницю? Хто народить синів і доньок, аби не обірвалася нитка родоводу?»

Н а її планеті все похмуре й сіре — краєвиди, дерева, квіти і навіть небо. (Хоча коли не бачиш кращого, то думаєш — так має бути скрізь). А їй часто снилися дивні дерева, укриті рясним білим цвітом, як тепер — снігом. Разом із меншими дівчатками (подругами чи сестрами?) вони гралися під тими деревами, рвали золотисті квіти і щось плели на голівки... То віночки з кульбаби? Сільські дівчатка донині плетуть їх навесні?.. А потім узялися за руки й співали веселу пісеньку про жучка. «Грай, жучку, грай, тут тобі край»? Так, так. Пан Андрій теж знає пісеньку? Це веснянка, і їй кілька сотень років? А ще — пригадала! — над деревами літали й гуділи великі жуки. Ті дерева звуться вишнями, а жуки — хрущами?

В Україні й досі ростуть вишні? Рідко? От шкода! А хрущі вимирають від радіації та отрутохімікатів? Іва попросить пана Андрія, аби подарував малюнки квітучої вишні та хрущів — візьме собі на згадку.

Вона мала розповісти про вогонь? Ой, дійсно... По закінченні роботи на об'єкті (не може сказати, на якому, бо підписала міжпланетну угоду про нерозголошення таємниці) Мейсон повіз її до своїх друзів. Пан Андрій знає, що таке молодіжна вечірка? Справді, надто гучна музика, спиртне й залицяльники. Джорджеві приятелі чомусь вирішили, що вони закохані, й кидали недвозначні натяки, а він густо червонів і показував кулак.

Опівночі пішов дощ, у будиночку стало прохолодно, і вона тремтіла, аж зуби стукотіли. Мейсон попросив Кларка, господаря і свого шкільного друга, розпалити камін. Сидячи у плетеному кріслі, Іда милувалася язиками полум'я й відчувала особливе піднесення. Вона вперше бачила вогонь! Джордж сказав: це одна з основних земних стихій, що має нечувану силу, бо може бути як другом, так і ворогом.

Дівчина довго вдивлялася у вогонь, і перед нею постало видіння... Ні, ні, вона не заснула, бо пам'ятає, як Глорія, дружина Кларка і колишня подружка Джорджа, прикрила її пледом, а Енн, струнка довгонога мулатка, принесла чашечку кави... Та раптом усе зникло, зосталося тільки вогнище... на березі річки, де зібралися хлопці й дівчата, одягнені в сорочки з чорними узорами. У неї на голові, як і в інших дівчат, був вінок із різних квітів. Хлопці й дівчата бралися за руки й стрибали через вогнище... То Купальське свято? Його відзначають у пору літнього сонцевороту, коли Сонце в небі — найвище?.. Івашечку, ми стрибали через купальське вогнище! Ти й цього не пам'ятаєш?.. Пригадай, як веселилися біля деревця, прикрашеного квітками й різнокольоровими стрічками. То марена — гільце з верби чи вишні?..

Треба йти до машини? Ні, ні, вона не замерзла, не турбуйтеся, пане Андрію! Її зігрівають відблиски купальського вогнища, бо й зараз його бачить... Що було далі?.. Мейсон узяв її за руку, усміхнувся й запитав, як вона почувається. Розплющила повіки, відказала: добре, як ніколи... Кларк ще підклав дров, вогонь спалахнув, загрозливо загоготів, і дівчині здалося, ніби вона разом із іншими людьми (знову вони в тому дивному одязі!) зачинена в будівлі, охопленій полум'ям. Кричать чоловіки, пищать діти, голосять жінки, просять пощади старенькі, але ніхто не може вирватися,

бо двері міцно зачинені... Ось уже вогонь охоплює її одяг! Іда зривається, біжить і, знесилена, падає... Кларк із Джорджем підіймають її, несуть у кімнату Глорії і кладуть на софу; господиня дає якісь пігулки; Білл, таксист, переконує, що треба негайно звернутися до лікаря — його машина стоїть у дворі, а друг має приватну клініку... Вона зводиться, просить вибачення за завданий клопіт і відповідає, що їй краще — не треба їхати до лікаря, а тим паче — говорити щось її колегам...

Водій сигналить. Що, пора вирушати? Ще пару хвилин, пане Андрію! Вислухайте далі... Спасибі, ви дуже люб'язний... Джордж пояснив її стан перевтомою, Енн — зміною погоди, бо в неї особисто перед дощем «скаче» тиск і ниють суглоби. Іда промовчала, але наступного дня за ланчем розповіла всю правду, і її зрозуміли. Більше того, з'ясувалося, що Енн теж вірить у реінкарнацію, а її приятелька, правнучка емігрантів, вивчає ці питання, тому за якусь годину вона говорила з Яриною, сидячи в її кабінеті. Та уважно слухала, деякі моменти просила переповісти по кілька разів і щось записувала у товстий зошит. Потім завела за ширму, поклала на канапу, наказала розслабитися й нічого не боятися і підключила якийсь дивний апарат... Іда ще багато чого пригадала й пережила, але про це згодом... Їй дуже пощастило, бо предки Ярини — родом із України. Та Ярина — дивовижна жінка! Вона сказала: «Ти жила в Україні: перший раз у шостому столітті, другий — у сімнадцятому... Може, й ще колись, не знаю. Поки що я чітко бачу два твої втілення... Ти мусиш туди поїхати».

Іда попросила керівника своєї групи, щоб дозволив побувати в Юкрейні, бо нібито має ряд задумів із охорони довкілля, а що робитиме насправді, й сама чітко не уявляла. Той відпустив, правда, неохоче, а Джордж через своїх впливових друзів оформив усі необхідні документи і зголосився її супроводжувати... У Міністерстві охорони довкілля її люб'язно вислухали і ще люб'язніше відмовили — вітчизняних фахівців хоч греблю гати. Шкода, бо вона хотіла прислужитися народові, який вважає своїм!

У Терешках біля напівзруйнованого клубу знайшли невеличку хату з розмальованими стінами. У ній жила Василина Григорівна Кулик, колишня учителька й керівник фольклорного колективу, якій Раїса Павлівна написала лист, а Андрій — ще в місті — купив теплу хусточку.

— Обов'язково потрібно щось брати? — перепитала Іва, коли він поклав гостинець у барвисту торбинку, а в іншу — хлібину, пляшку вина, цукерки і мандарини.

— Та якось незручно, — звів плечима. — З дитинства мене вчили, що не годиться йти в гості з порожніми руками... До того ж Різдвяні свята. Бабуня — в літах, може, й не здужала щось приготувати... Я звернув увагу, що тут і магазину немає. Де люди купують усе необхідне, адже до райцентру — далеченько?

— А коли й щось зготувала, то поставить на стіл, бо такі вони, старенькі сільські люди: останнім поділяться, — докинув водій. — І тоді нам стане соромно...

Бабуня Василина, одягнена в сорочку, заради якої здолали таку відстань, зраділа, як мала дитина. Щебетала, що на Різдво у неї гостювали донька й невістка (син і зять уже переставилися), внуки, правнуки і маленька праправнучка Василюк. Вона дістала з холодильника шинку, домашню ковбасу, голубці й котлети — мовляв, сусіди, молодші й здоровіші, кололи кабанця, то принесли свіжини, і в неї на свята стіл був не гіршим, як у людей. Потім нарізала сервелату, оселедця, копченого сала («Діти привезли, думали, що не буду готувати, бо я в грудні тяжечко захворіла, тільки перед католицьким Різдвом очуняла»), поставила п'ятизірковий коньяк і домашній вишняк. Вражений такою гостинністю, Джордж не знаходив слів, урешті сказав, що під час цієї поїздки багато зрозумів і переосмислив. Коли Андрій переповів бабуні причину його захоплення, старенька відповіла, що в їхніх краях люди здавна відзначалися особливою щедрістю та гостинністю, за які не всі платили вдячністю...

Незабаром до Василяни Григорівни прийшли ровесниці — колишні учасниці фольклорного ансамблю — з тарілками чи вузликами в руках. Побачивши зачудування гостей, а надто Іви, їхніми вишитими сорочками, бабуня Василина пояснила, що в їхньому селі дотепер збереглася заведення — одягати вишиванки на Великдень і Різдвяні свята. А бабуня Марусина скрушно зітхнула: коли вони, німічні баби, відійдуть, неповторні вишивки зникнуть, і хіба в якомусь музеї іноді згадають, що було колись село, в якому жінки мережили сорочки — собі, чоловікам і дітям — чорною низзю.

Заставивши стіл тарілками й полумисками, бабуня Василина підійшла до покутя й узяла з пахучого сіна макітру з кутею. Перед початком трапези господиня прочитала молитву, потім усі, крім Джорджа, тричі перехрестилися. Узяли по три ложки куті, пригубили

вишняку за святе Рожество (Віктор побідкався: якби не за кермом, теж не відмовився б, то бабуня пообіцяла налити йому пляшечку з собою), й поволі зав'язалася жвава розмова. Іві, яку представили як спадкоємицю емігрантів, що виїхали з тутешніх місць (Раїса Павлівна порадила не говорити набожним бабуням правди, аби не прийняли за аферистів), дуже сподобалась кутя. Вислухавши розповідь про значення цієї сакральної страви для українців, вона попросила ще і смакувала, примруживши очі, — очевидно, щось пригадувала. Андрій уперше почув, що пращури вважали її жертвовною стравою на честь прабатька всіх богів Сварога. Він ніяково зізнався, що не їв її на Святвечір: коли живеш сам, то готуєш те, що потребує менше часу й зусиль; бабуня Ксеня, схожа на його бабцю Ганну, сказала, що кутю можна їсти цілі святки, аж до Водохреща, як і колядувати. Йому враз стало соромно, що давно не бачив рідних, тож твердо вирішив: накупить подарунків бабуні, стареньким дядькам і дядинам (молодь давно виїхали на заробітки за кордон) і в найближчі вихідні поїде в гості. Він, як і Джордж, теж робив висновки з цієї «прогулянки із задоволенням і не без моралі»... Чи як там у Шевченка?..

Наливка, яку Мейсон назвав вишневим віскі, робила своє: бабуні розчервонілися, перестали соромитися і навперебій хвалилися, хто в кого колядував. Дивлячись на сивих зозульок (так його бабця Ганна називала своїх товаришок), Іванчук з боєм подумав, що й вони колись були молодими, красивими, повними сил, а тепер — схожі на прибиті морозом квіти морозцю (у деяких селах їх ще називають покровою), що ростуть під сільськими тинами: дивляться старенькі телевізори й чекають Різдва чи Великодня, коли приїдуть діти з онуками.

Андрій несміло заїкнувся про сорочку, і лице бабуні Василяни проясніло.

— А як же! — сплеснула в долоні. — У мене в скрині є ще одна, доньчина... Нехай міряє на здоров'я! Може, її прабабця колись таку носила...

У вишитій сорочці, рясній оксамитовій спідниці, червоній квітчастій хустці й коралях, що баба Ксеня зняла зі своєї шії, Іва стала зовсім іншою. Народний костюм підкреслив її вроду, непомітну з першого погляду (як коштовна оправа — благородство діаманту), і Андрій вирішив, що приказка «Не одяг прикрашає людину» не стосується українських стрів.

— А чому на ваших сорочках — тільки чорні узори? — дивувався Віктор. — З дитинства знаємо: червоне — любов, чорне — журба, а тут — тільки чорне...

— Ой, соколику! — сплеснула руками бабуня Марусина. — Скільки разів наше село палили, а людей убивали!.. Де тим вишивкам бути веселими?

— Василю, розкажи, як воно було, ти ж одна поміж нас учена, — бабуня Катерина витерла сльози краєм хустини й повернулася до Андрія: — А ми все життя сапали в колгоспі буряки, світу білого не бачили...

— І хоч піт очі заливав, а сорочка приставала до тіла, співали пісень, — додала бабуня Ксеня. — Ми ще заспіваємо! Правда, дівки?!

Іванчука розвеселило останнє слово, бо його бабуня та її сусідки теж отак зверталися одна до одної. Він подумки прикидав, по скільки ж літ оцим «дівкам». Мабуть, за вісімдесят... Нівроку! Дай боже, дожити до їхнього віку при здоров'ї та світлому розумі, здужати приголубити чарчину й хотіти співати!

Тим часом бабуня Василина розповідала давній переказ, який уже кілька століть передавали від роду до роду, з уст в уста. Підперши руками важку голову (чи то від вишняку, чи від хвилювання, а швидше за все — від того й іншого), Андрій уявляв юрби святково одягнених людей, які на Великдень збиралися до церкви зі всіх кінців села. (Тоді тут було містечко Рокитня, а вздовж берегів повноводої річки Мурашки, від якої нині лишився струмок, густо росли верби, їх у народі звали рокитами). Поважно йшли чоловіки; бігли, пустуючи, діти; жінки та дівчата несли прикриті тканими рушниками кошики з пасками й крашанками. Звідусіль лунало: «Христос воскрес!» — «Воістину воскрес!» Певно, вже й уявляли, як після відправи зберуться родинами, сядуть за столи, похристосуються освяченими крашанками й розговіються після Великого посту, а молодь виспівуватиме на вигоні великодні веснянки. Та жодна душа не вийшла з храму того чорного дня. Наскочили вороги, зачинили церкву й підпалили — не пожаліли ні старого, ні малого. Потім вершники, дико регочучи, з факелами літами по селу й пускали червоного півня в кожне обійстя. Вижило кількоро людей, сини якогось Терешка, які чомусь не пішли в церкву. Коли почалася облава, вони заховалися в погребі, то не згоріли живцем... З часом містечко відродилося, стало зватися Терешками, а жінки почали вишивати сорочки чорними нитками. Узори різні — «сосонка», «виноград», «косички», «сигма», але чорний колір нагадує нащадкам про невинно убієнних.

Утнувшись в Андрієве плече, Іва схлипувала, а йому здавалося, ніби із глибини віків чує розпачливий дівочий зойк: «Івашечку, хто захистить цю землю, коли ми всі загинемо? Хто посіє на ній жито-пшеницю? Хто народить синів і доньок, аби не обірвалася нитка родоводу?»... Отже, те, що вона фрагментарно пригадала, відбулося з ними... в цьому селі... в котромусь із попередніх життів... І саме сюди занесло їх на Різдяні свята. Що це? Містика? Божевілля? Чи й справді існує реінкарнація? Але стривай! Василина Григорівна каже: чорні узорі з'явилися після трагедії в церкві, а Іва чітко їх пам'ятає. Очевидно, мова йде про іншу трагедію, з іншого її життя... Скільки їх — малих, великих і величезних — відбулось і на цій землі, й у всій Україні! Не скупилось на них і стекле двадцяте століття: Перша світова війна, революція, громадянська, голодомори, репресії, Друга світова, названа вітчизняною, Чорнобиль... А хіба вимирання українських сіл — не трагедія?! Може, ще гірша, ніж усі попередні... Бо ж невідомо, чи оживуть колись оці забуті, занедбані, сплюндровані села... Доконали їх не чужинці, не зайди — свої безбатченки й покручі!

— Тільки у вашому селі вишивали такі сорочки? — запитав Андрій, зачеплений за живе.

— Спочатку — тільки в нашому, — відказала бабуня Ольга. — Та життя не стоїть на місці — наші дівчата віддавалися на інші села, то поступово й там чорні узорі витіснили інші. Але, щоб їхні сорочки відрізнялися від наших, додавали невеличку смужку іншого кольору: в одному селі — червону, в іншому — зелену, ще десь — вишневу чи коричневу... Останніх років тридцять по навколишніх селах не те що не вишивають, а й не одягають вишитих сорочок.

— Може, і в нашому сталось би подібне, якби не Василина Григорівна, — додала бабуня Ксеня. — Вона звела нас у фольклорний ансамбль, возила на всілякі концерти й фестивалі, то хоч трохи світа побачили... Завдяки їй ми полюбили пісні й ні за які гроші не продаємо наших сорочок, хоч уже багато охочих приїздило до села...

Андрій запитав Іву, чи була на «тій сорочці» ще якась нитка, крім чорної, і вона твердо відповіла — ні.

— То виходить, що вона... тобто її корені — з цього села, — зробив висновок Віктор.

Випили ще по ковточку вишняка — за господиню та її рідню. Бабуня Ксеня взяла полумисок з голубцями, поклала два Іві, а потім і Мейсонові й запитала, чи у них є така страва. Той заперечливо покрутив головою, а голубці їв так, що аж за вухами лящало.

— У нас без голубців жодна okazія не обходиться, — не вгавала старенька. — Що б не робили — весілля, родини, хрестини... навіть похорон чи поминки, вони обов'язково мусять бути на столі. І на Святвечір є серед дванадцяти страв. Правда, їх теперечки з пшоном роблять хіба сліпі баби по глухих селах! Скрізь із рисом — наче ми китайці...

Бабуня Василина розкрила стару мальовану скриню («Це мені тато купили у придане! Мамину Раїса Павлівна забрала до свого музею. Ще й цю донька віддасть, коли я переставлюся...») і витягла звідти старі тернові хустки, пропахлі полином. Посеред хати поставили табурет, посадили на нього Іву і бабуні, згадуючи молодість, вив'язували їй ті хустки різними способами, а Віктор фіксував усе на Джорджеву камеру, бо в того тремтіли руки. Ще зняв її коло печі з рогачами й великим здротованим горшком; під образами, біля дідуха — з різдвяним калачем «Рожество» (бабуні казали: колачем), яким упродовж свят накривали макітру з кутею; коло мисника — з глиняними полумисками.

Потім господиня пішла у другу кімнату й винесла весільний віночок своєї доньки зі стрічками. Іва приміряла його перед дзеркалом і знову розплакалась, а бабуні кинулися її заспокоювати. Андрій розумів, що діється в її душі, тому не спішив з розрадою чи порадою — може, пригадає щось важливе і... захоче залишитися.

Мейсону здалося, ніби ґрендмазе² здогадуються, що в нього на душі, й він, заваривши собі каву, яку залишила внучка Василини Григорівни, вийшов на ґанок. Джордж був не проти, щоб Іва зосталася в Україні, з Андрієм. Звісно, тут вона почуватиметься краще! А він зможе хоч іноді спілкуватися з нею по скайпу...

Тим часом жінки «пустили колю» — одна, випивши чарку, припрошувала іншу, звертаючись до неї по імені та по батькові, а тоді всі гуртом співали жартівливу пісню й приплескували в долоні. Коли «коля» дійшла до Андрія, бабуня Ксеня запитала, як його по батькові.

² Бабусі

— Олександрович... — відповів розгублено. — Але я не вмію співати...

— Умієш, голубе, умієш! — сказала бабуня Марусина, наповнюючи по вінця його келишок. — Ти й сам про це не здогадуєшся!.. Не бійся, ми допоможемо.

Бабуня Ксеня взяла свій келишок і, рухаючи тулубом, затягнула:

*— Никанорівна випиває,
Олександровичу наливає...*

Далі підхопили всі, у тому числі й Іва:

*Бігла, бігла кізочка ледом,
Добра, добра горілочка з медом.
Бігла кізка топиться,
А цапок біг дивитися.
Кізка — бовть у ополонку,
Цапок її за головку —
Смик!*

Андрій теж співав, якщо те гукання можна назвати співом, а після дружного «смик!» перекинув келишок. Довелося випити всю, бо Василина Григорівна сказала: «Не залишай мені сльози... Я їх удосталь вилила»... Він так само наливав Іві («...Люба Івонька випиває») і з допомогою бабусь приспівував до неї.

«Дівки» ще заспівали дві колядки, Іва заворожено слухала і плямкала губами. А коли проводили їх до машини, Іванчук попросив пригадати якусь дуже-дуже стару колядку або щедрівку, ще язичницьку. Бабуні знизували плечима, а Василина Григорівна затягнула улюблену пісню своєї мами:

*Ой на річці, на Ордані,
Стоїть човен мальований,
Щедрий вечір, добрий вечір.*

Далі підхопили і «сиві зозульки», й Іва:

*...А в тім човні три листочки,
Щедрий вечір, добрий вечір.*

Не мугикала, як перед тим, а співала!

— Іво, ти знаєш цю пісню? — не стримався Андрій.

— Так, знаю, — відповіла українською.

— Генетична пам'ять, — зітхнула Василина Григорівна. — А яке соковите мецо-сопрано!

— А може, пам'ять душі? — запитав Андрій.

— Так, Андрійку, — пам'ять душі, — знову українською.

І співали далі:

Ясен місяць — пан господар,

Щедрий вечір, добрий вечір.

— Яка ж це язичницька колядка, якщо в ній співається про Йордан? — буркотів Віктор, допалюючи цигарку.

— Не Йордан, пане Вікторе, а Ордан, — лагідно мовила Василина Григорівна. — Мої бабуня казали, що Ордан — святий підземних вод, який проганяє зиму й прискорює прихід весни...

*Н*у, й доспівалися! — гарячкував Мейсон. — Містере Андрію, ви забули, що зимові дні короткі? Коли приїдемо в готель? Опівночі?

— Ні, завтра вдень! — відповів задержувато.

— Як це — завтра вдень? — крикнув Джордж. — Ви хочете сказати, що ми спатимемо... в машині? Даруйте, але я так не звик!

— Не хвилюйтеся, містере Мейсоне, — заснемо в ліжках... Я маю для Іви ще один сюрприз. Через годину ми будемо в Скельному храмі — єдиному у світі!

— А чи не забагато вражень для неї? — не здавався американець.

— Джордже, ти ревнуєш?! Та ж не винен я, що у попередніх втіленнях вона жила тут, а не в твоїй країні!

— Хлопці, замовкніть! — гримнув водій. — А то висаджу вас посеред поля, а ми поїдемо удвох з Івою.

У заповіднику, де знаходився Скельний храм, було порожньо. «Ви б ще пізніше приїхали!», — дорікнув охоронець, але дозволив побродити по території заповідника. Поки Іванчук розповідав Іві (Мейсон не вилазив з машини) про село, унікальний храм, Віктор зазирнув до адміністрації, де за паперами сиділи директор та його дружина — науковий працівник. Хоч обоє були вкрай стомлені, бо за день провели три десятки екскурсій (інші працівниці грипували), та погодилися показати запізнілим гостям унікальну пам'ятку, дати заснування якої науковці так і не визначили.

Піднялися східцями догори, пані Надія запалила свічку й почала коротко розповідати історію храму. Іва сторожко розглядала сіре похмуре приміщення, не розуміючи, для чого її сюди привели.

Та раптом мерехтливе полум'я освітило наскельний рельєф, і вона зойкнула. Джордж підійшов і собі, свиснув і почав роздивлятися малюнок, вибитий на камені рукою невідомого майстра. Стовбур дерева, на гілці — півень, під деревом, із чашею в руках, навколішки стоїть людина (чи не жрець?), за нею — благородний олень.

— Андрію, як ти дізнався про храм? — закричала дівчина.

— Віктор привозив нас сюди минулого року, — знітився Іванчук. — Я подумав, як бути в цих краях і не заїхати?.. А звідки ти знаєш про нього?!

— Колись я... молилася... в цьому храмі... але забула слова молитви...

Іва підійшла до спантеличеного американця й тихо запитала:

— Будимире, ти пам'ятаєш молитву?.. Як не пам'ятаєш?! Ти ж був жрецем у цьому храмі! Я щойно зрозуміла, чому твоє обличчя здавалося таким знайомим...

— Вибач, Іво, не знаю, — простогнав той. — Мабуть, моя душа втратила пам'ять... Чи енергетика не така сильна, як у тебе... А що це за прямокутник угорі, між деревом і рогами оленя? Дуже нагадує телевізор...

— То символ засіяного поля, — прошепотіла Іва. — Як же ти не можеш нічого пригадати?!

Спантеличена пані Надія запитала, про що мова, і Андрій переклав їхній діалог. Жінка — ні пари з уст.

— Пані Надіє, а ви вірите, що душа має пам'ять? — почав несміло.

— Ой хлопче любий! Часом як подумаю про ту, що з косою, то в усе ладна повірити!.. Хай через сто років, через двісті чи бодай тисячу, але щоб знову прийти в цей світ... Звісно, шкода, що рідко яка душа щось пригадує з попередніх втілень...

— А може, й краще, — втрутився в розмову Віктор. — І так тій душі не з медом! Для чого їй, бідненькій, нести ще й усі злигодні з попередніх життів?! Ніхто ж не знає, що в них було!..

— Певне, ви маєте рацію... Давайте вийдемо тихенько й залишимо її — нехай помолиться наодинці... Я зателефоную синові, щоб узяв вас на ніч...

При світлі Різдяної зірки неподалік древнього язичницького храму двоє чоловіків курили одну цигарку, останню в пачці, і думали про одну жінку.

— Андрію, Іва залишиться з тобою? — порушив мовчанку Мейсон.

— Ні, Джордже, — похитав головою Іванчук. — Полетить...

— І ти не спробуєш її затримати?

— Вона мусить виконати свою місію на тій планеті, аби в якомусь наступному втіленні знову народитися тут... А тоді — як Бог дасть...

Через снігопад рейс затримувався на невизначений термін, але двоє пасажирів і їхній супутник, які пили каву в аеропортівській кав'ярні, на відміну від інших, не засмучувалися. Збоку могло здатися, що вони жваво про щось сперечаються, насправді ж говорив лише Андрій, а Джордж із Івою слухали. Вона сказала, що хоче ще раз почути казку про кривеньку качечку, і він розповідав, намагаючись бути веселим.

«...Коли ж летить третій табуночок, побачили дівчину і зараз:

*Онде наша Іва,
Онде наша діва,
На метеному дворці,
На тесаному стовці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить,
Киньмо їй по пір'ячку,
Нехай з нами летить!*

А дівчина їм відказує:

*Не полечу з вами:
Як була я в лужку —
Виламала ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!*

Скинули їй по пір'ячку, дівчина увертілася в пір'ячко, зробилася качечкою і полетіла з табуночком. А дід і баба знову zostалися самі»...

Джордж, що за будь-яких обставин намагався бути стриманим, реготав — аж хапався за живіт.

— Мейсоне, тобі припала смішна кава?

— Іванчук, ти сам придумав казку?

— Ні, на жаль чи на щастя, це зробили до мене... кількасот років тому... А що?

— Полетить наша Іва, і ми залишимося самі... як ті дід та баба... Тільки кожен окремо...

— Джордже, не треба, — підвела очі, повні сліз. — Думаєш, мені легко?! В самої серце рветься... Все пройде, кожен із вас забуде мене і знайде свою половинку...

— Ні, Іво, я чекатиму тебе, — прошепотів Андрій. — І ми обов'язково зустрінемося в якомусь із наступних життів...

— І ти знову не впізнаєш її! — покривився Джордж.

— Слухай, Мейсоне, як каже моя бабця Ганя, когось видно під лісом, а себе не бачиш під носом... На жаль, не знаю, як перекласти цю ідіому англійською... Адже ти й досі не пригадав молитву!

— Коли знову зустрінемося через тисячі чи й мільйони років, я обов'язково пригадаю!

— А чому — через мільйони? — не зрозуміла Іва.

— Краще зустрітися через мільйони, ніж не зустрітися зовсім, — уже й Андрій не приховував сліз.

Не змовляючись, обидва чоловіки одночасно потяглися до Іви: Андрій узяв її за одну руку, Джордж — за іншу, а вона по черзі торкнулася устами їхніх мужніх правиць.

Нитка Аріадни

Тіні Гальяновій — з любов'ю

— *У* сімейний плуг треба впрягатися обом, — ледь чутно шепотіла Ганна, приперчуючи салат. — Бо коли один тягне, висолопивши язик, а інший лежить на дивані перед телевізором і дивиться все підряд, обурюючись недолугістю влади, — пугтя не буде. Той, перший, або відкине копита, або стане на диби і до біса переверне віз. Треба, любий, щось робити...

Дожилася — вже з собою говорять! Хоч би ніхто не почув... Підвела голову — на всю кав'ярню кількоро завсідників у протилежному закутку та ще жінка з тацею озирається усебіч: де б сісти? Прискіпливо зміряла незнайомку з ніг до голови і в зворотному напрямку, подумки назвала мисливицею: була впевнена, що в такому вигляді виходять тільки на полювання. Принаймні її приятельки та героїні робили саме так.

Жінка справді варта пензля художника: висока, струнка, з довгим волоссям — певно, топ-модель. Бездоганну фігуру облягала чорна блискуча сукня — довга, з виточками, короткими рукавами і глибоким декольте. Ганна дуже любила такі сукні, але на комусь, бо сама не наважувалася одягати. Ні, одного разу вона з'їхала з глузду і купила бордову сукню на презентацію свого роману. Правда, не таку довгу і не таку... екстравагантну... Але на цьому, як каже кума, і пеклося й варилося. Повисіла роки зо три в шафі, а потім віддала її хрещениці, яка любить швендяти по ресторанах... А жінка тим часом прямувала... до її столика і ступала невпевнено, ніби йшла по льоду чи несла на таці щось таке, що боялася розхлюпати.

— Можна? — запитала боязко.

«Тут що, медом помазано?» — обурилася в душі, але холодно сказала: «Будь ласка». Незнайомка подякувала, поставила тацю і сіла.

— Смачного! — показала бездоганно білі зуби, певно, вставні: свої навряд чи були б такими гарними у її віці.

«Вочевидь, ровесниця, — промайнула думка, — хоч і пешена — на обличчі ні зморщечки (мабуть, не вилазить із косметичних салонів), руки доглянуті з довгими нігтями в колір сукні».

— Навзаєм, — пробубніла у відповідь.

— Дуже перепрошую, але це мій улюблений закуток: ти з вікна бачиш усіх, а тебе ніхто, і за спиною не ходять. Часом, як не завізно, можна і свіжу пресу переглянути... Ми з подругою замовляємо цей столик задалегідь, але вона у відраженні, а мені не хочеться відступати від цього, так би мовити, ритуалу...

— Якщо бажаєте побути наодинці, я перейду за інший столик.

— Ні, ні... Що ви?! — чорнявка взяла її за руку і пильно подивилася в очі. — Навпаки, прошу скласти мені компанію! Я замовила улюблену піцу — з сьомгою й ананасами, хочу вас пригостити.

— Мені... незручно, — знітилася Ганна. — Може, візьму випивку?.. Мартіні? Коньяк? Лікер?

— Я пригощаю пивом, — підморгнула по-змовницьки і підсунула до себе салат... з язиком. — У них чудове пиво!.. І такої кави, як тут, ніде більше не знайдете. Подруга казала, бо я взагалі-то не завсідник подібних закладів — готую сама, але в останню суботу місяця роблю собі маленьке свято.

Офіціантка принесла два бокали пива, дві крихітні філіжанки з кавою і піцу.

— Дивно, — мовила Ганна. — У нас однакові смаки — саме цей салат, і пиво, і навіть кава. Та й піцу з сьомгою й ананасами я, до речі, теж іноді готую для своїх «крокодилів»... А якби я відмовилася?

— Інтуїція підказала, що ви цього не зробите... Спасибі вам, самій було би сумно.

— Давайте знайомитися. Мене звати Ганна.

— А я — Аріадна. Взагалі-то мене записали Адріаную, та коли отримувала паспорт — сталася прикра помилка... Спочатку ніхто й уваги не звернув, а як кинулися виписувати свідоцтво про закінчення школи — жажнулися. Що робити?! Шкільна подруга, схиблена на грецькій міфології, стала переконувати, що так навіть краще... Романтика, мовляв, — лабіринт, мінотавр, Тезей, нитка Аріадни...

Ганні похолело в душі, та вона не подала знаку, хоча здалося, що візаві, розповідаючи, пропікала її чорними блискучими очима..

— То за знайомство? — Аріадна взяла бокал і так само підморгнула. — Будьмо здорові!

— Красиві, багаті й кохані! — додала Ганна і легенько торкнулась її бокала.

Пиво справді було чудовим. Іноді в жіночій компанії Ганна могла собі дозволити бокал-другий цього напою, вдома не наважувалася: чоловік — непитущий. А що в тому поганого — потягнути на свято чи вихідний трохи пива?! Та ще й з...

— Я люблю пиво з червоною рибою, та в них немає не те що червоної — ніякої! — сказала Аріадна.

Ганна ледь не захлинулася останнім ковтком, прокашлялась і стала вибачатися.

— Поки що досить розмов — приступаємо до трапези, — потерла руки Аріадна і взялася різати піцу.

Їли мовчки. У кав'ярні більшало відвідувачів — офіціантки снували поміж столиками, розносячи наїдки та напої. Гучніше лунав блюз, від якого, як з'ясувалося, обидві просто-таки шаленіли. Аріадна мило посміхалась, і Ганні відлягло від серця. «У житті не буває нічого випадкового, — заспокоювала себе. — Бог (чи Всесвіт) посилають нам кожну зустріч з певною метою. Раптом переді мною героїня нового роману? Я, правда, зареклася будь-що писати, та коли на те воля Божа, нічого не вдієш...»

— Хто ви за фахом? — поцікавилась Аріадна.

— Журналістка, — збрехала, не моргнувши оком: була готова до подібного запитання, тому відповідь підготувала заздалегідь. — А ви?

— Я, бачите, вільна пташка, — розвела руками. — Нікому не служу, ні від кого не залежу, ні перед ким не звітую. Шматок хліба заробляю чесно, хоч і не в поті чола.

— Як це? Вибачте за нескромність, — Ганна відчула щось неладне і думала, як би швидше розпрощатися з причепою.

— Я людина мистецтва — танцюю у вар'єте, граю в оркестрі, співаю на корпоративних вечірках... Одне слово, не життя — суцільне свято. Та коли застаюся сама в чотирьох стінах — на душі гірко, ніби випила добрячу порцію абсенту.

«Чергова прихильниця вирішила познайомитися в такий спосіб і взяти автограф, — подумала Ганна. — Знаю ці штучки!.. А я, дурна, спочатку трохи перелякалася».

Аріадна по-своєму розцінила усміх на її обличчі.

— Думаєте, звихнулася жінка? Чи вам нецікаво? Певне, стільки всього наслухалися!

— Ні, ні, розповідайте.

— Використаєте це в новому творі?

— Цілком можливо...

— Напишете продовження роману про Аріадну Благодатну? Тепер це модно...

— Ви справді Благодатна?

— Не вірите?! — примружила повіки. — Благодатний — той, хто дає щастя, радість, добро і достаток... Я була щасливою! Та, мабуть, щастя, як жар-птицю, не втримати в руках. Вирветься, залишивши на згадку кілька пір'їнок.

Аріадна розкрила сумочку, дістала паспорт і простягла ошелешеній співрозмовниці:

— Подивіться! Героїня популярного роману — перед вами.

— І що ви цим хочете сказати?

— Маю одне прохання, — мовила сумно. — Довго не наважувалася, та врешті не витерпіла.

— Люба моя! — Ганна взяла її за руку, мов малу дитину. — Ім'я, прізвище і рід занять ще нічого не значать. Я вигадала все це! Навіть не знаю, чому саме так назвала свою героїню... Кажуть, Бог водить рукою митця. Якби знала про ваше існування, дала би героїні інші ім'я та прізвище... Вибачте, якщо завдала вам прикрощів, але я не винна...

— Це ви мене створили! Зробили щасливою, піднесли до небес, а потім кинули на землю!

— Розумію, що мій роман схвилював вас до глибини душі, але то всього-на-всього — плід моєї творчої фантазії. Уявляєте, що б то було, якби літературні герої матеріалізувалися?

— Але я — особлива героїня.

— З чого ви взяли?

— Ви наділили мене рисами, яких самій бракує, змушували виконувати вчинки, на які зважувалися у мріях чи снах! Не задумувалися?

— Можливо... Більшість письменників віддають улюбленим героям часточку своєї душі.

— То я — улюблена героїня?

— Так. Маєте рацію — я дійсно змусила вас, тобто свою героїню, пережити те, що мені завадили здоров'я, виховання, заботони, громадська думка, соціальний статус. На ті три роки, що виношувала

і писала роман, я ототожнила себе з вами, тобто з головною героїнею. Прокинувшись зранку, я думала, що робить Аріадна. Потрапивши у складну ситуацію, запитувала себе, як би вона викарабкалася. У скрутні часи, коли перебивалися з хліба на воду, бідкалася: «Як же їй мається?»

— Не потрібно було цього робити! — простогнала Аріадна і вдарила кулаком об стіл, аж бокали дзенькнули.

— Пізно зрозуміла, — похнюпилася Ганна. — Певне, тільки я така ненормальна. Інші письменники пишуть легко, без поту, клепають романи, як млинці печуть. Я перехворіла тобою, Аріадно! Прости, якщо можеш... Я перейшла на «ти» — даруйте...

— Так краще.

— Ти знаєш, що після того, як роман побачив світ, я лежала в психушці з нервовим розладом?

— Ні, газети про це не писали. Скрізь — тільки про презентації, численних прихильниць. Казали, екзальтовані матусі називали донечок Аріаднами... Я замовлю ще щось!

— За мій рахунок.

— Сьогодні плачу я. Не кожній людині (навіть з прізвищем Благодатна чи Благодатний) щастить зустрітися зі своїм творцем!

— Творець один, — Ганна звела палець угору, а потім перехрестилася.

— Гарзд. Тоді ти — Дедал. Ти створила лабіринт, зачинила мене в ньому разом із Мінотавром — постійним невдоволенням собою, послала на якусь мить Тезея і підступно забрала. Яка я Аріадна, якщо не маю провідної нитки?

Ганна похнюпилася.

— Ще пива?

— Не треба... Слухай, я не божеволію? Коли писала роман, то й уві сні розмовляла з тобою. Чоловік часто будив посеред ночі й пояснював, що Аріадни не було, немає і не може бути.

— Дурень він!

— Знаю, — махнула рукою, — та нікуди від нього не дінуся, як і він від мене. Сподіваюся, що в якомусь із наступних життів зустріну людину, яка розумітиме з півслова...

— Витри сльози, — Аріадна дістала мережану хусточку й простягла Ганні. — Я все-таки візьму пиво... Правда, ти його любиш?

Усміхнулася крізь сльози і кивнула головою.

— Але боїшся пити, аби ніхто нічого не подумав?

— Так воно і є.

Ариадна підвелась і пішла за пивом, а Ганна подумала, чи не накивати п'ятами. Але куди ж ти втечеш, жінко добра? І чи втечеш від себе?!

Після чергового бокала по тілу розлилася приємна млість, і розчулена авторка ладна була обняти й розцілувати свою героїню, що звалилася наче сніг на голову, а та, теж захмеліла, дякувала Ганні.

— Я не маю до тебе претензій, бо такі була щасливою! — схилилася на стіл, підперши руками голову. — Вражень вистачить на кілька людських життів... Чи й моїх наступних! Я стрибала з парашутом, літала на дельтаплані, їздила на скутері, скакала на коні, каталася на ковзанах... І не просто каталася — робила потрійний тулуп. А що з названого робила ти?

— Нічого.

— Так тобі й треба, боягузко!.. А я завдяки тобі побачила світ — ходила по Єлисейських полях, Монмартру, фотографувалася під Ейфелевою вежею, відвідала Лувр і «Мулен Руж»... Їхала на верблюді через пустелю, аби побачити піраміди та сфінкса... Скільки разів ти подумки грала на скрипці?

— Три роки, день у день, поки писала роман.

— Смішно! І ти вважаєш, що це життя?! Ти витала у мріях і жодної не зробила реальністю. Припустимо, не мала коштів на поїздку в Єгипет, забракло здоров'я на стрибки з парашутом... Але ти могла бодай навчитися грати на скрипці? І, взагалі, звідки ця ідея-фікс?

— У дитинстві я завмирала щоразу, коли з телевізора чи приймача лунала мелодія скрипки. Дуже хотіла в музшколу, бо подружка займалася по класу бандури... Але мама сказала — панські вибрики. Потім, коли синові виповнилося три роки, мене охопила ностальгія, і я потай від чоловіка брала уроки музики.

— То й що?

— Не вистачило сили волі... І тих же грошей...

— Хочеш, я навчу?

— Не треба.

— Ну, бодай одна нездійсненна мрія стане реальністю! Це ж не мчати на лижах з трампліна! Пам'ятаєш, як я впала і побилася?

— Я боялась, аби ти не зламала хребет.

— От ніяк не допетраю, як ти змогла передати всі мої відчуття й почуття, до найменшого поруху, не переживши й сотой долі всього... Ти згадувала свою маму... А навіщо мене позбавила батьків?

— Хіба десь написано, що ти дитбудинківська чи підкидьок?

— Але ж у великому творі (чотириста сторінок!) жодної згадки про батьків, хоч би про маму! Ти не уявляєш, як важко без батьківської любові.

— Якщо я про них не писала, це не означає, що їх у тебе не було! Та й хіба письменник обов'язково повинен згадувати батьків головного героя?!

— Ти мусила це зробити, бодай побіжно. Хоч десь якусь фразу на кшталт «Аріадна заспокоїлася, порадившись із матір'ю» чи «Вона припала до мужнього батьківського плеча»... Отож, я не маю батьків!

— Ти не знаєш, як важко їх утрачати!

— По-твоєму, краще не мати зовсім, ніж мати і втратити назавжди? — тепер вже Адріана витирала сльози серветкою.

— Ти гірша за тих критиків, які розпикали, що цей роман для сентиментальних пань!

— А ти не відповіла на запитання!

— Я справді не знаю, що сказати.

— Як на мене, краще друге. Бо й після втрати душі зігрівають світлі спогади. А коли зовсім не маєш того, що є у всіх, — така страшенна порожнеча... Я гукну офіціантку, щоб принесла ще пива, бо сама вже не дійду.

— Досить! Бо тоді нас обох завезуть у психушку.

— Навіщо ти забрала в мене Адріана?

— Я в тебе?! — скрикнула Ганна. — Ти хотіла відібрати його в сім'ї, а це великий гріх... Може, й не гріх, не знаю... А щастя ніколи не буває багато...

— І це каже щаслива жінка?! Отже, ти безсоромно брехала журналісткам, які розпитували про сімейне життя?

— З точки зору обивателя — щаслива: є дім, у якому не завжди затишно, діти, які живуть своїми інтересами, чоловік, з котрим не спілкуємося по кілька тижнів, а якщо й говоримо, то, здається, різними мовами.

— То що краще: мати чоловіка як доповнення до меблів чи жити згадками про згасле кохання?

— Боюся щось казати...

— Гарзд, інше запитання? Чому тобі кортіло спробувати екстезі?

— Казали, кайфно.

— І на це неспроможна?

— Хворе серце.

— І цигарку ні разу не курила?

— Тільки в уяві, разом з тобою. Тривалий час пачка дешевих цигарок лежала біля комп'ютера в кабінеті.

— А знаєш, скільки коштують мої?!

— Не уявляю.

— Дороге задоволення! Але я вже не можу без них... Коли наступного разу писатимеш про щось подібне, звертай увагу й на такі дрібниці.

— Не буде цього! — сказала крізь зуби.

— Як-то?!

— З мене досить!

— Он воно що! Хочеш увійти в історію як авторка одного-єдиного роману? Зате такого, що зробив розголос, відзначений кількома преміями і перекладений іншими мовами!.. За ним справді хотіли зняти фільм? Чи це байки, які ти сама розпускала?

— Приїздив столичний режисер, але я не дала згоди.

— Чому?

— Він хотів зробити мильну оперу, а ти мала стати жінкою легкої поведінки.

— Отже, про продовження роману не може бути мови?

— Якщо навіть твір удався, де гарантія, що «наступна серія» буде не гіршою? Це трапляється вкрай рідко! Та суть не тільки...

— У чому ж?

— Ти говорила про лабіринт... Я теж блукала в ньому три довгі роки! Якщо потраплю знову, то навряд чи вирвуся з диспансеру для душевнохворих.

— Зізнайся, хто допоміг вибратися з того лабіринту. Не лікарі ж...

— Діти! Тоді їм ще потрібна була мама...

— Діти... Чому позбавила мене радості материнства? Воно ж заключилося... Для чого ти змусила мене скакати на коні? Хай би росло янголятко, схоже на Адріана. Може, моє життя мало би інший сенс.

— Так буває у більшості романів, — виправдовувалася Ганна. — Це, так би мовити, класика жанру.

Здається Аріадна не почула її останніх слів, бо простогнала:

— Хто я без дитини?! Бабка, що літає з квітки на квітку, не думаючи про осінь!.. Зроби все, щоб у мене була дитина! Прощу тебе як жінка жінку.

— Але ж у Біблії написано — не вкради!

— Чому обов'язково красти?! Могла ж його дружина... Як там її звали?! Сніжана чи Зоряна?.. До речі, чому ти дала своїм героям небуденні імена? Тобі не подобається власне?! Можеш не відповідати, і так зрозуміло... Так от, хай би Сніжана закохалася в іншого, багатого іноземця, і... тю-тю до нього. Разом з донькою і сином. Утім, доньку можна залишити: вона схожа на батька. Хоча я сама ще можу народити... Скільки таких випадків було! Набагато старші нормально почувалися після пологів... Згодна?

— Ні!!! Знову викреслити зі свого життя декілька років заради ефемерної слави? До того ж «бомби» не буде...

— Чому — кілька років, а не, скажімо, місяців? Я маю готовий сюжет — читачки ридатимуть ридма. Прикрасиш усякими штучками, додаси лірики. Ти ж умієш!.. Тільки, будь ласка, без екстремальних і карколомних сцен! Людям достатньо власних сліз і страждань — їм хочеться хепі-енду. «Вони зустрілися і жили довго й щасливо». Напиши легко, невимушено і відпусти мене, як мати — дорослу дитину. Поставивши останню крапку, помахай мені рукою і перехрестися. Вся біда в тому, що від того моменту, коли в тебе виник задум, і до сьогоднішнього дня ти жила не власним життям, а проживала моє. А від того погано обом... Не думай про мене, не радься зі мною, жодних статей чи інтерв'ю. Викресли зі свого життя, як тих, хто зрадив чи відійшов назавжди. Можеш, урешті-решт, зробити мене міщанкою, такою собі квочкою, що не бачить світу далі свого двору.

— Ну й задачку ти мені підсунула.

— Я пропоную розв'язок до тієї, з якою не можеш упоратися наодинці. Ти ще й досі любиш опускатися в лабіринт у вільну хвилину — я ж це відчуваю. Твій Мінотавр — у тобі самій. Вбий його, бо він знищить тебе!

— Я... подумаю... Коли ми зустрінемося знову?

— Ніколи, бо я виїду з цього міста. Залишаю диск із сюжетом твору і гроші на його друк у солідному видавництві. Ти ж знаєш, я не бідна... завдяки тобі... Пишучи роман, ти, очевидно, бідувала, тому зробила мене матеріально незалежною.

— Не знаю, чи впораюся.

— Легко, ти ж талановита... Ну, я піду.

Аріадна перехилилася через стіл, поцілувала Ганну в щоку, мовивши:

— Я відпускаю тебе, будь щаслива і зроби щасливою мене... Повтори те саме тричі!

Ганна заплющила очі й повторювала пристрасно, як Отченаш.

Візитерка звелася, усміхнулася:

— У рожевому конверті — гроші на поїздку до Єгипту. Але не смій їх тринькати на щось інше — дітей чи господарські потреби!.. Не розумію, чим він тебе приваблює.

— Я й сама не знаю... Кума колись їздила — вуха прогуділа... А твоя подруга куди подалася?

— А вона в мене є?! На якій сторінці про це написано?

— Ти приходила сюди сама?

— Так, пила пиво, крадькома дивилася на тебе, мріяла про зустріч і лише сьогодні наважилася... Прощай!

— Іди з Богом. А я ще посиджу. Бо це й моє улюблене місце. Багато сторінок роману написано за цим столиком.

Аріадна поправила пишну зачіску й пішла, вистукуючи високими тонкими каблуками. Через свої хворі ноги популярна письменниця не могла носити туфлі на шпильках, навіть в урочистих випадках. Вона не підводила голови, але знала, що її героїню супроводжували заздрісними чи хтивими поглядами майже всі, хто сидів у кав'ярні погожого літнього ранку.

Переклад із ластовиної

Пам'яті тих, хто назавжди відлетів у Вирій

Освітня гроза зіпсувала плани на весь день (або й на кілька наступних), мабуть, не одній мені. Відчиняю вікно, дивлюся на поламані дерева в лузі, важко зітхаю і рішуче викреслюю перший рядок у своєму записнику — турпохід. Потім, повагавшись, телефоную подрузі. «Ти ще не прокинулася?! — бурчить та. — Подивись телевизор!..» Що зробила ще стихія, можу лише здогадатися — «телек» не вмикається. Отже, доведеться викреслити й наступний рядок — відредагувати статтю й відправити електронну пошту (який дурень у вихідний буде ремонтувати лінію електропередач?). Пункти — 3) з'їздити на базар; 4) по можливості відвідати етнофестиваль; 5) відвезти в бібліотеку журнали — відповідають самі собою: важкі чорні хмари сьогодні не віщують нічого доброго.

Никаю, мов неприкаяна, з кутка в куток, нехотя сьорбаю каву з витонченої філіжанки і гарячково думаю, чим би зайнятись, аби не збожеволіти від нудьги. Хто їх узагалі придумав, ці вихідні, та ще й три підряд?! Погляд натикається на стосик непрочитаних книг, подарованих друзями й колегами, беру верхню, розгортаю посередині, пробігаю очима сторінку й відразу ж кидаю на стіл. Чи то нинішні письменники надто «просунуті», чи я не встигаю йти в ногу з життям? Що не головна героїня — то повія, наркоманка, стерва, неврастенічка, сексуально невдоволена чи якась збоченка. Хоч би хтось написав про нормальну щасливу жінку!!! Чи таких уже взагалі немає? Покажіть її, ніби якогось мамонта чи птеродактиля!

Розумію, що разом із грозою прийшла давня приятелька — депресія, і міркую, як би це чемно виставити її за двері, поки не почала хазяйнувати в хаті і в душі. Я знаю надійний і перевірений засіб, що виручав не раз. Вона, пещена й манірна, не любить сапи, заступа, садових ножиць, пирію, колорадських жуків і солоного поту! Сусідам і в голову не прийде, чому на моїх шести сотках — така оаза. Походити по саду із сапкою чи що?! Господи, сьогодні ж Зелена Неділя: люди святитимуть у церквах зілля, хтось піде чи поїде на проводи, аби згадати померлих... А я товктимусь у городі?! Сусіди скажуть: безбожниця... Хоча покійна мама постійно повторювала: «Не гріх у свято робити, гріх зобидити когось...» Може, помилуватися своїм улюбленим розбитим серцем, якщо його не зламала буря? Як це я раніше не подумала! Не скидаючи піжами й капців, вибігаю в сад. Не зламала! Погойдує соковитими стеблами, на яких кілька десятків ніжно-рожевих квіток, схожих на тендітні сердечка. Зате півонії (а в мене їх кущів зо двадцять!) і маки доведеться підв'язувати. Депресіє, був-а-а-ай! Іди собі деінде... Вдихаю на повні груди запаморочливі пахощі жасмину, калини, півників, півонії, чорного кореня та анісу й думаю: це на краще. Бог дав нагоду зупинитися й задуматися...

Коли нарешті всі квіти підв'язано, дощових черв'яків, що потрапили з водою на тротуарну плитку, віднесено на грядку, а синиць нагодовано з долонь, нагадую, що не завадило б щось перекусити. Аби вівсянка не здавалася надто бридкою, роблю салат із редиски та молодой цибулі й наминаю, як найвишуканіший делікатес. Хіба перед «виходом у люди» дозволиш собі таку розкіш?! Потім загортаюсь у картатий вовняний плед, сідаю в кріселко біля розчиненого вікна і слухаю закоханого соловейка, що виспіває баркароли не лише солов'їсі, а й, здається, всьому селу, всьому білому світові. О, тепер я знаю, що сказати подрузі, коли братиме на кпини: такі гроші — за розвалюху. У мене є персональний соловейко! (Правда, звучить краще й романтичніше, ніж «персональний комп'ютер»?) Так, так, персональний: в середу прокинулася на світанку і вухам своїм не повірила — витьохкує на моїй калині. Збентежена, тихесенько вийшла в сад, а він перелякався і втік. А вчора зранку яблуна спалахнула яскраво-жовтими тюльпанами: прилетіли чотири іволги, стрибали з гілки на гілку і розповідали одна одній якісь новини. От би знати їхню мову! Ніби на підтвердження моїх думок у лузі озивається іволга. Де це вона? Ага, он на тій височезній вільсі, а соловейко облюбував дуплувату

вербу... Люба подруго, хіба ти відрізниш спів іволги від солов'їного чи побачиш різницю між цими птахами? Чи, може, уявляєш, яке то щастя, вперше почувши зозулю, потрусити в кишені мідяками — щоб гроші водилися?! Не чула бугая, не милувалася ремезовим гніздечком-рукавичкою, не бачила, як рибалочка (вона ж сиворакша) ловить рибу в крихтному озерці, котре ти обізвала калабанею...

А це хто?! Щось незнане й до болю рідне! Хто б це міг бути?! Не горихвістка, не трясогузка і, звісно, не одуд. Певно, шпак-імітатор, що живе в напівусохлій сусідській шовковиці, яку, власне, й не рубають завдяки йому. Він по кілька разів на день сідає на вершечок моєї яблуні, чистить пір'я і влаштовує концерт, передражняючи інших птахів...

Якусь мить у мені змагаються цікавість і лінощі, та врешті перша бере верх — чвалаю у веранду й тихенько прочиняю двері. Ще навіть не побачивши маленької співунки, розумію, чому так тенькнуло серце. Ластівка!!! Сидить на мотузці для білизни й весело щечече. Як там ми щедрували в дитинстві, такому далекому й нереальному? «Щедрик-щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка»... Господи, невже це було? І в цьому житті?! Брили по снігових заметах, хукали в задубілі руки, але жодної хати не обминали. «Стала вона щечетати, господаря викликати»... І як втішалися, коли усміхнені односельці сипали в торбинку цукерки, горіхи чи яблука! Хіба ж були жадібні на ті ласощі?! Ні, просто вірилось: чого набажаєш, те й Бог пошле...

Вже й не пам'ятаю, коли востаннє бачила і чула ластівок. Ну, коли? Коли?! Може, там... тоді... де, наче в пісні, «все ещє живы, все ещє живы»? Принаймні останні п'ять років, відколи мешкаю тут, не зустрічала їх. Інша ластівка, черкнувши крилами, всідається на дроті, й вони любесенько перемовляються між собою, а я вдруге за півдня жалкую, що не розумію пташиної мови. Що таке перекладач із романо-германських мов? Кого тепер цим здивуєш?! А «з пташиних» — звучить круто. З ластовиної... Із солов'їної... З лелечої... Ні, краще вже із ластовиної: до них у мене з дитинства пієтет.

Щовесни я з нетерпінням чекала: прилетять чи не прилетять? І коли вони врешті з'явилися з того далекого Вирію, то раділа несказанно, мабуть, більше ніж якійсь обновці. А як голосила, коли

розгніваний дід скинув гніздо разом із двома рябими яечками! У корови було червоне молоко, і хтось сказав — це від того, що попід нею ластівка пролетіла. Довго не могла йому пробачити, і навіть коли через десяток років скаржився, що викручує руки, не раз подумки зловтішалася: «Це вам за ластовине гніздо». Прости мені, Боже, той мимовільний гріх. І другий, пов'язаний з тими ж ластівками, — побила kota. Того Матроса — чорного з білим комірцем на грудях — лупцювали всі, бо скрізь після нього золоті верби росли. Тільки я жаліла, потай виносила з-за столу якісь лакітки, а часто брала на себе його провини: злизану сметану, перевернутий глечик, над'їдену ковбасу. Він же мені й віддячив, ой як віддячив! То була перша чорна невдячність, із якою зіткнулася... Ми з сестрою помітили, що старі ластівки волосинами прив'язували пташенят до гнізда, аби ті не повипадали, та вони, неслухи, хотіли вирватися на волю й одного дня гепнули на землю разом. Вдома на той час нікого не було. Тож коли я прийшла з бібліотеки, Матрос доїдав останнє пташенятко...

Тим часом ластівки кружляють над лугом низько, ледь не торкаючись трави — ознака того, що буде дощ. Ми з бабунею цю прикмету не раз перевірили. Після згадки про бабуню теплішає на серці... Я дуже любила казку про ластівку і щовечора просила: «Розкажіть, чого в ластівки хвіст як ножиці». — «Та скільки можна?! — бурчали лагідно. — Ти ж знаєш! Не набридло?» — «Вона ніколи не набридає, бо в ній добро перемагає зло»... А тепер, скільки не напружую пам'ять, не можу згадати тієї казки — хоч плач. Ну, чому, чому не записала?! Якби ж тоді теперішній розум! Зате пригадую їхню загадку про ластівок і, піднявши руки догори, гукаю:

*Шило-мотовило попід небеса ходило,
По-турецьки говорило.*

Сусіди подивують? Та вони вже звикли, що я розмовляю з травами, птаством, їхніми котами й собаками, і не звертають на це уваги.

Думала, що ластівки сіли перепочити в моєму дворі, а вони зібралися ліпити гніздо. Подруго, тобі таке щастя не снилося на твоєму шістнадцятому поверсі! Скажеш: «Що з літ — то з розуму»? Може, й так. Зате я щоранку, готуючи сніданок, мугикатиму:

*Ластівка щебече під моєю стріхою,
Звечора до ранку човником снує...*

Чому вони так пізно прилетіли? Де були досі? Чи зміцніють пташата до осінніх холодів? Чи не забереться в гніздо рудий сусідський пройдисвіт, що часом спить на моєму погребі?.. Боже, невже мені більше ні про що думати?! А про що? Про те, що: а) не влаштувала особисте життя; б) не зробила кар'єру; в) закопала талант, як каже тутешня подруга; г) поміняла Оболонь на болото, як кпинить столична; д) не маю матеріальних статків?.. Господи! Знову це самоїдство?! Невже таки нічого не досягла? Ніхто й не пом'яне добрим словом, коли переставлюся?! «Була кращим перекладачем у провідному видавництві! — булькає в каструльці каша. — Аполлінер Гійом... Жан Поль Сартр... Семюель Беккет... Кнут Гамсун... Джеймс Джойс... Марсель Пруст...». — «А нині заробляєш на кусень хліба у шлюбній агенції, допомагаючи довгоногим блондинкам відписувати листи до заморських залицяльників,— шкварчить смаження у пательні. — А твоїм сусідам і новим знайомим до лампочки, кого ти перекладала... Гемінігвея чи Гелсворсі... Ремарка чи Маркеса... І коли промовиш уголос котресь із цих прізвищ, вони подумують — нові сорти помідорів або картоплі». Дожилася! Нікому прочитати Жака Превра... хоч би українською... хоч би «Як намалювати пташку»...

Ластівка, переплутавши двері, чорною блискавкою вривається у веранду, б'ється у вікно і вилітає назад... Ну, невже людство досі не придумало пристрою, який розшифрує пташину мову?! Тьху! Збожеволіла чи що? Сідай за роботу! Коли останній раз столичне видавництво замовляло тобі книгу?! Років та й років? І не яку-небудь! Антологію французької поезії... Даремно подруга казала, що невдовзі відпаде потреба в тлумачах. Так, комп'ютер перекладає різні тексти (сама вдаюся до його послуг, якщо трапляється «халтура»), навіть прозу сяк-так. А поезію? Тут потрібно працювати з текстами. Потрібна душа! Хіба ця дурна коробка, як говорить директорка агенції, перекладе Жака Превра?! Дався мені той Превр, як і ластівки!

Беру томик Бодлера, сідаю на лавці під яблунею і читаю вголос. Але ж нові квартиранти не дають зосередитися. Здійняли галас, ніби їх не двоє, а два десятки. Мабуть, тішаються, ліплячи гніздо? «Дурні, — кричу, — спочатку висидіть та вигодуйте пташат!» Хіба ж вони розуміють?! Як там у Рильського? «Ластівки літають, бо літається»? Певно, ображаються, що не поділяю їхньої радості? Кілька разів записувала те щебетання на диктофон, слухала

перед сном до самозабуття, але нічого не зрозуміла! Зараз же зателефоную до одного знайомого хакера!.. Він, звісно, запитає, чи не перегрілась я на сонці... А може, й не запитає?!

— У мене тільки стандартні програми-перекладачі, — відповідає Славко. — «Pragma», «Ruta», «Lingvo»... Я ж тобі їх поставив... А втім стривай! Сусід мого однокласника працює програмістом на кафедрі орнітології. Правда, він теж... із привітом...

— Як і я? Спасибі за добре слово. Диктуй номер!

— Він скупиндра.

— Не біда — я отримала непоганий аванс за майбутню антологію.

— Вибач, але, може, ти завела б якусь тварину? Песика, морську свинку чи папужку... Я розумію, що жінка мусить про когось турбуватися, віддавати комусь своє тепло...

— У мене повен сад і луг усіляких тваринок! Навіть їжак прибився. Беру в сусідки слоїк козиного молока — для себе й для нього.

— Чому так цікавишся ластівками?

— Не можу пояснити, але відчуваю, що в моєму житті має статися якась переміна.

— Хай щастить!

Ох ці чоловіки! Вони чомусь упевнені, що нам конче потрібно віддавати своє тепло комусь, маючи на увазі собі подібних. Якщо вже про когось турбуватися, то краще про ластівок: вони не «настукають» нікому зі злості чи заздрощів, не заллють сала за шкіру, як деякі колишні друзі. А якщо й покинуть, то тільки на осінь і зиму. Подумаєш, якихось півроку!..

Набираю орнітолога. Каже — страшенно зайнятий, але згоден розшифрувати пташину розмову, якщо для мене це так важливо. Запитую про гонорар. «Взагалі, це кропітка робота, і я не люблю займатися сторонніми справами... Але як для вас...» І називає суму. Подумки прощаюся з новими модельними чобітками і погоджуюся.

Наступного дня знаходжу на околиці міста похмуру бетонну будівлю й залишаю у вахтера конверт. Велике цабе, навіть не вийшов! Він ще перекладатиме до нових віників. А може... Славко вирішив пожартувати? От дурепа! Так важко ті гроші заробляти, а ти витрачаєш їх на якусь фігню! Ще не пізно попросити пробачення й відмовитися. Вже й витягла було телефон, але прийшла клієнтка, а за нею ще кілька, і я цілком поринула в їхні проблеми.

Він зателефонував сам, коли я тряслася у переповненому приміському автобусі. Сказав, що почав розшифровувати, але то якісь нісенітниці. Щось схоже на сповідь старої самотньої жінки. Чи варто продовжувати далі? «А яка вам різниця? — крикнула, що аж деякі пасажери озирнулися. — Я теж... така». Він не промовив у відповідь ні слова. А пізно увечері надійшло повідомлення: «не хотів образити поверну гроші самому цікаво». Як не мудрувала, однак не здогадалася, що б це означало, і взялася за переклади. Працювалося легко, ніби невидима сила відшукувала необхідні слова. Лягла опівночі й одразу ж заснула. І такий мені сон приснився, такий сон! Ніби залетіла у хату величезна ластівка, я, наче Дюймовочка, сіла на неї й полинула до тієї садиби, котру продала за безцінь п'ять років тому. З того кольорового сну так не хотілося повертатися до сірих буднів. Не встигла дотягтися рукою до сонника, як надійшло наступне повідомлення: «відкрий свою пошту». Овва! Ми вже перейшли на ти. Він мені щось написав? Стривай! Я ж не залишала своєї електронки. Славко! Цікаво, яку ще інформацію він дав цьому типові?!

Лист збив мене з пантелику, а «переклад з ластовиної» взагалі приголомшив...

«Вибач, що турбую серед ночі — не можу дочекатися ранку. Ледь не плакав, розшифровуючи це послання. Згадав дитинство, батьків, рідню, хату, що стоїть пустою. Спасибі! Можна зйти до тебе в офіс? З мене — кава з тістечками.

P.S. Читай, згадуй дитинство. Якщо захочеться поплакати — не соромся сліз. Вони очищають душу».

Далі йшли пташині «розмови» — уривками, як я записувала...

«Доброго ранку, господине! Чому така сумна? Може, сердишся, що робимо гніздо у твоєму хліві? Вибач, у нас немає іншого виходу. Ми вже зліпили одне до половини, та розлютований чоловік скинув палицею і дуже лаявся. А в тебе так затишно! Немає малих крикунів, котів і собак. Ти не будеш нас гнати? О, ти усміхаєшся і махаєш рукою? Дякую! Ми щоранку будемо бажати тобі гарного настрою, а ввечері щебетатимемо «добраніч»... Бачиш, вона добра? А ти казав: така крикуха, як усі».

«Господине, а де твої ластів'ята? Вилетіли? Звідки я знаю, що люди називають так своїх дітей? Я народилась і виросла у гнізді, що на стіні такої ж хати. А потім ми зліпили й своє (на хліві) і кілька років виводили пташат. У тому дворі були старий сад, криниця і море квітів. Найбільше я любила високі з рожжевими квітками, схожими на підсвічники. І ще одні — з великими жовтими головами, що чорніли наприкінці літа на радість нашим сусідам — горобцям та шпакам...». — «Не базікай! Вона тебе не розуміє». — «То й що? Все одно вона мені подобається». — «Бо ти сентиментальна, як і всі особи жіночого роду». — «А ти буркун! Як усі особи чоловічого!.. Не слухай його! Він, як і всі чоловіки, байдужий до краси. Йому однаково, де ліпити гніздо, — під сільською стріхою чи на бетонній багатоповерхівці... Одні наші родичі гніздяться на десятому поверсі. І нічого, звикли. Бідкались, що у Вирії бракує дзенькоту трамвайів...» — «Досить відпочивати — летімо! Я приніс дві соломинки і два шматочки болота, а ти ще сидиш». — «Бувай, господине! Я ще розповім тобі про хату з синіми вікнами. Ти так схожа на ту жінку, яка іноді приїздила туди!» — «А я кажу: не вона! Та молодша...» — «Але ж це було так давно!».

Боже мій! Яке все до болю знайоме! Нізащо б не подумала, що в пташок можуть бути якісь почуття, переживання! Та коли той, орнітолог, плакав, то що вже мені казати?! До речі, забула як його звати — Вадик чи Владик... Телефоную столичній подрузі, читаю ці два шматки тексту. Вона у відповідь пускає шпильку: «За такі гроші я б тобі цілий роман написала». — «Знаєш, хто ти? — скипаю. — Цинічка!» — «Від такої чую!» — каже ехидно і кладе слухавку. А я читаю далі...

«Я пообіцяла розповісти про ту хату... Слухай... Там росло четверо дітей. Мама казала, що ластівки виводять по четверо щоліта, а люди — по одному чи більше за все життя; ластовині діти вилітають із гнізда відразу, а людські — по черзі... Правда, вони, на відміну від пташок, прилітають до своїх осель, але з кожним роком все рідше й рідше... Мені здається, що ти вилетіла з тієї хати... Коли заходила у двір, то гукала: «Доброго дня, рідна хато! Здрастуй, кринице! Здорові були, ластівки!», потім кланялася куцям, що навесні вкриваються білим цвітом, а восени — червоними ягодами, обіймала батька й матір, а від'їжджаючи, так само прощалася зі всіма. Восени ж, коли ми збиралися до Вирію, ти махала руками і гукала: «Щасливої дороги, ластівки-и-и!!!» — «Хочеш сказати, що вона продала ту хату й купила цю? Таку

самісіньку?! Де тут логіка?» — «Це ви, чоловіки, живете за законами логіки! А ми за іншими — сердечними... Що вона, по-твоєму, мала робити, коли село спорожніло? Забув, як плакала, продаючи її тому здорованеві?» — «А я кажу, не вона, хоч і дуже схожа»... Господине, ти на нього не зважай... Пам'ятаю, як ти востаннє виходила з подвір'я. Набрала у слоїк води з криниці, зірвала кілька червоних кетягів з того куща, що ріс біля вікна, і кілька зелених стебелець, що навесні вкриваються небесним цвітом...».

Ластівки з мого колишнього двору? Ні, це якась чортівня! Фантазмагорія! Бути цього не може!!! Немає у ластівок пам'яті! Не-ма-а-є! Хоч ріжете на шматки!!! Та не про мене це! Не про мене!!! То якась інша жінка, хоча й дуже схожа на мене... Скільки нас відірвалося від сільського ґрунту, але так і не приросло в місті?!

«Я любила ваш двір, усю вашу родину, особливо, коли збиралися на свята, ставили під яблунею стіл і веселилися до півночі. Одного літа у вашому дворі так грали музики, що наші пташенята не на жарт перелякалися. Усі люди, старі та малі, співали й танцювали, а найстарша сестра нагадувала квітучу вишню. Наступного року — це одна... Потім — ще... А коли ти відцвіла білим? Може, тоді, коли ми були у Вирії?»

Не цвіла, люба ластівочко, бо не зустріла того, заради кого хотілось би це зробити. Та й навряд чи зустріну!..

«Якось у дворі знову метушилися люди, та вони не співали — плакали і приказували. Коли заграли музики, чоловіки винесли твою матір у дерев'яному ложі й на плечах провадили через усеньке село — у вишняка. Ти голосила: «Куди ви, матусю, зібралися? На кого нас залишаєте?!», а потім упала, і якісь чоловіки вели тебе попід руки. Твій батько дуже сумував, щоранку брав паличку і шкандибав за село, до мами. Він уже не тішився городом і рясним виноградом, не радів бджолам, нам і сусідам. Восени ми з ним прощалися, але він не підвів голови, а навесні не виходив з хати, як я не стукала дзьобом у вікно. Ціле літо в обійсті було порожньо, лише зрідка приїздила ти і знімала з дверей важкий замок... Кажуть, що люди відлітають у Вирій, але я там нікого не здибала, може, вони теж стають пташками... А в тому селі зараз страшно й посеред дня. Ми залітали туди минулого року, повертаючись із теплих країв. А цьогоріч зупинилися тут, облюбували стару хату під солом'яною стріхою і стішилися, наче діти». — «Ти стішилася, а мені та розвалюха зразу не сподобалася!» — «Після того, як дядько

скинув гніздо, ми літали півдня в розпачі, поки я не побачила хату з голубими вікнами і квітами, намальованими на стіні. На тій твоїй хаті також були намальовані квіти...»

Ну, це вже занадто! Ой дурепа я!!! Вони мене розіграли. За мої ж гроші. Я розповідала Славкові про своє село, батьківську хату, про те, що дуже сумую за нею... Минулої осені він приїздив до мене, коли лагодив комп'ютер і підключав інтернет... А я ще й здивувалася, чого він так запросто дав телефон того, Господи прости, перекладача... За моє жито мене побито?.. Ну, начувайтесь, жартівники, — я вам відомщу! Зараз же знищу цю маячню, щоб і сліду не лишилося... Ні, дочитаю до кінця. Що там вони ще придумали?!

«Господине, ти не сердишся на мене? Ти відчинила двері, і я з цікавості залетіла в кімнату. Сусідки казали, що в тебе не хата — музей. Я тільки раз була у твоїй веранді, але не бачила нічого особливого. Так чекала, коли ти відчиниш двері! Та не встигла я влетіти, як ти замахала руками, а потім рушником і стала мене гонити. Я перелякалася, забилася в куток і не знала, що робити, а ти взяла стілець, спіймала мене і винесла надвір... Зловила б, якби я не дозволила! А мені так захотілось, аби ти взяла в руки і погладила по голові, як тоді... Пам'ятаєш, я була випала, а ти підняла, погладила і посадила в гніздо... Я чула, як ти казала до когось із сусідів, коли бігла на автобус: «Дурна ластівка переплутала двері й залетіла до хати... Ледве вигнала... Не встигла на попередній рейс...» Я не дурна, а допитлива! Хіба ти не знаєш, що таке жіноча цікавість?!»

Лю-у-удоньки! Що це робиться?! Допустимо, я розповіла Славкові про епізод із ластів'ям... Але звідки він знає, що ластівка залітала в хату? Звідки?! Може, лагодячи комп'ютер, установив якийсь пристрій для прослуховування, коли я виходила на кухню готувати каву? Казали ж, що він есбеушний стукач, а я вирішила — заздрісники... Та для чого комусь мене прослуховувати? Чи я депутатка, чи бізнесменка, чи дисидентка?.. Як назвати оцю всю... щоб я не матюкалася... фігню? Зателефонував би зараз котрийсь із них! А втім не треба — я за себе не відповідаю... Що? Він телефонує? Ну-ну... Зараз я йому скажу все, що думаю... Ні, не скажу, бо ще не склала план помсти...

Телефонує довго й наполегливо — п'ять разів підряд з інтервалом у декілька хвилин, затим скидає есемеску. Я знаю, що в ній. Хоче, щоб я відкрила електронку. Дзуськи!!! Зараз же знищу попередній лист! Ні, наберуся терпіння і дочитаю до кінця...

«Ти звідти привезла всі квіти? І цей куц, що цвіте білобіло? І колесо від старого воза? А тобі не було сумно без нас?» — «Чого чіпляєшся?! Може, вона не звертає на нас уваги, як на горобців чи шпаків? Докучатимеш — прожжене геть». — «Якщо тобі не подобається, лети деінде... Господине, чому ти насадила стільки квітів? Тому що вони красиві, чи тому, що їх так любила твоя мама? Виглядаючи тебе і сестер, вона пестила їх і шепотіла: «Квіти — мої діти», а коли хата сповнювалося вашим гомоном і сміхом, повторювала вголос і пошепки: «Діти мої, квіти»... І на всьому кутку не було стільки квітів, як у вашому дворі».

Не те що на кутку, мабуть, у всьому селі! І я, що з роками стаю сентиментальнішою, забрала зі свого обійстя всі куці півоній, жовтогарячу лілію (інші викопали «добрі люди»), аконіт, який бабуня називали туєю, царську корону, розбите серце, ромашку, дев'ятисил, навіть куц старого жасмину. Ледве викорчувала його, колега, з яким їздила, казав: пропаде, а він росте і цвіте буйно. Видно, розуміє, що я його люблю... Невже це все було зі мною?! Може, то ремінісценції з творів українських письменників?

Рішуче натискаю «Delete» — «ластовині листи» летять у щільні шари атмосфери, як каже у таких випадках мій сусід Мишко. Те саме зроблю і з його листом... Але спершу прочитаю...

«Доброго дня! Даруйте, що набридаю. Є потреба зустрітися. Хочу повернути гроші й подякувати: ви відкрили мені очі на багато речей, яких раніше не помічав. Я «тупо» виконував свої обов'язки, дивуючись, що колеги фанатично закохані в роботу... Не скажу, що не любив пташок, але не обожнював їх, як інші... Правда, з ластівками пов'язані теплі спогади мого дитинства. У восьмому класі я закохався у свою сусідку-красуню. Вона вчилася в десятому і ні про що не здогадувалася, а я не сподівався на взаємність, бо не відзначався ні вродою, ні талантом, ні фізичною силою. Вечорами, заховавшись у кущах жасмину, що біля її воріт, із завмиранням серця стежив, як вона базікала зі своїм однокласником, а на прощання цілувалася... При чому тут ластівки? У її дворі було кілька ластовиних гнізд, і пташки щebetали з ранку до смеркання. А в нашому не гніздилися — батько проганяв. Тому я заздрив Раї, що в неї стільки ластівок, а заодно і ластівкам, котрі, як мені здавалося, могли милуватися нею скільки завгодно. Я хотів навчитися грати на гітарі, аби заспівати їй про свої почуття, або фотографувати, аби мати омріяну

світлину з неї, але на перше й друге мені бракувало передусім грошей. Після школи ми розлетілися, мов птахи, і відтоді жодного разу не бачилися, хоча я чув від знайомих, що вона така ж красива... Отож, слухаючи ластівок, кожного разу згадую своє перше несміле захоплення.

Я хочу з вами зустрітися. Можна, я зайду завтра? Ні, краще сьогодні... Вадим».

Ні, голубе, я вигадаю безліч причин, аби цього не сталося! І тут же складаю геніальний план — недарма перечитала стільки романів. Приїхавши на роботу, пояснюю колегам, що і кому казати, а мобілку взагалі відключаю.

Нерша половина дня багата на несподіванки: знаючи мою пристрасть до прикрас, колишня клієнтка, що приїхала до батьків у гості, привезла екзотичне намисто, колега, що повернулася з Карпат, — гердан; а найголовніше — отримала заманливу пропозицію від ще одного столичного видавництва. Звісно ж, забуваю про вранішні перипетії і в обідню перерву вирішую заплатити за інтернет. Коли спускаюся східцями, мугикаючи веселу пісеньку, адміністратор перелякано кліпає очима і робить таємничі жести. «Що з Петровичем?» — думаю я, але махаю рукою, мовляв, спішу і рвучко вибігаю у двір, ледь не збивши якогось чолов'ягу. Починаю вибачатися перед ним, він — переді мною, а потім ми одночасно ойкаємо, впізнавши одне одного.

— Чого тут? — цікавиться він після обміну стандартними фразами про справи та здоров'я.

— Та... подруга попросила... виконати одне доручення, — брешу перше, що спадає на думку, бо перед колишніми односельцями та одногрупниками гну кирпу — я ж у місцевому видавництві. Хто знає, що числюся там на півставки і мені заборгували (і може, не заплатять) за півроку?!

Він зітхає.

— А ти вирішив, що кавалера заморського шукаю?

— Думав — тут працюєш...

— Потрібна супутниця? — запитую напівнаївно, напівзухвало і ковзаю поглядом по його правій руці.

— Дякую, після першої зашпори не вийшли... Хотів побачити одну співробітницю... Ти випадково її не знаєш?

І тут я здригаюся, ніби по мені пройшло 220 вольт. Та це ж він!.. Сусідська дівчинка... Ластівки... Кущ жасминуу...

— Рада?! — накопилью губу. — Немає такої! Я тут усіх добре знаю.

— Обманула, — скрегоче зубами.

— Тобі потрібна саме вона? Знайдемо іншу!

— Взагалі-то ми не знайомі — спілкувалися по телефону... Я хотів їй дещо сказати і завезти в Березівку.. На залишки свого обійстя...

— Для чого?

— Тобі цього не зрозуміти... До речі, ми з тобою так і не бачилися після випуску... Дехто хоч на проводи приїздить, а тебе й там ніколи не бачив...

— І не побачиш: я на них не буваю. Сестра каже, що більшість людей іде на проводи, як колись на парад, — для показухи... Не люблю цього!

— Я теж. Але що скажуть у селі?

— Я давно вийшла з того віку, коли думають, що скаже хтось.

— Давай гайнемо удвох!

— Зараз?! Чому?

— Я поясню потім... Вибач, але поки що не знаходжу слів...

— Почекай — зателефоную шефіні.

Залишивши автівку біля розвалин школи, повертаємо у провулочок і продираємося згинці крізь кленово-бузинові джунглі. Зруйновані хати, зарослі подвір'я та здичавілі сади справляють гнітюче враження.

— Хоч фільм жахів знімай! — зітхаю важко.

— Удень ще нічого...

— Ти тут ночував?!!

— Був на травневі свята — повикошував бур'яни, спиляв сухі дерева, насадив айстр і чорнобривців.

— Для кого?

— Ти ж сама казала — потрібно жити не для когось, а для себе... Для пам'яті тих, хто дивиться за нами з небес.

— Останніми роками, буваючи на цвинтарі, я поривалася зайти на своє обійстя... Але розуміла, що не витерплю — розплачуся або закричу. Тому дозволю самій побути на руїнах дитинства... Не заспокоюй, коли плакатиму... І не кажи нікому, що я така сентиментальна...

Готувалася до найгіршого, але була приємно вражена. Хоч і мародери зірвали й винесли все, що могли, двір не виглядав пустою. Відразу ж зрозуміла — він! Дерева розчищені, поміж кучерявих споришів звивається стежка у город, до криниці причеплене відро (його батьки не мали своєї і брали воду у нас). Під перекошеним тином спинаються мальви — ген їх скільки насіялося за цей час. Під старезною калиною виблискує лакованим листям барвінок, далі — острівець лілових наперстянок і декілька стебел живокосту.

— Посидь у мене на лавці, а я тим часом посапаю моркву, — гукає Вадим зі свого двору.

— Не боїшся, що хтось вирве?

— Я насіяв багато — усім вистачить.

— А в нашому дворі ніхто не хазяйнує?

— Той тип зірвав шифер, вирізав ясени на рові — і тільки його бачили!

— Я продала все це за сміховинну ціну!

— Я взагалі не хотів продавати.

Стелю у спориші рядно, виткане його бабою, падаю на нього і слухаю джмелів, що розкошують у кущах заячої моркви. Що йому сказати, цьому дивакові, що так несподівано повернув мене в дитинство?!

— Нарвати кропу й петрушки? — озивається від криниці.

— Дякую, маю цього добра вдосталь.

— Що ж візьмеш на згадку про поїздку?

— Гілочку омели.

— Омели?!

— Так, я омела за кельтським гороскопом.

— Давно збирався обірвати її, та руки не доходять.

— Нехай росте.

— Вона ж паразитує на деревах, випиваючи соки! До всього ще й отруйна.

— Я могла б прочитати лекцію про омелу, але зараз хочеться помовчати. Скажу лише, що з неї роблять ліки.

— Колись розповіси більше?

— Може... Друїди для своїх містичних ритуалів зрізали її золотими серпами. А в Англії на Різдво й досі в будинках вішають гілочку омели, під якою цілуються закохані.

— А ти цілувалася з Сашком під жасмином!

— А ти підглядав?

— Еге ж, і страшенно ревнував. Хоча тепер розумію — то дитячі забавки.

— З чого ти взяв? Він був у мене закоханий, кликав заміж.

— Чому ж не пішла? Жила б як у Бога за пазухою.

— Я не тієї закваски... Хтось із письменників сказав: «Кому — статуя етруска, кому — печена гуска»... Недавно по ньому стріляли — великі гроші не заробляються чесним шляхом, а людські прокльони даремно не минають.

— Я був упевнений, що ти й досі в Києві.

— Спробував би ти в ньому прожити на одну зарплату, знімаючи квартиру.

— У нашому віці важко починати заново. Я, наприклад, не наважуюся...

— А я не шкодую, що кинула столицю й приїхала сюди. Спочатку обіймала високу посаду в престижній компанії. Мене донині дехто вважає дивачкою, бо спересердя грюкнула дверима...

— Важко було?

— Ні, з роботою справлялася, але сама собі нагадувала золоту рибку, що на побігеньках у сварливої баби. Вирішила: якщо терпітиму — перестану себе поважати.

— А тут?

— Найголовніше — з мене ніхто не п'є кров.

— Там пили?

— І хотіли, аби отримувала від цього задоволення.

— Зізнайся нарешті, де працюєш. Що за секретна фірма?

— Повернемося до міста — скажу.

О одому везу гілочку омели, пучок любистку, старий глек із Вадимового обійстя для «хатнього музею» (як сказала ластівка), а зі свого двору — покинуте ластовине гніздо.

— А це для чого? — дивується Вадим.

— Аби йому не було так сумно, — відповідаю, тамуючи сльозу. — Йому самотньо без ластівок, як нашим хатам — без нас.

— Що тобі заважає провідувати свою?.. Разом зі мною...

— Ну, якщо з тобою... То інша справа...

Усю зворотну дорогу мовчимо — не хочеться ні про що говорити. У мене особисто таке відчуття, ніби повертаюся з храму, сповнена сили, надії та віри в добро.

— Он мій автобус, — порушую врешті мовчанку. — Спасибі за все: зранку мені було дуже тоскно.

— Я завів би під саму хату...

— Іншим разом...

— Залиши хоч номер.

— Ти його знаєш... Я... Рада...

— Що за жарти?!

— Це моє псевдо. Скорочене від Раїса Дашко...

— В кого із нас дах іде?

— В обох відразу... Я піду...

— Ще кілька слів.

— На сьогодні досить.

— Тебе хтось удома чекає?

— Ластівки, листи яких ти так майстерно переклав.

Нічя

О ві доби не вгавав дощ, на третю вітер змінився і погнав геть плаксиві хмари, та замість очікуваного скупого тепла приніс справжній мороз, який спричинив обледеніння. На перший погляд, природа нагадувала дивовижну казку, але та була жорстокою. Від надмірної ваги молоденькі дерева погнулися, а старі поламалися. Ті ж, що уцілили, виблискували кришталем і дорогоцінним камінням. Горобина, що біля ганку районної лікарні, закувала свої грона у надійний сріблястий панцир. Тепер їх аж до самісінької весни не дістане жоден птах! А то, знавіснілі, сідали цілими зграями на тоненьке незміцніле віття і жадібно клювали терпкі ягоди. Он скільки їх натрусилось у калюжу! Та калюжа, підмерзла за ніч, скидалася на величезну миску з фруктовим желе. (У селах на всіх збіговиськах його подають на десерт. Біля такої «миски» можна було б увесь куток посадити!)

Але це не найзліший жарт природи, швидше всього — найбезневинніший, порівняно з іншими. Падаючи, дерева обривали телефонні й електричні проводи, ламали дахи на будинках. Дісталось і дорогам — вони нагадували катки для спринтерських дистанцій. Отож, як у тій приказці, ні пройти ні проїхати. Хіба справді стати на ковзани і мчати, куди треба!

— Ой невчасно! — бідкалася Галя, санітарка пологового відділення, похитуючи головою.

Чи вона потерпала за незірвані джонатани й антонівки, яким досі жаба цицьки дала? Чи нарікала на породіллю, яка билася головою об стіни передпологової зали? Мабуть, діймало і перше, і друге... Ну, такі гарні яблука!!! Було би ящиків з десять! Просила ж того алкаша, аби обірвав: сама не встигала. Тут якби п'ять пар рук — все одно всього не переробиш. А воно, кляте, залило десь сліпи і провалюлося весь день у катразі. «Не візьме чорт твоїх яблук!» — почула у відповідь. Її?! Та вона ж за літо й осінь не згризла

жодного! Тільки тягла, як ішачка, на базар. То папірочки, то ранети, то кальвілі... А цих не встигла зібрати. Можна було би трохи зараз продати і купити синові светра й черевики, а решту лишити на Новий рік. О, тоді вони піднімуться в ціні!.. Бач, який розумний!

— Не хоч, — каже чортисько, — в обносках ходити. І так хлопці в класі насміхаються, а дівки голови відвертають.

— А на мені краще?! — розгублено розвела руками. — В секунд-хенді купую, аби менше хто бачив... А воно, кляте, смердить — за версту чути! Чим його обробляють, біс їх знає!

— Тобі не однаково?! — скривив губи. — До швабри кращого не треба!

— По-твоєму, я до смерті маю ходити зі шваброю?! — грюкнула кулаком по столу — аж борщ із тарілок розхлюпався.

— Не, не будеш, — шморгнув носом старий. — Якийсь бос сподобає. Дасть на завивку й манікюри і буде по посадках возити...

Обидва заіржали, як жеребці, і взялися наминати котлети. Вона ж мовчки звелася з-за столу і голодна побігла на автобус, на ходу витираючи сльози. Плакати на людях і нарікати на долю соромилася. Так привчили змалку. Молила Бога про єдине — аби й на цю зміну не було пологів: боялась їх, як смерті. На роботу запізнилася на годину. Сяк-так вибравшись із села, водій зупинився на трасі й відмовився їхати далі, поки дорожники не посиплють дорогу, а ті, як завжди, не були готові до такої халепи.

Із завмиранням серця Галя відчиняла двері лікарні: боялася, що сваритимуть. Якби хто сказав хоч одне криве слово, дала би сльозам волю. Пронесло — у відділенні були тільки акушерка й нянечка; медсестра, нарікаючи на негоду, вбігла за нею, а лікар, котрий мав чергувати, повідомив (поки ще був зв'язок), що занедужав — ниркова колька. «Обходьтєся, Павлівно, без мене, — сказав акушерці. — Буде нагальна потреба — кличте Василя Павловича». Його дзвінок був останнім — за якусь мить телефони змовкли. (Відбери в міських жителів хоч на кілька днів воду, світло, тепло, газ — пропадуть ні за цапову душу. А сільським хоч би що — живучі, як колорадські жуки!)

Медсестра з кардіології принесла прикру звістку: електроенергії немає у всьому кварталі, й навряд чи хто почне щось робити, поки не розпогодиться. У відділенні зробилося моторошно. Цього не помічала хіба що породілля, яка ходила, мов сновида, у куценькій сорочечці, розірваній на грудях, і щось беззвучно шепотіла покусаними до крові губами. Санітарці раптом стало жаль цієї

чужої жінки. Це ж стільки треба вимучитися, поки виносиш і родиш!.. І воно колись цвікне: «Тобі вже однаково»? Чи, може, в неї буде добра, жаліслива дитина? Вона вчителька — виховає... А тут не знати, до кого притулиш голову, коли станеш старою і немічною... Старою? Вже й тепер дітиська в транспорті часто кажуть: «Бабцю, сідайте», хоч їй тільки сорок... А що тут дивного?! Виробилася з чотирнадцяти. Ото тільки й посиділа рік вдома, коли родила, Господи прости, цього вилупка.

Тій, породіллі, також сорок. Сама перепитувала: думала, молодша. Ет, що там дивувати! Хіба вона наробилася?! Інтелігенція! Тільки й уміє ручку в руках тримати! А нетерпляча — півдня кричить: розродитися не може. Воно, звісно, пізнавато: в такому віці дехто внуків колише. Але це вже як Бог дасть... І гонорова — страх! Поцікавилася чия, бо знала трохи тамтешніх людей, а вона зразу ж наїжачилася: «Нічия... Приїжджа...» Пробувала спитати за чоловіка.

— Незаміжня, — відповіла сухо.

— Як же дитину поставиш на ноги?

— Поставлю. Дав би Бог народити нормально... Он мої сусідки самі тягнуть: котра — без чоловіка, в котрої — п'яниця...

— І то правда... Який толк з п'яниць! — погодилася, подумавши передусім про своє.

В цю хвилину Галя, як ніколи, раптом відчула свою нічийність, свою нікому непотрібність. Всі тільки чогось вимагають. Тільки й чути «дай!» та «зроби!». А хоч хто-небудь спитав: «Чи ти щось їла за день?», «Чи тебе щось болить?», «Що в тебе на душі?» Усі ж думають, що здорова, як бик, стожильна. Про душу й не заїкайся. Братова дружина каже: то інтелігентські вибрики. А сестрин приймак напідпитку молон, що вони в селі — як у Бога за пазухою. А приїдь, тряся твоїй матері, та побудь за тією пазухою! Скоро загнешся! Скоро жирок спаде — без чаїв для схуднення!.. Якби мала дочку, та, може, пожаліла би. Хоч би хату підмела, миски помила чи вечерю зварила. А лобуряці дай м'яч і гирилицю дітлахів, то до вечора буде гасати! Як гавкнеш — нагодує свиней чи прижене корову... Про того, п'яницю гіркого, і згадувати не хочеться. Вигнала б одного дня, якби гріха не боялася. Він не пожаліє, тільки обізве всякою-перевсякою. Добре хоч, рук вже не простягає — не здужає. Недарма, коли на звірогосподарстві робила, старші жінки вчили: «Як себе не пожалієш — ніхто не пожаліє». Її й мати не балувала — змалечку

запрягала й поганяла. Всіма понукала, та нею, старшою, найбільше. Все — царство їй небесне! — мало було! Не з'їла, не сходила — гроші на книжку складала. Пішли коту під хвіст, коли Союз розпався... Як померла на полі (казали — серце розірвалося), ніхто й не повірив. Дивувалися: «Та вона ж здорова була, ні на що не скаржилася». Отож бо, що не скаржилася, казала: «Хай вороги не тишаця». Не приведи Господи померти, так само не повірять, скажуть: «Та вона ж ніколи не слабувала, по дохторах не ходила...»

Краще бути самому — нікому не годити й ні від кого не залежати. Жаль — пізно це зрозуміла... Знову подивилась на породіллю. Які в неї гарні пальці, без мозолів! Яка шкіра гладенька на обличчі! І в обносках не ходить. Вбрана — як із вітрини магазину! Нічий — не означає найгірший...

Гірки роздуми перервали медсестра з акушеркою.

— Що робити? — забідкалася перша. — Мені страшно — вона ж немолода.

— Все буде добре, — заспокоїла друга. — Знаєш, скільки я пупів зав'язала за свій вік?! Кілька сотень. Двох навіть вдома приймала, коли в селі робила... Уяви собі: я й породілля, і більше нікого...

— І як?!

— Слава Богу, брикають. Один недавно женився, на весіллі гуляла.

— Боже, поможи їй! — звела очі догори молода медсестра.

— Поможи, Боже! — перехрестилася старенька акушерка.

— Поможи!!! — ледь чутно додала санітарка.

— Божечку... За що така мука?! — пересохлими губами прошепотіла породілля. — Поможи розродитися! Або забери до себе!

— *Поможи, Боже!* — несміло озвався Верховний Янгол. — *Вона вже півдня мучиться!*

— *Ще не пора, — незворушно мовив Всевишній. — Потрібна душа, аби вселити в її дитину.*

— *Щойно помер чоловік!*

— *Він був п'яницею — останнє з хати виносив. Нащо їй таке? Настраждалася, дивлячись на батька.*

— *А перед ним?*

— *Онкохворий. Такий хрест несла її мати.*

- За три хвилини до того...
- Великий лицемір і брехун. Вона таких не терпить.
- Перевиховає! Вона ж добра і терпляча.
- Люди в таких випадках кажуть, що горбатого тільки могила виправить.
- За п'ять хвилин...
- Три душогуби, сім п'яниць, палій, розбійник, фальшивомонетник, чотири наркомани, підлабузник і ловелас.
- За півгодини...
- Гвалтівник, утопленик, лихвар, вішалник, п'ять п'яниць, два наркомани, троє хворих на СНІД, сутенер і сифілітик.
- Боже, що ж це діється! Невже немає гарних і світлих душ?!
- З кожним роком менше й менше. На вагу золота.
- Хіба ти, Вседержителю, безсилий?
- Люди все більше віддаляються від мене, все більше поклоняються Дияволу й Мамоні.
- То забери її до себе! Вона ж просила...
- Ні, вона має пізнати земне щастя.

Зраннього дитинства АнгЕля не любила слова ч и я. «Дівчинко, чия ти?» — питали цікаві бабусі, й вона, захилинаючись, розповідала: чужі, мовляв, приїжджі, коло лісу живемо. «А-а-а! Це та старенька хатинка?.. І батько п'є, і мати слабує... Бідна дитина!» Після кількох таких діалогів Ангелінка уникала подібних розмов. З деякими бабами й молодіцями взагалі не віталася. Скрізь є пащекухи, яких не годуй хлібом, а дай когось осудити, перемити кісточки. Повз таких старалася прошмигнути, потупивши очі. «Дике, яку лісі виросло...» — «Не в лісі, то коло лісу». — «Чого дивувати! Які батьки — така дитина!»

Навіть перший урок у першому класі вчителька почала примітивною фразою: «Нумо, дітки, розкажіть про своїх батьків». Ті по черзі зводилися і захоплено щебетали, які в них гарні, розумні, працьовиті мами й тати. Ангеліна ж чомусь була впевнена, що переважна більшість із них бреше — аж зубами креше. Їй хотілось звестися і крикнути: «Не такі вони! Ви такими хочете їх бачити». Але згадувала заплакану маму, її моління: «Не заводься ні з ким. Чужих ніде не люблять і завжди зроблять у всьому винними».

— А ти чия? — підійшла до неї вчителька, наклеївши ласкаву посмішку.

Дівчинка знала, що вона лицемірка: та жила неподалік, і АнгЕля не раз чула, як вона лаяла сина, кричала нецензурні слова до чоловіка, навіть до старенької підсліпуватої матері.

— Не соромся, Ангеліночко! — сюсюкала вчителька. — Ми тепер не просто клас — велика родина.

Дитина зіщулилась, як загнане звірятко, і ладна була влізти під парту, провалитися крізь землю, аби тільки не відповідати на принизливе запитання. Та вчителька так захопилася роллю квочки, другої матері, що нічогісінько не помітила.

— Вставай, Ангелінко! — погладила по голівці. — І розкажи нам, будь ласочка, про маму й татка.

— А я хочу розказати про себе! — звелася і зухвало глянула на вчительку.

— Ну, розкажуй, — спантеличено мовила та, не знаючи, як вийти сухою з неординарної ситуації.

— А в неї батько — алкоголік! — гигикнув рудий, у ластовинні, хлопчик.

— А мама — ледащиця, не робить у колгоспі, — підлила масла у вогонь дівчинка з величезним білим бантом.

Вчителька не встигла й рота розтулити, як АнгЕля зірвалася з місця, підбігла до дівчинки (її звали Тамарою, після школи вона вступила в торговельний) і вліпила по товстій пичці. Жертва верескнула не своїм голосом, і яскраво-червоні цівки побігли по фартушку та платтячку.

— Ненормальна! Психопатка! Що ти собі дозволяєш?! — вчителька скинула личину, забула, де вона і з ким. — За тобою психікарня плаче!

Діти замахали руками, завищали, як поросята, а кількоро кинулися до кривдниць.

— На місце!!! — гаркнула вчителька. — А ти забирайся геть! І в клас не заходь! Хіба через мій труп... Хуліганка!

— А ви — лицемірка! — сказала з притиском.

Дівчинка почула це слово в якомусь фільмі й відчула інтуїтивно, що воно тут доречне.

Додому не пішла — боялася не так батькової руки, як маминих довірливо-докірливих очей. Довго блукала селом, поки не забрела до річки. Склавши на траві портфелік, фартушок, туфлі й гольфи, бабралась у прохолодній брудній воді й виносила на берег скойки з молюсками. Захоплено розповідала дивним істотам,

що, коли виросте, поїде з цього недоброго села, вивчиться, стане відомою, знаменитою, заробить грошей, аби врятувати маму від хвороби, а тата — від горілки...

Багато-багато літ Ангеліна леліяла в душі триєдину мрію. По-перше, вона приїде в село чи містечко, де немає злих, підступних людей; де підставляють не ногу, а плече; де потопаючому дають руку, а не камінь на шию. По-друге, потрапить у дружній колектив, де панують злагода і взаємодопомога і ніхто не знає, що таке інтриги, навухонашіптування і підлабузництво. По-третє, зустрине мужчину, який стане їй не тільки чоловіком, а й другом, братом, батьком, народить йому доньку чи сина (або обох!), проживе з ним довге і красиве життя. Ці пункти можна було записувати в довільному порядку, переставляючи складові, але нічого не пропускаючи. Узяті разом, вони мали називатися одним коротким, та вагомим словосполученням — ж і н о ч е щ а с т я. Роки йшли за роками, у волоссі з'явилася ледь помітна сивина, однак не те що саме щастя, а й надія на нього не допливала до Ангелініного берега. Видно, їй потрібно було народитися в іншу епоху, де такі поняття, як честь, порядність і совість, не застаріли. Адже ще на першому курсі кураторка (чи то з докором, чи зі співчуттям) мовила: «Ой, дитино! З такими принципами сьогодні дуже нелегко!»

...Батько знайшов її тільки під вечір.

— Нарешті! — зітхнув, опустившись у поживклу траву. — Ходімо додому! Мати з ума сходить.

— Бити не будеш?

— Вся злість пройшла.

— Чесне слово?

— Не буду!.. Вже віддав мамі тієї дівчинки гроші за попсовані плаття й фартух. У тітки Марини позичив.

Два тижні АнгЕля пролежала із застудою. Батько стільки ж відробляв старенькій сусідці за позичені гроші та ще за молоко і мед для хворої — копав картоплю, рубав дрова, чистив сараї.

Коли одужала, батько завів до іншого класу: слава богу, був паралельний. І вчителька там — мудріша, дарма що молода й зелена, вчорашня випускниця педучилища.

— Дітки, — сказала вона, погладивши нову ученицю по голівці. — Ангелініні батьки приїхали до нас іздалеку. В неї тут немає ні родичів, ні друзів, і мама дуже хвора. Давайте не будемо ображати дівчинку і допомагатимемо хто чим зможе.

І за якусь мить до АнгЕлі потяглися дитячі ручки з цукерками, печивом і домашніми пирогами. Воїстину, слово вчителя може гори вернути. Але то має бути Вчитель!

Та ж Оксана Петрівна, тільки вже трохи досвідченіша й заочниця педінституту, поклала долоню Ангеліні на плече, коли вона поховала маму:

— Тримайся, АнгЕлю, й молися Богу: Він стає сиротам за батька й матір. А ще ніколи не роби людям зла, бо воно, як бумеранг, повертається назад. Навіть тих, які страшенно скривдять тебе, прощай. Хай їх Господь карає! Не важливо, чиї ми доньки й сини, бо всі ми — діти Божі. І поки ми віримо в Нього, Він не відвертається від нас.

Але вона вже тоді, на другому курсі, усвідомлювала — цінують не за те, х т о ти, а ч и я. Донька, дружина, коханка, протезе. Якщо н і ч и я, дуже важко виборювати місце під сонцем. Та вона поклялася, що виборе. І не яке-небудь, а гідне! Не зубами, не ліктями, не жовцю — головою, руками... Але не чимось іншим!..

— А ви ж чия? — вкрадливо запитав заврайвно, оформляючи на роботу.

— Нічия, — сумно зітхнула, бо нещодавно продала за безцінь хату, аби поставити батькам надгробки. — Хіба обов'язково бути чиєюсь?!

— Ви не так зрозуміли, — закліпав підсліпуватими очима і втупивши в папери, зрозумівши, що хабаром не пахне. — Я думав, ви місцева.

— Це має якесь значення?

— Даруйте, просто цікавість.

Торжествувала в душі перемогу, та зухвальство дорого коштувало їй — глухе забите село, куди автобус ходить на вихідні і лише раз на день, хоч перед тим в облвно їй обіцяли роботу в райцентрі. А вимагалось небагато — пошкірити зуби, пофліртувати, ненароком оголити коліно... Чи придумати баечку про впливового дядечка і разом із привітом від нього непомітно тицьнути презент від себе.

Та й тепер вона зробила неприпустиму дурницю, про яку дуже жалкувала. Завучка застерігала не народжувати в районній лікарні.

— Я без проблем прилаштую вас у міський пологовий, — запропонувала ще в середині вагітності. — Вам не можна ризикувати... Якщо не маєте грошей, я позичу, віддасте з декретних.

— Тут теж без блату й хабара не обійтись?! — зітхнула гірко.

— Люба моя, такий час настав. Без протекції навіть місця на цвинтарі не добитися — простих смертних ховають на замиському.

— Коли Бог відвертається від людини, усі знайомства нічого не варті. Все — в Його руках!

— **Б**оже, вона ж поклала на Тебе всі надії, молилася лягаючи і встаючи, — лементів Верховний Янгол. — Облегши її муки й страждання.

— На її совісті — великий гріх...

— Який, Боже? Останні десять років вона ходила до церкви, постила і дотримувалася всіх Твоїх заповідей!

— А жити на віру з чоловіком, який ще не розлучився з дружиною, і зачати від нього дитину — це не гріх?

— Та ж дружина не погоджувалася на розлучення!

— Я давав йому шанс повернутися до родини.

— Владико, он погасло кілька зірок! Подивися, хто переставився...

— П'яниця, наркоман, самогубця, рекетир, п'яниця, кілер, ще наркоман, онкохворий, наркоділок... Шизофренік... Скільки їх тепер!!!

— Бо час такий — несамовитий.

— Ось ще один тип, з першого погляду — непоганий. Чудовий сім'янин, друг, колега і сусід.

— В чому ж гандж?

— Завжди тицяв хабарі! Навіть тоді, коли не просили...

— Ти й таких уважаєш великими грішниками?

— Не стане хабародавців — зникнуть хабарники. Спробуй-но взяти, коли ніхто не дає!

— А особи жіночої статі?!

— Теж нічого пристойного... Алкоголічка, повія, самогонниця, наркоманка, сифілітичка, біснувата, пліткарка... Ця свідомо звела трьох чоловіків, але була задушена молодим коханцем. Токсикоманка, зозуля, шахрайка, нероба, упириця... Лесбійка... Різних збоченців, до речі, побільшало, як грибів після дощу.

— Що за день?!

— Я й сам дивуюся.

— **К**оли ж вона розродиться? — перелякана санітарка дивилася то на годинник, то на акушерку.

— Хай би зараз, поки видно... Що будемо робити в потемках?! Наготуй лампи! І все необхідне.

— Скоро кінець зміни.

— Яка зміна?! Подивися за вікно! Автобуси не ходять... Недарма головлікар неохоче бере сільських... Та зараз і міські не добрались би, хіба що на чотирьох...

— Як це — не буде? Як — не буде?! — Галя забилася у куток і дивилася на акушерку, як жертва — на ката. — На кого відділення покинемо?

— А хто сказав, що покинемо?

— Мені треба додому! — по-дитячому запхинькала жінка. — У мене — дві корови, телиця, п'ятеро свиней...

— То сиди коло своїх свиней і не мороч нікому голову!.. Й усі інші місця...

— Сиділа б... А стаж?! І так чотири роки пропали. Ті, що на базарі стояла...

— Готуй лампи! І підеш за молодим доктором, чогось він мобілку не бере. Слава богу, тут недалеко... Треба щось робити — жінка півдня мучиться!

— Я боюся.

— Йди, поки видно. Візьми дрючок, аби собаки не обпали.

— Я не того... Боюся родів... Це перші, відколи тут... Боюся крові!

— Якого біса прийшла сюди?! Мила би кабінети!

— Ніде місця не було... Я й за це дала начмедові здоровенного гусака, три літри меду, літру сметани і сотню яєць.

— Горе мені з тобою, — обм'якла акушерка. — Приведи Василя Павловича. І то скоро!

Заплакана Галя накинула куфайку, взяла ліхтарик і вийшла.

...Перейми стихли, змордована породілля зіперлася на підвіконня. Їй здавалося, що тортурам не буде кінця-краю. Ще й до всього, як сироті женитися — то й ніч мала. Як їй родити, то ні електрики, ні зв'язку, ще й лікар захворів. Прийде оте зелене, яке кілька місяців тому закінчило ординатуру... Що воно бачило?! Що знає?! Молодий спеціаліст! Ні, ні, вона не нарікала на молодь. Професорами й академіками не народжуються. Сама ще й досі з острахом згадує перші уроки, коли від переляку все плуталося в голові... Т а м можна підглянути в конспект, і ніхто від того не постраждає. А т у т? Що, він прийматиме пологи з конспектом?

Боже! Боже, чого ти і цього разу відвертаєшся? Що, і тепер скажуть: «Не побивайтеся! Ви — молода, у вас ще все попереду». Ні, з неї досить!!!

...На сьомому місяці вагітності Ангеліна вирішила провідати подругу, котра жила в іншому районі. Та прислала слізного листа, благала допомоги й поради.

— У твоєму становищі тільки кудись їхати! — гримнула свекруха. — Не пуцу нізащо! Вітя попередив — головою за тебе відповідаю.

— Але ж це моя найкраща подруга! Як ви не розумієте?! Вона мене стільки разів виручала! Їй зараз важко, я мушу підтримати, бодай морально.

— Треба думати не про подруг, а про сім'ю! — не вгавала. — Я звикла, щоб мене слухали і не люблю самоправства! Сказала «ні» — і кішка не ходи!

— Хай їде! — невдоволено буркнув свекор. — Для неї колишня однокурсниця — все, а ми — ніхто.

— А як з нею щось в дорозі станеться, що я Віті скажу?

— Я сам йому скажу!.. Нагадаю дещо... Як я просив-молив, аби не брав цієї впертючки... Цієї... селючки!

— Селючки?! — зірвалася з дивана. — А ви, значить, пани великі? Забули вже, звідки родом!

— Ну, ну, тихіше, — намагалася заспокоїти свекруха. — Старий не так сказав згарячу.

— Я поїду!!! І ви мені не забороните! А Вітькові все поясню, і він — на відміну від вас — зрозуміє.

У тролейбусі її трясло від обурення, а в міжміському автобусі на курній розбитій дорозі — по-справжньому. Зате подруга була несказанно рада. І їй, і гостинцям та грошам, які взяла потай від свекрухи. (Не крала — свої взяла, але Вітьчині батьки не відзначалися щедрістю).

Наталка зламала ногу. Стояли останні погожі дні, а город не копаний. Не вагаючись, Ангеліна взялася допомагати приятельці. Такі люди, як вона, крім високої світлої любові, вірять ще й у щиру дружбу. Вони діляться останнім шматком хліба, знімають останню сорочку, часом жертвують собою, отримуючи взамін чорну невдячність. АнгЕля зрозуміла це з роками, але, як і в молодості, служить паличкою-виручалочкою для всіх знайомих (друзів у неї немає, вірніше, вона їх не заводить, щоб не бути обманутою).

Того злощасного дня вона збирала в кошик добірні картоплини разом із Наталчиним сином Миколкою. Копав Петро, її сусід, зі своїм молодшим братом. Господиня ж дибала на милицях по дворі й готувала для копальників обід та вечерю. У скоєному Ангеліна не розкаювалася, лише думала, як пояснити все Вітькові. Нив поперек, страшенно боліла голова, рябіло в очах, але вона була щаслива, усвідомлюючи, що допомагає подрузі, в якій теж немає рідні.

— Навіжена! — мовив увечері Петро, коли вона, заточуючись, ішла з городу. — А Наталка не кинулась би тебе рятувати.

— Ти так думаєш?

— Впевнений на всі сто... Ой погано ти її знаєш!

— А ти — добре?

— Краще б зовсім не знав!

...Вночі почалися перейми. Машину знайти не вдалося: язикату й гонорову Наталку не любили в селі. Петро взяв у друга коня і завіз підводою. Як він батожив вороного! Як мчав навпростець через поле, аби встигнути! Як потім ніс на руках у відділення і шепотів: «Анжелко, я ніколи собі не пробачу, що послухав матір і не женився на тобі. Думаєш, чого я приїжджав до вас у гуртожиток? Аби тебе побачити. Але Наталка щось наплела моїй старій про твоїх батьків і та сказала»...

Цей епізод вплив у пам'яті згодом, після всіх перипетій. Ангеліна прокручувала його кілька разів, як улюблену платівку. Згадувала Петькові візити, нехитрі дарунки й милі жарти. І кілька разів запитувала себе: що було б, якби не Наталка? Нічого не було б... Значить, не судилося. А подруга дала їй ще один, хоч і жорстокий урок — не треба нікому сліпо вірити і ділитися найпотаємнішим...

Наталка зробила їй підлість і вдруге. Та ще й куди більшу! Коли розгніваний Вітько, викликаний батьками, примчав за нею в село, Наталка, не моргнувши оком, сказала: «Твоя Анжелка приїхала до Петруся. Вона й до весілля з ним волочилася... А ти не знав?» Цієї репліки вистачило — передав дружині записку «Лишайся зі своїм коханцем — ти вільна». Так що з лікарні її забирав Петро. Та вже не кіньми — відремонтував старенького «москвича».

— Тобі легше стало? — запитала в Наталки.

— Не легше, але нехай і тобі буде тяжко! — хижо блиснула очицями. — Хіба я гірша тебе?! І краща, і вчилася відмінно!.. Але кругом тебе завжди крутилися хлопці, а на мене ніхто й не плюнув. Почав учачати Петька, ти і його звабила. Як той собака на сні, що ні сам не гам ні комусь не дам... Тепер він знов почав до мене горнутися, як розвівся з жінкою. А ти приїхала, і він як очманів. Я ж думала, що уже забув! А він каже: «Такої, як Анжелка, у цьому світі немає...»

Почуття жалю до себе, перемішане зі злістю до колишньої подруги, стиснуло груди. Зібрала речі й мовчки вийшла з хати. Трималася зі всіх сил, аби не розплакатися, бо враз пригадала, як одного разу, коли в котроїсь із однокласниць були прикрощі,

Наталка, стиснувши кулак, прошепотіла: «Так тобі й треба, суко! Не будь хитрою!» В її очах тієї миті появилася такий хижий блиск, що Ангеліна мимоволі відсахнулася й перехрестилася.

— Як ти можеш?! Вона тобі чимось досадила? — запитала з обуренням.

— А тобі шкода?! — огризнулася. — То побіжи витри сльози!

Не розмовляли з тиждень. Наталка першою зробила крок назустріч: «Хіба варто сваритися через такі дрібниці!» Після того вона стала стримувати свої емоції, але підступний блиск в очах іноді видавав її. Ангеліна розуміла, що потай Наталка тішиться чимось горем, чужі сльози додають їй наснаги та оптимізму; що такої подруги треба боятися, як чорт ладану... Та все одно не раз плакала перед нею, бо не було перед ким вилити власну душу. А та втішала, розраджувала і гладила по голові. «Чи й у цю мить хижо блищать її очі?» — закрадалася не раз думка. «То чужі... Чужі! — заспокоювала себе. — А я найкраща подруга».

Втративши одночасно дитину, чоловіка, подругу і дах над головою, Ангеліна вперше відчула душевну порожнечу. Сиділа з двома валізами (купленого за чоловікові гроші не віддали!) на вокзалі й не знала, де прихилити голову. Підійшла до розкладу руху потягів і, заплющивши очі, навмання тицьнула пальцем. Яка різниця, куди їхати, коли починати потрібно з нуля?! Можна й не їхати... «Відійди з десятків метрів від станції, ляж на рейки і заплющ очі, — нашіптував на вухо хтось невидимий. — Ти ж н і ч и я! Ніхто й не заплаче, бо нікому не потрібна!»

Попросила молодичку з дитиною, аби подивилася за речами, і поплелась уздовж колії. Намагалася дістати із закутків пам'яті найприкріші миттєвості життя, аби не шкода було йти з нього, та чомусь згадувалося лише світле. І передусім, той найперший урок доброти у першому класі, який не раз зігрівав душу. А ще учительчині слова, що Бог не відвертається від того, хто в Нього вірить.

— Боже, спасибі, що Ти напоумив мене, грішну, — впала на коліна й звела руки до неба.

— *Господи, змилуйся!* — *благав Верховний Янгол, склавши долоні.*

Бог сидів за столом, біля комп'ютера, підперши важку голову.

— Не можу! Так і не з'явилася чиста душа.

— Пошли їй дівчинку!

— Вона дуже хотіла сина. Навіть ім'я вибрала на мою честь — Богдан.

— Назве Богданкою — зараз це ім'я дуже модне!

— Ти ж сам бачиш, що немає жодної світлої душі! Три п'янички, блудниця, наркоманка, онкохвора, зозуля, ворожка...

Бог на мить замислився, поклацав по клавішах.

— Ось ще одна — відьма. Три дні помирала, поки на хаті верх не зірвали... Спекулянтка, шантажистка, хабарниця... Знов повія... Дві наркоманки... Три алкоголічки... Ця викинулася з вікна дев'ятого поверху після того, як її залишив коханий... Ця порізала вени, бо не знаходила порозуміння з матір'ю.

— Боже! Придумай щось! Ти ж — Всемогутній!

— Я думаю. Не підганяй... Поки лікар прийде, щось зробимо.

— Чи ж справиться він?!

— Справиться! Він хлопець бідовий, але чесний, принциповий і наполегливий. Зоставшись сиротою, сам звівся на ноги. Сім років підряд поступав у медінститут, але свого добився. Правда, з жінками йому досі не таланило... Одна роги наставила, друга забрала доньку й виїхала за кордон.

— Ти хочеш сказати, що лікар стане майбутній дитині за батька?!

— Ні, не хочу: батько в неї є.

— обрий ранок, дівчатка! — Галя поставила посеред палати відро і заходилася мити підлогу.

Мила й сама собі дивувалася. Раніше могла буркнути під ніс «Здрасці», а могла й змовчати. Це залежало від того, наскільки «іроди» попсували їй настрій. Потім грюкала відром і ненависною шваброю абияк терла бридкий лінолеум.

— Галю, у вас якесь свято? Може, день народження? — усміхнулася Ангеліна, пригортаючи до грудей крихітну Василючку.

(Новонародженій дали ім'я лікаря, який того дня приймав пологи).

— Не... З чого ви взяли?

— Ви сьогодні... така... незвичайна, — завагалась, аби неделікатним словом не поранити чужу душу.

— Ай, не видумуйте! — махнула рукою. — Халат собі купила... Бо той, що тут видали, такий страшний... Ви ж самі бачили...

— І не тільки халат.

— Трохи брови підвела і губи, — зняковіла Галя з таким завзяттям терла підвіконня, ніби сестра-господарка пообіцяла їй премію. — Та ще підстриглася... І «чолочку» зробила. Чоловік каже: як шіснацятка.

— Отже, щось трапилось?!

— Та нічого... Вам спасибі!

— За що?!

— Ви нагадали мені, що я жінка... Не знаю, чи надовго...

— Справді?! — породілля на radoщах відняла немовля від грудей, застебнула пазуху і легенько підвелася.

— Вам допомогти? — з любов'ю взяла за руку жінку, до якої ще п'ять днів тому відчувала відразу.

— Ні, дякую. Хочу їсти. Он дівчата принесли суп, але я саме годувала малу... Він, правда, трохи захолов.

— Цей суп такий нещасний, як моє життя. Курячого бульйончику не хочете? Набрала в баночку для вас... Якщо не гидуєте... І хліба домашнього взяла — пекла вчора.

— Мені аж незручно.

— Ай, чого там! То принести?!

— Несіть, Галинко, бо я голодна, як вовк.

— Я подумала: до вас рідко хтось довідується. А на казенних харчах можна ноги протягнути... Ви не сердьтеся, коли щось не так скажу — я затуркана сільська жінка, вісім класів кінчила. Часом і загнути можу... як удома доведуть...

— А мене вчора провідували!

— Хто?

— Колеги... Нізащо не подумала б! Здавалося, що недолюблюють мене, а вони сокотять: «Ангеліно Іванівно! Нам вас не вистачає».

— А що за чоловік приходив?

— Вже знаєте?

— Казали жінки з першої палати.

— І тут, як скрізь, пліткують.

— А ви думали!

— Тато наш! Чотири дні додому добирався... Каже: був як на голках — відчував, що з тобою щось не так. Де можна — попутками їхав... Пішки пройшов тридцять кілометрів!

— А казали: «Сама виховаю»!

— Та він же півроку не появлявся. Як подався у квітні, то тільки нещодавно переказав через людей: «Хай Ангеліна не переживає: зароблю грошей — приїду». Сестра його проходу мені не давала, поїдом їла.

— О, мені це знайоме! Невісток і їхніх дітей ніхто не любить... Невістка — чужа кістка!

— А там, де є дочки, в яких не склалося життя, — невістка ворог номер один! — додала медсестра, що саме роздавала пігулки. — Недарма народ приказку склав: «Хто вср...ся? — Невістка, бо онде її спідниця висить!»

— А він радий? — у Галиних сірих очах заграли хитрі бісики.

— На сьомому небі! Його теж життя добряче било, як і мене... Та й не молодий — на весну п'ятдесят буде... Там село гриміло! Не відбивала я, навпаки, дуже довго вмовляла, щоб повернувся до сім'ї. Жінка викинула з дому, як непотріб, сестра вилаяла, мати в хату не пустила, сказала: «Не дурій». Попросився пожити в літній кухні, поки десь прилаштується. (Я колись, як приїхала в село, купила в його матері хату, бо вона пішла до дочки. Два роки виплачувала). Він літо й осінь жив у літній кухні, а як морози вдарили, в хату пустила. Жінка прибігала, на коліна падала, бо набідувалася без нього за півроку. Не пробачив — гордий дуже, як і я... А Віталій, його син, мені сказав: «Якщо у вас серйозні наміри, я не маю нічого проти. Але не думайте ним понукати. Я не дозволю! Досить, що мати двадцять п'ять років пила з нього кров».

— То в нього син?

— Схожий на тата, як дві краплі води!.. Такий же кремезний, тільки ростом вищий... І донька-студентка... І дві внучки — синові.

— А свекруха?

— Добра жінка. Дав би їй Бог здоров'я років до ста. В останні тижні, коли я ледве ноги волочила, вона, було, прийде і наварить, і води наносить, і попере... А син із друзями за день город викопав.

— А посварилися чого?

— Не сварилися. Вірніше, він з бригадиром побив горшки і лишився без роботи. А бригадир — жінчин брат рідний. За кожну дрібничку чіплявся. Як тепер знайти роботу, знаєте краще за мене.

— Знаю, голубко, ой знаю! Де тільки не шурувала шваброю! І в магазині, і в АТП, і на вокзалі... Ніхто за людину не мав.

— Так само й він. Майстер на всі руки: і штукатур, і плиточник, і муляр. Та чесній людині скрізь важко. А в нього ніби на лобі написано, що порядний, і кожне хоче дурити. Никався по тих проклятих фірмах, переживав, нервував.

— Не п'є?

— І не нюхає... Я така дратівлива була. Одному Богу відомо. Як важко цю дитину виношувала! А тут ще він зі своїми проблемами... Та ще всі його родичі. Щоб їм добро було! Я й зірвалася одного разу...

— Галько!!! — крикнув хтось із коридору. — Думаєш, як сьогодні гарна, то можна лясати точити? Йди скоренько: породіллю привезли!..

...Поївши Галиного бульйону з хлібом, АнгЕля примостилася на ліжку й дивилася на дорогоцінний згорточок.

— Він не з'являється і не бере трубки, коли телефоную, — хлипала біля вікна молодюсінька породілля, з виду школярка. — А мама каже: «Не біда — виховаємо. Ти народила дитину для себе, а не для нього».

— А я думала, що хоч дитиною прив'яжу його, — вторила їй інша, не на багато старша. — Та я не відступлюся — подам на суд і змушу платити аліменти!

— Любі дівчатка, — усміхнулася Ангеліна, — чоловіка, на відміну від пса, не втримати на ланцюгу. Якщо пішов — не треба повертати силоміць.

— Ви так говорите, бо вас ніколи не кидали! — скривила губи старша.

— Перший чоловік кинув, а від другого сама пішла.

— Чому? — звела заплакані оченята молодша породілля.

— Він був рабовласником.

— Як це?!

— Забороняв фарбуватися, стригти волосся, носити короткі спідниці, туфлі на шпильках...

— Це ж такі дрібниці! — долинуло з-під вікна. — На які жертви не підеш заради коханої людини!

— Людина, яка справді любить, не вимагатиме їх... Спочатку я жартувала: «Ти, якби міг, паранджу на мене натягнув би, щоб ніхто й не глянув», та з кожним днем ті фанаберії дратували все більше. Купила, не порадившись кофту, — нотація, пішла після уроків з колегами в кав'ярню — скандал, поговорила у тролейбусі з чоловіком знайомої — тижнева мовчанка. І щоразу дорікання: «Ти не маєш права робити вчинки, які компрометують дружину директора фірми!» Якось я не стерпіла: «А чому ти дозволяєш собі таке, що компрометує чоловіка вчительки?» У відповідь — сміх: «Я взяв твоє прізвище чи ти моє? Я утримую тебе чи ти мене? Я належу тобі чи ти мені? Я не зобов'язаний сповідатися перед тобою у всіх своїх справах!» Але ж мені теж пальця в рот

не клади — відкушу. «А чому я змушена переповідати тобі все до найменших подробиць?.. Як пройшли уроки! Як вели себе учні! В що були одягнені директриса, біологічка, математик і вчитель співів! Що було на обід у шкільній їдальні і який концерт підготували старшокласники до свята! Чому я маю сповідатися?! Ти мені — не Бог!» Якби не напідпитку, може, змовчав би, але ж недарма кажуть, що в тверезого на умі, те в п'яного на язиці... «А ти забула, — каже, — як я тебе взяв? Ти ж була н і к и м!» Я не заплакала, навіть не скривилася, хоч і дуже кольнуло під серцем. «Я знову стану н і к и м! — відповіла з гідністю. — Н і ч и є ю!.. Але залишуся сама собою». Наступного дня він просив пробачення, але мені не відлягло. А невдовзі почалися літні канікули, збрала речі й поїхала у віддалений район.

— А якби була дитинка — пішли б? — схлипувала юна мама.

— Не знаю... Слава богу, він з цим не спішив. Казав: спершу зроблю шикарний ремонт у квартирі, збудую дачу, куплю кращу машину.

— Як познайомилися з теперішнім чоловіком?

— Досить банально. Я добиралася до Вишневого. Автобуса не було, йти пішки не хотілося — далекувато. Сиділа на валізі, читала журнал і не звернула увагу, коли вони зупинилися, ті темно-сині «жигулі». А його фраза «Ви хто будете?» збила з пантелику. Вперше в житті мене запитали, не ч и я, а х т о. Не знала, що відповісти й геть розгубилася. «Вчителька», — ледь вичавила із себе. Потім сказала ім'я, а він запитав, чи походить воно від слова «ангел» і як називали мене в дитинстві. (Дивно, але обидва мої чоловіки чомусь цим не цікавилися!) Та я зніяковіла ще більше, коли він мовив: «Якби моя дружина мала таке ім'я, обов'язково ставив би наголос на останній склад — АнгелЯ». Не стала пояснювати випадковому попутникові, що обидва колишні називали мене Анжелкою; що я зненавиділа це ім'я з того дня, коли випадково почула: дівця з протилежного будинку кликала так свою ротвейлерку. Та він підлив ще більше масла у вогонь, коли додав: «Щасливий той чоловік, котрий має такого ангела-охоронця!» і ковзнув поглядом по моїй правій руці. Певне, я стала рожевішою за свій капелюшок, бо він вибачився, що бовкнув зайве, і всю дорогу мовчав.

— *Т*осподи, невже між ними з першої зустрічі спалахнула невидима іскра? — допитувався Верховний Янгол.

— Ні, бо він ніколи не дивлявся на чужих жінок, а вона ще зі студентських років жартувала, що одружені чоловіки її не цікавлять.

— А коли?..

— Два роки тому, коли Ангеліна викликала його після уроків, аби попередити, що донька втратила в халепу. Вона говорила й говорила, а він мовчав, дивлячись на вишитий рушник, що над її столом. «Ви нічого не хочете сказати?» — обірвала свій монолог. — «О, я багато що сказав би, славна пані, якби не боявся зайвих вух!» — простогнав з боєм. — «Ми ж тільки удвох», — вона ще не зрозуміла, про що йдеться. — «Ні, ваші класики і класикеси підслухають, і завтра гомонітиме все Вишневе!» Вона глянула в його бездонно сині очі, збагнула все без слів і, схопивши журнал, вибігла з кабінету.

— Тоді він зрозумів, що не зможе без неї?

— Через кілька місяців після того, на Святий вечір, дивлячись, як дружина клопочеться коло печі, він подумав про ту, яка сама їстиме кутю, і попросив доньку, аби віднесла вечерю класній керівниці. Дружина скипіла в душі, але виду не подала: якби не вчителька — не відомо, де була б донька. У кращому випадку — в наркодиспансері... Але Оксанці, яка, закутавшись у плед, дивилася новий фільм, не хотілося йти в темінь та хурделицю, і вона скривилася: «Занеси сам». Він ладен був летіти на крилах, але ж... «Неси вже, неси, — бурмотіла жінка, накладаючи в один полумисок кутю, а в другий — голубці. — Але не барися, бо Віталько приїде з дівчатками». Він повернувся скоро, і не з порожніми полумисками: вчителька дала взамін своєї куті з медом, родзинками, волоськими горіхами і пирогів з калиною та цукровим буряком, як пекла колись її мама. Оксанка, яка з дитинства не любила куті, й тих три ложки за Святою вечерю були для неї мукою, учительчину вмолила, оком не моргнувши, а маленька внучка Даринка з'їла два пироги з буряком і просила ще.

*С*оч і старша медсестра жартувала, що святий Михайло завітає на скутері, та він, як і належить, приїхав на білому коні, притрусивши за ніч усі недоробки дорожників, комунальників та деякі сліди стихії. Небесне мливо вигравало проти сонця, і зграйка берізок із лікарняного скверу нагадувала студенток-практиканток у накро-

хмалених халатиках та білосніжних ковпаках, що несміло ступали пологовим, ніби боячись жовтуватими бахилами залишити сліди на кахлях, натертих до блиску санітаркою Галею.

Недавній переполох забувся, і відділення працювало у звичному ритмі: сестра-господарка видавала вказівки, головлікар робив обхід, медсестра розносила пігулки, одна вагітна стогнала в передпологовій, дві інші — сиділи на кушетці в оглядовій. А жвава санітарка, прасуючи білизну, хвалилася нянечці, що продала телицю, корову і двох кабанців, отож купить старому пуховика, малому — дублянку, собі — газову плиту і пральну машину, а якщо залишаться гроші — то й людське пальто.

Двірнички, що курили одну «Приму» на двох і лаяли невчасний сніг, із неприхованою цікавістю спостерігали за сивим кремезним чоловіком, який спускався з ганку районної лікарні, притискаючи до грудей рожевий сповиточок. Такий самий, тільки молодший і трохи вищий, в одній руці ніс велику сумку, а іншою притримував за лікоть жінку в червоному елегантному пальті й чорному капелюшку з вуалькою. З не меншим інтересом за ними дивилися кілька пар жіночих очей із вікон четвертого поверху: одні — глумливо («І що вона в ньому знайшла!»), інші — із заздрістю («Парує ж Господь!!!»), а Галині, сірі, — з любов'ю і вдячністю.

— *В* седержителю, — усміхнувся Верховний Янгол, — адже ти міг зробити, щоб дороги цих двох не перетнулися?

— Не міг: у світі так мало щасливих людей, ще менше — порядних, а щасливих порядних — узагалі одиниці.

Підслухана розмова

У водія захворіла дружина, і Неоніла добиралася на зустріч із колишньою подругою трамваєм. Іноді вона любила їхати у громадському транспорті (одна підлегла сказала — з жиру біситься), аби придивитись, у що вдягається так званий пересічний пасажир, а надто молодь. На душі було кепсько, власне, це триває з тих пір, відколи помітила, що чоловік став дратівливим, погано спав і постійно здригався, беручи до рук телефон. Намагалася поговорити, але він на всі запитання віднікувався.

Старий трамвайчик жалібно стогнав на крутих поворотах і підйомах, та його скарги потонули в галасі школярів, що знавіснілою зграйкою увірвалися до вагона, окупувачи вільні місця. Зо два перегони дітлахи дружно цямкали, дожовуючи пиріжки, бутерброди й хотдоги, а потім, як мавпенята, почали кривитися одне з одного. Хотіла було приструнити бодай тих, що обсіли зусібіч, та вчасно захопилася — ще чого доброго вилають, а бабусі-шапоклячки з докором просичать: «Ніби у вас своїх немає...» (Як на днях сказала Олена, сусідка знизу: «Я весь час жаліла вас, Нілочко, а тепер щиро заздрю. Нинішні діти — такі невдячні! Краще вже без них»).

Утім, жінку дратували не так дітлахи, як пасажирка, що від самісінької мерії по телефону гудила якусь знайому. (Завжди знаходяться безпардонні, які охоче вибовкують усьому світові свої й чужі таємниці, а з появою стільникового зв'язку їх кількість зросла в геометричній прогресії). Та, виявляється, бундючна, прискіплива дуринда, що тільки й думає, як попити крові зі своїх працівниць, а вони змушені терпіти, бо ніхто не впевнений, що деінде краще... Про неї так само пащекують підлеглі. У Неонілі склалося враження: вони те й роблять, що в перерві між перекрамами перемивають їй кістки. Однак, аби прогнати набридливу

думку «Де він був?», усю увагу переключила на жваву балакуху. Слухаючи, уявляла осуджувану, якій безсоромно зраджує чоловік, і це знають усі, крім неї. Зненацька уявила себе на місці нещасної і жажнулася. Яку жінку, навіть сильну й незалежну, приваблює перспектива бути покинутою?! Та наступна тирада зовсім приголомшила Неонілу. «А як і дізнається, то що зробить? — захлиналася незнайомка. — У студентські роки вона позбулася дитини, тож гірко розплачується за свій гріх. До яких тільки медичних світл і знахарок не їздила! На яких курортах не була!.. І все марно...» У серці кольнуло, ніби хтось проштрикнув його шампуром для м'яса. «Ще одна жертва підступного кохання», — подумала з болем і аж тепер побачила, що проїхала потрібну зупинку. Однак виходити вже не хотілося, бо пліткарка, наче факір кобру, загіпнотизувала своєю розповіддю. «Вибач — непередбачені обставини», — відправила подрузі повідомлення (у всякому разі — не збрехала!), поклала під язик пігулку і, між іншим, дізналася, що в того перелесника є на стороні дитина від колишньої секретарки.

«Я ж тобі колись розказувала! — сокотіла руда пліткарка. — Що, вже забула?! Ну, й пам'ять у тебе!.. Так, Ігорок... У слизняка не вистачило духу розлучитися з дружиною і всиновити хлопчика, але купив квартиру і всіляко допомагає... Як у воду дивишся... Колись він покине ту копістку й піде до дитини. Молодичка, скажу тобі, — не промах: хитра, спритна, гарна з лиця, а ноги від вух ростуть... Ну, бувай, я приїхала».

Пашекуха попрямувала до виходу, і Неоніла завмерла від подиву: то була Жанна, двоюрідна сестра Алісиної сусідки! (Недаремно ж вона кілька зупинок пригадувала, де чула цей деренчливий голос). Правда, давненько не бачила ні сусідку, ні її сестру і з подругою спілкувалася рідко з тих пір, як вона знову вийшла заміж. Оце сьогодні щось — ні сіло ні впало — захотіла зустрітись... Чого б то?.. Якщо вірити Алісиним словам, новий чоловік нібито ревнував до чисельних приятельок і хотів, аби трималася домівки. «Правда, ти не сердитимешся, якщо ми зустрічатимемося рідше? — глухо запитала вона, не дивлячись у вічі. — Ти ж справжня подруга, на відміну від декого...» Що можна відповісти в подібному випадку? «Я рада, що ти нарешті знайшла своє щастя, — усміхнулася Ніла. — Якщо буде потрібна допомога — клич». Але її (ні з Ігорем, ні саму) вже не гукали в той дім, і дуже скоро зрозуміла чому: завдяки чоловікові-прокурору Аліса теж почала крутитись у вищих колах.

Телефонували одна одній на іменини чи якісь свята, скоріш за звичкою, іноді, випадково зустрівшись у місті, говорили про се-те, але колишніх почуттів уже не було. Неоніла нітрохи не страждала від того: у неї появилася нова приятелька Інна, з якою почувалася легше, ніж з Алісою. Цій, правда, не розповідала про найпотаємніше, а на одну тему взагалі наклала табу.

Про кого Жанна, захилинаючись, розповідала цілих десять перегонів? Чи не про неї часом?! А про кого ж іще?! (Виходить, Аліса плескала таки язиком, хоч і поклялася колись, що ніколи й нікому). Зірвалась і прожогом кинулася до дверей, ледь не збивши дебелу молодицю з цуциком на руках.

— Тобі ш-шо, повилазило? — зарепетувала та. — Куди прешся?

— Даруйте, я прогавила зупинку, — випалила скоромовкою. — Дозвольте зійти!

Однак було вже пізно: двері зачинилися, і трамвай, застережливо дзеленькнувши, погуркотів далі.

— Спляча красуня! — не вгавала бабера. — Вночі треба спати!

— Хм... Хіба в такому віці спитьсся?! — пхикнув бритоголовий молодик із товстим ланцюгом на шиї й по-змовницьки підморгнув Неонілі.

— Авжеж, — скривила посмішку вона (до ранку просиділа на кухні, п'ючи то каву з коньяком, то ліки, але Ігор так і не з'явився).

Кава була занадто міцна й гірка. «Як моє життя», — казала колись баба Варка про чорну редьку, а мала Нілка не могла зрозуміти: як воно може бути гірким? Аж на сорок першому році відчула, що це таке...

Трамвай зупинився, і Неоніла виповзла, не уявляючи, що робитиме далі. Іти на здибанку (любили вони колись це слово!) зовсім не хотілося, хоч Аліса двічі надсилала повідомлення: «Що сталося? Чекаю в умовленому місці». Переконувала себе, що то Жаннина двійниця, однак руда проява не йшла з думки, а кожна фраза, нею мовлена, відлунювалась у голові. Брела, мов очманіла, відчуваючи в собі небувалу досі лють. Здається, якби могла, рвала би на куски і чоловіка, і колишню подругу, а надто плюгавку, до якої завжди відчувала відразу. («Яка вона страшенька, — сказала якось Алісі після чергової перепалки з Жанною. — Кинь у воду — жаби не їстимуть»). Подруга відповіла улюбленою приказкою: «З краси води не пити, аби душа гарна», але в тієї, прищавої, душа була не краща: ніколи не відгукнулася про інших добре — усі погані).

«Ну, не вона це, не вона! — переконувала себе. — Майже кожна людина має двійника або й кількох. Мене теж хотіли познайомити з економісткою, схожою як дві краплі води! Вже й було погодилася на зустріч, але Інна не дозволила, бо то, мовляв, поганий знак... То не Жанна! А все через мої фанаберії».

О станнім часом із Неонілою коїлося щось дивне: познайомившись з якоюсь людиною, гарячково думала, на кого вона схожа, й не заспокоювалась, аж поки не знаходила відповіді. Іноді мучилася добу-другу, часом прокидалася посеред ночі, блукала непрохідними нетрями пам'яті, до крові раничи душу, а вранці вставала з важкою головою, зате в бадьорому настрої.

— Я згадала, кого нагадує та дівиця! — радісно прошебетала, подаючи каву чоловікові.

— Яка? — мляво запитав він, відірвавшись не стільки від газети, скільки від власних роздумів.

— Ну, та... яку мені порадили на секретарку...

— А-а-а...

— Я в першу мить відчула неприязнь і, вислухавши, сказала: «Я подумаю і зателефоную вам».

— Ти їй відмовиш?

— Вона дуже схожа на... одну мегеру, яка потопталася по мені у студентські роки... На Тетяну... Вибач, не хочу знову згадувати.

— Хіба я вимагаю?

Характер спогадів визначав і ставлення до людей: тих, які викликали негативні асоціації, сторонилася чи відсторонювала, і навпаки. Знала, що це — дурня, але не могла з собою нічого подіяти, через що досить часто потрапляла в курйозні чи й геть прикрі ситуації. Скажімо, проходячи повз стихійний ринок, ні з того ні з сього купила в сільської жіночки курку, добряче переплативши (так і сказала: «Тьотю, певно, вона золоті яйця несла, але я не торгуватимусь, бо ви так схожі на мою покійну бабуню Варку!»), а вдома виявилось — курка чортом смердить. То раптом наполягла, аби чоловік звільнив свого водія, який не тільки зовнішністю, а й тембром голосу, сміхом і манерами нагадував перше кохання, Сашка. Розуміла: в того маленька донечка і хвора мати, а найголовніше — не винен, що має

бездонно-голубі очі, до того ж чоловік переконував — такого водія не скоро знайде, але пережити подумки давню трагедію щоранку, як під вікна підкочувалася срібляста «Skoda», було понад її сили...

Довірила два дорогі відрізи кравчині, схожій на двоюрідну сестру, яку зжер підступний рак, і таким чином поповнила список непотрібних речей, які у відпустку збиралася відвезти в село «бідним родичам». Замовила ексклюзивну вітальню у червонодеревника («Це митець від Бога! Викапаний дядько Іван... Ніби той не вмирав...»), і вже третій місяць — ні меблів, ні грошей, ні майстра. Звільнила прибиральницю, що нагадувала кураторку, і тепер мала судову тяганину.

Гра, що спершу захоплювала й відволікала від роздумів, ставала обтяжливою. Хотілося стати колишньою, не катувати себе спогадами й не проводити нікому не потрібних аналогій, однак не могла з собою нічого вдіяти. Чоловік радив піти до психолога чи невропатолога, приятелька Інна — завести коханця, кума — собаку. Та ж підлегла, що казала «з жиру біситься» (в очі підлабузниці називали матір'ю, бо поблажливо ставилася до їхніх запізнь і безконечних чаювань з перекурами) поза очі ущипнула: «Нам би її проблеми»...

Ні, Ігор не міг так учинити! В нього просто неприємності на фірмі. Сама винна! Він просив якимось: «Кинь роботу або знайди іншу, яка не забирає стільки часу й сил! Ми так рідко бачимося», та вона пропустила ці слова повз вуха. Лише тепер із жахом усвідомила, що за останніх кілька років стали чужими людьми — кожен жив своїм життям, своїми справами, не допускаючи іншого у власну душу. Не ходили, як раніше, в кіно, театр чи до друзів на вечірку, та й друзів тих не лишилося. У нього — елітні будови, підрядники, замовники, наймані робітники, у неї — розробки, виготовлення і покази моделей. Вона вже не готувала його улюблені голубці та фаршировану рибу, не пекла пироги з яблуками — слава богу, в магазинах повно напівфабрикатів, а він, замість квітів і милих дрібничок, дарував на свята й іменини конверт із зеленими купюрами. Але чому, аби дізнатися всю правду, потрібно було випадково підслухати у трамваї чужу розмову?!

А ліса телефонувала й телефонувала, а їй не хотілося відповідати. І — що найгірше! — не мала з ким порадитися, бо не хотіла посвячувати Інну в цю заплутану справу. Ноги самі несли до зупинки, де вийшла Жанна (чи її двійниця?). Запевняла

себе, що немає нічого гіршого, ніж іти на повідку в розгнущаних емоцій, тому, аби хоч трохи їх погамувати, зайшла в першу-ліпшу забігайлівку, замовила каву-глясе й сто грамів коньяку і сіла в куточку. «Будь мудрою! — дала собі установку. — Навіть, якщо це правда, не роби поспішних дій. Багато жінок, знаючи, що в чоловіка є коханка, нормально до цього ставляться. Як говорила одна клієнтка: «Я красива, розумна й щаслива... А хто цього не бачить, хай тому повилазить!» Подумай, скільки людей стішиться, дізнавшись про твоє горе! Уявила? О, чималенько! Не дїждуться!.. От і добре, що не наробила зопалу дурниць!»

Та не встигла Ніла похвалити себе за розважливість, як самовладання знову покинуло її — руда проява вигулькнула, наче з-під землі, і прямувала до виходу. Не довго думаючи, тицьнула перепудженому офіціантові гроші зі словами: «Випийте за те, щоб до мене повернувся здоровий глузд», і неквапно пішла слідом. Спершу хотїла зненацька підбігти, схопити нахабу за руку (або за барки!) і запитати: «Хто тобі сказав це, гадюко?» Але, знаючи Жаннин характер (вже була на всі сто впевнена, що це вона!), не наважилася. «Влаштує скандал, облає або чого доброго вдарить! — сварила себе. — Тобі це треба? Забула, яка вона?! Чи, може, хочеш, аби бульварні газетки в найближчі дні вмістили на першій сторінці матеріал «Як невідома особа побила власницю модельного агентства?»

Поки Ніла вирішувала, що ж вона справді хоче, жінка з копицею непокірного рудого волосся вскочила в маршрутку. «Студентська-Ботанічна» — прочитала скривджена і зайшла собі, але на задні двері, щоб не викликати підозри. Біля критого ринку «Каштанка», як казав колись на неї третій Алісин чоловік, вийшла, переслідувачка — за нею. Рухалася на відстані, зупиняючись то біля лотків із газетами, то біля бабусь із квітами. Перед світлофором Руда обернулася, ніби шукаючи когось у натовпі, а потім попрямувала у протилежний бік вулиці, Неонїла — й собі. Ось підозрювана поговорила з кимось біля магазину, комусь зателефонувала й повернула за хїмчистку. Жертва зради та обмов важко зітхнула, бо враз пригадала, як колись разом із нею носила сюди демісезонне пальто. «То де живеш?» — запитала вона тоді, і Жанна показала на панельний дев'ятиповерховий будинок у вигляді літери Г...

Поруч був невеличкий скверик, і Ніла знічев'я побрела туди. Сівши на лавку під старезним каштаном, що палав кількома сотнями свіч, кусала до болю губи і кляла себе. Хотілося кинути все і податися світ за очі бодай на кілька днів. Зателефонувала приятельці — директорці турбюро. «Прямо сьогодні? — здивувалася та. — Гаразд, приїзди негайно. Через годину відправляю групу до Почаєва. Щось придумаємо».

Тепер вона могла спокійно розмовляти з Алісою, тож коли та зателефонувала вдесьте, спокійно відповіла: «Привіт».

— Слухай, стара, що трапилось? — безцеремонно запитала колишня подруга, ніби тільки вчора розпрощалися.

— А ти набагато молодша? — прозвучали металеві нотки в Нілиному голосі.

— Вибач, але ж ми завжди так віталися, — знітилася Аліса.

— Лише тоді, коли були подругами!

— А тепер?..

— Чужі люди.

— То ти... сердишся?

— Ні, не маю часу на такі дурниці!

— А я хотіла... дещо розповісти.

— А я тебе — дещо запитати, — з притиском на останньому слові.

— Будь ласка

— Ти знала... про Ігоря?

— Так.

— Стішилася, либонь?

— Ну, навіщо ти так?

— Я вас усіх наскрізь бачу! Від кого почула?

— Він сам...

— Навіть так?.. Може, розповіла б мені, перш ніж молоти язиком?

— Я — нікому! Він просив мовчати. Казав: ти готуєшся до розробки нової колекції... До того ж... у тебе слабкі нерви...

— Які ж ви обоє жалісливі! Пожалів вовк кобилу — залишив хвіст і гриву.

— Ти ще й жартуєш?

— А що маю робити?! Битися головою об стінку? Не з вашим щастям!

— Мене покинув чоловік...

— А мені що з того?!

— Ми ж, як то кажуть, не один пуд солі з'їли.

— Ти про це нагадала тільки тепер, коли зосталася біля розбитого корита? А коли віддавала доньку заміж, забула, що я хрещена мати? Водилася з дружинами прокурорів, податківців і митників? То плачя їм у жилетку!

— Ти теж не бідувала — шила сукні для дружин і доньок перших осіб!

— Слухай, хто кому вирішив скаржитися? Ти мені чи я тобі?

— Чудовисько! Навіть клопіт не зробив тебе іншою, милосерднішою...

— Ти й тобі подібні тільки й чекали цього! Думали, розплачуся, влаштую скандал? Дзуськи! Не діждетеся!

Після такої розмови не хотілося кудись їхати, тому зателефонувала іншій приятельці — власниці готелю, замовила на дві доби люкс і поспішила за речами. Захоплена пакуванням валізи, не почула, коли зайшов Ігор.

— Чому ти... вдома? — здивувався він.

— А де ти хотів мене бачити? У психушці чи в моргу?

— Я... маю тобі ... щось повідомити.

— Не варто — я вже знаю.

— От і добре — не треба довго пояснювати. Що мені робити?

— Що хочеш!

— Он як?

— А чому ти не радився зі мною раніше? Тільки тепер згадав?! Я ж відчувала: щось не так, і спонукала тебе на відверту розмову...

— Сподівався, що викручусь... Не вдалося. Зашморг затягується...

Зазирнула у дзеркало, поправила зачіску і, взявши валізу, гордо пішла до дверей. Наздогнав на східцях, перепинив і молитовно склав руки: «Твоє останнє слово».

— Ні! — презирливо скривила губи.

— Може, все-таки, — ледь прошепотів.

— Пропусти, якщо не хочеш, аби завтрашні газетки рясніли заголовками на кшталт «Як власниця модельного агентства «Лілея» подерла пику своєму чоловікові, генеральному директорові будівельної компанії «Добробуд».

Ідучи в таксі мимоволі подумала: гарний сюжет для статті. Трохи дофантазувати, узагальнити — і читачки ридатимуть.

— Продаю сюжет! — зателефонувала редакторці модного жіночого журналу, з якою пила каву у Львові, Відні і навіть Каїрі. — Монолог зрадженої!

— Приїдь до мене — дам задарма десятків зо три! Деякі ще й з трагічним кінцем...

— Кого ж найчастіше кидають?

— Розу-у-умних.

— От горе цим розумним!

— З чого ти взяла?! Подивись на мене... Хіба по мені скажеш?..

— І твій теж?

— Хіба він не з того тіста, що й усі?

Жотельчик, що загубився в сосновому бору, нагадував добротну сільську хату, і Ніла збагнула, чому деякі приятельки усамітнювалися тут зі своїми бой-френдами, — такий глухий закуток ще спробуй відшукати.

— Телевізор не працює, — вибачалася покоївка, ставлячи на стіл кавничок і пляшку вина. — Якщо треба...

— Не хвилюйтеся — не до того. Відключіть, будь ласка, телефон, зупиніть годинник і зачиніть вікно — мене дратують пташки.

— То ж іволги! — звела здивовано очі.

— Все одно... Я хочу тиші!

— Вам погано?

— Кажуть, буває гірше... Що б ви, скажімо, зробили, якби чоловік пішов до іншої?

— Перехрестилась би і поставила у церкві свічку за їхнє здоров'я... Та, видкося, не з моїм щастям!

— А інші що роблять? — загорілися Ніліні очі. — Хтось з ваших рідних чи близьких...

— Хто — як: плакали, вени різали, вішалися... Залежно від того, скільки лою в голові... В нашому будинку одна втопилася у ванній...

У ванній? З її хворим серцем — ноу проблем. Неоніла заплющила очі, уявивши, як її труп хтось гидливо виймає з ванни (власниця готелю чортихається, Ігор ламає в розпачі руки, а газетярі смакують дрібницями) і труснула головою.

— Дорогенька, що це ви надумали? — перелякалася жінка. — Пийте каву — і в ліжку! Плюньте на нього! Плюньте і розітріть! Ви мусите жити задля дітей.

— А якщо їх немає?

— То... задля себе. На зло йому!

Покоївка пішла, та її остання фраза ніби застрягла в Ніліній голові... Жити на зло комусь? А хіба вона не робила цього досі? З дня у день! Вийшла заміж за Ігоря! Досягла успіхів! Стала світською левицею! І все це з однією метою — довести Сашкові з Тетяною, які вони нікчеми.

Тоді теж почалося з випадково почутих фраз... «Слухай, — сказала Тетяна, з якою три курси прожили душа в душу, — одна дівуля з четвертої «ге» розказувала своїй сусідці про Сашка... Ніби у них був роман. Я, звісно, аж закипіла від гніву, але не подала виду... Чого мовчиш? Казала ж тобі: він слизняк, а ти носом крутила! Добре, вір йому й далі, тільки про нашу розмову ні гу-гу — боюсь я його».

Сашко божився, що неправда, падав на коліна, клявся матір'ю, та врешті-решт зізнався: було, ще на першому курсі, нічого серйозного — просто зустрічалися... Але щиросерде каяття йому вже не зарадило — Неоніла поїхала, плачучи, додому: що робити? «Роди», — сказала мама. — «Від такого брехуна? Бачити його не хочу». — «Ти ж не для нього — для себе, для нас із батьком». — «А ганьба?!» — «Якось переक्ліпаємо: не ми перші, не ми й останні».

Однак кураторка накрила мокрим рядном. «Ти, комсомолка і староста, який приклад подаєш іншим? — чеканила кожне слово. — Це пляма на групу, на факультет, на весь вуз! Чи матимеш ти право говорити учням про одвічні моральні цінності?!» Вона й дала установку — стати щасливою на зло йому. Але то було не щастя — самообман, самокатування. Холодна, мов зірка, вона нікого не гріла, нікого не кохала (боялася кохання!), тільки Ігореві великодушно дозволяла любити себе. Чого варті гроші й ефемерна слава, коли у важку хвилину нікому вилити душу? Обережна Ніла вже не заводила подруг, зате приятельок мала вдосталь. І хоч Інна переконувала, що це слова-синоніми, вона залишилася при своїй думці: подруга буває одна-єдина, а приятельок можна міняти, як сумочки чи коштовності, не прикипаючи ні до кого серцем.

Усвідомивши, що не дала Ігореві справжнього щастя (бодай крихітного!), Ніла вирішила йому пробачити. Услід за цим відкриттям прийшло ще одне, не менш разуче: якби вийшла за Сашка, стала б такою зачухою, як Тетяна й інші однокурсниці; жила б від зарплати до зарплати і стовбичила б на базарі з молоком та городиною; коли б чогось досягла, то тільки посади завуча. За все в цьому житті треба платити, і часом досить непомірну ціну. Ігор, мабуть, стомився в щоденній гонитві, та лише завдяки

їй із рядового інженера заводу-банкрута став директором успішної фірми. Отож, треба інтелігентно розійтися, аби газетярі залишилися без поживи!

Чоловік постійно підсміювався з її «масмедіаманії», але то теж був один із пунктів програми «На зло»: кожна імпреза з її участю піарилася відразу в кількох ЗМІ; на місцевому телебаченні — щотижнева вечірня програма «Стильно від Неоніли Цвіткової» і врешті — багаторічна мрія! — модний глянцевиий журнал «Світ жінки». Та нікому з їхньої групи (що там групи — всього потоку!) подібне й не снилося. Нею захоплювались, їй заздрили, її потай ненавиділи, а вона завжди трималася підкреслено ввічливо зі всіма, крім тих двох, яких старалася не помічати на жодній зустрічі випускників. Їх намагалися помирити колишні одногрупники й кураторка, але Ніла твердо мовила: ні. Якось Тетяна, добряче хильнувши, белькотіла: «Я любила Сашка й забрала його обманом, оббрехавши... Прости, бо не знаходжу спокою всі ці роки! Мені тебе не вистачає!» Вона залишилася непохитною: «Не ворухімо минулого — все одно на попелищі вже нічого не зійде»...

Нляшка з-під мартіні спорожніла, а директорка модельного агентства залишалася напрочуд тверезою. Не було ні сліз, ні злості, ні жалю до самої себе. Катюзі — по заслuzі! Таке спустошення відчувала після батькової смерті — цілий тиждень розгадувала сканворди, час від часу запитуючи в Ігоря: «Може, я божеволію?» Нині головоломок не було, зате на дні сумки лежали акварельні фарби й альбом для малювання — за два дні мусить придумати екстравагантну колекцію для престижної столичної виставки, на яку отримала запрошення. Вона присвятить її всім покинутим та зрадженним і назве «Друге дихання».

Малювалося невимушено, легко, навіть іволги, що так драгували увечері, на світанку додавали натхнення. Ні в кабінеті, ні вдома фантазія Ніли Цвіткової не розквітла би так буйно... А вранці пішов дощ — тихий, крапчастий і довгоочікуваний. Стоячи біля вікна, вона слухала птаство, плакала і зрозуміла, що робити далі. Простити Ігоря, попросити в нього пробачення, подякувати за все і побажати щастя. Саме з такими думками сідала в таксі наступного ранку. Та піднесений настрої мов королева язиком змела, коли побачила на власній кухні Ігореву тітку.

— Слава богу, що ти є! — схлипувала та.

«А якби десь зникла, було би ще краще», — додала подумки Ніла, бо не любила цю стару діву з міщанськими звичками.

— Вибач, що я тут... Ігорок в реанімації... А до тебе не додзвонишся — відключена мобілка.

— Ігор?! Що з ним?! — в очах потемніло, у вухах загуло, і якби не тітка, беркицьнулась би на підлогу.

— Хотів накласти на себе руки... Зачинився в машині й увімкнув чадний газ... Сусід із тридцятої квартири пізно приїхав додому і зазирнув у гараж...

— Він буде жити? — ледь простогнала.

— Лікарі обнадіюють...

— Це через неї?

— Через кого?

— Через секретарку, в якої від нього дитина?

— Нілочко! — верескнула тітка і плеснула в долоні. — Що ти верзеш?! Не любив він нікого, крім тебе!.. Він узявся будувати котеджне містечко, зібрав із замовників гроші...

— Його підставили?

— Так, він комусь за щось перечеислив гроші, а той кудись зник. Так, він допомагав тій секретарці, бо вона сирота, але дитина — не його! Звідки ти це взяла?

— З одного достовірного джерела... Втім, його треба перевірити ще раз.

Та перш ніж вийти з дому, Ніла перегорнула газети, що лежали на столі. В її улюбленій «вечірці» — на першій сторінці анонс: «Намагався звести рахунки з життям директор будівельної фірми, а його дружина в цей час замолювала гріхи в Почаєві». Господи, невже це була найцікавіша подія і найбільша трагедія міста?! А вона ж підгодовувала ту журналістку-задрипанку, еколога за фахом, а її недолугій редакторці не раз презентувала сукні! Чого ці людиська (чи людиці?) люблять зловтішатися чужим горем? А що написала газетка приятельки-редакторки? О, тут ще краще! «Директор фірми І. С. труївся чадним газом, а його дружина Н. С. розважалася в замиському готелі». Ну, хіба після цього варто заводити приятельок?! Одній кур...ці вона сказала, що хоче в Почаїв, інша — прислала покоївку з вином, третя склепала пасквіль, і тепер усі, кому не лінь, обурюються: «Яка ж вона тварюка, ця Н. С.»

Коли Неоніла зайшла до кав'ярні, господарка закладу вже чекала її за столиком в окремій кабінці.

— Я хвилювалася, аби ти не наробила дурниць, — сказала вона, розливаючи коньяк.

— Дякую, Алісо, — відповіла гостя, витираючи сльози, — останні два дні мені кепсько, як ніколи.

— Сама винна, бо віддалялася з астрономічною швидкістю від мене, від інших людей, які тебе любили й поважали, навіть — найгірше! — від Ігоря. Натомість оточила себе нікчемами та юдами... Газети читала?

— Тільки заголовки проглянула...

— Найбільше помий вилила твоя люба редакторка, що співала тобі дифірамби ледь не в кожному номері (і, впевнена, що не задарма!) Не люблю пліткувати, але вона патякала на одній вечірці, нібито Ігор — цитую дослівно — проциндрив гроші замовників на забаганки своєї безмозкої ляльки... Я, до речі, ніколи не сказала про тебе жодного кривого слова, а часом навіть захищала від обмов.

— Коли б ти знала, як важко в тому проклятому вищому світі! Втім, ти трохи крутилася в ньому...

— Два роки — більше не змогла. І знаєш, чому я там крутилася?

— Аби допекти мені?

— Не зовсім так — аби довести, що я також не казна-що. Але дуже скоро мені набридли нещирість, дволикість і показуха. І так не знаємо, скільки того життя відміряно... Нащо його безцільно тринькати?!

— Я іноді так само виснажуюсь, але вже не зможу по-іншому.

— Зможеш! Зараз найголовніше — поставити Ігоря на ноги. Мій колишній чоловік допоміг знайти шахрая, який ошукав Ігоря, і той обіцяв повернути гроші за три дні. Його, правда, кришують хлопці з міністерства, але Микола Павлович — теж не пальцем роблений.

— Чому ви розійшлися? Така гарна пара була!

Аліса перегнула через стіл і зазирнула Нілі в очі:

— Сказати правду?! Не сердитимешся?

— Як... хочеш, — розгубилася та. — Я нікому...

— Це стосується тільки нас... Я мала необережність закохатись у твого Ігоря.

— Ти ж постійно підколювала й передражнявала його!.. Часом ви гризлися, мов цуценята, і я мусила вас мирити.

— Я хотіла показати, що він мені байдужий, навіть противний. І, мабуть, це мені вдавалося. Знаєш, чому я не могла жити з жодним зі своїх чотирьох чоловіків? Не тому, що вони погані чи я сяка-така.

— Шукала схожого на Ігоря?

— Так. Той же Микола Павлович — красивий, розумний, порядний... Поїдемо на дачу — робота горить в його руках! А я бачу перед очима лише Ігоря. Боюся заснути, аби не кликати його уві сні. Хіба це життя?! Тому сказала: «Колю, вибач...»

— Через те не кликала нас ні в гості, ні на весілля до Оксанки?

— Думала, дуреписько, що, коли не бачитиму, то стане легше...

— Ігор знає?

— Ні! І не треба!

— Ти казала... ну тоді, коли ми посварилися по телефону... що говорила з ним...

— Він кілька разів заходив до мене сюди, у кав'ярню. Я пригощала його голубцями і пирогами з яблуками, а він... Ігор не скаржився, але я відчула, що йому дуже самотньо, ні з ким поговорити відверто. Він дуже страждав через того афериста...

— Ти могла б відібрати в мене Ігоря, якби захотіла?

— Легко!

— Чому ж...

— Я що, ідіотка чи тварюка бездушна? Любить він тебе! І ти мала би вділити йому хоч трохи тепла... Саме про це я хотіла поговорити з тобою того злочасного дня.

— Тільки про це?

— А про що ж ще?

— Ну, наприклад, про його коханку...

— Яку коханку? Що за маячня?!

— Розумієш, коли я тоді їхала у маршрутці, випадково дещо почула... Жанна розповідала комусь про одну жінку, якій зраджує чоловік... Ну геть чисто як про нас... Я подумала: ти їй дещо... з мого минулого...

— Яка Жанна? — великі Алісині очі зробилися ще більшими.

— Ну, ота руда... Двоюрідна сестра твоєї сусідки Ольги! Чому ти так дивишся?

— Пам'ятаєш, я колись казала, що твоя дурна звичка когось із кимось порівнювати, оця твоя двійникоманія (чи двійникофобія?), до добра не приведе?

- Сама знаю... Краще б я її не бачила!
- Кого?! — скрикнула Аліса.
- Жанну! Кого ж іще?
- Жінко, ти збожеволіла? Моя сусідка Ольга давно виїхала до Канади! А її сестра Жанна два роки тому відійшла в інші світи. Неоніла хапала повітря, як риба, викинута на берег.
- Як же мені бути? — прошепотіла після паузи.
- Зроби з цієї okazji належні висновки! Вибач, мушу йти — багато невідкладних справ, а ти посидь і подумай. Забери пироги, я сама їх пекла, для тебе. Ігор казав, що дух взаєморозуміння зник з вашої оселі разом із запахом пирогів.

Таємниця старого дзеркала

ВОНА

Вона була добіса гарною та розумною і достобіса — скритною: за три роки ніхто з колег не дізнався, що в неї на душі. Сама не любила її відкривати, розстеляти чи вивертати, а якщо хтось зі співробітників пробував бодай пошукати ключик до котрогось із семи замків, спритно і делікатно ухилялася од відповіді.

А в тій душі таке коїлося, що їй ставало страшно, надто ж тоді, коли залишалася на самоті у своїй орендованій кімнатці, яку інститутська подруга називала хижкою дядька Тома. Якийсь внутрішній голос закликав якомога швидше вирватися із сірого, зашкарублого, тотально підлабузницького середовища, поки не втратила власне «я». Вона просила його помовчати, потерпіти до пори до часу, бо не хотіла зостатися без куска хліба. Той стихав, але не надовго, бо через день-другий знову починав скімлити, мов пес на морозі, а далі й зовсім зривався з ланцюга, навіть на роботі давав про себе знати, часом дуже недоречно. Скажімо, відписує Вона в обідню пору відповідь на якийсь дуже важливий документ, а той, катюга, знущається: «Що, плодиш черговий папірець і не маєш часу чаю випити?! А твої колежанки піцу жеруть у кафешці... Ти ж клялася, що палець об палець не вдариш у неробочий час! Знаєш, хто ти?! За півдня двічі злицемірила, тричі обманула і стільки ж збрехала!» Іншого разу — ще гірше! — нашіптував: «Залий ці клятві документи чаєм... Скажеш, ненароком... Ой концерт буде! Як репетуватимуть твої начальниці!» Вдома Вона швиденько ставила ексекютора на місце, а тут не могла, бо завідувачка відділу стояла над головою і лементувала:

«Ну чого так повільно?! Швидше, бо я получу на горіхи». Закусила до крові нижню губу і, замість гнівного «Получіть, то не лізтимете без мила в одне місце!», ледь чутно прошепотіла: «Хіба я винна, що дехто халатно ставиться до своїх обов'язків?»

Вона розуміла, що коли не викоренить того паскудника, то матиме проблеми з роботою. Колишні однокласники й одногрупники повторювали: скрізь люблять тих, які працюють, як воли, і лижуть всі місця, які тільки можна. А подруга, яку ще у вузі називали Нельсоном Манделою у спідниці, зробила висновок: усі правдобори врешті-решт потрапляють до в'язниці чи до божевільні. Її не приваблювала жодна з цих перспектив, тому носила хрестик і перстень «Спаси и сохрани», привезені з Почаєва, почепила над диваном ікони Спасителя і Богородиці, куплені в Києво-Печерській Лаврі. Навіть на робочому столі поставила маленьку іконку з ликом своєї святої, перед якою у важкі хвилини подумки читала Отченаш.

Запитуєте, як Її звали? Воно вам треба?! Кинетесь шукати реальну особу з такими прикметами? Дочитайте до кінця, а тоді вирішуйте, яке ім'я дати головній героїні: своєї начальниці, сусідки, подруги, коханки, що наставила роги (коли ви чоловік), чи суперниці (якщо жінка). Врешті-решт, коли знайдете щось рідне та знайоме, нагородіть своїм дорогоцінним! Між іншим, у колективі поза очі про неї говорили саме так — особовим займенником жіночого роду. Дізнавшись про це, Вона спочатку в душі трохи обурювалася, а потім махнула рукою і поступово в Її мовленні займенник в о н и витіснив усі інші слова на означення колег.

Цікавитесь місцем роботи? Назва установи нічого не говорила пересічному обивателеві, тому Їй доводилося довго й терпляче пояснювати. Одні робили круглі очі й здивовано вигукували: «О-о-о!», інші кривились, як після кислого, і недбало кидали: «А-а-а...» Вона не могла зрозуміти, що криється за кожним вигуком, а запитати соромилася.

У якому колективі працювала, — чоловічому, жіночому чи, як кажуть хористи, мішаному? Це теж не суттєво. Адже всюди не лише жінки, а й чоловіки, упродовж робочого дня люблять пити каву, палити й пліткувати (якщо ви заперечуєте останнє, то вам не пощастило працювати зі справжніми мужчинами). Жінки забагато уваги приділяють ганчіркам? Зате на їхній працездатності не позначається чергова поразка національної збірної з футболу!

Правда, деякі керівники (а надто керівниці!) не охоче беруть дівчат і молодих жінок, вбачаючи в них майбутніх декретниць. Але їй взяли саме на декретне місце, не зовсім делікатно натякнувши: «Ви ж не поставте нас у незручне становище...» Іноді, коли приходила бліда й змучена (брала «халтуру» де могла), жіноцтво, змірявши з голови до ніг і навпаки, безцеремонно запитувало: «Ти що, того?..» Спершу Вона розгублено кліпала очима й виправдовувалась, а коли трохи притерлася, повторювала: «Не з вашим щастям!», подумки додаючи: «І не з моїм...», бо була твердо переконана, що дитину треба народжувати від людини, котру кохаєш.

З часом з'ясувалося, що декретниця сидітиме ще три роки, поки чадо не піде в школу, і начальниця відділу кадрів полегшено зітхнула: молодими матусями взагалі не дуже наробишся, а та була донькою одного великого цабе і корчила з себе цяцю. Тому на черговому застіллі та ж кадровичка, по-своєму розцінивши причину її смутку, обняла за плечі й шепнула на вухо: «Не переживай, золотко! За три роки все ще може статися! Хтось піде на пенсію, хтось у декрет... А когось, може, й попросять... Я при нагоді натякну Начальству, щоб мало тебе на увазі».

Вона ні разу не бачила те Начальство зблизька і не могла второпати, чому всі так Його бояться, а завідувачка відділу та її заступниці говорять про Нього у множині: незадоволені, роздратовані, сварять, сікаються, гніваються. «Вони колись будуть задоволені й не сваритимуть?!» — запитувала саму себе, адже на прикладі свого кабінету бачила, яка колосальна робота здійснюється щодня.

До колег ставилася з однаковою повагою, не займаючи нічиєї сторони у дрібних сварках, яким, здавалося, не буде кінця-краю. Спочатку така нейтральність дратувала всіх, але з часом дехто сказав, що це на краще, бо хоч новенька й не кинеється закривати грудьми чи витирати сльози, але й не підставить ніжку й не всадить ніж у спину. Однак переважна більшість залишилася непохитною: тих, які самі собі на думці, завжди бояться, а отже, й ненавидять. І, коли немає змоги пройтися по них важкою артилерією, в хід пускають інші підручні засоби: непокірних задобрюють, залякують, купують, а якщо й це не вдається, то продають.

Відчувала, що варто боятися навіть власної тіні, тому раніше за всіх приходила вранці, не запізнювалася з обідом, часто залишалася після роботи ввечері, коли інші знаходили вдосталь вагомих причин, аби чимшвидше чкурнути. Мала ще багато

позитивних рис, які вивищували на цілу голову: не палила, не пила (ні спиртного, ні кави), не базікала годинами по телефону, довірену роботу виконувала бездоганно і вчасно.

Ні рідних, ні близьких у Неї не було — у всякому випадку ніхто їх не бачив і не чув про них. Часом телефонували інтернатські приятельки чи інститутська подруга, благаючи виручити до зарплати. Щоразу відривала десятку чи двадцятку від серця, бо знала, що не побачить боргу як власних вух без дзеркала і, якщо й піде з колежанками в їдальню, то братиме тільки салат із капусти чи буряка — мовляв, береже талію.

Найбільше не любила великі свята або чиїсь іменини, коли після роботи в кімнаті відпочинку загальними зусиллями накривали стіл. На цей час затихали дрібні міжособні війни, в яких поперемінно брала верх та чи інша сторона. Вчорашні (та й завтрашні!) вороги й ворогині, світячи одне одному в очі, чаркувалися, щebetали завчені слова, і, якби ненароком зайшов хтось сторонній, то грішним ділом подумав би, що дружнішого колективу немає у всьому світі. Вона відчувала огиду в цьому театрі маріонеток, але дзвінко сміялася і навіть співала, аби заглушити голос внутрішнього ката, який давав влучні, безжальні характеристики усім без винятку.

ВОНО

Вона випадково кинула на нього погляд і ледь не скрикнула від несподіванки. Жінка, вочевидь, відчула це, бо глухо промовила: «Візьміть... Воно майже нове. Прошу небагато — всього сто гривень. Це ж сміховинна ціна!» Дебела дівка, що сиділа біля сусідньої розкладачки, скочила мов ужалена, схопила плаття, приклала до себе й стала розхвалювати, ніби їй належали якісь проценти від продажу.

«Колір стиглої сливи, — так само спокійно продовжувала жінка. — Воно пасуватиме до ваших сливових очей. Якщо хочете поміряти — он ширма». Вона знала, як уміють приповідати на базарі, коли хочуть упхати якийсь непотріб, але була вражена. Ніхто й ніколи не порівнював її очі зі стиглими сливами, а Вона й не здогадувалася! Казали: сині, дивні, незбагненні, глибокі, божественні, лукаві, таємничі, брехливі, захоплюючі, манливі, але о т а к нікому й на думку не спало.

Від згадки про сливи стало млосно: пригадалося, як наприкінці останнього студентського літа рвали перестиглі сливи у тітчиному садку, а потім варили духмяне варення, відганяючи надокучливих ос. Вона чаклувала біля плити, тітка мила слоїки жалкою кропивою, а її єдиний син, який недавно повернувся з армії, підносив дрова і допитувався, коли ж буде ота смакота. Він кликав її названою сестрою і чомусь червонів, коли допитувалась, у чиєму дворі дражнить псів...

«Я скину якусь десятку, — озвалася жінка, думаючи, що її не влаштовує ціна. — Плаття фірмове, це вам не польські чи турецькі самопали... Ви ж знаєте, які ціни в бутиках».

Вона ніколи не мала вечірнього плаття! На шкільний випуск позичала, в інституті брала на прокат. І на останній корпоративній вечірці почувалася білою вороною, бо всі колежанки прийшли в розкішних платтях, навіть ті, кому вони пасували, як корові сідло... У н и х це називається «сукня до коктейлю». Купують обновки з кожної зарплати, і все одно манірно зітхають — немає що вдягнути, й позирають на чоловіків, чекаючи дешевого компліменту, а завідувачка відділу час від часу запитує: «Ви чого сюди приходите?! Працювати чи лахи демонструвати?»

«Давайте сімдесят п'ять, — перебила роздуми жінка. — Якщо зараз не маєте — приходьте завтра... До нього ще елегантні туфлі — і будете королевою». Туфлі в Неї були. Сині замшеві! Купила за безцінь на розпродажі, за що інститутська подруга розкритикувала геть-чисто: «Розумні жінки купують туфлі під плаття, а д... деякі — навпаки». Одягалася скромно, але зі смаком: ходила по розпродажах і шила щось у знайомої кравчині. Над Нею крадькома насміхалися, але Вона не зважала на те: складала гривню до гривні й мала на депозиті кругленьку суму. Слава богу, таланило й на підробітки! Ось і тепер отримала невеличкий завдаток, тож вирішила купити тітці подарунок. «Потраť на себе, — озвався внутрішній голос. — Обходилася вона до цих пір без твоїх гостинців і ще стільки проживе! В четвер — застілля, вб'єш усіх наповал. У тебе є ще колье із синього каміння... Якщо дуже хочеш загладити вину перед тіткою, купиш щось з іншої «халтури»... Та й яка вона тобі тітка?!» Це вже занадто! Піти в нього на повідку — значить, вклепатися в якусь халепу. «Я... спершу куплю... те, що необхідно... а потім... підійду», — сказала не досить певно і, штовхаючись у натовпі, поспішила до зупинки. Подалі від гріха! Подарунок можна знайти деінде: базарчиків — як

бродячих псів. «Дурепа! — кляла себе на чому світ. — Бракувало, аби хтось із них засік на барахолці! Ось візьму й на зло — і їм, і собі! — виберу в бутику найрозкішніше плаття!» Однак самовладання вистачило не надовго, бо вже на четвертій зупинці вискочила з маршрутки, перебігла дорогу в недозволеному місці й сіла в іншу, що прямувала до базару.

Побачивши Її, жінка усміхнулася. «Я знала, що ви повернетеся, — мовила приязно. — Давайте п'ятдесят, і носіть на здоров'я! Не дивуйтеся, що я така щедра. Ви дуже схожі... на мою дочку». На останніх словах вона враз спохмурніла і взялася запаковувати плаття, а дівчина поспіхом подякувала і ще швидше пішла. Ще чого доброго почне розповідати про ту дочку! Не любила Вона одкровення чужих людей (інститутська подруга була винятком!) і, слухаючи, як колежанки постійно перемивають кісточку чоловікам, дітям, свекрухам, подругам, сусідам чи можновладцям, шаленіла. Іноді так хотілося відірватися від стосу паперів і словами свого внутрішнього квартиранта дорікнути: «Любі тіточки, ви б за роботу бралися з таким запалом!»

Пакет з новим платтям провалявся у шафці кілька тижнів, бо та ненормальна, ще не глянувши на нього, почала: «Віднеси назад! Ти ж знаєш — я противник речей із барахолки: з ними можуть передатися якісь риси, звички чи захоплення попереднього власника». Ну й загнула! Позаздрила, гадюка... Хай вас Бог береже від таких подруг! Сама ж не може щось путнє купити — то мале, то завелике, то з ганджем... Переходячи з квартири на квартиру, волоче кілька мішків лахміття, а як на гульки — то в Неї кланчить спідницю чи блузку.

Може, те плаття валялось би ще до нових віників, може, взагалі не торкнулось би Її тіла, якби одного дня Вона раніше не повернулася з обіду, аби роздрукувати реферат для дитбудинківської приятельки. Двері були відчинені навстіж, з кабінету долинала розмова — і дівчина, не довго думаючи, заклякла біля стіни. Вона не була надто допитливою і не збирала на когось компромат, просто не хотіла поставити їх у незручне становище. Знала, що з Неї потай глузують, але те, що почула, геть приголомшило. Вони рахували, скільки блузок, спідниць, брюк, кофтин і пар взуття в Її гардеробі, а ще міркували, куди діває гроші!

Додому повернулася пізно — водила подругу в кав'ярню й на каруселі, хотіла поскаржитися на кривдниць, та вчасно передумала. Напилася заспокійливого, не роздягаючись, упала на тахту і заснула. Прокинулася опівночі з важкою головою і бридким передчуттям.

Пила на кухні кефір і думала, як бути далі. Вдати, що нічого не сталося? Написати заяву? Ні, спершу відомстити! І то негайно! Запалила червону свічу, поставила у свічник, залишений попередньою квартиранткою, і побрела в кімнату. Зупинилася перед старовинним дзеркалом, що висіло на стіні. Місяць-книш яскраво освітлював потемнілу амальгаму і масивну бронзову раму, тому воно здавалося особливо таємничим. «У дзеркалі залишаються душі тих, хто в них дивився, — миттєво спливла в пам'яті розповідь подруги. — Недарма ж, коли в хаті небіжчик, його закривають чорною тканиною». Вона рідко підходила до нього вдень, що вже й казати за ніч! Взагалі боялася його, наслухавшись від подруги усяких прикмет і повір'їв, а часом, коли місяць був уповні, завішувала пледом. Набравшись сміливості, натякнула господареві, що зайве, і той обіцяв, що забере додому, бо воно старовинне.

Поставила свічник на тумбочку, що стояла під дзеркалом, витягла плаття і пригорнула до грудей. «Ось візьму і піду в ньому на роботу! — сказала до свого відображення. — А чому б і ні?! Хай у н и х щелепи повідвисають від злості й здивування! Хай вони луснуть, старі гуски!» Зняла халат, пожбурила на купу паперів, одягла плаття і на мить завмерла, бо вперше побачила себе в місячному сяйві. «Ану, дзеркало, мерщій кажи, чи є ще десь така красуня? — мовила зухвало. — Мовчиш?! А що ти скажеш, старий мотлох? Зовсім ти не містичне! Не боюсь я тебе, дзеркало! Ха-ха, не-бо-юсь!»

Розпустила довге чорне волосся, взула туфлі, одягла кольє і кружляла по кімнаті, мугикаючи під ніс мелодію вальсу. Кружляла, кружляла, кружляла, уявляючи себе на балу в оточенні прекрасних дам і благородних кавалерів, аж поки не потемніло в очах. Перепочила на краєчку тахти, потім підійшла до дзеркала впритул, приклала до нього долоні й стала грати в ладки зі своїм відображенням, отак, як у далекому дитинстві, коли ще була жива бабуся, забавлялася із сусідськими дітлахами. Та й цього видалося замало! Колись краєм вуха чула, що дівчата при допомозі дзеркала ворожили на своїх суджених. Взяла свічу, притулилася обличчям до дзеркала і прошепотіла: «Покажи мені мою долю. Подруга казала, що це робити небезпечно, але я нічого не боюся. Покажи мого судженого, і я повірю, що ти справді володієш надприродною силою!»

Серце тріпалось у грудях, мов... Спочатку Вона не знаходила слова для порівняння, а потім зрозуміла — мов спіймана рибина. Як ті карасі, що наловив у ятір її названий брат.. Він гордовито висипав їх у миску і потер від задоволення руки: «Ну, сестро, поласуємо! Тільки цур: ти чистиш, а я смажу у сметані!» Вона

взяла одного карасика тремтячими руками, чомусь уявила себе на його місці й покрутила головою. «Ти чого?» — здивувався хлопець. — «Вони ж... живі! Я не можу...» — «Давай я сам». — «Випусти». — «Я старався задля тебе! Хотів на вечерю... Ти завтра їдеш...» — «Спасибі, брате... Але випусти... Поїмо бараболі «в мундирах»... Мені й так ці карасі довго стоятимуть перед очима». Завіз рибу до річки і довго десь блукав, а тітка півдня приказувала, що обоє малохолльні...

Дзеркало тим часом потемніло, і Вона побачила себе... у чорному капелюшку з вуалькою. Поставила свічник, аби не випустити ненароком, і затулила обличчя тремтячими руками. «Якщо до ранку не збожеволю, то завтра знайду іншу квартиру», — прошепотіла ледь чутно, звела руку, щоб перехреститись, і завмерла від несподіванки: крізь потемнілу амальгаму проступали риси чоловічого обличчя! Щось до болю знайоме... Але що саме?

Зненацька вікно розчинилося навстіж, і свіча погасла, Її ж трусонуло так, ніби по тілу пройшов електричний струм. Зойкнувши, впала на долівку і знепритомніла.

...Телефон няккав довго й надсадно, поки Вона проснулася, пригадала, що трапилось уночі, доповзла до тумбочки, зняла слухавку і ледь чутно прошепотіла: «Алло».

— Я тебе розбудила? — почула голос подруги.

— Ні.

— Ти... якимось дивно говориш... Ніби ти й ніби не ти.

— Що треба? — запитала тоном, який не віщував нічого доброго.

— Ну, як тобі сказати? — зам'ялася та. — Позич гроші.

— А твої де?!

— Я ж тобі пояснювала... Купила, дурна, сумку — тепер на харчі немає.

— Гризи сумку й уявляй, що то сервелат.

— Що тебе зранку вкусило?! Знущаєшся чи що?

— Ні, але зараз почну. Скільки ти мені винна, не рахуючи отих дрібних десятків-двадцятків?

— Т-тисячу... Я віддам! Ось тільки знайду роботу... Мені пообіцяли...

— Відколи шукаєш! У мене що, каса взаємодопомоги?.. Додай сімдесят за блузку! Гаразд, як для тебе, — шістдесят п'ять... Та це сто за спідницю. Скільки це виходить?

— Он воно як?! — обурилася не на жарт подруга. — Я поверну... І блузку, і спідницю...

— Це тобі не пункт прокату! Даю два дні...

— Досить розігравати!

— Я не розіграю, — процідила крізь зуби. — Післязавтра в обід прийду за грішми. І не тільки до тебе! Ось сяду і складу список усіх боржників. Кругленька сума вийде! Гадаю, вистачить на сякий-такий комп'ютер. Він мені зараз потрібен — кров з носа.

— Ти ж позавчора одержала премію! — дзвякнула нахаба. — І за «халтуру» дали... У тебе ж на депозиті...

— А ти мені в кишеню не зазирає! — скипіла від злості. — Працюй стільки, як я, то й собі матимеш!

— Почекай хоч місяць... Оце так подруга!

— Знайди кращу! І не нюняй, бо цього разу не розжалобиш! Не віддаси післязавтра — візьму проценти за весь рік!

ВІН

Закінчивши розмову, товкла кулаком по тумбочці й картала себе за те, що так підло обійшлася з єдиною подругою. Далі спати чи навіть лежати не могла, отож, прийнявши душ, випрасувала плаття і зробила макіяж. Пробувала помавпувати перед дзеркалом, але те утратило свою таємничість. «І чого люди вірять у магичні властивості дзеркал? — знизала плечима. — Сьогодні ж зателефоную господареві, аби забрав його разом із кріслом. Якщо вони дорогі йому як сімейні реліквії, нехай тримає вдома! З мене вистачить того люстра, що у ванній». Ще раз покепкувала з подружчиних забобонів та своєї нічної ейфорії, а власну неприємність пояснила перевтомою. «Припини з цими підробітками!» — помахала пальцем до своєї двійниці із задзеркалля, а та у відповідь перекривила її.

Розуміла, що о шостій ранку з'являтися на вулиці в такому вигляді — безглуздя, але якась невидима сила невпинно тягла вперед. Пливла напівсонним містом, дивуючись, яке воно красиве, ніжне і трохи беззахисне. Перехожі зустрічалися рідко, в основному представниці двох найдревніших професій — двірнички і повії. Одні лише приступали до роботи, інші, стомлені, — поверталися. Мабуть, останні дивилися на Неї зневажливо, вбачаючи

конкурентку, а їй хоч би що. Почувалася богинею попри те, що плаття з барахолки, туфлі з розпродажу, а кольє знайшла за комодом, роблячи генеральне прибирання.

Проїшовши з квартал, відчула страшенний голод і стала шукати якусь кав'ярню. Охоронець крутого ресторану (ладна була зайти і в нього, бо не встигла покласти щойно отримані гроші на депозит), змірявши ранкову пташку неоднозначним поглядом, сказав, що в таку пору перекусити можна тільки в «Офелії», якщо гречна панна не погребує тієї забігайлівкою.

Кав'яренька знаходилася в напівпідвальчику і була середньої паршивості, як казала в таких випадках одна з н и х, тобто колег, бо наразі до табору «Вони» записала і подругу, і дитбудинківських приятельок-прохачок, і ще багато тих, із ким доведеться воювати, захищаючи власні права й свободи. Навіть оту блондинку в бірюзовому халатику, що дурнувато лупала очима з-за барної стійки. Інша, в картатій суценці, що розставляла квіти у вазочки, теж дивилась якість дивно. Сіла за столик під вікном, понюхала букетик і, витримавши паузу, голосно сказала: «Шановні пані! Хтось запитає, чого я тут сиджу?!» Та, що в халатику, підбігла, зазирнула у вічі, усміхнулася і кивнула по-змовницьки, наче давній знайомій: «Ваші улюблені картоплю і салат?» Нарешті Вона збагнула, що їй прийняли за когось іншого, і сухо відповіла: «Будь-що, аби свіже!» Дівчина зробила круглі очі (у вас, мовляв, хоч раз були до нас претензії?) і, виляючи стегнами, пішла на кухню.

В її душі боролися два суперечливі почуття — цікавість (хто та незнайомка?) і страх (а раптом вона щось накоїла?). Внутрішній голос мовчав: його робочий день тривав з дев'ятої до вісімнадцятої. «Гаразд, — заспокоювала себе, поснідаю, а потім попрошу вибачення: «Любі дівчатка, ви помилилися, айм сорі».

— Вас так довго не було, я скучила, — щебетала дівчина, ставлячи тарілки. — Чула, що мали якісь неприємності. А вас розшукує один чоловік... Вуха прогудів, щоб ми дали знати, коли появитеся.

Апетит зник так само, як і появився, до того ж Вона не любила картоплю, та ще й запечену в лущинні й посипану якоюсь фігнею, однак їла і робила вигляд, що дуже смачно. Зі всіх салатів надавала перевагу двом, які мусила їсти в дитбудинку й інтернаті, а згодом могла дозволити на студентську стипендію, — буряки у сметані та капуста з яблуком, політі олією. Від усіх інших, навіть від тих, що готувала подруга, їй нудило. Однак цей був пікантний

— попри всю нелюбов до майонезів, — родзинки, дрібно нарізані курага, чорнослив, папайя та волоські горіхи і третій варений столовий буряк.

Тим часом увійшов якийсь чоловік, присів на стільчик, що біля барної стійки, і шептався з білявкою. «Мабуть, краще мовчки піти, — подумала, дістаючи гаманець із чорної бархатної сумочки, розшитой синім бісером. — Так буде краще! А кав'ярню цю обходитиму десятою дорогою!»

— Дівчино, візьміть, будь ласка, гроші, — підняла руку, як на уроці.

— Але ж я ще готую вашу улюблену каву, з медом і чорним меленим перцем! — озвалася білявка.

«Кава? Та ще й із чорним перцем?! Господи, як я питиму ту бридоту? Ще чого доброго підсуне цигарки! — перелякалася не на жарт, але натомість сказала: давайте.

Дівчина принесла срібну тацю з крихітною глиняною філіжанкою і... пачку цигарок та попільничку у вигляді пащі дракона.

— Кава за рахунок закладу, — мовила улесливо.

— Я заплачу!

— Ні-ні... Я зателефонувала директорці, що ви нарешті з'явилися! Вона дуже стішилася й попросила пригостити вас кавою і сказати, що нам вас не вистачало... А цигарками пригощає он той добродій... Я говорила вам за нього... Вибачте, але його я теж попередила.

— Може, спочатку варто було запитати, чи я згодна!

— Але ж ви не заперечили, коли я казала, що він просив повідомити...

Чоловік галантно поклонився і поклав на столик букетик лілових наперстянок, перев'язаних рожевою стрічкою.

— Даруйте, але я чомусь подумав, що ви будете у ліловій сукні, — узяв її тремтячу руку і торкнувся устами.

На її очі навернулися непрохані сльози, а до горла підступив клубок. «Догралася! — картала себе. — Заплатиш, голубко, не лише за сніданок!»

— Ми не знайомі, чарівна панно, — продовжував чоловік. — Кілька разів я милувався вами з он того закутка, але не наважувався зав'язати розмову. Ви були дуже сумна, і в ваших очах, що нині нагадують дві перестиглі сливи в крапельках роси, таїлася невимовна туга.

— Присядьте, пане добродію...

— Ах, дякую, ви така люб'язна. Пийте каву: холодна вона не варта доброго слова... Я купив ваші улюблені цигарки... І знайшов попільничку, замість тієї, що ви розбили останнього разу... Давно

купив, але ви не появлялися... Ви так переживали, що я зібрав уламки і ходив по крамничках, поки не знайшов... Вибачте за багатослів'я, але я так багато хотів би вам сказати...

Обережно взяла філіжанку, зробила ковток, другий і зрозуміла: не така вже й вона бридка, ця кава, як Їй здавалося.

— Чудова кава! — сказала бадьоро, аби заповнити паузу.

— Еге ж! — стішився Він. — Я дуже люблю каву і знаю кілька десятків приготування напою, але ваш — особливий.

— Мій?!

— А хіба не ви зробили директорці зауваження, що досить подавати каву з пакетиків, і запропонували свій улюблений рецепт?! О, тепер тут знаходять розраду найзавзятіші кавомани!

Вона повільно сьорбала каву і дивилася на цигарки. «Думай, як викрутитися, — наказала собі. — Якщо каву ти випила, то з цигарками розкриється весь обман».

Він розцінив той погляд по-своєму, розкрив коробку і простяг Їй.

— Ой, у мене щось серце поколює, — не знайшла іншої причини для відмови.

— Коли якісь проблеми, я залюбки допоможу: мій приятель — кращий кардіолог міста. Не соромтеся!

— Пусте! — махнула рукою. — Погано спала.

— Не вживайте кави перед сном! Краще попейте тиждень-другий настій ромашки з медом.

Їй стало соромно, що дурить незнайомця... А врешті не дуже й дурить! «Він же не був знайомий з тією дівчиною чи жінкою! — доводила собі. — Та й офіціантки нічого про неї знають! Якщо вона так довго не приходила, то сама винна... А як появиться?! Щось придумую! Для чого наперед сушити голову?»

Хвацько взяла цигарку, ніби робила це по кілька разів на день, і кивнула — підпалить, мовляв. Чиркнув запальничкою і задоволено усміхнувся, потім дістав собі цигарку зі свого срібного портсигара і запалив. «Він справді шукав цигарки зранку чи тримав про всяк випадок разом із запальничкою? — прокинувся в Ній Шерлок Холмс. — І чи буде він такий люб'язний, коли про все дізнається?»

Курила Вона так само легко, як і пила каву, струшуючи попіл у пашу глиняного дракончика. Утім, неспокій уже закрався в душу: «А якщо запаморочення було на випадковим, і подруга справді мала рацію?! Треба негайно вийти з цієї гри, бо невідомо, як закінчиться вона і на чию користь! А скільки ще цікавого і не дуже почую про свою двійницю?!»

Врешті Він похопився, що не запитав імені своєї візаві (його ім'я вона знала, бо білявка запитувала, чи візьме пан сніданок із собою). Це вже пахло керосином, як казав водій Начальства. А що, як просто перевіряє? Невже ніхто не знав імені тієї дивачки?! І сама ж собі підказала вихід (певно, то проснувся її квартирант!): «Якщо Він щось запідозрить, скажу, що взагалі-то в мене таке ймення, але це подобається більше, бо так звали мою бабусю. Геніально!»

— То як?! — нетерпеливилосся Йому.

Вона назвалася, проспівавши кожен склад.

— Я ж казав, а вона не повірила! — вигукнув чоловік, показуючи пальцем на офіціантку. — Бо я, даруйте, помітив, як посвітлили ваші очі, коли одного вечора лунала пісня про це ім'я.

Вона зиркнула на годинник — за чверть дев'ятого.

— Спішите? — спохмурнів Він.

— На жаль, мушу йти, — розвела руками. — Робота!

— Бодай хвилину! — склав руки на грудях. — Я ж не сказав найголовнішого! Я знайшов ваш перстень!!!

— П-перстень? Який перстень?!

Засунув руку у внутрішню кишеню піджака і витяг... Срібна квіточка із синім камінцем усередині, схожа на одну з тих, що прикрашали Її кольє. «Боже... мій...», — тільки й мовила і закрила долонями обличчя.

— Ви дуже побивалися, загубивши його, — взяв за руку і натяг перстеника. — Я поклявся, що обов'язково знайду його або зроблю схожий. Я ж ювелір. Як бачите, знайшов! Усі закутки обнишпорив, а він лежав он там, під плінтусом!

Звелася й, заточуючись, ніби п'яна, побрела до виходу.

— Дякую, що завітали, — сяjala від щастя білявка. — Я завжди захоплююся вами!

— Спасибі, я вами теж... У вас дуже смачний салат!

— Стараємося — це ж за вашим рецептом!

ВОНИ

— Коли знову зустрінемося? — запитав на прощання.

— Не можу обіцяти, — знизала плечима. — Я стала непередбачуваною... із сьогоднішнього ранку...

— А все-таки?!

— У вас там така агентура.

— Вони вас обожнюють... не менше, ніж я, — зашарівся, ніби хлопчак.

На зупинці було людно, як на базарі біля лотків із дешевим м'ясом, тому Він узяв Їй таксі.

— Не зникайте надовго! — попросив, простягаючи таксистові гроші. — Обіцяєте?

— Постараюся!

О, як Їй кортіло під'їхати під самісіньку прохідну, навмисне довго прощатися з водієм, аби хтось помітив, але... Раптом Він попросив того дізнатися, де Вона працює? Дзуськи! Вийшла біля торговельного центру — краще трохи запізнитися, але надійно замести сліди. Навмисне запізнитися! І на цілу годину! Перемацала чи не всі сукні у трьох модних бутиках, а деякі навіть поміряла, і зробила висновок, що Її — таки шедевр.

— Ви запізналися майже на годину?! — звів густі брови вахтер. — На вас це не схоже!

— А чому ви не дивувалися, коли я часто-густо запізнювалася з роботи додому?! І часом на цілих три години!

— Та я що? — зам'явся чоловік. — Я ще не носив журнал Начальству. Напишіть, що прийшли вчасно — ніхто не знатиме.

— Любий мій, ті, кому слід, давно донесли, куди слід, що мене немає... А у вас хвора дружина і двійко дітей! Але я вдячна вам за доброту, бо таких, як ви, дуже мало в цьому серпентарії.

Що сказати в кабінеті, придумала ще в магазині. Багатьом такі виправдовування сходили з рук

— Усім привіт! — гукнула з порога. — Я запізналася, але на це були вагомі причини! З мене тортик в обід.

Хтось буркнув у відповідь, хтось удав, що не почув (кабінет усе-таки, як футбольне поле!), але багатьох від злості перекосило.

— Що сьогодні за день? — відірвалася від паперів завідувачка.

— Я починаю нове життя!

— З ким? — усміхнулася єхидно.

— З вами, — не розгубилася Вона і поклала квіти на стіл.

— Що за квіти? — не вгавала завідувачка. — І взагалі, ти вийшла на роботу чи на бал?!

— Дехто частенько так приходиться, у тому числі й ви... Чи в нас є каста недоторканих?! А квіти подарував симпатичний мужчина.

— Прямо зранку?! — ущипнула колега, яка єдине, що добре вміла, — розпускати плітки. — Скупиндра! Пожалів гроші на троянди чи лілії, купив якийсь бур'ян.

— Це наперстянка, — мовила з притиском. — З виду вона скромна і приваблива. Однак ботаніки кажуть: отруйна. Якщо хтось надумає пити з неї сік, то не встигне й пошкодувати про це!

— На що ти натякаєш?! — крикнула завідувачка. — Прийшла після всіх і ще й концерти влаштовує, артистка погорілого театру. Швидко включай комп'ютер — роботи непочатий край!

— Шановна, а чому ви таким тоном не говорите зі мною в обідню пору чи після роботи, коли аврал? Тоді сюсюкаєте?!

— Диви, в о н о ще й огризається! — завідувачка озирнулася увсебіч — підтримайте, мовляв, бо сама не дам ради.

— Пригріли одну, — кинулася на захист та, що була неперевершеною спеціалісткою з перемивання чужих кісток. — Якби були батьки, то вклали б трохи лою в голову...

— Стільки, як ви своїй?!

Запала мертва тиша, адже кожен день починався з того, що ця жінка розповідала про чергові походеньки своєї дочки, за її ж словами, хамки і лайдачки.

— Та замовкни врешті! — верескнула завідувачка. — Берися за роботу! Я на тебе п'ять термінових документів розписала!

Підійшла до начальницького столу, взяла папери, уважно перечитала резолюції і... три повернула.

— Що за фокуси?!

— Це не входить в мої посадові інструкції!

— А що ще не входить?! Скажи мені, щоб я знала! Усім скажи!

— Сидіти за комп'ютером у неробочий час.

— Пиши пояснювальну, чому запізнилася!

— А хтось, крім мене, писав?! Дайте, будь ласка, для зразка.

— Віднині всі писатимуть!

— Тільки я одна сьогодні запізнилася?

— Інші прийшли вчасно...

— І в лісі щось велике здохло?

— Вона мене до інфаркту доведе! — схлипнула завідувачка і схопила пігулки, що завжди були під руками в потрібний момент.

Свої документи вона зробила завиграшки, потім, подумавши, взялася за інші. Все одно ж її не обминуть! Сиділа навіть в обідню перерву. Заступниця Начальства приносила кефір та бутерброд, але Вона відмовилася. Ще чого доброго в горлі застрягне!

Після обіду до їхнього кабінету заходили чи не всі цікаві зі всіх відділів — щось запитати, порадити, позичити і краєм ока зиркнути на Неї. І хоч би одна тварюка сказала добре слово!!! Змовилися чи що?! А любили ж говорити компліменти

одна одній, і Вона це робила, часом дуже кривлячи душею. Лише заступниця о пів на сьому, складаючи документи в течку, ніби між іншим, запитала:

— Де таке плаття викупила?

— На барахолці! — прозвучало так само гордо, як — від модного кутюрье.

— Я серйозно.

— Я теж.

— Ну й жарти у тебе!

— Пройшла вашу школу.

Вдома зняла плаття і думала, як з ним розправитися. Порізати на клапті? Викинути на смітник? А, може, знайти ту жінку на базарі і повернути назад?! Кинути в очі і піти, не сказавши ні слова! Але тоді Вона не побачить Його! І не дізнається, хто ж та незнайомка, за яку Її приймають... Вихід був один — захвати плаття і прикраси в комод, на самісіньке дно. На роботу більше не одягати — лише на вилазки в місто! І тоді бути архіобережною!

Наступного ранку — в джинсах і сіренькій кофтинці — з острахом увійшла в кабінет. Ніби й нічого не сталося! А може, то Їй приснилося?! Ні, не приснилося: чужих документів уже не підсували, працювати в обідню пору чи після вісімнадцятої не змушували. Втім вона часто виконувала це добровільно. Не тому, що хотіла премію, хтось шепнув: Начальство сказало кадровичці, аби на всяк випадок мала на Її місце надійну вакансію. Той же інформатор заспокоїв — знайти то можна, але ж не кожен витримає: платять, як дурням, зате вимагають, як з дуже розумних. Так би мовити, заспокоїв. Є такі люди — засадять іржавий цвях, аби потім витягнути й залити рану йодом. «Хай виженуть хоч сьогодні! — просторікувала, цмулячи кавку. — Сіла й плачу!!! Та мене в будь-яке місце з руками-ногами візьмуть! У крайньому разі — куплю хату в селі...»

Тепер кожен Її день починався, як і закінчувався, не Отченашем, а філіжанкою кави. Для Неї це було справжнє священнодійство: підсмажувала зерна, молола на ручному млинку (від електричного, вичитала в Інтернеті, втрачається смак), заварювала у мідній джезві й наливала у глиняну філіжанку, точнісінько таку, як в «Офелії». Часом і в обідню перерву дозволяла собі таку розкіш (Начальство дбало про підлеглих, і в кімнаті відпочинку стояла електрична кавоварка). Іноді пригощала двох кавоманів із сусіднього відділу.

— Таку смакоту готують лише в одній кафешці, що на Старому місті, — умлівав один гурман, що за добру каву ладен був іти сім верст пішки.

— Я навчила.

— Та ну! — не повірив інший. — Ти ж недавно пристрастилася до кави.

— Хто вам сказав?

— Ми не раз хотіли пригостити, а ти віднікувалася.

— Хлопці, і ви називаєте ті помії кавою?! Та краще випити філіжанку натуральної, ніж десять сурогату!..

Вона й на колективні вечірки вже не йшла, як на ешафот. Сідала поміж чоловіками, пила келишком-наперстком коньяк, який сама ж приносила, і закушувала зеленими оливками. Її внутрішній кат рідко давав про себе знати, хоч не носила ні хрестика, ні освяченого персня та й ікони поховала — і вдома, і на роботі. Може, Вона подобалася йому така?!

Розуміла: скоро попросять з речами на вихід, і шукала прийнятний варіант. Пропозицій було кілька і, як на перший погляд, дуже привабливих, та насправді — з вогню в полум'я чи з-під ринви на дощ. А коли ти класний спеціаліст, то набридає бути старшою куди пошлють. Подруга не раз повторювала: добре мати власну справу і працювати на себе, але для цього потрібен стартовий капітал. Вона мала деяку суму. Якби ж її з розумом кудись вкласти й не опинитися на місці довгоносого дерев'яного дурника з казки!

ВОНА

— Для чого ти мене врятувала? — простогнала Вона, не відриваючи погляду від ідучо-салатової лікарняної стіни. — Нікому немає до мене діла!

— Якби це було так, як тобі здається, лежала б ти не тут, а... деінде, — відповіла подруга, накрапуючи ліки у склянку з водою.

— Для чого ти це зробила? — повернула обличчя, забрезкле від сліз. — Аби зловтішатися, дивлячись на мої страждання?!

— І гадки не мала... Я й з чужого лиха не тішуся — навпаки співчуваю... А ти ж подруга! Візьми, будь ласка...

Підвелася, випила ліки і зіперлася на стіну, підклавши під голову подушку.

— Після всього ти ще називаєш мене подругою?! — запитала недовірливо. — Я думала: сердишся, клянеш на чому світ...

— Клясти — не кляла нікому й ніколи, — відгорнула ковдру і присіла на край ліжка. — А сердилася дуже... Думала — нізачо не пробачу...

— Що ж змусило змінити думку?

— Спочатку розізлилася на тебе, потім — на себе. Думала: «Чи я каліка? Чи недоріка? Чи дурніша від Неї?» Вирішила за всяку ціну повернути життя в інше русло, аби довести тобі, що і я не ледащо... Почала шукати роботу — і знайшла! Вечорами ходила на курси англійської, де познайомилася зі своїм судженням. Нині навчаюся заочно на факультеті психології, працюю психологом в одній солідній установі. Роботою задоволена... Ти, сама того не усвідомлюючи, зробила для мене дуже добру справу. Невідомо, скільки б ще я сиділа, склавши руки, і сподівалася на манну з неба. Кажуть, часом для стрімкого просування вперед необхідно, аби хтось дав добрячого копняка ззаду. Ти дуже довго панькалася зі мною, терпляче вислуховувала скарги й нарікання, не раз рятувала від голодної смерті. Тепер — моя черга.

— Я не така, якою була раніше... Щось надламалося в мені... Життя втратило всякий сенс — ніякі лікарі мені не зарадять...

— Найкращий лікар — час. Біль стихне, рана зарубцюється, і ти згадуватимеш ці перипетії, як поганий сон.

— Я втратила все! — схлипнула Вона і затулила обличчя долонями. — Коханого! Гроші! Роботу! Хто мене візьме в такому стані? Хазяїнові соромно в очі подивитися...

— Поживеш деякий час у моєї квартирі. На днях я переїжджаю до свого чоловіка.

— Ти вийшла заміж?

— Так, але весілля не робили. Відзначили цю подію в колі найближчих людей. Хотіла й тебе покликати, але тобі вже було не до того...

— У мене ні копійки за душею... За лікування винна...

— Я заплатила.

— Коли ж я поверну?! — заламала в розпачі руки. — Не люблю бути боржницею.

— Я повертаю борг... Як вони мене виручали, оті твої десятки-двадцятки, хоч ти й часом позичала без особливого ентузіазму!.. І на прожиток дам...

— Я не хочу! — затрусилася головою. — Не звикла так...

— Гаразд, віддаси, коли будуть зайві, — подруга повернулася і погладила її по голові, як у дитинстві, бабуся. — На днях тебе випишуть... Речі твої я вже перевезла...

— Усі?

— Ні! Якщо ти питаєш про плаття, то знай, що я його спалила!!! Можеш сердитися, скільки завгодно, але біди твої почалися з нього.

— Я знаю, — прошепотіла тихо.

— Що ти знаєш? — похитала головою. — Що ти знаєш?!

— То розкажи... те, чого не знаю, — відказала розгублено.

— Невже тебе не насторожували переміни, які з тобою коїлися?

— Спочатку був ескстрим... Я могла казати всім правду у вічі! Могла робити стільки різних речей, яких раніше не вміла!

— Наприклад?

— Розмовляти англійською, грати на фортепіано... Але це не головне! Я зустріла Його!!! Чуєш? Я зустріла людину, яка розуміла мене з півслова, з півпогляду!

— Тобі не можна хвилюватися. Приляж і заспокойся, а то лікар буде мене сварити... Поговоримо пізніше...

Подруга звелася і почала складати в кошик баночки.

— Ти вважаєш мене божевільною? — запитала Вона.

— Не вважаю, але нервову систему треба підлатати.

— Зачекай! — склала долоні, як у молитві. — Я... я так довго не спілкувалася з тобою... Невже справді плаття мало наді мною таку силу?!

— Я тобі дещо розповім, але спершу приляж і пообіцяй, що слухатимеш спокійно і не хвилюватимешся.

— Обіцяю, — прошепотіла Вона, поклала подушку і лягла.

— Так от, приятель мого чоловіка — приватний детектив, і я попросила його дещо дізнатися... Дівчина, якій належало плаття, була неврастенічною...

— Чому — була?

— Вона віддала Богові душу після великої дози снодійного... Тебе це не дивує?! Адже ти теж так хотіла вчинити! Слава богу, надійшов твій господар і завіз у лікарню... Мати дівчини багато чого мені розповіла! Правда, ми довгенько її розшукували.

— Господи, нізачо б не подумала, що одне-єдине плаття так переінакшить життя!

— Якби ж то тільки воно!

— А що ще?!

— Перстень... кольє...

— Перстень — зрозуміло... Але як її кільце опинилося в моїй кімнаті за комодом?!

— О, далі ще цікавіше! Та панна частенько сварилася з матір'ю і ночувала у приятельки...

— А та знімала квартиру, в якій згодом жила я? Отже...

— Ти спала на тій тахті, що й вона, сиділа в тому кріслі, де вона любила читати книги, дивилася в дзеркало, перед яким вона ворожила...

— Ворожила?! Звідки ти знаєш?

— Розшукали ту приятельку. Спершу вона впиралась і далеко нас посилала, та я почала благати: «Допоможіть врятувати подругу, аби з нею не сталося того, що з вашою!», і врешті вона...

— Ой, лишенько! Виходить, я користувалася її свічником?

— Ти... теж... ворожила? — налякана подруга схопилася руками за голову.

— Пробувала... Та найгірше — я глузувала з дзеркала! Воно ж, мабуть, помстилося... В нього висіло таке саме, зроблене тим же майстром: Його прапрабабця була ворожкою і чаклувала за допомогою обох дзеркал. Ще вона займалася спіритизмом і чорною магією... Уявляєш, скільки ті дзеркала бачили і чули?! Які таємниці приховують!.. Мій господар — Його брат у четвертих, але вони не спілкувалися, бо їхні баби посварилися за спадщину. Власне чоловіки познайомилися завдяки мені... Може, я викликала дух тієї дівчини?! Ти говорила — дзеркала мають пам'ять...

— Не знаю, як це пояснити. Доведеться підключити одну знайому, яка знається на подібних речах.

— Він з дитинства боявся дзеркал, хтось Його налякав, що коли в них довго дивитися, то вони забирають енергію. А те, старовинне, валялося в комірчині серед мотлоху, і Він згадав про нього, коли побачив моє. Коли я розповіла, що просила хазяїна, аби забрав дзеркало з моєї кімнати, Він сказав, що своє віддасть антикварові. Незадовго до Його смерті дзеркало тріснуло! Я насторожилася, а він усміхнувся — дурниці. То була якась прикмета?

— Не знаю.

— А для чого жінка продавала речі покійної? Не вистачало на хліб?!

— Донька снілася їй щоночі. Хтось сказав: потрібно продати улюблене доньчине плаття дівчині, схожій на неї... Я піду. До завтра, сонечко!

— Ще хвилинку! Вчора приходила тітка. Правда, її не пустили в палату, але вона передала кошик харчів і записку. Просить, аби я не сердилась і приїздила в село, у свою хату. Як добре, що я її не продала тоді! Все одно гроші пішли б туди, куди й решта... Що мені робити?

— Пробач їй, адже в тебе не залишилося нікого з рідних.

— Ти добре знаєш — вона мені не тітка! І пам'ятаєш, як вона зі мною повелася... Як би ти вчинила на моєму місці?

— Помиряся з нею, вона ж перша ступила крок назустріч. Згадай усе добре, що вона тобі зробила!

— Багато чого!.. — мовила замріяно. — Возила гостинці в дитбудинок і в інтернат, забирала на канікули до себе додому, за хатою дивилася. І коли я навчався в інституті, не раз пакувала торбу з харчами, а на дно клала гроші.

— То їдь у село й не мороч собі голову!

ВІН

Коли Він уперше привів її додому, стояла пізня золота осінь, але Вона була у сливовому платті й синіх замшевих туфлях. Не тому, що не мала нічого іншого, просто, наслухавшись розповідей про старовинний будиночок у тихому завулку, чомусь уявляла його замком і хотіла увійти в нього по-королівськи. Видно, Він читав інколи її думки, бо, допомігши зняти картате пончо, прочинив двері до зали і врочисто виголосив: «Заходьте до своїх володінь, моя королево! Тут давно не ступала жіноча нога...» Вона зробила кілька кроків по старому витертому килимові й озирнулася увсебіч: «А де музика?» — «Фортеп'яно в кутку, знітився Він, — та я не вмю грати». — «Я теж, — скривила нижню губу, — але спробую». Підійшла до старого інструмента, боязко сіла на стільчик, із завмиранням серця підняла кришку, навіть очі закрила, як інтернатський учитель музики, й торкнулася пальцями клавішів. Спочатку — безладне стукання, а потім якась невидима сила стала водити її руками, творячи незбагненну мелодію, якої сама досі не чула. «Мабуть, я марю», — подумала Вона й розплющила очі. Він стояв на порозі, притулившись до одвірка, і стримувався, щоб не заплакати.

— Чого ти? — спинилася.

— Грай, будь ласка, грай! Я зі школи люблю «Полонез» Огінського.

Знову заплющила очі й грала далі, не розуміючи, як це у неї виходить і чому так тривожно на серці.

— Браво! — вигукнув Він, коли відлунали останні акорди, й заплодував. — Ніколи не чув, щоб хтось так самозабутньо грав. І не знав, що ти вмєєш грати!

— Ти багато чого не знаєєш про мене, — зітхнула Вона, а подумки додала: «І я теж».

Напевне, потрібно було все пояснити Йому, але Вона перелякалася не на жарт і вся тремтіла, а він подумав, що то від холоду, й кинувся розпалювати старовинний камін. Згодом, коли Вона після роботи стукала у двері, Він так само казав: «Заходьте, моя королево!» і цілував заляклі пальці. Зігрівшись біля каміна, Вона щоразу грала щось нове, а він не поцікавився, звідки в Неї такі задатки.

Коли востаннє — в чорній сукенці й чорному капелюшку з вуалькою — переступила поріг того дому, ніхто не назвав Її королевою, лише господар, а Його брат у четвертих сказав: «Це та дівчина, про яку я розповідав. Вони мали побратися...»

— Сюди зараз багато хто прибіжить! — приснула слиною здоровенна бабера, вульгарно розмальована, як повія з окружної дороги. — Котрась, безсовієсна, скаже, що дитину від нього носить... На мене подібні сцени враження не справляють — тільки свідoctво про одруження! Назбирається тут ласих поживитися на дурничку!

— Як і родичів, про яких покійний ні сном ні духом не чув, — докинув хтось із кутка.

— Про що це ви, шановний? — жінка скривила губи і склала товсті, мов сосиски пальці, прикрашені масивними персьнями. — Я єдина рідна сестра Його мами! Коли Він був маленьким, любив зі мною гратися і казав на мене цьоця... А ви, решта, десяте чи дванадцате ребро від — вибачте за слово — місця, на якому сидять! Я вам усім наперед кажу, що ніхто нічого не вколуває! Не здумайте судитися за спадщину!

Мабуть, родичі гризлися й далі, а Вона пішла в іншу кімнату, де лежав покійник, поклала букетик лілових наперстянок (ледве знайшла!) і поцілувала холодні уста. Рудий веснянкуватий юнак подав стілець, і Вона присіла. У кутку на дивані шушукалися молодиці, хтось заходив, хтось виходив, хтось про щось у Неї запитував, а Їй хотілося сісти за інструмент і до знемоги, до самозабуття виграти свою тугу, свій біль та розпач. Озираючись в куток — фортеп'яно винесли. От і добре, а то, їй-бо, не стрималась би! Що б вони про Неї подумали? І що б Вона грала?! Певне, якийсь реквієм...

Враз думка, наче блискавиця, пронизала її: «Якби я була собою, а не видавала себе за іншу, може, цього не сталося би?» Згодом постійно мучила себе подібними думками, бо усвідомила, що разом із чужим платтям узяла чужу долю. Запитала про це подругу, бо іншої порадниці не мала.

— Ти мусила відразу Йому все пояснити! — відчитувала, як збитошну школярку. — Ну як можна видавати себе за іншу?! Ти жила роздвоєним життям!

— Спершу це нагадувало якусь захоплюючу гру, іноді здавалося, дивлюся на себе очима сторонньої людини. Коли побачила, що Він закохався, мов хлопчисько, то душа геть у п'яти пішла: «Раптом не зрозуміє мене, розсердиться і кине?» Я також до Нього прикипіла. Потім усе-таки вирішила: будь що буде, і наважилася на серйозну розмову... Але того вечора Він не повернувся додому.

— Кажуть, Він був чудовим ювеліром...

— І дуже хотів мати власну майстерню. А тут підвернувся шкільний друг — сусід продає кімнату в підвальчику в центрі міста. У Нього було трохи грошей, машина (яка там машина? драндулет старий!) і якісь сімейні реліквії... Та цього виявилось замало, і я зняла з депозиту — все до копійки. Він начебто домовився з господарем підвальчика, вже й могорич розпили, аж раптом друг попросив: позич гроші на одну обладунку, через тиждень поверну. І Він, не довго думаючи, дав.

— Без розписки, ясна річ? — спалахнула подруга.

— Я натякала: дружба дружною, але то неمالі гроші як для нас. Він натякає: «Коли друзям недовіряти, то нащо у світі жити?» А друг наступного дня кудись зник. І що ти кому скажеш?! Він взяв у сусіда велосипед, їздив по місту від знайомих до знайомих, але того й слід простиг. Одного вечора Його збила машина — вранці двірники знайшли труп і розтросщений велосипед. В якійсь газетці написали: за кермом був син депутата-бізнесмена, тож, сама розумієш, розслідування ніхто не проводив... Знаєш, у чому ще звинувачую себе? У тому, що дала Йому гроші! Він відмовлявся: не знімай, але я настояла на своєму. Без моїх заощаджень Він ще довго збирав би, і цього не сталося б. А часом думаю: якби наполягла на розписці, завірній у нотаріуса, може, той горе-друг не поласився б на наші гроші?..

Хвилин п'ять мовчали (заступниця в таких випадках казала: Тихін народився), а потім Вона пригорнула ляльку-мотанку, зроблену інтернатською приятелькою, і захлипала: «За що мене карає Господь? Хіба я так багато нагрішила?» Подруга відклала тісто (ліпила пиріжки для «жертви Освенціму», чи то пак токсикозу, що

впродовж двох останніх днів харчувалася макаронами і рибними тефтелями, які господар потай приносив з кав'ярні своєї другої дружини) і сказала таємниче:

— Мабуть, нагрішила, якщо не в цьому житті, то в попередньому. Усі добрі справи людина залишає тут, а гріхи та помилки забирає з собою, щоб виправити у наступному втіленні.

— Може, я спокутую гріхи тієї незнайомки?

— Хто його знає! Допускаю, що її енергетичне поле, збережене дзеркалом, могло накластися на твоє.

— Він теж колись повернеться? Ми зустрінемося в якихось наступних життях?

— Якщо й зустрінетесь, то вряд чи впізнаєте одне одного...

— Мій колишній хазяїн продав дзеркало заїжджому ворожитові за чималі гроші, які перерахував у сиротинець.

— Не такий вже й він бурбон, як я думала, цей брат у четвертих.

— Я тобі ще дещо повідаю по секрету: дав гроші на коляску, аби дружина не знала. Вона в нього третя, і хоче зробити з чоловіка дресированого цуцика, а він не піддається... Пообіцяв: допомагатиму, поки зможу, бо не так багато в мене рідні зосталося. Позавчора, сидячи на цьому дивані, мовив: «Славним Він хлопцем був, мій брат! Шкода, що ми не познайомилися раніше... Горіла б вона, та спадщина, за яку посварилися дурнуваті баби! Певне, через їхні чвари впало якесь прокляття на наш рід — нікому щастя немає».

ВОНО

Тітка готувала в печі обід, вправно переставляючи рогачами горщики та банячки, а Вона лежала на канапі під бабуниним домотканим рядном і не могла дочекатися, коли ж домліють борщ і каша. «Почекай, моє маленьке, скоро будемо їсти борщик! — погладила долонями живіт. — Учора ти куштувало домашнє молоко й домашній хліб. Правда ж, тобі сподобалося? Тепер ми будемо їсти все натуральне. Пробач, що так довго годувала тебе напівфабрикатами і пігулками. Ти не сердись на мене?» А Воно поворухнулося і стукнуло ніжною! Ну й слава богу! Значить, не сердиться.

Вона теж не тримає ні на кого зла — за порадою подруги всіх пробачила і попросила прощення в усіх, кому зробила якусь прикрість. Навіть колишніх колег відвідала перед від'їздом до села. Спочатку вони отетеріли, а потім кожне бурмотіло щось примирливе і тицяло в руки якусь річ на згадку — чашку, диск

із піснями, книгу чи плюшеве слоненятко. Лише начальниця відділу та її заступниця не відірвалися від своїх паперів: видно, в кабінеті таки поставили камери стеження, і дві кар'єристики боялися втратити роботу через якусь опальну особу. А один затятий кавоман пробелькотів у коридорі: «З тобою повелися по-свинськи... Це заступниця пронюхала, що ти вагітна, і донесла Начальству. Вона постійно стукає на всіх, за що періодично отримує премії... Я просив твою начальницю і профорга — не можна так, бо ми не звірі... У кожного є діти... Моя дружина завжди повторює: не зроби зла чужій дитині, й хтось твою пожаліє... Але ніхто, крім мене, за тебе не заступився — за роботу бояться! Правду ти казала, що тут усі ходять з підгузками...»

Перед Ним вибачалася по кілька разів на день, благаючи дати хоч якусь вісточку уві сні, але Він не озивався. Натомість приснилася бабуня: нібито милувалася обійстям і дякувала: «От добре, внучко, що ти повернулася, і хата не пустує...» Тітка сказала: підемо на Успіння в церкву, замовимо панахидку, хай люди пом'януть небіжку добрим словом...

Кухарка чаклувала біля печі, забувши геть про все, може, і про Неї. Якась вона особлива, натхненна. Недаремно одна знайома журналістка повторює, що й найдосвідченіша господиня не зварить двох однакових борщів, і взагалі найкращим творцям цієї національної страви треба давати спеціальні звання чи премії. П'ять років не їла Вона борщу. Цілих п'ять років! Колись пробувала зварити, але вийшла така бурда, що й хазяйський пес не подивився.

— Я швиденько перепну теля, кину свиням щириці та й сядемо їсти! — озвалася тітка. — Почекаєш?

— Почекаємо, — усміхнулася Вона і погладила живіт, а маля знову ворухнулося.

...Воно дало про себе знати в досить неслухну мить — на панахиді, але Вона спершу подумала — то від трупного запаху, свічок і ладану. Подібне пережила в дитинстві, на бабуниному похороні, п'ятирічним серденьком відчувши невідворотне, і щоб не впасти, вхопилася рукою за домовину. «На кого ти покидаєш сироту нещасну?» — заламала руки бабунина сусідка і пригорнула Ї до себе. Отак обидві, сидячи на возі, біля труни, всю дорогу оплакували небіжку: одна — вголос, інша — повторюючи подумки почуті фрази.

За Ним не плакав ніхто, хоча родичів зібралося десятків зо два. «Не дивися на них, чваньковитих і ґембатих, які й на похорон прийшли, аби похизуватися одні перед одними! — кричало все

Її єство. — Голоси, ридай, аби не відійшов неоплаканим і не дорікав звідти! Вовчицею вий, бо ти одна-єдина його любила!..» Однак слова кудись поділися, а сльози давно пересохли (востаннє плакала, коли втікала з села після розмови з тіткою), натомість під груди підійшла млість, а перед очима затанцювали свічки. «Візьми під язик — стане легше», — простяг якусь пігулку господар. — «Не треба, краще виведіть надвір». В саду кивнула — йдіть собі! — і качалась у траві, поки не підвів інший Його родич — сухорлявий дідусь. «Панно, якщо вам зле, то не їдьте на цвинтар, — витирав Її сльози своєю мережаню хусточкою. — Ніхто за це не осудить». Вона заперечливо похитала головою і разом зі всіма сіла у синій бус господаря, бо в катафалку біля небіжчика вместилася Його цьоця. На цвинтарі, підтримувана під руку тим же дідусем, дала волю сльозам, а коли труну опускали в яму, знепритомніла і прийшла до тями на дачі того ж таки господаря. Літня жінка, певне, хатня робітниця, кілька днів ходила коло Неї, як коло розбитого яйця, і переконувала, що все минуше, а на вихідний приїхав господар із дружиною. Він поставив на стіл пляшку, закуску і сказав: «Випиймо за упокій Його душі. Ми не були на поминках... Мало хто пішов... Я на похороні стримував себе, аби не рвати дурнувату цьоцю на куски». Вона нічого не їла, пила тільки воду і на хазяйчину пропозицію хильнути трохи горілки, бо, мовляв, попустить, похитала головою. «Ти вагітна?» — зазирнула та в очі, і Вона розплакалася. Господар ходив по кімнаті з кутка в куток, врешті зупинився і запитав, що думає робити далі. «Хочу... дитину», — вичавила крізь сльози. — «Воно тобі треба?» — скрикнула хазяйка. — «Треба, я добре все обдумала». І як не переконували Її, що це нерозумно, що Його зажерлива цьоця не дасть і ломаного гроша, стояла на своєму: «Я народжуватиму не для когось, а для себе».

...Тітка внесла слоїчок сметани і хліб, печений на черені, вийняла з печі горщики й поставила на припічку.

— Насипати борщ? — звелася Вона і скинула бабунине рядно.

Жінка поправила хустку, обсмикнула блузу, а потім по-змовницьки показала на двері:

— Я подзвонила, що ти є... Він приїхав... Але ти нічого не подумай! Він так само притлумлений горем...

— То чого ви стоїте?! Кличте! А я хоч трохи розчешуся.

— Внести з комори велике дзеркало? Те, в яке ти любила задивлятися...

— Ні! — скрикнула. — Заберіть його кудись, аби... Аби я не бачила...

— Прямо зараз?

— Ні, потім... Давайте вже обідати.

— То я піду за ним?

Молодиця вибігла з хати, не зачинивши двері, а їй подумалось: як би все склалося, коли б не та злощасна давня розмова?

...Вона так захопилася розкладанням сливового повидла у слоїчки, що не почула, коли увійшла тітка.

— Завтра їдеш? — запитала глухо.

— По обіді... А що?

— Треба поговорити, — процідила, не дивлячись в очі.

— Щось трапилось?

— Ти ж не захочеш жити у селі? — раптом защебетала улесливо. — Де тут роботу знайдеш?! Нащо тобі, молодій і гарній, гарувати з рання до смеркання?!

— До чого це ви?

— Не догадуєшся? То я прямо скажу... Мені потрібна сільська невістка, а ти, вважай, міська... Не хочу, аби один-єдиний син десь поневірявся. Для кого я такі хороби зводила?! Та й сватів хотілось би мати, бо гуртом, кажуть, навіть батька легше бити.

— А я при чому? — стукнула себе кулаком у груди.

— Не прикидайся, бо мене не проведеш! Нікого він бачити не хоче, крім тебе! І ти до нього — кив-морг та ги-ги-га-га.

— Попередили б раніше, то гавкала б, як сучка... Чи взагалі не приїхала б...

— То у вас нічого не було? — хукнула полегшено і сіла на ослін.

— А що в нас мало бути?!

— Хіба я знаю! Щось вас учора увечері довго не було... Я місця собі не знаходила... А потім прийшли щасливі, розпашілі!

— Та ви з глузду з'їхали?! Він грав з хлопцями у футбол на леваді, а я дівкам зачіски робила, бо на танці збиралися! Здибалися випадково біля перелазу... А ви городите чортзна-що!

Не тямлячи себе від злості, переодяглася, зібрала найнеобхідніше і ледь устигла на останній автобус. А повернулася через п'ять років — «Лексусом» Його брата в четвертих... Тітко, тітко! Це ж треба було таке вкоїти, аби тепер плакатися, що поламала життя нам обом? Бо не захотів син женитися на тій, на яку показала пальцем, а з тією, що сам вибрав, пуття не було. Поїдом їла, що мала зарплата, то мусив податися на заробітки. Мучився, поневірявся, а дружина тим часом теж заробляла... тільки не руками...

Ех, як би все склалося, коли б Вона не погарячкувала?! Якби не прогнала свого названого брата, коли розшукав у місті і просив: вислухай?.. Маля завовтузилося — десь-то Йому не сподобалися Її останні думки. Приклала руки до живота: «Вибач, сонечко! Я нітрохи не каюся в тому, що сталося», застелила канапу і поставила на стіл три глиняні полумиски — ще бабунині.

Він постукав у причілкове вікно, а потім увійшов, і Вона ледь не обімліла. Сивий (а молодший же на два роки!), шрам на скроні (побили його в тій Португалії, свої ж)... Чи не це обличчя бачила Вона у злочасному дзеркалі?!

— Здрастуй, названа сестро! — вклонився низько. — От ми й зустрілися...

— Доброго дня, брате! — усміхнулася Вона.

— Я тобі гостинців привіз, — протягнув коробку.

Вона зробила крок назустріч, але зненацька зойкнула й ухопилася за живіт.

— Погано? — схопив під руки, підвів до лавки і допоміг сісти.

— Неспокійне Воно, — перевела подих, — весь день товчеться...

— Довго ще носитимеш?

— Майже місяць.

— Ще нагрієтеся на сонечку!

— Ще нагріємось...

Він розумів, що усі розпитування та втішання марні й недоречні. Узяв із комода вовняну хустку, накинув названій сестрі на плечі, бо здалося, що Її беруть дрижаки, і заходився краяти хліб. Потім насипав у полумиски розімлілий борщ, притрушував шкварками пшоняну кашу, бо мати вклякла перед поточеними шашелем іконами святої Мотрони і святого Пантелеймона Цілителя й ревно молилася.

Бомж і бомжишка

Була тільки дванадцята година, та Віолетта усвідомила, що день не вдався. Не понеділок, не п'ятниця, не тринадцяте число... додому ні за чим не верталася, чорний кіт дорогу не перебігав... сусідка-відьма ні про що не запитувала, біля бювету не здибала нікого з порожніми баньками, а все одно нічого не зробила. Навіть домовленості, вирішені, здавалося б, на дев'яносто дев'ять відсотків, довелося відкласти на невизначений термін. З бібліотеки зателефонували: даруйте, нам ваші послуги не по кишені, з престижної фірми — повернемося до цього питання восени... Звідки ж узяти на оренду, податки, інші побори, коли люди думають тільки про відпустки? Нібито в каламутній морській воді, на брудному піску, де печуться сотні розпашілих тіл, схожих на тарані, усі проблеми відпадуть самі собою!

Звісно, коли ти сам собі і пан, і хазяїн, можна начхати на все і піти додому... Але там теж лежать двоє (в одного — канікули, інший — тимчасово безробітний), на яких потратиш більше сил, ніж на тридцять чужих, разом узятих. Чи здогадаються вони хоч хліб купити і сміття винести? І за інтернет хай самі платять — їй він сто років не потрібен! Та щоб не тягти у квартиру весь негатив і задобрити шлунок (друга сигнальна система дається взнаки), вирішила зробити обхід місцевих забігайлівок. Однак перекусити у великому місті не так уже й просто: десь — черга, десь — страшно дорого, а деінде — такі страви, що й задарма не захочеш брати. Залишалася «Віденська кава». У цій кав'ярні вона бувала частенько — із сином, подругою, потенційними клієнтами, яких тут-таки «розкручувала»...

Жінко добра, в гаманці — остання п'ятдесятка! Зараз візьмеш філіжанку кави й тістечко (на один кус!), а потім не матимеш на маршрутку... Але ж ти повторюєш на своїх тренінгах: «Любов до себе ніколи не буває без взаємності... Полюбіть себе, і вас полюблять інші...» І хоч завтра твої алігатори не гризтимуть курку, то буде... завтра... Хто виробив золоте правило для себе і своїх клієнтів: «Учора минуло, завтра не наступило — живи нинішнім днем»? То дотримуйся його!

У кав'ярні було напівпорожньо, і Віола (чи Віа, як її називав один «фейсбуківський» залицяльник) зраділа — треба сісти у куточку, зосередитись і переписати програму-максимум та програму-мінімум з огляду на небувалу спеку.

— Будь ласка, каву з вершками і тістечко, — подарувала посмішку прокуреній блондинці.

— Што, што? — скривила та лице, на яке пішло немало мальовидла.

«Дівчино, — подумала, — чого тобі бракує? Почуття міри, дзеркала чи лою в голові? А може, всього разом?» І ще миліше посміхнулася, повторивши замовлення.

— Слиш, ти, іди сюди! — дзявкнула блондинка до бритоголового юнака з сережкою у вусі. — Ана чево-та хочет, а я не пайму чево.

Офіціант галантно поклонився, чемно вислухав і янгольським голосом сказав: «Будь-яку примху, пані, з величезним задоволенням». Але не встигла вона розпрощатися з останньою купюрою і забрати дріб'язок (не була скупиндрою, але закликала повсякчас: щоб водилися гроші, не тримайте гаманець порожнім, покладіть у нього бодай кілька монет), як молодик, що стояв біля барної стійки, чомусь вирішив, що вона прийшла на витрішки, і заходився пригощати.

— Що будемо пити? — галасував на всю кав'ярню. — Віскі? Абсент? Мартіні? За мій рахунок! А може, гречна пані любить коньяк?

Натренованим поглядом ковзнула по залицяльникові, молодшому на років десять, а то й більше. Футболка з базару, затерті джинси, копиця русявого волосся і темно-сині хитрі очі. Нібито нормальний. Але трохи змучений — мішки під очима. Та й щетину міг би поголити...

— А коли відповім, що п'ю пиво чи самогон, вважатимете негречною? — запитала грайливо, і підлітки за найближчим столиком зареготали.

— Пиво — то пиво! — дістав з кишені нову хрустку сотню. — Якщо бажаєте самогонки, миттю збігаю на найближчий базарчик! Знаю одну тітку, що наливає з-під поли...

— У нас заборонено приносити з собою! — відчеканив «Слишти», ставлячи перед Віолою тацю з крихітною порцеляною чашечкою і таким же блюдцем.

— Пані, давайте по сто грамів за знайомство! — благав молодик.

— Юначе, у мене вдома чоловік і дорослий син, — сказала втомлено.

— Я ж не збираюся... з вами одружуватися! — не розгубився він, і тепер сміхом вибухнули й інші завсідники.

— Якщо у вас якісь проблеми, приходіть до мене завтра зранку, — їй здалося, що така відповідь його вгамує. — Котра година пана влаштує? Я взагалі-то психолог недешевий, але вас проконсультую безкоштовно.

— Я хоч, аби ви зараз мене вислухали, — склав руки на грудях. — А раптом я в розпачі вдамся до суїциду?! Вас не мучитиме совість?

— Господь з вами! — перехрестилася. — Ходімо за он той столик! І говоріть тихіше, бо люди зглядаються на нас, як на комедіантів.

— То я замовляю коньяк! — стішився залицяльник. — А чому ви взяли таке маленьке тістечко? Боїтеся зайвих калорій чи ціна кусається?

— І те, й інше...

Віолетта попленталася до столика, наче до кабінету дантиста, а причепа йшов услід з двома тацями: в одній руці — її, невеличка, в іншій — його, з коньяком і закускою.

— Не знаю, як ви, але я люблю коньяк із сиром, — сказав, наповнюючи блискучі чарочки.

— А я з салом чи оселедцем, — пожартувала Віола.

— То ви справжня українка! — підіграв їй у тон. — Спробуйте ще з квашеним огірком! Чи тюлькою... — І, не чекаючи відповіді, підняв чарочку: — За знайомство! Сподіваюся, чоловік неревнивий?

— Коли шукає роботу — сумирний, мов ягня, — взяла й свою чарочку, відпила ковточок.

— Часто шукає?

— З його характером — постійно.

— Мене звать Сергієм.

— А я — Віолетта.

— Ви справді психолог?

— Так.

— О, мені поталанило! Не знаю, скільки ви берете, але я заплачу за подвійним тарифом, якщо мене вислухаєте... Я не хочу «на шарика».

— А хто ви за професією?

— Можна, я скажу згодом?

— Як хочете, — стинула плечима. — Врешті, це не так важливо.

— До вас часто звертаються з подібними проханнями у громадських місцях?

— Ви перший...

— Нахаба? — розсміявся, мов дитина.

— Називайте, як хочете, це не змінює суті.

— Порадьте, що робити людині, яка потрапила у безвихідь. Коротко і доступно...

— Наприклад?

— Візьмімо хоча б мене... Від мене пішла дівчина. Як впоратися з депресією?

— Не схожі ви на покинутого і нещасного!..

— А на якого?

— Замученого безсонною ніччю... Втім, коли так сталося, не загоньте себе у глухий кут. Передусім розберіться зі своїми почуттями. Чи то було кохання, чи щось інше: захоплення, статевий потяг, боязнь самотності, бажання заволодіти серцем гордовитої красуні? Також обов'язково з'ясуйте: чому вона пішла? Що привабило її в суперникові?

— Що, отак узяти й запитати? — не приховував здивування.

— Краще запитати, ніж плутатися у здогадках. Розходитися теж треба цивілі...

Доказати не встигла, бо на порозі стояла така екзотична пара, що її сусід тихенько свиснув, а хтось крикнув: «Ще одна парочка — Мартин і Дарочка!» Видовище було варте пензля Рубенса чи Рембрандта. Він — високий, широкоплечий, із сивою нечесаною гривною, у білих полотняних штанах і малиновому піджаку (років надцять тому такі носили бізнесмени й артисти). Відразу й не збагнеш, чи циган, чи вірменин, але у його неголеному обличчі не було нічого слов'янського. Вона — маленька, тоненька, коротко підстрижена, у чорних бриджах, старій, але випраній і випрасуваній блузочці.

— Чому я не взяв фотоапарат?! — засовався на місці Сергій. — Така світлина вийшла б!

— Для чого вона вам?

— Суто професійна звичка. Я журналіст.

— То ви пишете на диктофон усю розмову?

— А ви як думали?! Знаєте, скільки я кафешок обійшов, прикидаючись то п'яним, то нахабою! Стільки негарних слів почув на свою адресу, поки не побачив вас... Якийсь сьогодні день невдалий!

— І у вас теж? — розреготалася Віола. — Я думала — тільки в мене.

— Редакторка доручила цікаву статтю: як почувається людина у безвиході, і як соціум ставиться до її проблем. Думаю: що там писати? Перекинуся з кимось двома-трьома словами — і маєш! Шефіння цікавиться: «Як справи, Сергійку?» — «Працюю — аж лоб мокрий, — чесно брешу. — От-от розроджуся». Пробив бомки тиждень (не зовсім так — то дружина ногу підвернула, то малий марудився, бо зуби лізли)... Завтра треба показатися на ясні редакторські очі, а воно, холера ясна, ніби хто наврочив! Тільки після спілкування з вами в моїй голові прояснилося. Спасибі, що ви така терпляча!.. А тут сам сюжет у руки йде, як пташка в сильце. Знаєте, як я назву статтю? «Бомж і бомжишка»!

— Чому — бомжишка?

— Подивіться, яка вона мініатюрна! Дюймовочка..

Але тут сталося те, що вона, як психолог, спрогнозувала зазделегідь. Бомж висипав отетерілій офіціантці пригорщу засмальцьованих пожмаканих гривень і врочисто сказав: «Два келихи вина! Дві кави! І фруктове желе для пані!» Бомба уповільненої дії вибухнула!

— Слиш, бамжара! — скривилася білява фурія. — Убері свої ванючіє деньгі і убірайся сам!

— Панно, я прошу два келихи вина, дві кави і фруктове желе, — залишався незворушним чоловік.

— Слиш, іді в дешовую забегаловку і пей, хоть залейся! — перейшла на вереск дівка (видно, плакала за нею психлікарня).

У залі здійснювся гвалт: одні свистали і вимагали виставити бомжів за двері, інші — дати людині те, що вона просить. Бритоголовий офіціант спробував знайти компроміс: у нас, мовляв, є столики на літній терасі, ходімо туди на свіже повітря, але «циган» виявився міцним горішком: «Мені подобається тут. Хіба силоміць виштовхаєте!»

— От вам і реакція соціуму, — Віолетта допила коньяк і поставила чарочку.

— Я замовлю ще! — похопився Сергій.

— Ви сподіваєтеся отримати за статтю такий гонорар, щоб компенсувати всі витрати?

— «Не гонораром єдиним!» — каже наш бухгалтер, коли в редакції скрута... Не зникайте по-англійськи: у мене до вас цікава пропозиція, навіть дві. О, вже третя з'явилася!.. Я ненадовго.

Віолетта зазирнула в люстерко, припудрила щоки і показала язик своєму відображенню. Не такий вже і невдалий цей день. Нормальний день! Чого від нього хотіти?.. А від барної стійки лунав могутній Сергіїв баритон: «Якщо у вас фейс-контроль, то почепіть табличку, кому можна заходити, а кому — ні! На дверях написано: не можна з собаками і своєю випивкою. Дайте цьому добродієві те, що він просить! Якщо вам не подобаються його купюри, я заплачу за нього!» Бомж подякував захисникові, але сказав, що заплатить своїми, які чесно вижебрав біля церкви на паперті. Офіціантка тим часом лаяла Сергія, що, мовляв, напився й чіпляється до людей, і погрожувала викликати міліцію, тому Віолетта вирішила, що пора втрутитися. Вона переконувала: треба бути милосердними до інших, бо ніхто не знає, що чекає завтра, і найзатятіші крикуни стихли.

Домігшись свого, бомж узяв «пані» під руку і повів до столика. Вона йшла гордо обіч свого супутника, ніби коронована особа, а в його очах світилася така любов, що Віолетта трохи позаздрила тій бомжишці. Бо навіть у найкращу пору їхнього кохання благовірний не дивився на неї з такою ніжністю (горе цим психологиням!) і не брав так за руку (хіба у день весілля).

— Я теж зробив посильний внесок у торжество справедливості і переконаний: день удався, — задоволено мовив Сергій, ставлячи каву й коньяк. — Сам адміністратор попросив вибачення у тієї пари. Я поскаржився йому на нехтування державною мовою у стінах закладу, а ті галасливі хлопчачки підтримали... А ви про що думаєте?

— Я милувалася ними, — кивнула у бік бомжів. — Особливо нею.

— Добре їх роздивилися? — запитав украдливо.

— Так.

— Вас щось здивувало?

— Про нього не можу нічого сказати, а вона, мабуть, з мистецького середовища. Колишня актриса або співачка. Чи, може, балерина... Що робить із людьми життя!

— А мені здалися підозрілими ці так звані бомжі. Від неї пахне вишуканими парфумами, від нього — дорогими цигарками. А звернули увагу на їхні каблучки?! Та ну їх! Нехай собі цмулять каву і йдуть жебрати на іншу... За вас, Віолетто!

— За вас, Сергію! І за вашу статтю.

Недопивши коньяк, Сергій узяв серветку й заходився писати план статті, а Віолетта підказувала, на чому акцентувати увагу. В одному кутку кав'ярні співали, в іншому — танцювали вальс, а бомж... читав бомжищі вірші... французькою мовою. Дійсно, дивні бомжі...

— Шарль Бодлер, — пояснив Сергій, — я закінчив школу з поглибленим вивченням французької. Здається, не так давно читав дружині Превера й Аполлінера, співав під гітару пісні з репертуару Джо Дассена... У театр ходили! А останні два роки — наче хто підмінив мене. Крім основної роботи, маю підробітки у трьох місцях — узяли кредит, то мусимо якось викручуватися. Іноді приповзу опівночі й засинаю, не поївши. Яка там поезія?! Не маю часу почитати пресу, аби подивитися, що пишуть колеги. Дружина сердиться: ти мене розлюбив, бо я сиджу вдома й не дивлюся за собою... А вам чоловік читає вірші?

— Тільки нотації.

— Я думав: психологи живуть без проблем.

— Ні, швець завжди без чобіт.

— А в мене з'явилася нова пропозиція.

— Ви ще не озвучили трьох перших.

— Але почну з останньої. Запрошую вас із чоловіком і сином до нас на вечерю! Дружина стішиться — вона нудиться в чотирьох стінах і любить, коли хтось приходить у гості. Катруся — цікава співрозмовниця. До того ж вона фотограф. Якщо потрібні світлини — до ваших послуг! Телефонуйте чоловікові, Катрусю я вже попередив, і вона пече марципани.

— А три перші пропозиції?

— За вечерю.

Поки Віолетта вмовляла по телефону свого благовірного, до зали увійшли бородань та оператор з відеокамерою. До них одразу ж підбіг адміністратор і щось говорив, розмахуючи руками.

— Я так і думав! — скривився Сергій і стукнув кулаком по столі.

— Чого ви?

— Це ж відомий столичний шоумен! Як я спочатку не здогадався?! Телебачення цілий місяць анонсувало новий проєкт!

Бородань тим часом узяв мікрофон і підняв руку — прошу тиші.

— Достойне товариство! — сказав він. — Гадаю, більшість із вас чули про наш проект «Як ми були бомжами». Ви всі мимоволі стали його учасниками.

Зала загула, як вулик: половина — схвально, половина — осудливо.

— У вашому місті ми другий день. Працювали в різних громадських місцях, але тільки в цій кав'ярні побачили такі пристрасті. Знімали приховані камери, але ніхто, крім адміністратора, про це не знав. Наші герої — це родина інтелігентів із західного регіону. Їхні справжні обличчя й імена ви побачите в передачі рівно за тиждень. Хто не хоче, аби його фейс чи репліки з'явилися на екрані, підніміться, будь ласка.

Звелися дві дами бальзаківського віку, ті, які репетували — спасу немає від бомжів, і під улюлюкання хлопчаків демонстративно вийшли.

— Дякуємо всім! — усміхнувся бородань. — Ви не уявляєте, як ми намучилися за півдня! Хтось казав — несприятливий день. А тут так гарно вийшло, ніби за спеціально написаним сценарієм. Особлива подяка парі, що захищала наших героїв! Для них спеціальний приз від нашого генерального спонсора — джезва і кілограм кави арабіка в зернах!

— Це ми з вами — пара? — розсміялася Віолетта.

— Атож! — стиснув їй руку Сергій.

— Ну і влипли ми!

— Все нормально! Зате ви зі своїми хлопцями не раз приходитимете до нас у гості. Будемо пити каву і слухати французький шансон... Колеги, знаючи мою пристрасть, подарували на день народження диски з піснями Джо Дассена і Мірей Матьє...

Віолета кивала головою і дивилася, як «бомж» під шалені оплески зали вів під руку свою «бомжишку» і галантно розкланювався увсебіч. «Цікаво, — думала відома в місті психологиня, — він завжди її так водить і читає вірші про любов? Чи тільки перед прихованими камерами?»

Черепаха

И асажирів зібралось чимало, й автобус знову довелося брати штурмом, як козаки — Кафу чи Кодак, проте Ліда ввірвалася в числі перших і зайняла місце, хоч дебела молодиця штурхнула її під бік здоровенним плетеним кошиком, а якийсь чоловік обізвав черепахою. Але то дрібниці порівняно із приниженням, болем і розчаруванням, які довелося пережити за день!

Захекана тітка вместилася поруч, поставила на коліна клунок і затарабанила, звертаючись не відомо до кого:

— Шо за лю-у-уди?! Преця одне з другим, аби сісти! Чи ти до Києва маєш їхати, чи до Питропавловська-Камчацького? Не дивляця ні на старих, ні на слабих!

Промовчала: скажеш бодай слово — не переслухаєш. «Хай жіночка думає, що я глухувата чи втомилася на роботі, — обіперлася на спинку сидіння й примружила очі. — Мені давно байдуже, хто що скаже... Свекруха бідкалася, односельці називають гордючкою й задавакою, чоловікові дорікали — дружина у хмарах літає... Господь із ними!...»

— Хай старі й слабі не їздят автобусом... ха-ха, — дихнувши сумішшю перегару, часнику, дешевих цигарок та одеколону, обернувся дядько Комедіант, що розвалився спереду. — Хай сидят на печі і їдять калачі... Зі сьватом будьте здорові!

Він постійно тішив односельців анекдотами та приповідками, тому й дала йому таке прізвисько, аби, розповідаючи вдома за вечерею про його чергову витівку в автобусі, не пояснювати довго, який саме Степан. Донька щоразу реготала, чоловік укотре називав дядькове прізвище, навіть прізвисько, бо то його родич, але вона все одно забувала. Не тому, що немісцева і в чоловіка чи не півсела родичів, — не трималися в її голові прізвища, так само як назви

хвороб, лікарських препаратів і наукові терміни. Приятелька-психологиня пояснювала все звичайною перевтомою: «Засмикали тебе, голубонько, особливо на роботі». Добре їй говорити: над нею — ніякого начальства...

— А ти чого надулась, як миша на крупу?! — Комедіант шукав співрозмовника. — Розказати свіжий анекдот?

Ліда помітила давно, що в більшості людей дефіцит спілкування, їм потрібен бодай випадковий слухач, аби вилити все, що накіпало на душі, здебільшого негатив, і з полегкістю зітхнути. Деякі — енергетичні вампіри, нюхом їх чула і намагалась уникати; нав'яжеться зі своїми клопотами, продзижчить вуха, мов комар, — поки проїдеш отих півгодини, занедужаєш. У неї від таких своерідний захист у сумці — головка часнику і якесь чтиво.

Автобус гудів, як розбурханий вулик, та Ліда не звертала уваги — навчилась абстрагуватися. Розкрила опалку (сумки і сумочки — у міських жінок, а в тих, які живуть у селі, дарма, що працюють у місті, — опалки, куди, крім гаманця, парасолі, косметички, в якій ліків більше ніж мальовидла, можна засунути хлібину, пакет крупи і... що завгодно, коли не хочеш брати торбину чи боїшся забути її в автобусі), дістала читаний-перечитаний журнал і почала гортати.

— Що там пишуть? — не вгавав дядько, смикаючи за рукав дублянки.

— Про все потроху, — відповіла втомлено.

— Він грубіян, — перейшов на шепіт. — Не обрачай вніманя!..

— Хто? — здивувалася.

— Гандрей! Той, що тебе черепахою обізвав...

— Я вже забула...

— Ну то й харашо!.. Мені за нього стидно. Якби не в автобусі, їй-бо, пику побив би, хоч це мій брат у третіх... І твому Васильові — тоже родич, вони колись товаришували, хоч Гандрей трохи старший... Ну якби на якусь бабу сказав — півбідни... А то на таку гарну молодичку!

— А я за гороскопом Черепаха! — мовила гордо. — І страшенно люблю цих тварин...

— Хм-м!.. Хіба в гороскопі є такий знак?! — не повірив Комедіант. — Я не чув...

— Це гороскоп древніх аріїв — авестійський, або зороастрійський, від якого пішли всі інші... Я сама дізналася про нього випадково...

— А хто я за цим гороскопом?.. Я з сорок шостого...

Замислилася й за хвилину відповіла:

— Так само Черепаха.

— Або Черепах, — зареготав дядько. — У нас один знак?!

А я думаю, чого мені так приємно балакати з тобою! То це вже почався рік Черепахи? Шо цікавого в нашому знакові?

— Я розкажу іншим разом, бо сьогодні... А краще хай ваша внучка пошукає в Інтернеті...

Комедіант вибачився і почав теревенити з довгоногим молодиком, що висів у нього над головою. Цього, до речі, теж родича, в сімейному колі називала Циркулем або Землеміром, бо здавалося — коли йде, то міряє землю довгими ногами-кроквами.

Так, почався рік Черепахи! Її рік! (Наступний — через тридцять два роки! Хтозна, чи пощастить дожити з такими прогресами і стресами). Ліда дуже чекала його в передчутті змін на краще. І раптом такий жорстокий удар! Навіть цілих три... Ні, все-таки два або один подвійний... Від Акули ждала підлості будь-якої миті, швидше би здивувалася, якби він зробив благородний вчинок... Однак те, що вкоїли л ю б а п о д р у г а і п о д р у ж е н ь к а, добило геть. Про інших не йшлося: такі залякані, що під час чергової «головомийки» іноді забувають, як їх звати... Але ці дві! Скільки разів виручала їх, наражаючись на Шефів гнів! А вони хоч колись підставили плече? Ліда не просила, а самі ніби не здогадувалися. (Чи справді тупенькі, чи лише прикидалися... Що з дурня візьмеш?!) А взагалі, вона не любила перекладати на інших свої обов'язки. «Черепаха легко ділиться благами, що випали на її долю, але при цьому знає ціну тим, хто приймає її дари, і не розраховує на їхню допомогу в скрутній ситуації. Черепаха не забуває ні власних помилок, ні чужих; утім, добрі справи вона теж зберігає в пам'яті. Досвід минулого для Черепахи надзвичайно значущий, вона вміє отримувати з нього уроки і робити висновки, але іноді схильна занадто довго переживати через давноминулі події». Хіба не про неї сказано?!

Кондукторка збрала гроші за проїзд, і старенький «ЛАЗ», що нагадував діжку з оселедцями, повільно рушив. Жінка закрила журнал і полегшено зітхнула... «Любі односельці, старі й молоді, розумні і не сповна, здорові й хворі, сімейні та розлучені, нащо мені ваші проблеми, коли своїх — по зав'язку? Я ж нікому не скаржуся, що піснікаємо другий тиждень! Василькові заборгували зарплату

за півроку, а свою майже всю віддала за газ, бо інспектор пообіцяв опломбувати лічильник! (Якби не свекруха... Господи, якби не свекруха, то й на Різдво їли б лише бараболу в «мундирах» із тюлькою). Вам до лампочки, що в мене порвалися зимові чоботи, й мушу взувати осінні з вовняними шкарпетками (добре, хоч морози послабшали). Чи конче мусите знати, що з банку телефонують за кредит, сусідці винна за ліки, і дитину зуб болить — на стіну лізе? Комусь цікаво, що кілька годин тому в мене був нервовий зрив, потім — серцевий напад, і приятелька-психологиня, зустрівши на вулиці та жажнувшись, завела до свого офісу й дала спочатку конячу дозу заспокійливого, а потім — келишок коньяку? Врешті, може, вам побідкатися, що пішла з роботи? Хай би потішилися ті, хто вважає мене веселою, безтурботною»...

Якось Василькова родичка, що працювала санітаркою у психлікарні, заскімлила на зупинці, коли довгенько чекали автобуса:

— Та що там у тебе за робота?! От я...

І Ліда, примруживши зелені, як у кицьки, очі, запропонувала:

— Давайте поміняємося! Бодай на день... Побачите, що тяжче — мити підлоги й туалети чи виконувати забаганки начальника, який сам не знає, чого хоче. Часом іду з дому з не меншим острахом, ніж ви до своїх психів.

Дві інші родички перезирнулися й хмикнули — байки, мовляв, розкаже: ніхто ще не відмовився добровільно від тепленького місця в кабінеті.

— Я змалку привчена до праці, — з притиском відповіла вона, — ніякої не боюсь. Якби припекло, пішла би кондуктором чи реалізатором на ринок... Повірте, часом так поп'ють кров, що ладна бити каміння чи копати землю...

— Ну, і чого ж не шукаєте іншої роботи? — запитала дівчиця, яка працювала секретаркою на якійсь фірмі, але дуже тим пишалася.

— Мені ця подобається, і рада, що бодай комусь приношу користь. Чи багато нині людей, які люблять свою роботу?..

Це в о н а таке говорила?! Яксихось півроку тому?.. Боже, Боже, до якого стану треба довести людину (до того ж молоду!), аби потоптати не тільки ту любов, а й віру в потрібність її праці, змусити простогнати одне-єдине слово: не-на-а-а-ви-джу?! (А ще дитину вчила, що не можна впускати в душу ненависть, бо вона гірша за ракову пухлину). Оте, що плекалося в душі роками,

нешадно сплюндроване і навряд чи колись буйно розквітне. Мабуть, і справді не треба так прикипати душею до роботи, до так званого колективу...

Притулившись до брудної занавіски, Ліда знову й знову прокручувала в голові хід подій. («У Черепах відмінна пам'ять, — написано в гороскопі, — вони постійно повертаються до одного й того ж, ніби «воду в ступі товчуть»). Здоровий глузд переконував, що мусила змовчати і завтра зробити вигляд, ніби нічого не сталося, може, й поплакатись, як інші, а душа скімлила, як побите цуценя... Доки й за що терпіти? Якби ж не одна вона обурилась, а цілий колектив, може, Акула хоч трохи налюднів би. Усіх не вигнав би!.. Але та — пенсіонерка, в цієї — мала дитина, хтось вчиться заочно, хтось підробляє на стороні, а дехто ладен терпіти що завгодно, аби тільки не опинитися на вулиці... Одне слово, немає нічого страшнішого, ніж перелякані безликі люди... ні, швидше всього аморфні істоти... амеби... інфузорії тувельки... І раптом Ліду осінило. Завтра, коли піде забирати трудову книжку, вона подарує колишнім колегам... велику пачку «памперсів»! Або й дві... Щоб вистачило на всіх...

Ж АЧАЛЬНИК відчинив і зачинив троє дверей — вхідні, приймальні та свого кабінету — із завзяттям, яке не віщувало нічого доброго. Причин його бридкого настрою могло бути вдосталь: дружина не приголубила як слід; теща прочихвостила; київське «Динамо» знову ганебно програло; на ієрархічній драбині зранку стався дванадцятибальний землетрус... Так вони, біднесенькі, про людське око ремствують на ту «драбину», але так завзято чіпляються за її щаблі та щаблики!

«Не понукаєш ти — понукають тобою!» — переконувала мама після того, як вона, попрацювавши рік в осоружному владному кабінеті, пішла звідти добровільно, бо знайшла роботу до душі. Однак Ліда не поділяла подібних поглядів. «Якщо ви, шановний пане, всіма правдами й неправдами забралися в омріяне крісло, не зневажайте людей, по чийх спинах викарабкались і які вас там підтримують! — думала після кожного «розбору польотів» у директорському кабінеті. — Це ж не рабовласницький чи кріпосницький лад, не соловецькі чи фашистські концтабори! Хто дав вам право

ганьбити тих, хто має власну думку, власну гідність і не доносить на інших? Посада ж не вічна — не втримаєтесь на тій «драбині», і сьогоднішні холуї та холуйки навіть не привітаються з вами»...

Те, що кровопускання не уникають, сумніву не викликало; невідомо тільки, яким чином його проводитимуть, — загальне чи кожному окремо. Коли для профілактики товчуть усіх підряд, не так страшно; тут головне — погоджуватись і, боронь боже, запитати, за що, чи кинутися на захист колеги, якого (чи яку) Шеф вибрав за цапа-відбувайла... Як донька казала?.. «Акула переслідує тільки намічену жертву, тому інших людей, навіть тих, що рятують потерпілого, не зачіпає»... Ой, певно ж, він казався, коли донесли за кличку! А вона, дуреписько, гадки не мала, що друзі можуть так спідлитися (мама, якби була жива, сказала би — скурвитися)...

— Дати таблетку? — прошепотів зненацька Комедіант, який, вочевидь, спостерігав за нею. — У мене є валідол...

Заперечливо похитала головою.

— То випий удома сто грамів — попустить... У таке сьвато випити — не гріх, навпаки — гріх не випити!

— Свято?! Яке?

— Як це — яке?! Старий новий рік! І сьватого Васілія! У твого Василя — іменини! За роботою забула про все?!

Та Ліда вже не слухала його. І справді свято! Вчора увечері «водили козу» доньчині однокласники, вдосвіта посівали хлопчачі зі всього кутка... Василько просив: «Кицюню, не затримуйся! Мама накрутять голубців, тітка насмажать риби, а я зроблю кутю й наварю вареників з картоплею — повечеряємо».

Які ж катаклізми перешкодили Акулі піти зранку до церкви? Він на всі свята, великі й малі, відвідував службу зі своїм виводком (тещею, дружиною, її молодшою сестрою та донькою). «Замолвив старі гріхи, щоб робити нові», — любив жартувати, підморгуючи до Ліди, старенький водій, який відвозив і привозив «святие сімейство» службовим «мерсом». Вочевидь, він говорив це ще когось, бо невдовзі у Шефа появилвся новий водій, який, крім «драсьці» й «досьвіданя», нікому нічого не казав.

«Фарисей! — обурювалася в душі. — А як же одна із Господніх заповідей — возлюби ближнього?.. Та не треба мене любити: слава богу, є кому... Не плював би в душу дурно-пусто! А він товк усіх носом у лайно й хотів, щоб отримували від того задоволення... Ляльковод! Витягнув зі скриньки маріонеток, підмалював, покрутив ними на всі сторони, послушав аплодисменти (перед

сторонніми умів гордитися співробітниками; іноді аж хотілося розчулитись від його слів), а коли «глядачі» пішли, кинув у глухий закуток, аби не муляли очей».

Нівечити душі підлеглим Шеф умів і любив... ой любив! Може, в якомусь із попередніх життів він був яничаром, інквізитором, конкістадором, чекістом, есесівцем, куклукскланівцем чи ще якоюсь людиноненависницькою істотою. Йому замало висварити чи довести до сліз — знищував морально, по-садистськи, аж часом самій жертві здавалося, що вона дійсно безмозка, нікчемна, ледача істота, яку до іншого закладу не підпустять на гарматний постріл. Подібні екзекуції проводив у своєму кабінеті щотижня, як правило, в понеділок зранку — тоді йому вистачало заряду бадьорості майже на цілий тиждень. Коли планових нарад видавалося замало, «пісочив» ще й у п'ятницю, наприкінці робочого дня, щоб, за його ж словами, на вихідних мали привід для роздумів. Іноді, щоб служба не здавалася медом, зненацька заходив у якийсь відділ... І горе тому (чи тій) невдасі, хто в цей час тримав у руках мобілку або чашку з кавою, а разом з ним — і всьому колективу, крім двох-трьох «фавориток». Правда, наступного дня (чи ще того ж), під вечір, Акула давав прибиральниці гроші, та купляла в гастрономі цукерки, фрукти й печиво і з наклеєною посмішкою розносила по кабінетах: «Це вам від Шефа. Сьогодні працюємо до п'ятої — можете чаювати». Дякували навперебій, хапали ті ласощі, ніби з голодного краю вирвалися... Тьху, аж соромно згадувати! Боялися, що дівуля відразу й розкаже, хто не пригощався?! Доносили ж одне з перед одного (й одне на одного!), ніби за таке паскудство давали премії... А може, й мали з того якийсь зиск шановні навуходоносори й навуходоносорки, особливо останні... (Треба запитати доньку, з якої причини до того царя приліпилася бридка кличка... Кому й на кого він доносив?)... Ліда не брала й крихти на тих частуваннях. «Коли я нервую, у мене піднімається тиск і вміст цукру в крові», — говорила, щоб усі чули (тоді ще не знала, хто ж «стукає»), і часто це було саме так, але вона не мала грошей, щоб лягти в лікарню на обстеження... Втім, існувала ще одна, дуже вагома, причина — здоровий Акула називав усіх хворих симулянтами. «Настане затишшя — хворійте скільки завгодно, а нині зась, — розмахував пещеними руками. — Не забувайте, що економічна криза викинула на вулицю тисячі витривалих, енергійних, завзятих, які шукають кусочок хліба й не будуть крутити носом, як дехто». Про затишшя тільки зоставалося мріяти: з приходом «нової мітли» в посадові інструкції працівників

дописали десятки нових обов'язків, функції закладу значно розширилися, а його досвід кинулися переймати всі охочі. Так що встигай устигати! До того ж, коли у відділах по д р у ж е н ь к и ч и л ю б о ї п о д р у г и намічався аврал, Ліда теж закачувала рукави, бо не ділила роботу на «свою» і «чужу».

— Ти ненормальна! — бурчав чоловік. — Ми не при соціалізмі, де один за всіх, а всі за одного! Твого запалу ніхто не оцінить...

— Я ж не вислужуюся — для загальної справи стараюся! Невже ти не розумієш?!

Не розумів: на його фірмі кожен був сам по собі, як кіплінгівська кицька. Так само не міг дотумкати: для чого так звані наради, коли кожен працівник має певне коло обов'язків?.. Невже принижена, поганьблена людина стане краще працювати?! Доня не займала нічиєї сторони, та коли Ліда валилася з ніг, варила їсти, прибирала в кімнатах, прала свої речі, а влітку доглядала дивовижні мамині лілії, якими та прогонила депресію...

У шкільному творі, присвяченому дню Матері, Іринка написала: «Зелена морська черепаха може спокійно нести стільки людей, скільки поміститься на її панцирі. Моя мама теж бере непомірну ношу на свої тендітні плечі. Дивлячись на неї, я завжди думаю: чи варто отак прив'язуватися до роботи? Згодна, що заміж треба виходити з любові, але роботу шукати — з розрахунку. Хоча (хай вибачить мені татусь) я, мабуть, вийду заміж з розрахунку, щоб мої діти не економили на обідах у шкільній їдальні, аби купити мені на день народження чи свято якусь дрібничку».

Завучка залишила Ліду після батьківських зборів, поклала на стіл зошит із твором, де не було жодної помилки, жодної помарки, і простогнала: «Попросіть, щоб переписала... по-людськи... За це-е-е не можна поставити нормальну оцінку... Між іншим, шкільний психолог переконана, що у вас... великі прогалини... у вихованні доньки».

Ліда кілька разів перечитала твір, усміхнулась і простягла ошелешеній завучці: «Якщо вчителька хоче поставити погану оцінку, будь ласка... Собі поставить... А психолог хай займеться вихованням власної доньки... У всякому випадку, моя не палить до півночі під баром, обнявшись з хлопцями, старшими на років десять».

Іринці не сказала нічого — не мала сили на розмову, почувалася після роботи вичавленим лимоном: приїхавши додому, с'як-так вечеряла, кисла у ванній і, запаливши аромалампу, шукала порад у книгах, бо здавалося, що приятелька-психологиня

не хоче її зрозуміти. Але ні в Ліз Бурбо, ні в Річарда Баха, ні в Луїзи Хей, ні в інших авторів не знаходила відповіді на одне-єдине запитання: як боротися з напастю, ім'я якій — Акула?..

И рочитавши зороастрійський гороскоп, Ліда зацікавилася ним і почала збирати всі відомості про свій тотем — Черепаху. Їй здавалося, що кращого та благороднішого знака немає. Хіба що Дельфін... «Черепаха достатньо розумна, але налаштована зазвичай філософськи і більше турбується про закони світобудови, ніж про власний успіх. Вона схильна складнювати те, що відбувається, і боїться надто чимось захопитися». Теж досить влучно...

У колишньому колективі (тепер уже колишньому!) та ще при попередньому начальникові Ліда почувалася улюбленицею. На іменини й різні свята колеги дарували їй сувенірні черепахи й екзотичні вазони, а Шеф навіть збирався презентувати живу рептилію, та (слава богу!) обмежився оніксовою скульптуркою. Доручаючи їй термінову роботу, Іван Васильович, який любив і розумів дружні жарти, вдавав, що бурчить: «Тільки ж не черепашачими темпами... Бо там (показував пальцем догори) вже ногами тупотять». Яюсь, в обідню перерву, Ліда напівжартома-напівсерйозно запитала:

— У державі не станеться катастрофи, якщо я спокійно дожую бутерброд? Від голоду перед очима чортики скачуть...

— Але, наскільки я знаю, черепаха може обходитися без їжі п'ять років, — лукаво підморгнув лівим оком начальник, що свідчило про його гарний настрій.

— То повинні знати, що активний спосіб життя черепахи ведуть у спекотну чи принаймні теплу погоду, а при несприятливих умовах сухопутні впадають в анабіоз, — не залишилася вона в боргу. — Створіть мені умови — в кабінеті собачий холод!

— Ой, серденько моє! — похитав головою. — Боюсь, що той, хто прийде згодом, створить... Тоді й мене, старого буркуна, згадаєте «незлим, тихим».

А таки згадували перші тижні! «От Іван Васильович...», «Як би на це подивився колишній?..», «А той розумів з півслова». Шлейфоносці поспішили вислужитися, і чергову нараду Акула закінчив тирадою: «Якщо хтось дуже побивається за Іваном Васильовичем, то може йти услід за ним! Скатертиною, як у

пісні співається... Я тримати не буду! А краще займіться роботою і не розпускайте шмарки!» Він уперше показав зуби, від чого багатьох покорило...

А кулою нового шефа обізвала Іринка того дня, коли після чергової наради, на якій «карали невинних і нагороджували непричетних», Ліду, запухлу від сліз і загальмовану від великої дози заспокійливого, додому привезла приятелька-психологиня своєю машиною.

Донечка дуже перелякалася й, заїкаючись, перепитувала, чи з матусею нічого не станеться: у двох однокласниць мами померли від інсульту, й вона бачила на власні очі, що таке сирітство. Тьотя погладила її по голові, сказала, що то нерви трохи здають, і зараз найкращі ліки для мами — любов і підтримка рідних. Всю ніч Ліда проспала, як немовля після купелі, а Іринка просиділа в кріселку, загорнувшись у вовняний плед. Тато затримався у відрядженні, й вона була маминим янголом-охоронцем.

Вранці, побачивши над собою доньчине обличчя, Ліда кволо усміхнулась і прошепотіла:

— Здрастуй, сонечко! Заліжай до мене — поніжимося трохи.

— Мамо, знаєш, хто він? — випалила дівчинка, гнівно стискаючи кулаки. — Акула!!!

— Ти про кого?

Іринка шугнула під ковдру, обняла й поцілувала маму, а потім прошепотіла на вухо:

— Про твого начальника!.. Він — справжнісінька Акула! Розумієш?! Ти — Черепаха, а він — Акула...

— Такого тотему немає в зороастрійському гороскопі. Та й, мабуть, у жодному іншому.

— Дарма. Він кархародон!.. Акула, яку австралійці називають білою смертю. Вона має чотириохсантиметрові зуби і свою жертву ковтає цілком!

— Але ж ти його не бачила.

— Зате бачу, якою ти повертаєшся з роботи! Хіба це нормально?! Але ти не бійся! Коли в о н и, тобто начальство, розуміють, що їх бояться, стають ще нахабнішими... У нас завучка така, всі тремтять перед нею, навіть учителі... Якби не вона, шкільне життя здавалось би прекрасним... Мамо, а як буде слово «монстр» у жіночому роді? Монстра? Монстриха? Чи монстриця?

— Так само, як і в чоловічому.

— Я так і сказала дівчатам... Монстр, якого б він роду не був, залишається монстром!

— Яким дівчатам? Однокласницям? Про завучку?!

— Ні, мамцю... Ми говорили про монстрів узагалі... Як виродків...

— Будь обережна — донесуть.

— Я вже знаю, — сьорбнула носом. — На власній шкірі...

— Що знаєш?

— Як доносять... Але давай не будемо про це — у тебе ж своїх проблем удосталь.

— Іринко, видно, я погана мати... Недарма завучка говорила, що є проблеми з твоїм вихованням...

— Мамо, кого ти слухаєш? То в неї проблеми... з психікою... кидається на всіх... Переписала я той злочасний твір... Так, як вони хотіли. На шкільному конкурсі дали дипломчик і плюшевого песика... На районний послали...

— То що ти дізналася на власній шкірі? Розкажуй...

— Нічого страшного — побачила, як друзі стають зрадниками.

— А конкретно?

— Ти ж знаєш, як ми дружили з Танькою! З п'яти років — нерозливвода. Хіба я могла подумати, що вона таке витворить?.. На укрліт ми вчили нову тему...

— Ти хотіла сказати — на українській літературі?

— Мамо, українську літературу мала б викладати толкова вчителька... А так, як ця вчить... Одне слово, укрліт і укрмова... Хіба може прищепити любов до предмету посередній, обмежений учитель?!

— По-моєму, тобі не треба прищеплювати — з дитинства любиш книжки...

— Я не конкретно, а взагалі... А українську літературу вже не люблю — ще кілька подібних уроків, і зненавиджу. Але справа не в тому...

У чому справа, дівчинка недоказала: утнувшись у мамине плече, солодко заснула.

...Водій різко загальмував, автобус зупинився, почувися матірня лайка чоловіків, жіночі верески, і Ліда виринула з павутиння роздумів.

— Зайчура дорогу перебігав! — захоплено вигукнула кондукторка. — Такий здоровий, як собака! Вискочив з посадки й подався в поля!

Автобус рушив далі, за вікном замиготіли старезні сосни, і жінка з жахом подумала, що за останніх півтора року ні разу не була в лісі. А раніше ходили утрюх майже щотижня, в будь-яку погоду, окрім проливного дощу; не за якимось дармовими дарами — помилуватися природою, відчутти себе її часточкою, зачерпнути снаги й оптимізму.

Життя обернулося на суцільний трилер. На її відділ Шеф «найжджав» найбільше, але огріхів у роботі не знаходив. Якщо підлеглі не встигали, Ліда кидалася на виручку і, на відміну від двох інших завідувачок — п о д р у ж е н ь к и т а л ю б о ї п о д р у г и — ніколи не плакалася, що важко. Сиділа за комп'ютером в обідню перерву й після роботи, перед вихідними тягла додому папки з паперами, але ні разу не почула від Акули доброго слова — завжди чимось невдоволений. Як у тому анекдоті пролиху свекруху: «Не знаю як, але не так, як ти робиш»... Будь-яку обережність і розважливність він сприймав за недбальство, а ініціативу — за посягання на свій дутий авторитет.

Після нарад Ліда тамувала біль і гнів у собі — недарма ж черепаха, але іноді у присутності п о д р у ж е н ь к и т а л ю б о ї п о д р у г и придумувала якийсь дотеп на адресу Акули. А в години безсоння, коли не допомагали ні найсучасніші засоби, ні народна медицина, розмірковувала: чому він такий? чого йому бракує?

Хтось розповідав Василькові, що вдома Акулу ніхто не поважає: ні теща з тестем (прийшов же, обірванець, на все готове), ні дружина з малою донькою Вочевидь, через те він виливав усю злість, усю жовчність на підлеглих. А ще запопадливо годив вищому начальству. (Так годив, та-а-к годи-и-ив! Дай Боже, щоб усім ще так годили!) Ні, доня придумала йому класну кличку — в десяточку потрапила.

...Після попереднього нервового зриву Ліда цілий тиждень не ходила на роботу — взяла відпустку за власний рахунок. Іринка застудилася, й вони разом готували їсти, прибирали в хаті, зустрічали тата з роботи, а найголовніше — валялися подовгу на тахті, слухаючи класичну музику й іноді розмірковуючи про сенс життя.

— Мамцю, дивись йому в очі й не бійся, — мовила дівчинка за ранковим чаєм в останній день їхнього відпочинку. — Негідники ніколи не витримують мужніх поглядів.

— Доню, звідки в тебе такі думки й судження?

— Ти й досі вважаєш мене маленькою, дурненькою? Думаєш, як мені тринадцять, то я нічого не розумію в житті...

— Правду кажучи, не помітила, коли ти подорослішала!.. А ще мені страшенно соромно: я повинна б заспокоювати й підбадьорювати тебе.

— Хіба мало ти мене виручала й підтримувала?.. Ніколи не показуй своїх сліз... Мамо, забороняю тобі плакати перед Акулою!

— Я намагаюся заховатися під панцир байдужості, але не завжди вдається.

— Утім то й річ, що навіть панцир не рятує черепаху від акули. Вона ж їсть усе підряд! Не лише черепах, а й морських змій, крокодилів...

— І крокодилів?..

— ...лінгвінів, різних риб, навіть скатів-хвостоків, що разять недругів отруйним стилетом... Її здобиччю стають дельфіни, поранені кити, відходи з кораблів, олені, коні... Ти уявляєш?! Підкови, проковтнуті з кінськими ногами, перетравлюються майже так само швидко, як і кістки та копита. Шлунковий сік акули має велику травну силу. Потрапивши на шкіру людини, він викликає опіки.

— Звідки ти стільки знаєш?

— Я замучила вчителя біології запитаннями, і він дав мені книжку про тварин зі своєї домашньої бібліотеки — стареньку, але дуже цікаву. Там стільки всього! Про черепах та акул теж. Ось послухай... Акула здалеку чує поранену людину, тому спішить із нею розправитися... Хижачка ніколи не атакує негайно: деякий час вона ходить навколо людини, то відступає, то знов обережно наближається... Експериментально доведено, що з групи плавців вона вибирає своєю жертвою найчастіше того, у кого безладні, панічні рухи... Що скажеш?

— «І це все про нього», як писав улюблений письменник твоєї покійної бабусі Віль Ліпатов... Але ніяк не збагну: чому він накидається на мене?

— Я ж пояснювала: сильних і гордих ніхто не любить... А ось ще цікаві факти... Досі немає ніяких способів відганяти акул: ні хімія, ні звукові хвилі не дають ніякої гарантії... Акула дуже швидко наїдається... Молоді акули, а значить найдрібніші, завжди нахабні... Ну, а це взагалі фантастика! У 1959 році майже всі газети

світу обійшла звістка про те, що біля узбережжя Кенії акули загризли слона. Той чогось заліз у море, і там йому, як каже татова хрещена бабуса Маріка, жаба цицьки дала. Ти уявляєш? Слона!

— Так воно і є. І нахабний страшно, і дуже швидко наїдається, тобто заспокоюється, тільки-но доведе когось до сліз чи істерики... А щодо слона... Попередній директор чимось нагадував слона — такий же неповороткий, смішний і добрий. Часом ми дулися на нього, та нині, порівняно з цим чудовиськом, він видається янголом. Якщо сварив — то заслужено, ніколи не муляв очі старими гріхами, а хвалив — то щиро. А цей якщо і вряди-годи скаже про когось добре слово, то з таким виглядом, ніби дає жebraкові гривню... У старого директора такі зв'язки були! І в управлінні, і в міністерстві... Ніщо не допомогло! Не дали допрацювати до пенсії якихось півроку. Так і не вилазить із лікарень — серце... Кажуть, Акулин тесть дав кому треба й скільки треба... Доню, я ні за що не подумала б, що розмовлятиму з тобою, як з дорослою. Останнім часом відчуваю на роботі якийсь вакуум. Відсутні щирість, взаємовиручка, що панували колись... Продумую наперед кожен фразу, бо переказують усе начальникові слово в слово. Якби ти знала, як це важко — контролювати себе щохвилини, щосекунди, а ще гірше — спілкуватися з людьми, готовими втопити в ложці води.

— Знаю — пережила.

— Ти ж тоді заснула й недоказала... Що трапилося?

— Спочатку докажу те, що прочитала... Тепер уже про черепах... За останні двісті мільйонів років черепахи майже не змінилися. (Ти уявляєш?! Дві-сті-міль-йо-нів! Якийсь мезозой чи палеозой). Їх міцний панцир був щитом не лише проти хижаків, а й сонячної радіації, що робить тонкі пластичні операції на генах тварин...

— Ти хотіла сказати, що...

— Ні, без усякої алегорії.

— Стоп! Ти ж знаєш, я люблю аналізувати. Кажеш, радіація? По-моєму, в нашому колективі радіація підлості вплинула на всіх... Ти дала цікавий матеріал для роздумів... Що там ще?

— Черепаха фантастично живуча: з лахміттям замість голови вона продовжує ворушитися десятки днів, а піддослідний екземпляр, якому видалили мозок, прожив ще півроку.

— Виходить, я теж піддослідна тварина?.. Тільки не можу зрозуміти, є ще в мене мозок чи вже вийняли... Іноді відчуваю такі дикі болі... Й серце...

— Мамо, як би важко не було — треба усміхатися. Хай наші недруги ще більше біснуються...

Ліда не раз уявляла собі цю сцену... Після уроку української літератури Іринка сказала Таньці, що вчителька «тупо» переказує матеріал із підручника. Могла б, мовляв, пошукати щось цікаве в журналах чи Інтернеті. Сказала й забула. А через тиждень завучка викликала дівчинку до свого кабінету, де вже сиділа... та сама вчителька. І дві педагогині «вищої категорії» цілу велику перерву виховували дитину — не встигла й пообідати.

— Мамо, якби я теж була підлою, могла б розказати про Таньку дещо пікантне! Але ж я не така... Мовчки вислухала всі обвинувачення і заявила, що репресіями й терором ніхто ще не добився любові й авторитету. Учителька закліпала очима, а завучка верескнула: «Забирайся геть, бридке дівчисько!» Ти також скажи Акулі правду. Бодай кілька речень. Може, він думає, що ви глухонімі... чи вам подобається таке брутальне поводження...

І їй стало соромно за своє боягузтво: дитина, жовтороте пташеня, змогла сміливо подивитися у вічі монстриці (чи монстрисі?), а вона що, з лякливого десятка? Сказала... І не кається!

Нісля третьої чарки (а дехто ж і перед цим осушив не одну) гостей потягло на пісню: спочатку, як заведено, заколядували господареві дому («В чистому полі там плужок оре, ой дай Боже, а за тим плужком Василь з батіжком»), хазяєцці («Ой рясна-красна в лузі калина, ой дай Боже, а ще красніша в Василя жона») і їхній доньці («...а ще красніша Іринка в батька»). Потім дядько Комедіант, себто Степан Оверкович, гукнув: «А давайте «Не зазнала розкошоньки, вже й літа минають»!.. Його половинка, тітка Явдоня, почала (вона була виводницею у хор-ланці), Гандрей і Василькова тітка Маріка підхопили, а решта, в тому числі й господина, тихенько підспівували. Емоції переповнювали Лідину душу, так довго топтану й нівечену, і на те було вдосталь причини. По-перше, її поглинуло дивне відчуття Різдваєних свят, знайоме з далекого дитинства, коли за столом збиралася рідня і пісням не було впину; по-друге, це дійство відбувалося в їхній хаті, бо за тих вісім років, відколи її побудували, ні разу не робили ніяких гостей через постійні злигодні, і свекруха часто повторювала, ковтаючи сльози: «Нічого, діти, колись і на ваші ворота собака ногу задерє»; по-третє, Ліда нарешті зблизька познайомилася з Васильковими родичами, бо ж і до них ніколи не ходили — складали копійку до копійки,

економлячи на всьому. Зі своїми вона давно не спілкувалася: одні розлетілися по заграницях, інші — найдорожчі! — відійшли туди, звідки вже немає вороття.

...Все сталося так несподівано, що Ліді спочатку аж мову відняло! Коли вийшла з автобуса, на зупинці вже чекали чоловік із донькою, бо приятелька-психологиня зателефонувала додому, потерпаючи, аби з нею чого не сталося. Дядько Степан, побачивши свояка, кинувся його обнімати-цілувати. Тут же підійшли і Гандрей зі своєю Голькою (вони їхали від кумів), і Землемір, тобто Ігор, і ще якісь родичі (не роздивилася в темноті, хто саме), і почали навперебій вітати іменинника й жартувати: пішли, мовляв, у «Шашличну», ми скинемося по червінцю. «Для чого нам та забігайлівка? — сказав Василько. — Ходімо краще до нас». Хтось зразу ж відкланявся — корова недоена і свині досі на стіни лізуть, а дядька Степана, Ігоря та Гандрея з Голькою вдруге просити не довелося. «Що він робить? — подумала Ліда. — Скромної вечері навряд чи вистачить на таку компанію... Сорому не обберуся». Але Іринка, яка йшла поруч, шепнула на вухо, що татко отримав зранку гроші, тож купив трохи смакоти й ще дещо, і вона заспокоїлася.

По дорозі зустріли дядькових Степанових домочадців — дружину, доньку, зятя і внучку, які поверталися з хрестин, запросили й їх. Тітка Явдоня почала було віднікуватися — господарство треба запорати, але дядько зареготав: «А шо, як прийдемо пізніше, то хата в луг посунеця чи корова молока не дасть?», ухопив її за руку й майже силоміць повів за собою.

Василькова мама, побачивши ватагу, розмотувала принесені з дому банячки й вивершувала полумиски голубцями, котлетами, налисниками і кручениками, які тітка Явдоня з Гандрейовою Голькою ставили на стіл. Іринка нарізала ковбасу та сир з Іванкою, внучкою дядька Степана, з якою подружилася після сварки з Тетяною. Тітка Маріка, Василькова хрещена, дістала з кошика карафку вишняку і пляшку самогону й почала бідкатися: «Ой мало буде... Якби знаття — більше узяла б!», на що Гандрейова Голька відповіла: «А ми хіба напиться прийшли?!» й поставила на стіл літровий слоїк кумового вина. Отак неждано-нагадано й у їхню хату завітало врешті свято, і Ліда подумки дякувала чоловікові та його родичам, що на якусь часину мимоволі вибавили з полону гірких думок. Їй хотілося, аби вони не йшли з хати до ранку,

але тітка Явдоня затягнула: «Додому, додому, неробо моя, не їла, не пила худоба моя», і дядько, а за ним інші родичі, підвелися й заспівали: «І в вас, і в нас хай буде гаразд, щоб ви і ми щасливо жили». Потім попрощалися за воротами, і некликані гості (хто сказав, що вони гірші за татарів?!), полохаючи співом собак, попрямували в один бік, а Василько з Лідою повели маму й тітку в інший.

Тітка Маріка жила далеченько — йшли з півгодини, а назад ще довше, бо часто зупинялися, милуючись зірками, що рясно висіялися в небі. Мороз дужчав, та Ліда вже не боялася його — чоловік купив зручні теплі черевички. Він же похвалився, що віддав частину боргів, на днях відведе Іринку до стоматолога, а ще купить їй пальтечко, бо старе вже куценьке... І жінка зрозуміла, що проблеми, які хижо шкірилися звідусіль, як сусідська вівчарка Джеська, вирішені, усі, крім найголовнішої...

Виливши відро помий на весь колектив у цілому, начальник узявся «сповідати» кожного зокрема, незалежно від займаної посади, та почав, на диво, не з Лідиного відділу, і це її дещо насторожило. Кожному ставив одне й те ж запитання: яку користь приносиш ти незалежній державі? Сам же на нього відповідав, цинічно, жовчно, і реготав з власної дотепності. Але ніхто не наважився не те що рот відкрити, а бодай сміливо глянути в нахабні голубі очиці Шефа: одні рюмсали, інші трималися за серце, треті щось виводили на паркеті гострими носачами чобіт. Ліда вирішила, що саме пора збити пиху Акулі, підготувала переконливі контраргументи і чекала, коли черга дійде до неї. Вона захистить не лише себе, а весь відділ! А потім нехай кричить, нехай звільняє... Доки бути ганчіркою, об яку витирають ноги?!

Доконавши передостанню жертву, начальник повернувся до ноутбука, поклацав по клавіатурі, вочевидь, шукав якийсь файл, а знайшовши, декілька хвилин читав; а може, тільки вдавав, що читає, аби потягнути час. Потім втупився в Ліду, свердлов очима, але казати щось не поспішав. Спочатку жінка трохи розгубилася, однак це тривало якусь мить, бо раптом у пам'яті зринули доньчині слова: «Негідники ніколи не витримують мужніх поглядів». Вона відповіла таким же пронизливим поглядом, уклавши в нього не лише безбоязність, упевненість у своїй правоті, а й трохи глуму і зневаги.

— То що там у нас чути? — врешті вдавано байдуже запитав Акула.

— Де — там? — стонула плечима Ліда і підвелася зі стільця.

— У світі акул, — примружив повіки, певно, вже насолоджувався, уявляючи, як доконає і її.

Блискавичний здогад, ніби електричний струм, пронизав усе ество жінки: «Донесли, гадюки! Здали з бебехами!» Перевела погляд на п о д р у ж е н ь к у т а л ю б у п о д р у г у. Перша, закусивши нижню губу, щось малювала в записнику, друга — перелякано глипала на Шефа. Внутрішньо Ліда була готова до такого повороту подій — зловісне передчуття, що упродовж декількох тижнів точило душу, наче шашіль скриню, стало дійсністю. Вона каралась у здогадах: котра з двох? Виявилось — обидві. От що робить із людьми бажання не втратити роботу! А може, просто вислужитися?

— Розкажи якусь побрехеньку про акул, — єхидна усмішка розпливлася по засмаглому в солярії обличчі.

— А ми вже перейшли на ти? — здивувалася Ліда, але доказати не встигла, бо на неї звідусіль зашикали, замахали руками, а хтось штурхнув під бік — мовчи, мовляв, глуха.

— Ах, даруйте за таке панібратство! — манірно сказав Акула. — Пропоную вам востаннє блиснути (чи блимнути?.. не знаю, як правильно) розумом у цьому колективі.

— Востаннє-е-е?

— Так, бо я вас звільняю! — проголосив урочисто.

— На якій підставі? — здивувалася щиро, бо ж причин для такого вердикту не було.

— Тобі треба підставу? У мене їх забагато! — розкрив папку й почав гортати листки. — Я пропоную полюбовно... за власним бажанням...

— А коли я не погоджуся? — Ліда трохи збентежилась і думала, як поведеться далі.

— Звільню за прогули. Тільки цього тижня ти двічі запізнилася на двадцять хвилин, а раз — на півгодини раніше пішла...

— Але ж я живу в селі, — мовила знічено. — Останній автобус о вісімнадцятій... з кінцевої...

— Кого це хвилює?!

— Та я ж працюю в обідню перерву і після роботи тягну папки додому!

— Горимо на роботі, лише чомусь результатів не видно, — начальник сплеснув руками, прискіпливим поглядом обвів припишканих вірнопідданих, потім знову вступився в Ліду і сухо мовив: — Досить перебендювати! Розкажеш цікаві подробиці з життя акул — звільню за згодою сторін... Я сьогодні напрочуд добрий... То як?! Згодна? Тільки такі, яких я не чув...

Їй стало зле: голова розболілася, ніби хто стис лещатами, у вухах загуло, і вона, прикусивши губу, сіла на стілець.

— Тільки не ламай комедію! — Шеф гидливо скривив тонкі губи. — Дуже всі делікатні: не встигнеш слово сказати, як у них серцеві напади!..

«Не діждетесь!» — подумала Ліда, уявивши, з яким нетерпінням ці безхребетні істоти чекають кінця поєдинку, адже шалька терезів гойднулася в Акулин бік. Вже декільком досвідченим фахівцям, які не хотіли гнутися і сюсюкати, він показав на двері, замінивши їх покірними, хоч і сіреними. (Василько казав: «На фоні безликих легше самому здаватися розумним»). Зібрала всі сили, труснула головою, підвелася і спокійно відповіла:

— Не переймайтесь — я чудово себе почуваю! Присіла на хвилину, аби подумати, що б таке розповісти... Адже наскільки я зрозуміла... мої колишні подруги... писали вам детальні звіти...

Чомусь пригадався день, коли вона переступила поріг цього закладу. Як вони обидві, тоді ще не завідувачки, взялися їй допомагати! Як із перших днів оточили увагою та почали негласне суперництво: до кого прихилиться більше? Боячись когось образити, назвала одну п о д р у ж е н ь к о ю, іншу — л ю б о ю п о д р у г о ю, і вони вирішили, що мають на неї монопольне право. Вони й до психологині ревнували, і назвали її приятелькою, вважаючи, що це слово меншовартісне, не таке ємке, як подруга. Слава богу, та виявилася мудрою і не ставила питання: або-або. А ще вона завжди дуже вчасно приходила на поміч...

Чого той начальник сміється? Що він каже? Треба вміти не тільки вибирати друзів, а й утримати їх?

— Дякую, надалі буду обачнішою, — притисла руки до грудей і вклонилася. — Отже, факти з життя акул...

— Тільки швидше, бо скоро обід, — скривився Шеф і зиркнув на дорогий наручний годинник.

— Морські розбійниці відзначаються особливою ненаситністю, — невпевнено почала Ліда. — Відомі випадки, коли випотрошена акула клюнула на власні кишки...

— Фу, бридота! — скривився і махнув рукою. — Знаю, давай щось інше.

— Без руху акула задихається навіть у чистій воді, багатій на кисень. Тільки на швидкій ході вода в достатньому об'ємі протікає крізь її зябра. Повітряного пухиря в акули немає, а її питома вага важча за воду, тому вона повинна весь час перебувати в русі, бо піде на дно, як тільки перестане ворухити хвостом. Океанічні акули сплять на плаву, час від часу повільно ворухачи хвостом і реактивними поштовхами просуваючись уперед.

— Не зараховується... Я це читав у неті... У тебе... ах даруйте, у вас... ще дві спроби.

— Ну, гаразд... Слухайте всі й дуже уважно, бо це стосується й вас! — гірко усміхнулася крізь сльози. — Знаєте, що в череві акули сильніші ембріони пожирають слабших? Це вам нічого не нагадує, мої колишні перелякані друзі й колеги?! А хочете ще один дуже цікавий факт?! Будь ласка... Акула плаває в оточенні малих рибок, яких називають лоцманами. Ота дрібнота наслідує всі її рухи, не відстаючи й не випереджуючи ані на дюйм. Час від часу якийсь лоцман кидається вперед, озирає предмет, що появився в полі зору, і знову повертається до акули. Побачивши здобич і перевіривши, що вона їстівна, лоцман (чим не підлабузник?) кличе «господаря». Хтось охрестив цих рибок лягавими собаками. Кажуть, що вони запливають в пащу до акули і пожирають там паразитів; що їдять залишки їжі, навіть її екскременти. Бог його знає, так воно чи ні, але поруч із хижачкою вони почуваються в повній безпеці. Їх не зачіпає ніхто, в усякому випадку в черевах акул ще не знаходили жодного лоцмана. Є у світі акул ще одна цікава риба, яку називають реморою, або прилипалою. Ця ледача істота лінується пересуватися сама, а катається на «грозі морів», присмоктавшись до її черева спеціальними пластинами, схожими на ледь відкриті жалюзі... Розповідати далі?

— Так, я уважно слухаю, — відповів тихо і, як їй здалося, трохи розгублено.

Тільки тепер Ліда побачила, що він підпер голову руками і втупився у свій записник.

— Якщо вірити Плінію, Марк Антоній у союзі з Клеопатрою програли битву Октавіану Августу біля Акціума в 31 році до нашої ери з досить банальної причини — прилипали приліпилися до дна корабля і той не зміг рухатися. Згодом така ж прикрість спіткала й імператора Калігулу: його галера, на якій було чотириста гребців, не могла зрушити з місця, й тиран загинув... Принести ксерокопії з книжки, аби не подумали, що я вигадала?

— Не треба, — підняв голову і звівся, даючи зрозуміти, що розмова закінчена, — я теж читав...

— Тоді дозвольте ще одну, невеличку, цікавинку про черепах. Для шановного панства... Так от, американська гоферна черепаха риє нору завдовжки дванадцять метрів і живе в ній до старості. Тільки іноді, коли спадає спека, вона вилізає шукати їжу. В її апартаментах поселяються кролики, опосуми, жаби, різні комахи, навіть гримучі змії.

— Ну, ти не можеш без аналогій, — скреготнувши зубами, озвалася голова профкому. — Хочеш сказати, що і в нашому колективі є вищеназвані істоти.

— Є! Перелякані кролики, які за морквину ладні терпіти будь-які досліди, смердючі опосуми... Мурахи дрібні, але я ціную їх за працьовитість... Змії гримучих теж не бракує... Я вдячна всім і всіх прощаю — Бог вам суддя... Подарунка на згадку, як попереднім «з'їденим», не купуйте! За трудовою книжкою прийду завтра...

Грюкнувши дверима, Ліда вийшла з директорського кабінету, схопила свою сумку, накинула дублянку і стрімголов побігла на вулицю, аби не бачити й не чути нікого. Попри все, почувалася непереможною, бо хоч і втратила роботу, але зберегла власну гідність... Цікаво, чи багато людей ще пам'ятають, що це таке?..

Бабина Балка

Казка про Великий голод

1

Крізь маленьке причілкове віконце, що виходить у старий сад, кволі сонячні промені востаннє освічують оселю, та, замість звичного колись «на добраніч», говорять усім «прощайте». І так у кожній хаті, відколи прийшло велике лихо, бо невідомо, хто з напівлюдей-напівмерців знову побачить небесне світило. А ця оселя нічим не краща від інших: голий стіл, порожній мисник і така невимовна туга, що й коли б із неба звалився і не знав нічого про горе, все одно відчув би його присутність у кожному кутку.

На полику, під старою свиткою, стогне баба Домка. На лаві, під вікнами, лежить дід Трохим. На його жовтому, як воскова свічка, обличчі застигла сумна усмішка: певне, стішився, що настав кінець мукам, але шкодував, що не сказав рідним останнього слова; а душа вже здіймалася за хмари, аби постати перед Богом. А втім, хто знає, куди вона подалася?! Люди мерли як мухи, і ховали їх не по-людськи — в одній величезній ямі. Баба Домаха, що змалечку була набожною і тяжко ридала, коли сільські антихристи скинули хрест із церкви Параскеви-П'ятниці, якось сказала: «Бога немає, бо якби був, то не віддав би людей на таку поталу». На що прабаба Параска відповіла: «Чи вірять у Нього, чи ні, Бог все одно є і мусить кудись прилаштувати душеньку — чи в едемський сад, чи в геєну огненну, аби не літала неприкаяною по світі».

— Добре йому! — бурчить баба Домка. — Захолов — і ніякого клопоту! А тут думай, як дітей спасти і як його поховати! Хоч би приїхав той Грицько, що возить мерців на цвинтар. То був занадився як кіт до сала, щодня горлав, чи ще не виздихали, а як треба — то й нема його...

На долівці, під рваною ковдрою, пригорнувшись одне до одного, принишкли три дівчинки-погодки — діти старшої невістки. Вони такі слабкі, що другий день не зводяться, лише скавчуть, як цуценята, благаючи бодай скоринку чи лушпинку. Немає нічого — порожньо і в хаті, і коморі, навіть миші порозбігалися: що їм тут робити?

— Мамо, загляньте у піч, може, щось знайдете в горщику, — квилить середульшенька, шестирічна Калинка.

— Де ж воно візьметься, коли його туди ніхто не клав?! — сердиться Маланка, їхня мати, в якій теж живіт до спини присох.

— То принесіть хоч якогось слимака чи борозняка, — пищить найменшенька, Октябринка, яка спочатку страх як гидувала тими «делікатесами».

— Де їх узяти, коли ще не вилізли із землі? — розводить мати руками. — Та й переловили давно все, що літає, скаче і повзає.

— Так болить у животику, ніби туди хто застромив ножа, — зітхає Харитинка. — Хоч би зеренце пожувати, аби легше стало.

— То їжте мене, бридкі потвори! — несамовито верещить мати і б'ється головою об стіну.

— Мамо, ви вже немолоді, вас треба довго варити, — відказує Октябринка, за що отримує штурханця від найстаршої сестри.

— А якби не стара, їли б? — несамовито кричить Маланка, і в її очах зблискують лиховісні вогники. — Гризли б, вовченята, рідну матір?!

— Не сердьтеся, — складає рученята на грудях Калинка. — Воно ще мале, дурне і не знає, що людей їсти не можна.

— А тітка Варка свою Катрусю зварила! — не вгаває найменша.

— Її пов'язали й забрали! — озивається з лежанки прабаба Параска. — Замовкніть, бо й так голова розколюється.

— Бабо, розкажіть нам, який хліб колись пекли, — благає Харитинка, найдопитливіша.

— Чи ж мало я вам розповідала? — вдавано сердито бурчить баба, перевертаючись на бік.

— Розкажіть ще! Хай хоч наслухаємося, коли не вдалося скуштувати! — Октябринка зводиться, лізе на холодну лежанку і тулиться до прабаби.

— Ой, дітки, скільки б не казав «хліб», у животі повно не буде, — втручається в розмову баба Домка. — Потерпійте, голуб'ята! Хоч яка чорна біда, а колись і їй прийде кінець. Ой, скільки разів наше село палили, плюндрували, стирали з лица землі!

Та воно оживало, сіяло хліб, народжувало дітей і співало пісні. Я, певне, вже не побачу кращих днів, а ви, діточки, поживете по-людськи.

— Певне, доведеться віддати Богові душу, не побачивши просвітлої години, — повторює Калинка чийсь слова. — А так ще хочеться ряст потоптати і зозулю почути!

— Почуєте, ріднесенькі, почувете, — схлипує прабаба. — Морози ще трохи полютують, а там обов'язково пригріє сонечко, і матінка-земля вкриється рясним синім рястом.

— А вчителька казала, що наші діти — найщасливіші у світі, — зітхає Харитинка.

— Ой, щоб їй по цій правді цілий вік таке щастя, як нам зараз! — хреститься прабаба.

— Та розкажіть же якусь свою побрехеньку, може, швидше заснуть! — гримає Маланка. — Бодай би заснули навік!!!

Колись прабаба Параска служила в панів — випікала їм хліби і різні пундики, тож тепер вона все частіше згадує ті дні. Розповіді про панські обіди здаються дівчаткам чимось нереальним, а назви страв і випічок звучать як магичні заклинання.

— Стара пані дуже любила вергуни — печиво з прісного тіста на яйці, сироватці або маслянці, смажене в киплячій олії до золотистого кольору, а пан — сластьони з пшеничного вчиненого тіста, пряженого в олії. У Святвечір і Різдво на святковому столі завжди стояли книші й калачі, а на Великдень — паски та сирні бабки. На Сорок святих я напікала «жайворонків», пані роздавала їх сільським дітлахам, а ті співали веснянок, закликаючи з Вирію птахів. На весняного й зимового Миколи дітей частували солодкими коржиками — миколайчиками.

— Спечіть нам що-небудь, — облизується Октябринка. — Хоч колобочка.

— З чого ж його спекти, дитинко золота? З полови не вдасться! Та й полови немає...

— А ви в коморі по засіках пометіть, як та баба з казки, — пропонує Калинка. — Може, щось вийде...

— Все вимели прокляті, все вишкребли іроди.

— Розкажіть ще про мандрики і зозулю, — просить Харитинка.

— Ці пампушки я пекла на Петра й Павла з борошна нового врожаю, сиру, масла та яець. Набирала повен кошик мандрик і пригощала ними хлопчаків, які пасли панську череду. Старенькі люди розповідали, що ними харчувалися святі Петро

й Павло, коли ходили по світу. Якось зозуля вкрала у святого Петра ту пампушку, і Бог покарав її за це. Після петрівки зозуля перестає кувати, і в народі кажуть, що вона подавилася мандрикою.

— А того дядька, що повитрушував у нас все зерно, Бог покарає? — запитує Харитинка, бо інші дівчатка заснули.

— Покарає, ясочко моя.

— Він удавиться?

— Вдавиться!!!

— І тих звірів, що тата зі світу звели, теж покарає?

— Покарає, ластівонько, і двоногих, які вбили, і чотириногих, що порвали його тіло.

2

Поки діти сплять, у хаті тихо, а щойно відкриють оченята — знов почнуться скигління.

— Мамо, нам треба поговорити, — Маланка підходить до тапчана, опускається на коліна і щось шепче свекрусі на вухо.

— Не смій! — несамовито верещить Домка, але звестися не має сили. — Чи ти вже звихнулася від голоду?

— Його все одно з'їдять пси чи з настанням тепла поточать хробаки! — заламує руки невістка. — Я не для себе прошу — для дітей. Ви ж казали, що любите їх!

— Люблю, але батька їсти не дозволю!

Діти прокидаються — і в плач: думають — знову хтось помер.

— Сороки, чого гвалт зняли? — прабаба вилазить з-під свого лахміття, як вуж із линовища. — Борщ пересолений чи хліб не випікся?

— Оця недоумкувата просить, аби я дозволила зварити з батька холодець! Вже й сокиру нагострила!

— Бога побійся! — хреститься прабаба. — Прочитай Отченаш і попроси, аби простив тобі гріховні помисли.

— А де він, той ваш Бог?! — б'ється в істериці Маланка. — Хто в нього вірить, крім старих бабів, що геть вижили з розуму?!

— У тому й уся біда, що ніхто ні в що не вірить і ніхто не боїться Страшного Суду!

— Чом же Він вам не помагає, коли ви така праведна?

— Говори, що хочеш, але я не допущу, аби звершився гріх! — прабаба, стискаючи в кулаки свої старечі руки, спускається на долівку. — Як ти змогла таке придумати? Це ж батько!

— Мій ще живий, — глухо відказує Маланка.

— Це дід твоїх дітей, батько твого чоловіка!

— Якби не зав'язала світ з отим дурнем, не бідувала би і діти не пухли б від голоду! Казала мати: «Пропадеш за обідранцем», а я, безклепка, не послухала. Овідій на коліна падав, аби за нього пішла, клявся — до останніх своїх днів любити буде.

— Видно, як любить! — вставляє своїх п'ять копійок свекруха. — Корову з хліва за рік вивів! Картопельку до єдиної вигріб! Навіть смалець разом із баняком забрав!

Маланка зривається на ноги, хапає з припічка горня і гепає об землю. Налякані діти ховаються під ряднину, а з другої половини хати дибає Ярина.

— Не кричіть — дитя розбудите! — просить із порога. — Цілу ніч очей не зімкнуло, ледве приспала перед ранком.

— Бодай воно тобі не проснулося! — Маланка зриває хустку, розпускає довге чорне волосся і, запустивши в нього руки, крутить головою. — Це все через тебе і твого вилупка! Всі біди почалися з тих пір, як у нашій хаті з'явився тринадцятий рот! Знайшла коли родити...

— У чому ж її вина? — баба Домка пробує заступитися за молодшу невістку. — Скрізь голод, скрізь біда... Півсела вимерло...

— Мені байдуже за село! За дітей душа болить... А ви хоч всі відразу задубійте — я не скривлюся!

— Яка ж ти чорнорота! — відмахується, як від нечистої сили, Ярина. — І душа в тебе — як кубло змій!

— А чом же ти, така свята й божа, Тимоша в могилу звела? — не зостається в боргу Маланка.

— Його звела не я, а та біда, що й усіх.

— Ага, розкажи! Він же робив, як віл, а не їв нічого — все тобі й дітям віддавав!

— Бачиш, яка жирна? Бачиш?! — тицяє рукою Ярина, показуючи на розпухлі ноги й живіт.

— Це ти, клята відьмо, запропастила Гната, — шепоче прабаба Параска до Маланки і, тримаючись за стіну, поволеньки йде до дверей. — Відправила на базар у хурделицю! Та в таку погоду добрий хазяїн собаки з дому не вижене...

— Куди це ви, мамо? — гукає баба Домка.

— Впряжуся у візок та й завезу Трохима на цвинтар.

— Бабунечко, може, вам допомогти? — запитує Ярина.

— Я сама, — зупиняється біля порога. — Який з тебе помічник?

— Ніякий, бо геть охляла. І дитині виссати нічого, так скричалося, бідне, що аж захрипло.

— Ой біда!!! — голосить прабаба. — Скільки живу, такого не бачила! Зубожіло село, ніби тут мешкають не хлібороби з діда-прадіда, а нещасні старці. Та й жебракам колись легше жилося: їм дозволяли ходити куди завгодно і просити милостиню. А нам уже й заборонили виходити з села. Розказували, що Кандибишині сини вночі пробиралися до міста, аби там щось випросити в родичів. Гнидині прихвосні передибали їх коло Босого Броду й застрелили. Навіть поховати не дозволили, аби інших настрахати. Так і лежать хлопці в долині, а стара мати, стерявши розум, сидить коло них і виє вовчицею.

— Бабуню, в місті та сама біда, — шепче Ярина. — Там теж поголовна моровиця.

— А я думала — тільки в нас таке! — дивується Параска. — Виходить, що скрізь є свої гниди. Щоб він вдавився кусочком хліба! Щоб його свята земля не прийняла!

— Мамо, ви ж самі казали, що клясти — гріх, — озивається баба Домка.

— Добрій людині — гріх, а гнидам можна! За це Бог не осудить. Здохне Гнида, бо не одна я прокляла його — всеньке село. Навіть рідна мати, помираючи, не пробачила: ні за те, що відцурався свого прізвища, ні за те, що мордував голодом людей.

— Задубіють і ті, що спускають його з ланцюга та цькують на нас, — додає Ярина. — Бо вже так земля загнидилася, що аж страшно!

Параска притягує візок, разом із Яриною виносить Трохима.

— Харитинко! — гукає прабаба до малої. — Відтули кришку діжі, заглянь у неї і зразу ж закрий!

— Для чого? — дивується дитина.

— Аби забути покійника.

— Ой, Трохимочку, ой мужу мій! Куди ж ти йдеш і на кого залишаєш нас, немічних жінок і малих дітей? — голосить Домаха. — А в тебе ж ні сорочки новенької, ні штанів, ні чобіт! Усе, що надбали, виносили на базар, виміняли на харчі! Не сумуй, Трохимочку, скоро я тебе наздожену! Бо вже й мені — три чисниці до смерті.

Прабаба Параска не плаче: душа її закам'яніла після того, як не стало Тимоша й Гната. Їх теж не по-людськи поховали, та хоч в окремих ямах, а Трохимові й на це не пощастить.

— Іди до дітей і стережися Маланки, бо від неї можна ждати чого завгодно, — шепоче біля порогу Ярині. — Якщо не впаду посеред дороги, походжу поміж хатами, може, випрошу щось бодай для Тарасика.

Прабаба славилась і в своєму селі, і по довколишніх не тільки як уміла кухарка, а й як вправна повитуха: за життя сповила кілька сотень дітей, серед них і Гнидиного вишкребка. Люди любили її і навіть у чорні дні допомагали чим могли: кусником хліба, дрібкою зерна чи бодай лушпинками з картоплі. Не брала в рот і крихточки, все несла правнукам і немічному синові Трохимчикові. Він так хотів жити! Казав: «Нам аби до весни протриматися, поки зазеленіють луги, балки, береги. Будемо їсти кропиву, кульбабу, хвощики, а там підростуть лобода, щиреця, якісь гриби в лісі — не пропадемо». Він уже оклигував потроху, навіть по хаті ходив, але Тимошева смерть підкосила його, а Гнатова геть добила.

3

Важко дихаючи, столітня Параска Діжа тягне важкий візок, на якому — її єдиний син Трохим. Сиве волосся вибілося з-під хустки, піт цівками збігає по обличчю, виїдає очі, та прабаба не зупиняється ні на мить, бо якщо присяде, то вже й не зведеться. До цвинтаря неблизько, та вона мусить дійти, хай навіть і сама залишиться там навіки. Вона не допустить, аби Трохимове тіло порвали знавіснілі собаки!

Хоч син сам був сивий і мав шістьох онуків, Параска до останніх днів називала його Трохимчиком і захищала від різних напастей. Не раз виривала з холодних пазурів смерті, а востаннє — не змогла. Налетіла вона в образі Гниди, звалила Троня з ніг, і, сердешний, більше не звівся. Він, правда, не піддавався, зі всіх сил чіплявся за життя, бо міцний був як дуб — весь у батька (Царство йому Небесне!). Домашечка постійно скрипіла: то се болить, то те, а він не кривився ніколи й не стогнав, хоч устрявав у всякі халепи. Трохим відійшов посеред ночі тихенько: видко, не хотів нікого тривожити.

...Овсій Гнідий, який тридцять років був Овідієм Гнидою, увірвався до хати разом із двома яничарами, ще троє нишпорили по дворі.

— Признавайтесь, класові вороги, де зерно ховаєте? — сів на лаву, обіпершись на спинку. — Кажіть правду, бо як знайду, то гірше буде!

— Хіба не бачиш, які наші статки? — простогнав Трохим. — Ти ж сам забрав усе, що можна було вивезти і винести. Вже й забули, що таке хліб.

— А по вас не скажеш, що нічого не їсте! Божим духом живете? Чом ще нікотре не здохло?! — заклав ноги на стіл.

Поплічники зі зброєю стояли біля порога.

— Ми віддамо Богові душі, а ти здохнеш: собаці — собача смерть, — напрочуд спокійно відказала прабаба Параска.

— Цить, стара карго! — верескнув так, що аж шибки задзвеніли. — Бо пристрелю й не скривлюся.

— Це дяка за те, що прийняла тебе і сповила? — похитала головою. — Якби знаття — задушила би пуповиною чи в купелі втопила!

Гнідий, витерши тканюю скатертиною і без того блискучі чоботи, звівся. Баба Домка зойкнула, бо цю скатерку стара пані подарувала їй на весілля.

— Куркульські недобитки! — біснувався, що ніхто не боїться його, не лементує. — Відправлю туди, де козам роги правлять, аби не зосталося сліду ні від вашого роду, ні від прізвища, яким ви так гордилися.

— Нас, може, й знищиш, а прізвища ні, — озвався Гнат.

Обвівши хижим поглядом хату, Овсій зупинив його на діжі, що стояла в кутку, біля печі. Параска перехопила той погляд, кинулася до неї й закрила собою. Для жінки діжа була не просто бочкою для замішування тіста, а й символом сімейного добробуту й достатку, бо разом зі столом, піччю і мисником вона тримала хату.

— Відійди, щоб я тобою рук на паскудив! — дивився на стару, мов шуліка на жертву.

— Овсію, сьогодні ж потрійне свято — Дмитра, Параски і храм у нашому селі, — обізвався Тиміш. — Тобі та діжка не потрібна, а для баби — реліквія, подарована паном.

Краще б він цього не говорив! При згадці про пана Овсієві очі налилися кров'ю, а лице стало ще лютішим.

— Кажеш, пан подарував? То, може, в ній заховані золоті червінці?! Зараз перевіримо.

— Завези свій господині! — боляче уципнула прабаба Параска.

— Ні, я власноручно її спалю! — розмахував наганом перед Парасчиним носом.

— Лиши дві клепки, — сказала стара і ще більше притиснулася до діжі.

— Для чого? — розгубився кат.

— Собі вставиш, бо в Бабиній Балці і по всіх навколишніх селах старе й мале знає, що ти безклепкий.

Гнідий отетерів: такого зухвальства він не чув давно.

— Бабо, для чого вам та діжа, коли засіки порожні? — озвався один із опричників.

— Хай стоїть до кращих часів.

— У вас не буде кращих часів! — Овсій оговтався і спробував відсторонити стару від діжки, але та не давалася.

— Овсію Кіндратовичу! Якщо у вас залишалася хоч крапля чогось людського, не чіпайте мами, — попросив Трохим. — Їм сьогодні рівно сто років.

Щоб довести, що озвірів остаточно, Гнідий наказав поплічникам винести діжку на дровівню і порубати. Ті, молоді безвусі хлоп'ята, переминалися з ноги на ногу, мабуть, думаючи про своїх матерів і бабусь, що десь так само помирають від голоду.

— Чого повитріщалися, вилупки? Боїтеся баби Яги? — верескнув кат і, щоб продемонструвати свою хоробрість, навідліг ударив стару по обличчю.

Параска заточилася, але не впала. Трохим кинувся захищати матір, та отримав важкий удар під груди і беркицьнув навзнак, стукнувшись головою об діжку. Жінки плакали, діти вищали, як недорізані поросята. Тиміш із Гнатом стискали кулаки, але батька не підтримали. Тоді Маланка, пересиливши себе, впала перед Овсієм на коліна, благаючи не чинити кривди. Відштовхнув, мов якийсь непотріб, переступив через Трохима і, сплюнувши, пішов геть.

— Бабо, далася вам та діжка! — гримнув Гнат, недарма ж його ім'я перекладалося як вогняний. — Чи ви й на той світ її заберете?

— Ніж мене повчати, краще батька підведіть та покладіть на піл! Чого не заступилися за нього? Отакі ви сини!

— Бабо, в них же влада, зброя! Вони передушать нас, як комашок, — докинув молодший внук, якого не випадково назвали Тимошем³.

³ Тиміш — богобоязливий (гр.)

— Передушать, коли будуть бачити, що не чинимо опору, що у нас тремтять коліна, — огризнулася Ярина. — А якби відчули, що ми їх не боїмося і можемо постояти за себе, рахувались би хоч трохи! А ми безвідмовно віддали спочатку коня й вола, потім сівалку і плуга, дозволили вивести корову і вимести засіки. Тільки баба змогли сміливо глянути у водянисті Баранові очі. І він злякався!

— І ти своєї! — просичала Маланка, яка ще не могла прийти до тями після такої ганьби. — Велике діло — діжа!!! Ви вже й забули, коли останній раз вчиняли тісто!

— У нашого народу священним був не лише хліб, а й піч і діжа, — відповіла прабаба. — Доки в хаті є діжа, доти в ній буде життя. Це хатній оберіг, нерозумні діти!

— Ха-ха-ха, оберіг! — перекривила Маланка. — Бабо, її треба викинути на смітник історії!

— Диви, як заспівала! — взялася в боки Параска. — Для таких, як ти, — пережитки, а для мене — життя. А ти послухала антихристів і викинула з хати ікони, якими вас благословляли до шлюбу! Євангеліє старе викинула! Не до добра це! Ой не до добра...

Прабаба взяла ряденце і накрила діжу, аби не зривала нікому очей. Старий пан замовив її у рахнянського бондаря перед весіллям. Панська служниця стішилася, як мала дитина, бо, місячи тісто в чужих діжках, завжди мріяла про свою. Хоч пройшло стільки років, а Параска не забула, як ту діжу, жовтувату, з пахощами лісу, поставили біля криниці, правда панської, налили водою і дали напитися корові, теж панській. Казали — це приносить достаток. З тих пір соснова діжа стала для неї ніби живою істотою. Завжди тримала її в чистоті, нікому не позичала, аби хліб не перевівся, і нікого не допускала до священнодійства, навіть Домашки. Коли ж учиняла чи пекла хліб, хатні знали, що треба тихо сидіти або вийти надвір... То це вона мала віддати свою діжу на глум?!

4

З незапам'ятних часі їхнє село називалося Бабина Балка. Коли ж прийшла нова влада, ті антихристи зібрали усіх жителів, од малого до старого, на майдані й наказали забути про неї, наче й не було її кілька сотень літ.

— Ми рішуче викорінюємо пережитки минулого! — кричав Овсій Гнідий. — Від сьогоднішнього дня ваше село зветься Комуна!

Молодь, яка нанюхалася червоного дурману, стрибала від радості, а старі, похнюпивши голови, мовчали. Та що ти скажеш перевертневі, який відцурався навіть власного імені й прізвища! Нібито з новими його більше шануватимуть?!

Переказували з покоління в покоління, що люди жили тут з незапам'ятних часів. Найперше поселення було розташоване нагорі, над річкою Краснухою, ім'я в нього було коротке й просте — Красне, тобто красиве. Ніхто вже не скаже, хто від кого назвався — село від річки чи навпаки. Може, стояло би Красне і досі, якби не татари. На Великдень чужинці запалили поселення, старих і кволити убили, а молодих забрали в ясир. Вижила тільки стара баба з двома крихтливими внуками — хлопчиком і дівчинкою. Три дні сиділи вони в холодній воді, поміж посохлих рудих очеретів, боячись поворухнутися. Коли ординці подалися, баба вийшла зі схованки, зліпила в балці мазанку і стала думати, що робити далі. Згодом сюди прийшли втікачі з інших сіл, яким теж удалось уникнути розправи. Поступово земля заліковувала рани, поселення розросталося, а минула біда стала забуватися. Коли тутешні жителі кудись мандрували, то на запитання, де живуть, відповідали: «У Бабиній Балці». Так село на кілька століть отримало нове ім'я, нітрохи не гірше першого.

А тут така ганьба — Комуна!.. Один сільський дотепник спробував пожартувати: «Кому — на, а кому — ні». Забрали посеред білого дня і завезли невідомо куди. Подібна доля спіткала багатьох інших, які обурювалися новою назвою чи (ще гірше!) новою владою. Ніхто не сумнівався в тому, що це зроблено якщо не руками Овсія Гнідого, то за його вказівкою. Так він мстив за Вівцю, Барана, Вошиву Вівцю та інші клички. Крім декількох прихвоснів, його не поважали й після того, як став великим цабе, навпаки, ще більше ненавиділи і глузували. Тепер до старих прізвиськ додалися ще Вівця в погонах, Баран із наганом, ГнідА ГнИда. Знав од стукачів, що поза спиною деякі скалозуби копирсалися в головах, вдаючи, ніби душать вошей. А все через недоумкуватого батька! Мало того що прізвище носив нелюдське — Гнида, то ще й назвав єдиного сина (були й інші, та вимерли) Овідієм...

Гнида-старший вважався чоловіком плохеньким, працював на панській стайні, ходив до церкви і слухався в усьому жінку. До тієї пори, поки через брата, міського робітника, не злигався з прихильниками нових порядків. Кіндрата наче підмінили — бешкетував, підбурював селян громити панський маєток,

розносив листівки, в яких писалося, що в новій державі все буде спільним: земля, багатства, навіть жінки та діти. Тому й синові своєму дав чудернацьке ім'я — Овідій. Аби відрізнявся, казав, од Омельків, Стецьків і Самілків.

Гнида-молодший пішов батьковими слідами і змалечку дуже гордився, що названий на честь видатного давньоримського поета Назона Публія Овідія. Та й дружина його носила співзвучне ім'я. Одержавши гарбуза від молодюсінької Маланки, одружився він зі своєю соратницею Вівдею, колишньою покоївкою лемешівського пана Ольшанького. Посватався не тому, що хотів відомстити чорнявій Маланці⁴ — вперше зустрів жінку, яка люто ненавиділа панів і закликала випустити з них кишки. (Подейкували, що це неспроста, але Овідій не дослухався: хотілося жити самостійно від батьків. Згодом він дізнається, що колись пан збезчестив Вівдю, а потім змусив позбутися дитини). До обраниці, старшенької та страшенької (аби не сказати гірше!), не тяглися ні душа, ні тіло поготів, але Гнида-молодший на це не зважав: подружжя повинні об'єднувати не віджиле кохання, а єдність поглядів, ідей та переконань. Та й батько повчав: дружина з вдячності, що взяв її, стару дівку, буде на нього молитися і не наставить роги.

Вівдя мала в Бабиній Балці невеличку хатинку (відкупне пана), і спершу молодята жили в ній. Правда, вона стояла обдерта знадвору та облуплена зсередини, але на це не зважали, як і на те, що клаптик города заріс чортополохом. Нащо її чепурити, коли незабаром почнеться експропріація експропріаторів і можна буде відхопити якщо не панський маєток, то бодай попівські хороми?! Тому на вустах у Гнид та їм подібних було одне-єдине слово — погром. Дехто з однопартійців з головою кинувся в навчання, та Овідій знав, що університети — марнування дорогоцінного часу. В маніфестах писали, що до влади прийдуть діти кухарок і конюхів?! Це якраз про нього: мати куховарила у попа, батько чистив панські стайні.

Емансипована Вівдя хати не трималась, а якщо й появлялася іноді, то не для того, щоб попрати чоловікові одяг чи наварити їсти. Стара Гнидиха, як і раніше, виносила щось за пазухою з попівської кухні, а паніматка робила вигляд, що нічого не помічає. Тому Овідій не пропускав зібрань у вчительській хаті, де можна було не тільки

⁴ Маланка — чорна, темна (гр.)

почитати листівки, газети, обговорити цікаві книги, а й поласувати варениками, якими частувала господиня. На одному з них і стався прикрий конфуз...

До гурту часом долучалась і панна Олександра, донька місцевого пана Чубенка, студентка університету і пристрасна народниця, яка розповідала про видатних діячів вітчизняної історії та культури. Якось на прохання Хоми Горобця, сестра якого от-от мала розродитися, вона принесла стару книгу про імена. Всі, крім Овідія, зацікавилися фоліантом, бідолашна дівчина ледве встигала відповідати на запитання. А він із презирством дивився, як ті, що недавно обіцяли пустити пана з торбами, запопадливо згинаються перед його донькою.

Значення імен справді були курйозними: Свирид — кошик, Петро — камінь, Степан — вінок, Влас — кривоногий. Хлопці сміялися, дружно кепкували один із одного. Врешті Гнида не втримався і попросив панну, аби прочитала і про його ім'я, сподіваючись, що воно перекладається як «благородний», «доброчесний» чи «шанований». Ну, не міг же видатний поет носити якесь нікчемне ім'я!!!

Дівчина спритно відшукала потрібну сторінку, розгублено глигнула на присутніх і... стонула плечима — мовляв, нема. Та сільських босяків не проведеш! Хтось миттю вихопив книгу з рук і передав Горобцеві, який трохи знав літери.

— Вів-ця, — по складах прочитав Хома.

Товариство хапалося за животи, а перелякана панна не знала, чого їй чекати.

— Справа не в тому, що означає ім'я, — промимрила вибачливо. — Головне, аби людина була хороша...

Та її не слухали — пихатого, мстивого, заздрісного Гниду ніхто не любив. І вже, не зазираючи в книгу, хтось додав, що й Вівдя теж «вівця», тому до вечора по Бабиній Балці гуляла нова приказка: «Дві вівці — пара».

5

Життя не раз товкло Параску так, що місця живого не зоставалося ні на тілі, ні на душі. Може, інший, опустивши руки, взяв би камінь на шию, а гріх — на душу, та тільки не вона, що народилася в день Параскеви-мучениці та ще у п'ятницю⁵.

⁵ Параскева — п'ятниця (гр.)

Мати-кріпачка пестила свою Парасинку і скільки могла захищала від паниної жорстокості й панових домагань; не вберегла — пустив покриткою. Тихий богобоязливий батько, який відвертався, коли панська кухарка рубала гуску, схопив сокиру і розсік глумителеві голову, за що був засланий на каторгу. Мати, не зніщи подвійної наруги, наклала на себе руки. Зоставшись зимою під тином, Парася хотіла вмерти, але стара самотня жінка (теж Параска!) підбрала її, відігріла і розповіла про святу Параскеву, яка вважалася покровителькою води, прядіння і душ померлих.

З давніх-давен жінки любили Парасчин день. Їх було дванадцять у році, та найголовніші — осінні: Параски-Преподобниці і Параски-Мучениці. Першого дня виконували легку роботу, крім тих родин, де була Параска, другого — не працювали зовсім, бо хто на Параски робить, тому важко біду переносити. Рятівниця вчила дівчину, що ніколи не треба сердитися на свою небесну покровительку, яка тче нитки людських доль. Та покірно змирилась і довго ще поневірялася по панських кухнях. Аж ось нарешті жадана звістка: «Панщину скасовано! Воля!» Але що та воля, коли немає долі? Та врешті й на її небосхилі, розвіявши затяжні хмари, зблиснуло сонечко — вийшла заміж за панського конюха Пилипа⁶. Бідні обоє, як церковні миші, зате вільні! Не сподобається в одного пана — можна піти до іншого. Ніхто тебе в карти не програє, на собаку не промінє, силоміць не одружить. І хоч хатинка малесенька, тіснесенька, але ж своя-своїсінька, тому й здається, що віконця в ній блищать миліше і двері скриплять веселіше. Бо що треба двом сіромам, які сьорбнули не по одному ковшу лиха на віку?! «Нехай хліб із водою, аби, серце, з тобою», — співається у пісні. Оскільки ж обоє беручкі до роботи, то й латочку городу прикупили і сякий-такий одяг справили, а з часом і діточок двійко знайшлося — хлопчик Наум і дівчинка Катруся. «Оце мені нагорода за довгі роки страждань і поневірянь, за те, що ніколи не гнівалася на Бога і не кляла долю», — думала не раз Параня, ще нижче схиляючись перед іконою святої Параскеви-мучениці і ще ревніше б'ючи їй поклони.

Та небесній покровительці здалося, що для її підопічної стільки щастя — забагато, і вона послала чергове випробування. Пан Зеленський купив за кордоном пару вороних коней, Пилип

⁶ Пилип — який любить коней (гр.)

говорив — скільки живе, таких не бачив. Він днював і ночував на конюшні, а Параня (трохи жартома, трохи всерйоз) казала: «Чоловіче, хто тобі рідніший, — ми чи коні?»

Влітку Пилип захотів покатати дружину з дітьми на панській бричці. Парасочка, що з дитинства панічно боялася коней, на чоловікову пропозицію сказала рішуче «ні».

— Чого ти, дурненька? — запитав лагідно. — Коні слухняні, я вже возив пана з панею до міста. Такі красені... А дороги! Пан казав — коштують більше ніж його гуральня.

— Сама не знаю чому, але страшенно боюся. Часом здається, що то дияволи, від яких можна чекати чого завгодно.

З тиждень упиралася руками й ногами, але чоловік наполіг на своєму, і вона врешті здалася. У Зелену Неділю, після церковного богослужіння, Пилип посадив дітей і дружину та й повіз на прогулянку під заздрісні погляди односельців.

— Куди їдемо — в місто чи до кручі? — запитав при виїзді з села.

Вибрала останнє, бо до міста далекувато. Коні звернули ліворуч і помчали польовою дорогою, поміж молочно-рожевих гречок, що мліли від бджолиних хоралів. Діти пищали від задоволення, чоловік сяяв від радості, а в неї чомусь тенькало серце. Гонила геть оте незбагненне передчуття, але воно росло й росло, як опара, аж поки не заповнило всю душу.

— Пилипоньку! — склала руки на грудях. — Вертаймося назад: он хмара насувається.

— Де ти бачиш хмару, боягузко? Доїдемо до дуба і завернемо! — усміхнувся і цвяхнув огирів батіжком. — А наступної неділі завезу вас до міста і накуплю багато гостинців!

Он уже й кількасотлітній дуб, котрого видно з будь-якого кінця села, гордо шумить гіллям.

— Коло дуба зійдете, охопите його рученятами і так постоїте кілька хвилин, — обернувся Пилип до дітей. — Кажуть, наші пращури від нього черпали силу..

Доказати не встиг, бо зненацька з високих трав вискочив переляканий заєць, за ним з лютим гавканням — два пси. Коні схарапудились і, звернувши з дороги, помчали навпростець до дуба. Наум і Катруся, нічого не розуміючи, плескали в долоньки. Пилип намагався зупинити коней, але не міг: лагідні й слухняні, вони справді стали схожими на дияволів.

— Ой просила ж я, що не треба! Ой чуло моє серденько, та не могло сказати! — лементіла жінка.

— Та замовкни нарешті! Це ти, вороно, біду накаркала! — відповів, як батогом оперезав.

...До тями Парасочка прийшла в панському фільварку. Боліли руки, ноги, потовчена голова та найбільше — душа. Розплющивши очі, побачила двох древніх бабусь, що колись були в пана покоївками, а тепер доживали віку на його дворі. По тому, як ті відводили обличчя, зрозуміла — сталося невідворотне.

— Де діти? — прошепотіла ледь чутно.

— Поховали, — скрушно зітхнули бабусі.

— А Пилип?!

— І Пилипа...

— А нащо ж я залишалася?! Чому я — не з ними?

— Так Бог захотів — Йому видніше.

Ще тижнів два пролежала, мов колода, а бабусечки годували з ложки, прикладали компреси до забитих місць і безупинно базікали, намагаючись добитися від неї бодай слова чи стогону. Мовчала. Старенькі не на жарт перелякалися, чи не втратила, бува, дар мови, а їй дійсно хотілося оніміти, аби ніколи нікому не розповідати про свою біду, не скаржитися на Бога і долю. Часто ввижались Катруся й Наум, веселі-веселі, як у свою останню годину. А однієї ночі під вікно прийшли чорні коні й страшно зафоркали. Підвелася, накинула на плечі хустку і поспішила до дверей.

— Ти куди? — запитала з кутка бабуса.

— За мною коні приїхали!

— Які коні? — здивувалася друга.

— Ті, що забрали Пилипа й дітей!

— Лягай спати, сновидо! Вони страшенно покалічилися, і пан віддав їх на миловарню.

— А що буде зі мною?

— Пан сказав: «Як одужає, хай іде світ за очі». Він дуже гнівається, що Пилип узяв без дозволу коляску і коней.

— Куди ж мені подітися? Хіба з мосту в воду?

— Піди в сусіднє село, там пані шукає робітницю на пекарню.

Так Параска опинилась у Бабиній Балці, у пана Чубенка, вийшла тут заміж за мірошника Ничипора й народила Трохимчика. Тут щербата доля відміряла їй щастя більше й на довше, але тоді вона відібрала рідню в одну мить, а тепер — по одному, змушуючи страждати і сподіватися, що бодай однісіньке виживе. Таж он лобода

(як би її не виривали!) кидає у землю насіння, аби не перевівся лободиний рід. Чом же вона, Параска Діжа, не може порятувати своїх кровинок, своїх насінинок?!

6

Ще одну сторінку свого життя перегорнула Параска, везучи на цвинтар невістку. Вона любила Домашечку-комашечку, як власну дитину, бо знала, що таке сирітство. Коли Трохим привів майбутню дружину в хату, вона була зовсім юною й зеленою — тугий пуп'янок, що от-от розцвіте за гарної погоди.

— Оце, тату й мамо, вам — невістка, а мені — господиня! — весело сказав син.

— Гарну дівку вибрав, — похвалив Ничипір. — Сподіваємося, що й господинею стане доброю!

— Та я... не вмію нічого, — зашарілася Домця⁷.

— Як захочеш, дитино, то всього навчишся, — обняла невістку і поцілувала в голову. — Були б здоров'я і лад у сім'ї!

Домочка і справді хапалася за все, а коли щось не виходило, не соромилася попросити: «Мамо, підкажіть». Як вона тішилася, коли звели свою хату! Мстила, білила, підводила призьбу жовтогарячою глиною, розмальовувала півнями піч, витинала на вікна паперові фіранки, поки не розстаралися на ситцеві. Як накриє стіл, то за вуха чоловіків не відтягнеш. Що вже добрий борщ готувала — чи червоний, чи зелений, чи холодний. А її голубці, гречаники й горохвяники, драглі, зрази, тетерю, шинку і хляки, облизуючись, згадували куми, сусіди й далекі родичі — усі, хто бодай раз побував на гостині. Та й у піст варила такі смачні страви, що Трохим ладен був і миску з'їсти.

Хоч дрібнесенька була, та спритнесенька. «Та ми її на сім великих не проміняємо», — не раз відповідав Ничипір, коли хтось кепкував із невістки. Скрізь вона встигала! Пані Ярослава розписує перед Великоднем писанки, вона й собі примоститься і виводить сорокаклинку чи сонечко. Стара пані Гликера вчить молодиць вишивати, Домця тут як тут: «А розкажіть-но про обереги на рушниках... А покажіть-но, як горловину і манишку робити... А який узір синочкам на сорочках вишити, аби щасливими й дужими росли?» Навишивала тих сорочок, і буденних, і празникових, і на

⁷ Домна (Домаха) — пані, господиня (лат.)

смерть. Чимало зносили, чимало й на базар виносили, аби виміняти на якусь кіло борошна чи зерна... А рушників скільки! І вони — туди ж... Гарна була господинечка. Прийми, Господи, її душу!

Після Трохимової смерті Домаха виглядала й своєї.

— Смертонько, голубонько, забери мене до мого Трохимочка! — шепотіла сердешна. — Забери, бо немає сили дивитися на цих голодних дітенят.

— Не проси, Домашечко, не встигає вона: її зараз, ой, не одне кличе.

— Та вона ж, мамо, з косою: раз махне — кілька сотень утне.

Вона переставилася на Сорок святих. Відчуваючи, що душа покидає її, гукнула невісток і внучок, аби попрощатися.

— Вибачте мені, рідненькі, коли зобидила когось чи словом чи поглядом. Трохим гукає: скучно йому без мене.

— Прощавайте, бабунечко, та нас дожидайте, — сплакнула Калинка.

— Рано ще вам, зозулько моя, — перехрестила внучку. — Хтось мусить вижити, аби не перевівся рід, аби не загинув народ.

— Ой, пропадемо ні за цапову душу! — заголосила Октябринка, цілючи холодну бабину руку.

— Через Баранову підлу душу, — стисла кулачки Харитинка.

Параска любила своїх дітей і внуків, то й імена всім, окрім Октябринки, добирала гарні. (Пані Гликерія казала — ім'я визначає долю людини). Правда, імені Калина в їхньому селі не було, та прабабі дуже хотілося, щоб дівчинка виросла такою вродливою, як люблена й шанована в народі рослина. Тоді ж принесла з лісу тоненьке стебельце і посадила коло криниці — хай росте правнучці на щастя.

— Чому ви дали мені таке ім'я? — запитала дівчинка, підрісиши. — Тепер так не називають дівчаток.

— А шкода! — похитала головою прабаба. — Не саджають калину під вікнами, не вишивають на рушниках і сорочках, не вплітають її у весільні вінки.

— У весільні вінки? — здивувалася мала.

— Так, справдавна калиною прикрашали світлиці, весільні столи, короваї, ставили калинові букети перед молодими, аби вони жили у щасті й любові. Калину вплітали у дівочі вінки на свято обжинків і в букетики для кумів на хрестини. Про калину складено багато пісень, балад і легенд...

— Розкажіть якусь легенду! — загорілися очі в Калинки.

— Вона така сумна! Плакати не будеш?

— Хіба я маленька?!

— Тоді слухай... У давнину в одному селі жила-була вдова, і мала вона донечку-красуню з незвичним іменем Калина. Дівчинка — як янголяточко: і красива, і працьовита, і до людей привітна. А ще дуже добра — старшим поклониться, меншим добре слово скаже, забіяк розборонить, посварених помирить. Всеьке село любило Калинку, і не одна мати, в якої підростав син, уявляла її своєю невісточкою. Коли дівчина стала на порі, до неї сваталися не лише місцеві парубки, а й із навколишніх сіл, та вона чемненько всім відмовляла, бо припав їй до серця сирота Іван. А матері ой як хотілося заможного зятя, в якого не тільки чорні брови, а лани, млини та корови. Вмовляла, сварила, кляла — даремно, тож задумала лихий вчинок. Покликала вона Калинку до річки, буцімто ожину збирати. На березі прив'язала доньку до верби і всадила у серце гострий ніж. Матір закували в кайдани і відправили на каторгу, а з Калинчиної крові наступного літа виріс небаченої краси кущ, який люди назвали калиною.

— Хіба таке можливе, щоб мати вбила свою кровиночку?! — втерла сльозу дівчинка.

— Це ж легенда, зірочко, а в них усе можливе...

Минулої весни Калинчина калина вперше вкрилася білим шумовинням, а на осінь, незважаючи на посуху, забагряніла добірними гронами. Коли дівчинка взяла один кетяг у кулачок і міцно стиснула, по руці дзюрочком побіг червоний сік.

— Оце така кров? — запитала знічено.

— Така.

— І якщо мене стиснути, теж кров побіжить?

— Свят, свят, свят! — прабаба махнула рукою і тричі перехрестила правнучку.

Калинка замовкла, та через мить її личко проясніло:

— Я знаю, чому в наших краях тепер так мало калини! Ви говорили, що вона виростає з крові невинно убійених? А тепер же мирний час! Ніхто не гине, то й калина не сходить.

— То й добре, що не гине.

— Отак скоро жодної калини ніде не зостанеться!

— Квіточко моя, то ж легенда! Калина розсаджується корінцями, сходить із кісточок, що потрапляють у ґрунт. Буде у нас багато калини. І коли ти виходитимеш заміж, я спечу тобі величезний коровай і завітчаю ягодами калини.

— А ви доживете до того часу?

— Постараюся.

— А я доживу?

— Ой бідо моя! Звідкіля в твоїй голові такі думки беруться?..

А через тиждень Гнидин кінь зламав калину при самісінькому корені. Калинка плакала, аж запухла. Гнат, аби заспокоїти доньку, пообіцяв, що навесні принесе з лісу декілька кущів. Не дожив: його кров пролив Гнида біля Босого Броду, і якщо легенда каже правду, то й із нього проросте калина.

7

Ярина переставилась услід за Домахою. Ходила подивитися, чи не зійшов на березі квасок, там і захолола. Наступного дня закрила очі її старша донечка Ївга. Малий Тарасик, що вимовляв уже декілька слів, мамкав, смокчучи кулачок. Трирічна Василенка здогадувалася, де мама, але обманювала себе і брата, що вона скоро прийде і принесе папки⁸.

Маланка не любила покірну і врівноважену Ярину⁹, тому стішилася несказанно: не доведеться ділити хату надвоє — вона буде повноправною хазайкою. Швидше б Господь забрав Ярининих вилупків і навісну бабу!

Якби хто перекинувся комашкою і крізь вухо заліз у Маланчину голову, то жажнувся би, прочитавши її думки: лягаючи і встаючи, жінка марила їжею. Вона, що у батька-матері купалась у розкошах, як вареник у сметані, і за чоловіком жила, як у Бога за пазухою, гадки не мала, що десь є голод. Тож коли довелось покласти зуби на полицю, згадувала материні ковбаси, кров'янки й кендюхи, свекрушині крученики та січеники і чекала того часу, коли буде вдосталь м'яса. Останні тижні воно стояло у неї перед очима — свіже, парне, ніжно-червоне. Розуміла, що не позбудеться тієї думки, поки не з'їсть бодай шматочок. Вона стала ще чорнішою,

⁸ Папка (папа) — хліб

⁹ Ярина — мир, спокій (гр.)

ніж перше: то були чорні коси, очі, брови, а тепер і на твару як вугляк, і душа темніша ночі. Часом лякалася сама себе, але нічого вдіяти не могла...

Прабаба Параска другий день поверталася ні з чим. Діти порозкривали ротики, як пташенята дзьоби, а вона не може покласти в них по крихточці. Знала, що вже не дадуть, бо ні в кого нічого немає, та все одно, замкнувши Тарасика й Василю, ходила по хатах. А серце тенькало: «Хоч би та Маланка нічого не вкоїла!»... Чим ближче підходила до подвір'я, тим дужче бевкало серце, а ноги і раз не слухалися. Ось і хата! Але чому вона зачинена зсередини? І хто там вовтузиться в сінях?!

— Маланко, відчини! Мала-а-анко!!! — загупала щосили.

— Та зараз! Чого репетуєте? — долинуло з-за дверей.

Відчинила, обпекла недобрим поглядом. Чому вона така розпатлана й захекана, ніби з кимось борюкалася?

— Що ти наробила? Я ж просила не лізти до дітей! — кинулася до дверей у світлицю, які Маланка порубала, не змігши зірвати замок.

— Тарасик плакав, я хотіла втішити, — стонула плечима.

— Віддай сокиру!

— Бабо, та він же все одно віддасть Богові душу! Йому цицьки треба, а не полови чи буряка!

— Сатано, відчепися! — вирвавши з рук сокиру, подалася назад. — Хочеш у в'язницю? Скажу Гниді, то скоро тебе скрутять...

— Гнида, кажете? — зайшлася диким сміхом. — Та він же хоче, аби ми одне одного переїли! Аби рід наш звівся нанівець! Аби не було на світі жодного Діжі!

— Не діжде!!! — тупнула ногою. — Хтось таки залишиться з нашого роду!

— Який там рід? Народ вимирає!

— Якщо не вмре рід — буде й народ.

— Бабунечко, давайте врятуємо хоч Октябринку — в ній ще трохи жевріє життя, — сміх змінився сльозами. — Інші вже не жили на цьому світі.

— Маланко, схаменися, бо кипітимеш у пекельній смолі!

— Бабо, після такого життя мені не страшно ніяке пекло!

Тремтячими руками відчинила Параска двері, заспокоїла сплаканою Тарасика, бо Василю упокоїлася навіки. Знов ладнати візка і тягнути по бездоріжжю на цвинтар. От тобі й покровителька душ померлих! Заховала сокиру, занесла

далеким сусідам Тарасика (ближні вимерли) і повезла Василинку до останнього дому. Везла і думала про сон, який приснився минулої ночі...

Замолоду Парасці зовсім не снилися сні. (Хоч би один-однісінький!) Було, виберуть кріпачки вільну хвилину та давай вихвалитися, що кому снилось, а їй нічого розказати. «Бідненька, — говорили жінки, — у тебе й снів немає». А їй не хотілося, щоб жаліли, тому віджартувувалася: «Дурне спить — дурному сниться».

Найперший її сон — оті чорні огирі, які забрали Пилипа й дітей. Вони не давали спокою щоночі — рано прокидалася мокра, як загнаний кінь. Хтось пораяв піти до бабки-шептухи, аби зняла переляк. Стара щось замовляла, виливала, викачувала яйцями — допомогло. Довгі-довгі роки жінка звечора пірнала в суцільну темряву, не сполохану ні образами, ні звуками, аби вранці виринути з неї, не терзаючи себе думками: «Що би воно значило?»

Перед Ничипоровою загибеллю стали снитися білі коні — доглянуті, пещені. Куди тим, що на панській конюшні! Пані Гликера сказала, що то до слабості чи — не приведи Господи! — до смерті. За тиждень на білих конях привезли чоловіка з гуральні — машина зарізала... Останній раз їй приснилися криваво-червоні коні. Нібито гарцюють вони по Бабиній Балці, по панському дворі, топчуть лани, левади, людські городи й самих людей. Почувши кухарчину розповідь, пані Гликера спохмурніла.

— Мамо, все буде добре, — заспокоїв її пан Григорій.

— Тікаймо звідси! — прошепотіла пані Ярослава, його дружина. — Заберімо найголовніше й тікаймо!

— Чи варто чинити такий переполох від того, що нашій любій Парасі приснився поганий сон? — усміхнувся чоловік. — Люди мене люблять, бо я, як і покійний батько, завжди був справедливим і поміркованим.

— Та ж Гнида не раз похвалявся, що закопає нас у землю живцем! — ледь не плакала стара пані.

— Хто його слухатиме?!

Це було в березні, а вже у Страсний Четвер Гнида почав гуртувати сільську голоту, озброєну вилами, косами, сокирами й лопатами, для захоплення панського маєтку. Почувши про

небезпеку, пані Ярослава стала спішно пакувати речі, а пані Олександра, що з маленьким сином приїхала з-за кордону, запропонувала викликати жандармів.

— Доню, як ти можеш?! — обурився батько. — Стрілянина перед Великоднем?

— Тату, вони не подивляться, що свято! — благала пані Олександра. — Пожалійте хоч мене і мого Грицька!

— Гаразд, я накажу приготувати карету, ви всі поїдете, а я залишуся.

Їхати не було чим: бунтівники посіддали панських коней. Частина їх, побивши панотця, громила церкву, інша — наближалася до маєтку.

— Пане, за городами є підземний хід, про який ніхто не знає, — прошепотіла Параска. — Люди викопали його ще в давнину, щоб утікати від татарів. Він веде до самісінького міста...

— Я залишаюся! — сказав твердо. — Я нікому не зробив зла, то сподіваюся, що й мене не зобидять.

— І я з тобою, — мовила пані Ярослава.

— І я, — додала пані Гликера.

Поки п'яна ватага стукала у браму, дві жінки зі сповиточком і клучочками перебігли городами і зникли в чорній пащі підземелля. Воно було вогке, холодне і вузьке, часом доводилося повзти, розгрібаючи руками завали, та повертатися назад боялися. До міста прийшли опівночі, якраз відправлявся якийсь потяг.

— Не скидайте цього одягу, не вмивайтеся і говоріть мужицькою мовою, бо часи непевні, — попередила Параска на прощання. — Якщо в касі немає квитків, непомітно дайте провідникові персня. І нехай береже вас Бог!

— Спасибі, Параню, я ніколи вас не забуду, — пустила сльозу пані Олександра. — Виконайте моє останнє прохання. Якщо моїх рідних уб'ють, поховайте, будь ласка, аби вороння не клювало їм очей.

8

Майже три десятиліття панський маєток стояв пустою. Будівлі поросли бур'янами, повієм, стали притулком для сичів і сов, однак жити в палаці ніхто не наважувався: говорили, що там ходять три привиди і просять помсти. Та про тих трьох почали згадувати останнім часом, коли самим стало непереливки,

а тоді, охоплені жадобою помсти, громили, трошили, били все, що потрапляло на очі й під руки.

...Почувши грукіт, пан Григорій відчинив браму:

— Беріть, панове-товариші, все, що хочете, лише дозвольте нам звідси виїхати!

— Бач, який добренький! — п'яний Гнида похитувався на панському буланому, купленому на міжнародній виставці. — Було віддати раніше — тепер і самі заберемо.

Ззаду радісно загули, додавши йому впевненості; зіскочив з коня, підійшов до пана і оперезав нагайкою по плечах:

— Ви, п'явки, все життя пили нашу кров, а тепер ми нап'ємося вашої!

Хома Горобець виштовхав з палацу переляканих жінок.

— А де паризька хвойда? — занепокоївся Гнида. — У мене з нею особливі рахунки.

— Ніде немає, — відказав Хома.

— Як нема?! Я ж сам зранку бачив! Шукайте скрізь: в палаці, погребах, конюшнях, коморах! Знайдіть і притягніть до мене!

Половина юрби кинулася на пошуки, інша спостерігала за розправою.

— На коліна! — гаркнув мучитель до всіх трьох. — Згинайте голови і просіть пробачення у трудових мас, що паразитували на їхній праці!

Жінки опустилися, пан Григорій стояв незворушно.

— Згинайся, падлюко! — оперезав удруге нагайкою. — Ми гнули на тебе спину — тепер ти перед нами зігнеш.

— Не дуже ти її на когось гнув, Овідію! — з гідністю відказав пан, прискоривши свою кончину.

Гнида вихопив шаблю, і панова голова покотилася по східцях. Пані Гликера, яка через недугу більше року не виходила зі своєї спальні та кухні, схопилася за серце і впала. Скориставшись замішанням, пані Ярослава підхопила руками спідницю і побігла через город, Гнида скочив на коня і кинувся за нею. Живою в руки не далася — витягла з блузи брошку і проштрикнула серце.

Поки голота волочила по домівках зерно і реманент, Овідій узявся нищити бібліотеку. Пан Григорій був людиною вченою: закінчив університет і академію, знав декілька іноземних мов, виписував з-за кордону журнали і брошури про сільське господарство. Стіни його кабінету були заставлені шафами з книгами, а на столі в позолоченій рамі стояв портрет великого

народного поета. Немало коштів виділяв пан на сільську школу, побудовану батьком, але після Гнидиних агітацій охочих учитися ставало все менше і менше.

Пані Ярослава цікавилася книгами з фольклору та етнографії, записувала матеріали з народного побуту і публікувала їх у наукових журналах. Часом у негоду чи свято вона брала якусь книгу і читала, а Параска вбирала все те, як губка воду. Тому з таким боєм дивилася вона, як горить не просто панська бібліотека, а мудрість багатьох поколінь, народів та епох. Були там рукописні книги і старовинні в оксамитових та шкіряних палітурках, оздоблених бронзою. Фоліанти не хотіли горіти; Гнида наказав таким недоумкам, як сам, шматувати їх, а тверді палітурки рубати шаблями. Найбільше радів, коли нищив оту злощасну книжку про імена і збілочку римлянина, на віршах якого в молодості звихнувся батько.

Тієї ночі згоріли й давні ікони з церкви Параскеви-П'ятниці, побудованої батьком старої пані. Дивом уціліла Неопалима Купина, що впродовж кількох століть рятувала село від турків, татарів, ляхів і москалів. Повернувшись із міста, Параска відшукала ікону в попелі, загорнула в біленьку хустину й заховала в підземеллі. Додому нести побоялася, ніби передчуваючи, що настануть часи, коли гниди зриватимуть хрестики, викидатимуть зі скринь образи та євангелія.

Та ікона снилася Парасці упродовж останніх ночей, а ще — стара пані, яка хотіла щось сказати, але ніяк не могла. Відвізши Василинку, зайшла на панський двір. Отам, під старим крислатим горіхом, вона вночі поховала всіх трьох. Навесні колишня служниця посадила на тому місці квіти, а на Великдень (у кращі часи) потай клала пасочки і крашанки.

— Доброго дня, пани мої любі! — вклонилася галявці, рясно вкритій жовтим шафраном. — Вибачте, що досі не опорядила могилки і не поставила хрестів. Як дізнається клятий Гнида, накаже перекопати це місце і викинути ваші останки. Пані Гликеро, голубонько сива, може, ви хочете сказати, як порятувати наше село, весь наш народ від напасті? Скажіть, серденько! Я зроблю все, що зможу...

Пожурившись, узяла візок і поплелася додому. Під напіврозваленим муром надибала кущ глоду, на якому висіли кетяги сухих ягід. Обережно обірвала, аби не впустити ні однієї — буде дітям на обід. Поки дійшла, геть стемніло, тож не відразу побачила біля воріт заляклу постать.

— Агов! Хто там? — гукнула, міцно стиснувши кленову палицю.

— Це я, Харитинка.

— Чом не в хаті?

— Боюся.

— А мама де?

— Забрали, — зайшлася плачем. — Вона задушила Калинку... Гукнула в садок... Сказала — пшінка витнулася... А коли вона вийшла — то...

— А де Октябринка?

— Померла від переляку... Знов вам, бабо, робота буде...

Знесилена Параска впала на коліна, цілувала холодні рученята і перекошене від болю личко.

— Калиночко, кровиночко моя! Як же я тебе не вберегла?

— Бабо, — смикнула за рукав Харитинка. — Я теж ваша кровинка. Заведіть мене туди, де Тарасик, бо в цій хаті можна збожеволіти.

Ночували в сусідів. Змучені діти з'їли по кілька глодинок і заснули, а прабаба перекидалася з боку на бік і лише перед ранком заплющила очі. І знову їй приснилася пані Гликера. Ніби ввійшла вона до хати і ледь чутно мовила:

— Параню, я знаю, як зарадити біді. Візьміть Неопалиму Купину і почепіть її в церкві святої Параскеви-П'ятниці, що завжди була найголовнішою святинею нашого краю. Чудодійна ікона поверне людям силу, відвагу й мужність, і катам настане кінець.

— Але ж вони не тільки в нашому селі, а по всій землі!

— Згинуть і там: ікона — оберіг усієї країни. А ще звезіть усіх померлих, засипте ту братську могилу та поставте хрест.

— Пані, я не справлюся: стільки людей згинуло!

— Справитесь, ви ж покровителька душ померлих.

— Живі хочуть їсти.

— Незабаром буде зерно. Пані Олександра з чоловіком збирала його по всіх-усюдах, аби порятувати свій народ.

9

Вілена¹⁰ курила дорогу цигарку, пускаючи кільця диму, і дивилася на дітовбивцю.

— Розкажіть, громадянко, чи самі до цього додумалися, чи хтось підказав? — поставила звичне запитання, поправляючи зачіску.

Затримана мовчала, потупивши погляд.

— В мене в голові не вкладається, як це можна вбити рідну дитину, — приклала до скроні палець із криваво-червоним пазуром.

— А ти, шльондро, скількох позбулася? — підвела голову Маланка і пропекла недобрим поглядом. — Думаєш, ніхто нічого не знає?!

— Я зітру тебе на порох! Заріють на смітнику разом із собаками і навіть ніхто не скривиться! Це ти знаєш?!

— Догадуюсь.

— Догадуєшся? — підвелася, підійшла до затриманої і приклала гарячу цигарку до обличчя.

Маланка не з полохливого десятка — кирзяком ударила кривдницю по коліну, аж та зойкнула.

— Про твої вишукані знущання знають старі й малі, — прошепотіла Маланка, притиснувшись до стіни. — І про те, як ти, червона мітло, металася від хати до хати, розстрілювала господарів без суду і слідства, називаючи куркулями. А знаєш, як матері лякають вередливих дітей? Кажуть: «Не будеш слухати, віддам тій фурії, що в шкірянці й червоній косинці».

Вілена замислилася. Вона застосовувала до своїх жертв, винних і безвинних (останніх було більше!), фізичні тортури, а цій жінці хотіла спершу завдати моральних страждань. До неї, задрипаної селючки, сватався колись Овідій. Її, ненависну, він любить і зараз — переказували, що й після смерті чоловіка пропонував їй руку. Підійшла до вікна, відчинила, в кабінет війнуло свіжим повітрям.

— Слухай, — хитро примружила око, — я тебе відпущу, якщо скажеш, чим напоїла Овідія.

— Ти так і не змогла його причарувати?

— На біса мені той бевзь! Кругом стільки гарних чоловіків.

— Розв'яжи руки!

— Не будеш тікати?

— Хіба звідси можна втекти?!

¹⁰ Вілена — жіноче до Вілен (Володимир Ілліч Ленін)

Вілена витягла ніж, розрізала мотузку, показала на стілець. Маланка сіла, розминаючи затерплі руки.

— Розкажуй! — червона фурія вместилася на підвіконні, заклавши ногу на ногу.

Маланка тільки цього й чекала — спритно, мов кицька, підскочила до неї і вчепилася в горлянку:

— Я тобі покажу чари, вівце паршива!

Вілена пробувала звільнитися, але не могла: суперниця дужча. Кілька хвилин поборююкавшись, вони вилетіли з вікна п'ятого поверху і впали на бруківку.

Кабінет Овідія-Овсія знаходився в іншому крилі тієї сірої будівлі. Він сидів за столом і лимзюв манну кашу на воді, яку секретарка принесла з їдальні. Нізчимна їжа не лізла в горло, але лікар прописав сувору дієту: в Гниди почалися проблеми зі здоров'ям — не встигав з'їсти щось гостреньке, як у животі кололо й починалася страшна блювота. На м'ясо, молоко та хліб взагалі дивитися не міг. «Невже це й справді людські прокльони?» — думав іноді, але не мінявся. Він уже знав, що Маланку привели під конвоєм, і Вівдя, тобто Вілена, її допитує. Хотів зателефонувати, аби не дуже мучила, та передумав: сам її боявся. Багато хто боявся Вівді Гниди після того, як вона стала Віленою Гнедовою: могла будь-кого обізвати ворогом народу і «пустити в розхід». Навіть учорашні соратники називали її відьмою і боялись дивитися у безбарвні витрішкуваті очі.

Хтось загнував у двері. Не встиг він проковтнути кашу й заховати під стіл миску, як до кабінету влетів Віленин заступник.

— Овсію Кіндратовичу, біда! — випалив скоромовкою. — Товаришка Вілена і громадянка Діжа випали з вікна і забилися.

Забувши, що в роті каша, Гнида хотів запитати, як це сталося. Гикнув, закашлявся і впав на долівку, ще більше налякавши вістуна. Збіглися підлеглі, трясли посинілого начальника, били кулаками по спині, робили штучне дихання і масаж серця, та даремно.

До Бабиної Балки радісна звістка долетіла наступного дня. Прабабі Парасці не лишалося нічого іншого, як брати візок і їхати за Маланкою до міста. Маланчин батько Левко разом із сусідом викопав яму за цвинтарним ровом, де ховали вішалників і потопельників. Прабаба перехрестила невістку і дала в руку свічку:

— Ти спокутувала свій страшний гріх, звівши зі світу упирицю... Ні, відразу обох...

Діди і хлопчачки, яких ще носили ноги, насипали високу могилу на невинно убієнних і поставили великий дубовий хрест, на панських могилах звели трохи менші. Потім громадка на чолі з дідом Левком принесла хрест до церкви, в якій майже три десятиліття був клуб. (Добре, що не конюшня, як у Діброві). Прабаба Параска дістала зі схованки чудотворну ікону, яка рятувала Бабину Балку й навколишні села від багатьох бід, пошестей і воєн. Неопалиму Купину, завітчавши рушником, поставили у вітварі, впали перед нею на коліна і дружно молилися. За молитвою й не звернули уваги, коли почався дощ. Тоді лише почули, як небо розпанахала блискавка і добірні каплі затарабанили у вікна.

— Слава Тобі, Всевишній! І Тобі, Пресвята Богородице! — вигукнув дід Левко, що колись був у церкві пономарем.

Люди зводилися з колін, виходили під дощ, підставляючи живильній волозі обличчя, руки, душі. За три роки не впало жодної дощової крапельки, а взимі — сніжинки. Виснажилася і порепалася земля, пересохла Краснуха, зміліли криниці, і люди думали, що ця кара — довічна.

Харитинка зняла хусточку, підняла до неба руки і заспівала:

*Йди, йди, дощику,
Зварим тобі борщику
В полив'янім горщику,
Поставимо на вербі,
Щоб не з'їли комарі.*

«Яка вона гарнюня! — тішилася в душі прабаба. — Недарма я дала їй це ім'я»¹¹.

Чиєсь дівчатко вибігло й собі:

*Цебром, відром, дійницею
Над нашою пшеницею.*

— Буде волога — буде й пшениця, — зраділа Гандзя Марчучка.

— Звідки ж воно візьметься, коли сіяти нічим? — засумнівалася баба Ксеня.

— Клятї гниди забрали й той мізер, що вродив! — заприказувала баба Дарка.

¹¹ Харитина — витонченість, краса, привабливість (гр.)

— Буде зерно, — сказала прабаба Параска. — Пані Олександра по всьому світу збирала...

— А не відберуть? — запитав дід Левко.

— Один вже вдався! — гнівно мовила баба Тодорка. — Може, інші задумуються...

А дощ йшов і йшов, ніби небо хотіло вилити всю ту вологу, що зібралася за три роки.

— То ангели оплакують невинно убієнних, — озвалася Христя Ковалиха.

Коли розпогодилося, прабаба Параска взяла Тарасика на руки, а Харитинку за руку і почвாலала додому. Йшла безлюдним кутком, як ота легендарна баба, що започаткувала Бабину Балку. Тепер теж село сплюндрувала орда. Червона орда! Тоді залишилося трійко людей — і воно відродилося. А нині кілька десятків! Є діти — то є майбутнє.

За городами, в корчах, Харитинка побачила ніжно-синій цвіт.

— Бабуню! — закричала дзвінко. — Це ж ряст! Ряст!!!

— А й справді ряст, — усміхнулася стара та опустила на землю хлопчика. — Тарасику, це твій перший ряст! Топчи його довго-довго!

Малий не розумів, що від нього хочуть, і здивовано дивився на прабабу, а Харитинка підстрибувала, як кізка, і приспівувала:

*Топчу, топчу ряст, ряст,
Бог здоров'я дасть, дасть!*

Пучок нагідок

*Н*озавчора з самого ранку я не знаходила собі місця: за що б не бралася, перед очима стояла бабуся — у світло-синьому дощовику, чорних гумових чоботях і з невимовною тугою в очах. «Великомучениця», — вкотре подумала я і разів кільканадцять прокручувала в пам'яті випадок тримісячної давності. Зрозумівши, що збожеволію за вихідні, якщо — врешті-решт! — не запитаю стареньку, як її звати, де і як вона живе, не з'ясую, що трапилося з її внуком, я збрехала Катрусі, що йду в аптеку за ліками, а сама стрімголов полетіла на перехрестя вулиць Театральної та Богдана Хмельницького, до бабусі. Адже з кінця травня я не те що не бачила її, але й ні разу про неї не подумала! Червень — цілу відпустку — товклася в саду й на городі; у липні хворіла: то серце схопило, то застудилася — ледве очухалася; а останній місяць сусід власним авто підвозить мене прямісінько до редакційних дверей.

Старенької, без якої я не могла уявити це перехрестя, як площу Молодіжну — без фонтана й пам'ятного знака закоханим, на звичному місці не було; під старим каштаном молодіця років шістдесяти продавала яблука, духмяні й такі ж червонясті, як її щоки, та молодий кріп. «Не, доцю, я тут усього два тижні, — розвела вона руками. — Бабусечки не застала... Попитай, сонце моє, на базарчику...» Але й там — безрезультатно! Бо, справді, потрібно бути детективом, аби вивідати щось про людину, не знаючи про неї анічогісінько, навіть імені-прізвища. «Жінко добра, не шукайте голку в копиці сіна, — порадив дядечко, в якого постійно купую крупу. — Ви знаєте, скільки бабок тут торгують?! Хіба всіх запам'ятаєш?.. Та й, може, відійшла, бідолашна. Мруть же люди як мухи!»

Після останніх слів мені стало зовсім зле, я пішла до церкви, поставила чотири свічечки за здоров'є, шість — за упокій і читала Отченаш до тих пір, поки не гойднувся церковний купол і перед очима не попливли вогняні кола. Потім перевела подих, купила ще дві свічки, більші, поставила перед іконою Пантелеймона Цілителя і ледь чутно шепотіла: «Божечку, якщо бабуся жива, дай їй здоров'я на багато літ, якщо ж переставилася, забери її душечку в рай, а внука відправ до інтернату».

Після церкви я щось редагувала, щось комусь набирала, з кимось жартувала й сперечалась, але ніхто не здогадувався, що в редакції присутня лише моя оболонка, а душа й думки — далеко-далеко, у гуркотливому травні. Мабуть, нічого в житті не трапляється просто так, і навіть ті зустрічі, що здаються нам випадковими, нічого не вартими, Бог посилає для того, аби ми щось збагнули, чомусь навчилися... Поки не пізно...

Рівно три місяці тому, травневого дня, що нагадував репетицію всесвітнього потопу, у перерві між громами та блискавками, я бігла в аптеку за ампіциліном для... Мурчика. Кіт застудився, в нього почалася нежить, він нічого не їв і жалібно зводив на мене зелені очіци. Катруся, моя колега, сказала, що колись бракувало грошей на візит до ветлікаря, то врятувала свого вогняно-рудого Ганса молоком із ампіциліном. Я повитрушувала м'яті гривні з кишень плаща і усіх кишеньок сумки, з косметички й пенала — вистачить на пігулки і пакет дешевого молока... І не забути шприц, бо кіт ослаблений; Катруся порадила розводити потовчений ампіцилін у молоці, набирати у шприц й акуратно напувати... А що поробиш, коли бідна тваринка печально дивиться у вічі і нічого не їсть?.. Та не про Мурчика тепер мова, а про бабуся...

В аптеці чоловік, що стояв переді мною в черзі, розраховувався банківською карткою, і я нагадала, що й на моїй є якийсь залишок — на ампіцилін, шприц і молоко вистачить. А на зекономлені гроші вирішила купити собі пакетик кави і шоколадку в «Цукерні», що на Театральній. Доня казала, в шоколаді є гормон щастя, а мені останнім часом так його бракувало, того щастя, бодай крихточку. Вже уявляла, як візьму чашку з кавою, розгорну шелестку фольгу на шоколадці і змушу себе вичитати одну марудну статтю... Та раптом ще здаля запримітила стареньку,

одну-однісіньку, у волошковому дощовику, і зрозуміла, що їстиму шоколад днів через три, після зарплати, тоді й статтю домучу — це не горить...

При моїй появі бабусечка усміхнулася і лівою рукою скинула з голови капюшон дощовика. У правій вона тримала букетик конвалій, трохи прив'ялих, але все одно запашних, що були перев'язані тоненькою білою стрічкою. На моє привітання старенька звично відповіла: «Будьте здоровенькі!» Я витягла з кишені всі гроші, мовчки простягла їй. Вона роззублено віддала букетик, відрахувала з мого нехитрого скарбу п'ять пожмаканих папірців, а решту (вже не пам'ятаю скільки, втім, це не так важливо) повернула мені. Я усміхнулася: «Не треба... ви трудилися... рвали ці квіти... Візьміть, будь ласка». Старенька схлипувала: «Дай вам, Боже, здоров'я!» і перехрестилася. Я вклонилася, відповіла: «Хай і вам дає». — «Якби ж Він почув ваші слова, — зітхнула бабуся. — Бо як переставлюся, пропаде мій Микольця, мій нещасний онучок! Хіба що добрі люди в інтернат віддадуть... Треба бігти, бо воно, бідненьке, сидить цілий день у хаті, як пташка у клітці». Я роззубилася, не знайшла більше слів, а вона заховала гроші за пазуху, склала стільчик, узяла відерце, це раз подякувала і пішла до трамвайної зупинки...

Цю жінку мій зір вихопив з натовпу два роки тому на перехресті Театральної та Богдана Хмельницького, неподалік від тролейбусної зупинки. Вона сиділа на маленькому стільчику під старим каштаном, а біля неї у двох пластмасових відерцях стояли тюльпани й нарциси. Чомусь звернула увагу тільки на її руки, а підвести погляд вище побоялася: раз руки старечі, поморщені, то яке вже обличчя?! А коли мене діймала депресія, боялася дивитися на людей похилого віку, бо починала терзати себе думками про неминучу старість, самотність і смерть (от холера, усе на ес!)

«Бабусю, — подумала я, — кому потрібен ваш, перепрошую, бур'ян, адже за метрів двадцять — стихійний базарчик, а трохи далі — квітковий магазин?» Та за мить присоромила себе, що не кожен знайде гроші на дорогий букет, тому й на дешеві є попт.

Отак вона сиділа на своєму стільчику з ранньої весни до пізньої осені, і в кожному пору біля неї вигравали всіма барвами квіти: нарциси, найрізноманітніших відтінків тюльпани, півники, півонії, жасмин, бузок, чорнобривці, флокси, айстри, кучеряві

соняшники, які малював ще Вінсент ван Гог, а до самісіньких морозів — морозець і дрібненькі хризантеми... Мене ж найбільше хвилювали жовтогарячі лілії — точнісінько такі, як цвіли колись у моєї бабусі Теклі, маминої мами, та біля батьківської хати. Якби я мала зайві гроші, забирала б їх у неї щодня! У моєму квітнику — півсотні сортів лілій, переважно голландської селекції, а цього, що садили ще прабабусі, не можу ніде знайти, і в рідному селі після маминої смерті зівся. От візьму, подумала минулого літа, й попрошу у старенької, аби продала чи обміняла пару цибулин. Але забула і восени, і нинішньої весни...

Я відразу вирішила, що жінка, як і я, живе в передмісті й так само має невеличкий клаптик землі, а злиденними виторгами доточує куцу пенсію... (О, не кажіть мені слова, від якого часом — аж у млість кидає!.. Втім, коли я досягну цього віку, пенсії, вочевидь, відмінять, бо й нині пенсіонерів більше, ніж тих, хто працює, до того ж сотні тисяч робітників отримують заробіток у «конвертах» і не сплячуть відрахувань до пенсійного фонду).

Також старенька виносила свіжі й сушені лікарські рослини — м'яту, руту, шавлію, любисток, рум'янок, звіробій, материнку, парило і нагідки. Звідки я знаю назви цих зіль? Моя бабуся Софія, татова мама, теж їх збирала, в'язала в пучечки й чіпляла до сволака, квітчала ними образи і рамки з родинними світлинами. Вона прикладала до моїх збитих колін подорожник і канупер, при застуді поїла мене чебрецевим, липовим і шипшиновим чаями, годувала бузиновим, малиновим чи суничним варенням. (Я ж тримаю в тумбочці кілька коробок з пігулками і часом, купуючи в аптеці якийсь препарат, навіть імпортований, дорогий, не впевнена, що то — не фальсифікат, склепаний у якомусь підвальчику, як каже наш відповідальний секретар).

Одного разу бабуся продавала й васильки. Не васильки, як нерідко називають волошки (у Сосюри: «Васильки у полі, васильки у полі, і у тебе, мила, васильки з-під вій...»), а саме васильки, які в моїй Гончарівці й дотепер ростуть на занедбаних садибах. Ще навіть не побачивши їх, я відчула млосний запах і подумала: що то? Ковзнула поглядом по квітах, уздріла стебла з фіолетовими колосочками, і в очах потемніло. Такі самі васильки клали в домовини моїм бабусям і дідусям, а потім — батькам, і з тих пір вони в моїй уяві асоціюються з небіжчиками. Невже й вони мають цілющі властивості?..

Лише минулого літа, купивши пучок нагідок, я зрозуміла, чому бабусині квіти навівали такий щем і чому мені не вистачало її взимку. То були к в і т и м о г о д и т и н с т в а! Кажіть — банально, сентиментально чи ще казна-що, але це саме так... Квіти мого далекого дитинства... квіти моїх бабусь і моєї мами... Якби вони були живі і я могла з ними спілкуватися, може б, не знала, що таке депресія...

Руки у неї (навмисне не вживаю слово б у л у) худючі й запечені на сонці, як курка у грилі, з довгими покрученими (напевне, поліартрит) пальцями, брунатними, наче бабуся знімала шкірку з волоських горіхів. Коли побачила їх уперше, вони звисали безпорадно, тому й нагадали оголене гілля старезних лип, що ростуть уздовж Немирівської траси, кажуть, посаджених ще за часів Катерини Другої. Такі руки — в більшості стареньких сільських жінок, які сапали гектари цукрових буряків, доїли корів і вигортали гної на фермах, та й удома не знали просвітлої години: пололи городи, мішали цебри, цілісінький рік полоскали на річці шмаття і весь вік, як пташки гнізда, ліпили хати — спочатку собі, потім дітям і внукам... «А якими будуть мої у... глибокій старості?» — подумала я й відчула, як по спині побігли мурашки.

Чому довго не дивилася на обличчя старенької? О, на те були вагомі причини, і найперша з них — де-пре-сія... Коли прокидалась у бадьорому настрої, то випурхувала з-під ковдри, готувала сніданок, мугикаючи якусь мелодію, потім робила легкий макіяж і поспішала на роботу; вистрибувала з тролейбуса на Молодіжній, пливла, постукуючи каблуками по тротуару, й усе місто, всі люди навкруги, весь білий світ здавалися молодими й красивими, навіть у січневій завії чи березневу каламуть. Я милувалася закоханими парами, молодими мамами, вагітними жінками, казала собі, що коханню не страшні жодні кризи, й сідала за коректуру задовго до дев'ятої години, бо стільки мала встигнути за день.

Та коли депресія впинала в моє горло свої кістляві пальці з довгими, як у Фреді Крюгера, героя відомого трилера, пазурами, не хотілося нікуди іти, нікого бачити. Однак мусила, бо, по-перше, вдома нічого не висидиш і дуже скоро доведеться покласти зуби на полицю, а по-друге, від песимістичних думок у чотирьох стінах можна геть збожеволіти... В такі дні виникало відчуття, наче мене добряче потовкли молоточком для м'яса, і це вже

й не я, а биток, який посолять, поперчать і кинуть на гарячу пательню... Тоді виповзала на Молодіжній і, човгаючи підборами (не брала взуття на шпильках, бо здавалося, що так цокають — аж у скронях колупає), ішла на базарчик за кавою та печивом. Ніколи не купую каву в банках чи пакетах: при гарному настрої зовсім не вживаю її, навіть найкращої, найдорожчої, зате при депресії — ледь вистачає на тиждень. (З моїм хворим серцем — узагалі самогубство!) Тому, коли настає чорна смуга (останніми роками чомусь частіше), беру по пакету розчинної (якщо ту, даруйте, бурду можна назвати кавою!) вранці на базарчику, щоб змусити себе взятися за роботу, й увечері біля дому, аби перед сном, одягнувши синові навушники, посидіти в неті.

Отож, коли я вранці пленталася (повзла, човгала, плелася, теліпала — синонімічний ряд можна при бажанні продовжити!) за кавою, вулиця Молодіжна, надто біля базарчика, — відповідно до мого стану — скидалася на привокзальну площу. Заклопотані перехожі бігли кудись, потупивши погляди; бабусі-жебракчи та п'яниці-каліки гугнявили молитви, а зашмаркані, немиті циганчата хапали за руки, брюки чи спідниці. Бодай би одне щасливе обличчя... один радісний голос! Боже мій, невже в цілому місті (цілому світі? Все-сві-ті!!!) — епідемія депресії?

Коли вона з'явилася, ця нині модна хвороба? У всякому разі наші діди з бабами, навіть батьки не чули про неї. Хіба мою маму, яка, прийшовши з колгоспних буряків, запрягалася в домашні клопоти, могла вразити депресія? Бабуся з перехрестя Театральної та Богдана Хмельницького теж уявлення не мала про неї; це міг знати хіба що її внук. Він хоч сидить у візочку чи лежить день при дні в ліжку і дивиться в стіни й стелю? Чому я не запитала, що з ним?.. Ну, а якби й знала причину затворництва, йому від того стало б легше? Чи, може, йї?..

У п'ятницю, заходячи в редакцію, я здибала якусь жіночку в світло-синьому дощовику і серце тенькнуло. Тому й так важко було весь день на роботі і вдома не знаходила собі місця».

Ярина ще раз перечитала написане й замислилася. І ніби щось є, а все одно купи не тримається. Чи варто подавати його на загальний... огляд?.. осуд?.. Одне слово, чи варто вміщувати у своєму блозі, як і попередні «проби пера»? (Під ніком Я-риська: не дурна ж вона, щоб під власним прізвиськом відкрити всьому світові душу!) Оті недільні вечірні роздуми, а також

відгуки незнайомих людей допомагали їй боротися з депресією без антидепресантів... О, вона ледь не підсіла на них два роки тому! Пішла до лікаря, купила злощасні препарати і навіть випила декілька пігулок. Та верстальниця Катруся, яка з недовірою ставиться до всіх лікарських засобів, знайшла у неті дещо «цікаве» й порадила викинути антидепресанти, а недугу лікувати... спілкуванням у соціальних мережах...

Спочатку Ярина пропустила Катрусині слова повз вуха, але згодом попросила створити для неї блог, довго міркувала, як його назвати, і врешті придумала — «Наперстянка».

— Що воно таке? — перепитала колега, погойдуючись у такт музиці, яку могла слухати цілий день.

— Лікарська рослина, — пояснила Ярина. — Але отруйна — треба знати, коли і як її застосовувати... І дуже красива! З тонкого стебельця звисають блідо-рожеві, білі чи блідо-жовті дзвіночки з ледь помітними крапочками... Знайди, будь ласка, фото рожевих і запиши назву, бо забудеш!

— Чого б то я мала забути?! — знизала дівчина плечима. — Так легко й просто — на-перс-тян-ка. Від слова «наперсток», еге ж?

Юна роззява, як завжди, переплутала, і коли Ярина зайшла у блог, який Катруся зі своїм кавалером створили їй до іменин, то ледь не заплакала. Замість тендітних рожевих дзвіночків на неї дивилися жовтогарячі квіти, а назва написана готичною в'яззю — «Calendula».

— Якщо ти забула, то чому не передзвонила? — запитала колегу наступного дня.

— Я думала, для вас це не так важливо...

— Гарзд, хай не наперстянка... Але чому «календула», коли є рідне, гарне, лагідне слово — на-гід-ка? Чому чужинською мовою?!

— А яка вам різниця? — скривила повні губенята.

— То ж народна назва! Так наші бабусі казали, — простогнала з боєм і ледь прихованим обуренням.

— Дались вам ті народні назви! Ми ж у всесвітній павутині! — огризнулася кароока космополітка і знову втупилась у монітор комп'ютера, натягнувши навушники, у яких лунала пісня у виконанні чи то «жуків», чи то «скорпіонів».

Жінка стримано подякувала і взялася за коректуру, бо потрібно здавати газету в друк, та через кілька днів помістила у блозі першу оповідку — про свого приймака, тобто білого перського kota, якого їй підкинули минулої весни...

Відчинила вранці двері, а воно сидить під порогом і голосно мавкає. Кинула шпротину, тупнула ногою: «згинь, сатано», бо думала — сусідський, а за тиждень виявилось, що прибудда нікуди не збирається йти — гріється цілі дні на підвіконні, а ночує на старій яблуні. Ярина ще з дитинства боялася котів (три роки тому комп'ютерна діагностика показала, що в неї алергія на їхню шерсть) і на безкінечні дитячі «мам, котика» твердо казала — ні. Отож, вона розгубилася: що робити з білим пройдисвітом, який настільки знахабнів, що при першій-ліпшій нагоді намагався прошмигнути у веранду і вмотитися біля газового конвектора? Якби не линяв, то хай би вже лишався, біс із ним! А то шерсть випадала пасмами, валялася по всьому дворі, на килимі у веранді. Через місяць колишній красень нагадував посміховисько — геть линялий, голий, як його родич — сфінкс, шерсть зосталася лише на голові, хвості й лапках. Кіт-бройлер! Їв же, холера, за двох дурних, і не що-небудь — лакітки: м'ясце, рибку, твердий сир, сметану і навіть згущене молоко.

Літечко збігало, Мурчик вигрівався на сонечку, обростав ніжною шерстю, і Ярина махнула рукою — хай живе. Тільки попросила «мамотиків», на яких уже дивилася знизу догори, не пускати лайдака далі веранди, в якій із настанням холодів квартирантові біля конвектора постелили стару вовняну кофтину і поставили миску. Кіт виявився напрочуд слухняним і не порушував правил мирного співіснування, лише зрідка сідав на кухонному порозі, аби нагадати, що й він має право на маленького карасика чи скибку хліба з вареною згущенкою, яку так любила господиня. А коли Мурчик, весь в інеєві, повертався за прогулянки, донька хапала його на руки й наспівно читала Миколу Вінграновського:

*Ця казка на білих лапах
Іде уночі по дорозі,
І місяць тече по хатах,
І в казки на віях сльози...*

Хіба не ідилія?!

Котячою придибенцією Ярина дебютувала у своєму блозі. Вийшло класно, аж самій сподобалося. Як-не-як, перечитуючи двадцять років чужі матеріали, вона мала непоганий смак;

колись навіть написала щось для своєї газети, але з неї покепкували, бо там неодмінно треба — «на злобу дня»... Жінка й не сподівалася, що стільком людям сподобається її (слово ж таке придумали!) пост. Відразу пішли «лайки», побажання, поради: як відучити Мурчика від поганих звичок, чим годувати наступної весни, аби не було авітамінозу і т. ін. Одна пані запрошувала до клубу любителів котів, інша радила винести лайдака на смітник — мовляв, ви не зобов'язані терпіти витівки того придибахи і годувати лугумінами. Підтримка додала снаги, і Ярина раз у тиждень писала один за одним ширі схвильовані образки — про квіти, птахів, курйози у транспорті, часом — про дитинство, що згадувалось усе частіше й частіше. Поступово в блозі з'явилося певне коло відвідувачів, які ділилися враженнями, спогадами, а то й просили поради, як вчинити в тому чи іншому випадку. Тепер, прийшовши чи приповзши з роботи, жінка сідала до комп'ютера, перечитувала коментарі, писала відповіді, а потім ставала до плити... Діти, звиклі, що все подається на блюдці, напівжартома-напівсерйозно обурилися: «Як це так? Може, навпаки — спочатку до плити, а потім — у нет?»; вона відповіла так само: «Хіба я вам забороняю?» Це принесло невеличкі плоди — тепер вони самі готують салат, смажать картоплю і яечню, заварюють чай і не запитують, де взяти чисту чашку чи виделку.

Однак через якийсь час Ярина з жахом усвідомила, що інтернет робить користувачів ще нещаснішими, самотнішими, вразливішими, змушуючи шукати розради не в тих, хто поруч, а в незнайомих. Молодь узагалі не уявляє свого життя без ігор та соцмереж. Нащо далеко ходити: Софійка тільки очі розкриє — уже в «Фейсбуку», а Ростикові подобається «ВКонтакте»...

Оповідка про бабусю з квітами творилася майже увесь вихідний — у перервах між приготуванням борщу, гречаної каші, овочевого рагу, пранням і прасуванням постільної білизни, прибиранням у вітальні, підживленням вазонів. Коли домочадці вляглися спати й стало чутно, як на кухні вовтузиться домовичок, Ярина ще раз перечитала написане, та сподіваного полегшення не відчула. Чогось бракувало. Але чого?! Однак очі злипалися, наче хто намастив їх клеєм «Момент», спина пекла вогнем (радикуліт клятий!) і голова, як то кажуть, не варила, бо вже північ, і через п'ять годин треба впрягатися у вериги буденності, а після того, ще через три з половиною, — одягати маску щасливої жінки... «Лети, мій метелику, в білий світ!» — шепнула, опублікувавши образок у блозі.

Коментарі посипалися, мов стиглі горіхи у траву: одні згадували матерів, інші — бабусь, тіток чи сусідок, що залишили слід у серцях. Читаючи їх увечері, Ярина плакала й тішилася, мов мала дитина. Мабуть, усім тим людям теж не зовсім затишно у своїх родинях і колективах, а хтось, певне, такий самотній, що хочеться на місяць вовком вити. І всі дякують, дякують і ще раз дякують, просять писати далі... Нарешті — зауваження й поради. «Не знаю, хто Ви, Яриська чи Риська, але, їй-бо, маєте письменницький хист. Якби Ви дописали ще декілька епізодів, щось дофантазували, узагальнили, я трохи відредагував би й залюбки надрукував цей твір у своєму журналі. Але за умови, що вкажете ім'я та прізвище», — Остап Кирилюк; «Чарівна Нагідко (чомусь хочеться назвати Вас саме так), допишіть цю річ, і нехай вона стане пам'ятником нашим дорогим, незабутнім бабусям», — Анастасія Аркадіївна; «Щиро, відверто, навіть дотепно, але портрета бабусі Ви так і не дали», — Лілея...

Портрет?! Вона справді не дала бабусиною портрета. Доведеться написати, а заодно — пригадати ще якийсь епізод, пов'язаний із нею... Може, про нагідки! Чому вона про них забула?! Треба знайти той пучок і поставити у полив'яний горщик бабусі Теклі. Для натхнення, як кажуть деякі їхні автори...

Однак за три осінні місяці Ярина не помістила в блозі жодної замітки: про бабусю не виходило, як не намагалася, як не катувалася, а про щось інше — не хотіла. Врешті розсердилася на себе й сказала: «Погралася в письменницю і досить», узяла халтуру, аби заробити своєму майбутньому інженерові на дипломну, а пучок нагідок заховала подалі. Усе в неї складалось, як ніколи, добре, і на роботі, і вдома, якщо не брати до уваги Мурчикову смерть. Цього разу його не вдалося врятувати, ветлікар сказав — симптоми отруєння. Чи зі злості щось підкинули заздрісники, бо такий він гордий та пишний сидів на воротах і зривав перехожим очі (а люди ж є різні), чи в сусідському хліві хапнув отруєну мишу, але віддав душу своєму котячому богові, і донька закопала його під старим кущем жасмину...

Прикрість, як завжди, прийшла несподівано, та ще й у передноворічну ніч. Чи то Ярина виснажилася, редагуючи ночами опус місцевого класика, чи наврочив хто (бо ж за день стільки народу товчеться в редакції!), Бог його знає, але нею трясло,

як від лихоманки, і викручувало кожну кісточку. Увесь день вона провалялася на дивані, а коли ставало нестерпно важко, зіцплювала зуби, аби не застогнати.

Чоловік кілька разів поривався викликати «швидку допомогу», але вона затялася:

— Не треба — попустить... Чого їхати в лікарню, коли температура, тиск і пульс — в нормі, симптомів застуди чи отруєння немає, ніщо не болить? Ніхто не подивиться, бо Новий рік на носі!.. А з іншого боку, якщо судилося скласти руки на грудях, то ніщо не врятує, бо доля кожної людини розписана Всевишнім наперед від самісінького народження...

Засмучений син нипав по хаті, не знаходячи місця, навіть ноутбук не вмикав. Донька приносила то цукерку, то кусок пирога, а то вигребла з тумбочок усі пігулки і жалісно запитала: «Невже серед усього цього мотлоху не знайдеться нічого помічного?» То дійсно непотріб, бо кожен препарат має з десяток протипоказань, часто — дуже серйозних, і Ярина заперечливо кивала головою.

Надходила ніч, а їй не попускало, і чоловік, який, нервуючи, випив за день тижневу норму кави і випалив таку ж кількість цигарок, раптом сказав: «А може, завари якоїсь трави? Ти ж сушила щось... Чи ми все виварили за осінь?» І тоді вона згадала за пучок нагідок...

 «О оброго дня, мої віртуальні друзі! Всіляких вам гараздів у Новому році, а найголовніше — здоров'я і сімейної злагоди. Я страшенно скучила за вами! Ще раз дякую усім, кого схвилювала моя оповідка про бабусю. Перепрошую за довгу мовчанку — на те були вагомі причини; постараюся реабілітувати себе. Єдине, що не вдається — портрет старенької. Ну, не виходить у мене, людоньки добрі! Простіть, я ж не літераторка, а всього-на-всього — коректор міської газети, який вчитав за своє життя енну кількість журналістських і письменницьких матеріалів. Для мене головне в людині — не риси обличчя, а її характер, вчинки. Та й у школі я страшенно не любила вчити напам'ять портрети головних героїв (як і пейзажі). Пригадуєте?.. «У нього очі — наче волошки в житі. А над ними з-під драного картузика — волосся білявими житніми колосками. Це — Пилипо»...

Хіба що так?.. На вид бабусі років вісімдесят. Худа-худюща, іноді здавалося, якби не відра й стільчик, то вітер підхопив би її й поніс. Очі — лияло-сірі, вочевидь, виплакані, бо хтозна,

що з тим онуком, де його батьки і як довго вона його доглядала. Обличчя поморщене, як печене яблуко, і такого ж кольору, та ще плями від веснянок. Щоки запалі, мабуть, немає кутніх зубів; ніс прямий; на високе чоло з-під хусточки вибивалися сиві пасма... От і все, друзяки! На більше я неспроможна. Але не це головне, а те, що бабусині квіти врятували мене. Які? Ні, не конвалії (їх я подарувала старенькій редакційній вахтерці, і та плакала на radoщах), а пучок минулорічних нагідок. Що це за квітка? Латинське її ймення — календула (так, ця сама, що в моєму блозі!), російське — ноготки, бо її насіння схоже на нігтики. Моя бабуся Софія називала їх паністками, наголошуючи перший склад (до речі, вона казала не ніготь, а пагність). Тобто в основі народної назви лежить та ж насінина, схожа на котячі дряпчики. Ой, щось я Мурчика згадала (царство йому котяче!), але не про нього зараз, а про бабуся і пучок нагідок...

Це трапилося минулого року в липні. В чудовому настрої я пливла на здибанку з родичкою, яка запропонувала в обідню перерву побазікати за чашкою кави. Не пригадую, у що була одягнена, скажу лишень, що того дня я собі подобалася, а це буває украй рідко. Забгайлівку, що поруч із редакцією, окупували підлітки, і Лариса майже силоміць потягла мене в іншу. Вона щебетала, що на Молодіжній нещодавно відкрили нову кав'ярню, де нормальні ціни і сервіс, а я ще здалеку помітила знайому постать із квітами, і моє піднесення мов корова язиком злизала...

Зранку я мала чудовий настрій і не звернула уваги, чи сиділа старенька на своєму звичному місці. Та й узагалі останнім часом я відчувала небачену легкість, і не тому що вже кілька тижнів пила чай «Політ метелика», який знайома знахарка приготувала із карпатських трав, а просто весь світ здавався запашиим лугом із безліччю барвистих квітів. «Тут головне швиденько прошмигнути, аби не ковзнути по старенькій поглядом, — давала собі настанову. — А ввечері сісти на іншій зупинці! Нічого зі мною не станеться, якщо пройду сотню-другу метрів. І чого це я так прив'язалася до зупинки на Молодіжній? Пора змінити її на іншу, адже це не якийсь закуток, а центр міста. Доки зустрічатися з тією невідомою бабусяю? І чому вона не дає мені спокою, наче німий докір моїй совісті?!»

Я прискорила ходу, порівнялася зі старенькою і збиралася ступити на «зебру» пішохідного переходу, та Лариса, цей великий демагог (не хочу повторювати улюблене слово свого редактора),

зупинилася біля бабусі, сплеснула руками і вигукнула: «Боже мій, нагідки! Як я їх люблю з дитинства! Не забути б і собі насіяти їх навесні під балконом!» Мені не залишалося нічого іншого, як повернутися і, зіпнвши зуби, слухати її довгу тираду, пересипану кучерявими епітетами. Бабуся жваво підвелася зі стільчика, дістала з відра букетик і простягла артистці погорілого театру: «Візьміть, пані. Ви правду сказали: нагідки, як маленькі сонечка... Вони прокидаються і спатоньки лягають разом із сонцем, і в квартирі будуть вам розкриватися й закриватися».

Я ні разу не помічала, аби старенька нав'язувалася зі своїм товаром, як це роблять інші баби чи молодіці, але того дня вона квилала, як чайка, а й зараз чую той благальний голос: «Візьміть два пучечки... це якраз на один буханець хліба». Я ладна була вдушити безпардонну родичку; напевно, вона вловила мій погляд, але не знала, як вийти сухою з води, тому забелькотіла, що в неї стільки нагальних справ — квіти заважатимуть, і ми поплелися в кав'ярню. Я не бачила, як старенька ставила свої сонечка назад у відро, але мене з'їдав сором, не так за Ларису, як за себе, адже здавалося, що вона благала не її, а мене. Я стискала сумочку, де лежала новенька хрустка п'ятдесятка, і гарячково думала, на що її витратити: на каву чи на квіти? Силкувалася підрахувати, скільки ж буханців хліба вийде на п'ятдесят гривень, але так і не спромоглася.

Мені вже не хотілося ні кави, ні заварних тістечок, але ж не станеш пояснювати різку зміну свого настрою чужій людині, хоча вона й доводиться тобі троюрідною сестрою; не скажеш, що бабуся з квітами чомусь і чимось бентежить твою ще не зовсім зачерствілу душу. Розмова вийшла глевка й нецікава, як статистичний звіт, — про дітей, чоловіків, роботу, навіть не перемили кісточки нікому з родичів. Я страшенно стішилася в душі, коли Ларисі хтось зателефонував, і вона почала вибачатися, що мусить іти. Про всяк випадок витягла гроші, але сестра сказала, що оскільки вона мене запросила, то й сама заплатить, і я зраділа ще більше. Поцілувала Ларису на прощання, і зробила це щиро. Як ви здогадуєтесь, з кав'ярні я пішла за квітами, бо якби не взяла їх, почувалась би найостаннішою паскудою.

Коли я простягла ошелешеній бабусі купюру з першим президентом і випалила: «На всі», вона спершу перелякалась, а потім, затиноючись, мовила: «Тут стільки не буде... хіба завтра з дому ще принесу». Я похитала головою, і старенька витерла

сльозу краєчком біленької ситцевої хусточки. Вона вийняла з відерця всі квіти, обтрусила з них воду і перев'язала червоною вовняною ниткою — вийшов добрячий пучок. Я взяла нагідки й почувалася такою щасливою, ніби редактор виписав премію в розмірі посадового окладу. «Вибачте, любя пані, але так не годиться, — роззубилася бабуся. — Та я останнім часом і за тиждень стільки не можу вторгувати — сили вже не ті... Сьогодні тільки десятого казати, але вона так лементіла, що я вирішила схитрувати. «Мені повернули борг, про який я давно забула, — відводила вбік очі, бо не вмю брехати. — Купіть собі щось... якусь дрібничку, про яку давно мрієте». Старенька притисла до грудей руки з грошима, своїми й моїми, і сказала: «То я куплю Микольці новий альбом і кольорові олівці, бо вже замучив... А може, взяти пару свинячих реберець, бо забули, що таке борщ із м'ясом?»...

Коли я увійшла з пучком нагідок до хати, то на кухонному столі на тарелі вже пахли пироги з яблуками й корицею, а в фарфоровому чайнику парувал чай із лобантом.

— Наша мама прийшла! — як завжди, весело почала Софійка, але, побачивши лише букет, удавано сумно закінчила: — Нам... квітки принесла...

Син просунув у двері копицю русявого нечесаного волосся, понюхав квіти і продекламував:

— Вона несла в руках бридкі, тривожні жовті квіти... І ці квіти дуже чітко виділялися на її... фіолетовому літньому платті... Вона несла жовті квіти! Негарний колір! Та мене вразила не стільки її краса, скільки незвичайна, ніким не бачена самотність в її очах!

Ростик вкотре перечитав «Майстра і Маргариту», отож скрізь цитував Булгакова, перелицьовуючи на свій лад. Він говорить про самотність? А йому відомо, що це таке?! І взагалі, бодай хто-небудь здогадується, як мені часом самотньо?.. Не уявляють ні вдома, ні на роботі і слава богу!

Чоловік відірвався від телевізора і вставив свої п'ять копійок:

— Зараз ми поріжемо ці квіти у салат, бо щось йому не вистачає...

— Ти ж знаєш, любий, що я для вас усе віддам: і душу, й серце, не те що пучок нагідок, — сказала, сівши на табурет. — А кпиниш ти даремно, бо нагідки кладуть і в салати, і в супи, та й, до речі, це лікарська рослина. У середньовіччі їх вважали «прянощами для

бідних», адже справжні спеції привозили з-за моря, й коштували вони дуже дорого. Календула ж була доступна всім і, замінюючи шафран, що цінувався на вагу золота, чудово підфарбовувала трави в жовто-оранжевий колір, надаючи їм неповторного терпкого присмаку.

— А я думаю: для чого ти привезла цей бур'ян? — нагнувся і цмокнув у щоку. — Невже тобі мало домашнього, що росте на клумбах і городі?

— Сам ти — бур'ян, — незлобиво огризнулася, зіпершись на стіну. — Глянь, які вони гарні! Аж очі вбирають... І не жовті, синку, — оранжеві! В моїй Гончарівці казали — жовтогарачі, а нині модно — помаранчеві... От візьму й пошию собі сукню такого кольору!..

Донька збиралася поставити букет у вазу, та я зупинила:

— Не треба! Засушу їх, аби взимку нагадували про літо, а може, й про дитинство... На Купайла мама влітала нагідки в мій вінок. А коли я взимку чи напровесні підхоплювала ангіну, бабуся Софія готувала відвар із сухих квітів і змушувала полоскати горло... Б-р-р, неприємна процедура!

— А тобі їх подарував той шістдесятилітній поет-початківець? — не вгавав чоловік, що свідчило про його гарний настрій. — Ой, дивися, бо привевну і вискубу суперникові його фарбовану чуприну!

— Ні, — сумно зітхнула, — я купила їх у бабусечки... Пам'ятаєте, я не раз про неї розповідала? Думайте про мене що завгодно, але я віддала за квіти... Втім, це вже не має значення... Я допомогла стражденній людині!

— Віддала, то віддала, — розвів руками чоловік. — Переодягайся — будемо вечеряти. Софійка таких пирогів напекла!.. А Ростик зварганив салат...

— Мамо, всім злидарям не допоможеш, — сказав син, ставлячи на стіл салатницю. — Краще навчити їх боротися з обставинами...

— Ростіку, та бабуся не сидить, склавши руки, а бореться зі всіх сил... Розумієш, вона не чекає милостині, а заробляє на кусень хліба, продаючи квіти, вирощені чи зібрані своїми руками... Треба бути милосерднішими до інших, бо ніхто не знає, що його чекає завтра...

Син, на диво, не огризнувся, не обізвав мене невиправною ідеалісткою, а мовчки розкладав салат на тарілки. Зате Софійка, яка в нелегкій боротьбі здобула титул «Міс Педунівер», скривилася:

— Як тільки-но хтось заведе мову про старість, мені хочеться вовком вити... Чому Бог відбирає все відразу: красу, силу й розум?..

Я ї досі не збагну, що мені допомогло: бабусині нагідки чи якась вища сила, однак недуга пішла так само несподівано, як і з'явилася. Мабуть, і справді хтось наврочив. Я не хотіла їхати в лікарню і подумала: як би вчинила на моєму місці бабуся Софія? О, вона би зварила чай із якогось зілля, запалила свічку й прочитала молитву! З лікарських трав у нас залишився тільки пучок нагідок. Я запарила дрібку квітів у глиняному кухлі, а з решти приготувала ванну і довго кисла у золотистій купелі з божественним запахом. Де я вичитала такий рецепт? Сама придумала, тому нікому не раджу ним користуватися. Між іншим, у давнину знахарі пропонували хворим для лікування від будь-яких недуг просто дивитися на календулу, милуватися її оранжевими квітами. А в шістнадцятому столітті жінки піднімали собі настрій, з'їдаючи натще трохи варення з її пелюсток.

Після ванни випила терпкий напій із нагідок, додавши ложечку липового меду, запалила громничу свічку, освячену на Стрітення, і, загорнувшись у вовняне рядно, перед старенькою іконою бабусі Софії читала молитви. Шепотіла відомі з дитинства «Отченаш», «До Пресвятої Богородиці», «До святого Янгола-Охоронителя», «Псалом 102» («Благослови, душе моя Господа...»), а потім почала сама імпровізувати: «Всевишній, ще не забирай, бо я так мало прожила... у мене — діти й кредити».

Проспала я годин дванадцять і наступного дня згадувала недугу, як поганий сон. А все завдяки пучку нагідок! Чоловік каже, що в мене знахарські гени, адже бабуся Софія лікувала травами не лише близьку й далеку рідню та сусідів, а й усіх односельців. Вона виводила ячмінь, чиряки, бородавки, а ще викачувала пристрїт, переляк, за що її прозвали бабою-шептухою. Коли приїжджаю в Гончарівку на проводи, старенькі односельці повторюють, що я з кожним роком все більше стаю схожа на бабуся Софію, кажуть — як викапана. На жаль, образ її зітерся в пам'яті, а світлин не зосталося, як і бабусі Теклі, дідів Мирона й Тихона. Вони померли, коли я була ще школяркою, відлетіли одне за одним у Вирій, як перелітні птахи. Мені бракувало (та й тепер бракує!) їхньої доброти, терпіння і життєвської мудрості. Не могла зрозуміти, чому подруги ображаються на своїх бабусь та дідусів, бурчать на них... І лише тепер я збагнула, чому так хвилювала мене старенька з квітами. Не пробачу собі, що за два роки так і не познайомилася з нею. І вже не зроблю цього, бо, мабуть, вона переставилася... чи лежить, прикута до ліжка... Оці муки сумління трохи псують різдвяний настрій. Зате навесні я нарешті

замовлю надгробки на могили обох бабусь і дідусів. Крім мене, ніхто не поставить: інших родичів у селі не залишилося — старші вимерли, молодші розвіялися по світах. Стільки років не могла цього зробити через кляті злидні, а тут пощастило, як псу на Андрія. Тримала синові на... вирішення однієї проблеми, а він сам справився, без жодної копійки. Якраз вистачить на чотири скромні гранітні надгробки, бо досі стоять старі металеві хрести, які щороку фарбую.

До речі, про пам'ятники... Нещодавно син знайшов у неті ще один цікавий факт. Французька королева Маргарита Наваррська Валуа прикрашала палати букетами календули, а саму квітку оспівала у своїх новелах. Про її любов до цієї рослини й нині нагадує статуя Маргарити Валуа з календулою в руках, що стоїть у Парижі, в Люксембурзькому саду. Отак! А моя розповідь нехай стане пам'ятником нашим дорогим, незабутнім бабусям, і мамам теж. Спасибі за пораду, Анастасіє Аркадіївно... Пане Остапе Кирилюк! Якщо не передумали, редагуйте мої оповідки про бабусю з квітами і друкуйте. Для мене це буде за велику честь. Люблю Ваш журнал і передплатила його на наступний рік. З повагою Ярина Стебельська».

На Білому Камені

Коли майже всі легенди про зачаровані скарби і нечисту силу було розказано, сімнадцятилітня Руся, розпашіла чи то від багаття, чи то від випитого вина, зітхнула:

— Ех, шкода, що таке трапляється тільки в казках: і скарби... і неземне кохання... І папороть, на жаль, не цвіте!..

— А може, цвіте? Звідки ти знаєш?! — озвався Сашко, обіймаючи дівчину за стан. — Не кожен наважиться на Купайла піти опівночі до лісу!.. А якщо хтось і знайшов скарб, то не похвалиться... Скаже — наторгував, продаючи городину... Чи за кордон на заробітки їздив...

— Чи бездітні родичі спадок переписали, — додав Роман і поклав голову на Русине плече. — Та сто причин вигадас, але не зізнається...

Ці троє сиділи осібно від інших, і їм було дуже весело. Хлопці по черзі щось шептали Русі: Роман — на ліве вухо, Сашко — на праве, і вона заливалася дзвінким сміхом.

Алінка дивилася на одногрупницю і трохи заздрила їй — закрутить голову будь-кому! Вона довго не могла зрозуміти, чому біля Русі ніхто не затримується, але запитати в самої не наважувалася. Поцікавилася у старшого брата Сергія, який теж трохи залицявся до неї. «Чому... чому... — хмикнув брат. — Домігся свого — та й наживав п'ятами». Спочатку Алініці було невтямки, про що він, а коли второпала, затулила долонями очі. «І ти... теж?» — запитала наївно. — «Ти ще мала таке знати! — відрубав Сергій. — Тобі головне — добре вчитися!» — «А Руся — не мала?» — пустила шпильку. — «Будеш займатися тим, чим вона, — приб'ю!» — гримнув брат і показав кулак.

...Якусь мить біля багаття панувала тиша, а потім Руся, яка любила приголомшити сенсацією, мовила:

— А я знаю одну правдиву історію про любов! Правда, нещасливу... навіть жорстоку... але реальну... Нам з мамою недавно розповіла одна тутешня бабуся... Казала, що це трапилося сорок п'ять років тому...

Дівчина замовкла, чекаючи, що її, як завжди, почнуть просити, надто — сентиментальна Алінка, але всі мовчали. Хтось ще подумки переживав попередні оповідки, а декому хотілося додому.

— То розказувати чи ні? — запитала з притиском Руся, дивлячись на Артура, який саме складав у пакет порожні пляшки, обгортки від шоколаду та пластикові тарілки.

— Та давай! — пробурмотіла Марина. — Тільки швидше, бо я ще хочу скупатися!

— Не тягни kota за хвіст! — пробасив Сергій. — Тільки, як каже наша бабуся, брешти на двадцятку, бо здачі немає...

Але Руся не поспішала. Правим плечем відштовхнула одного залицяльника, лівим — іншого і скривилася:

— Ой, щось я замерзла!.. Дайте хтось куртку... чи піджак...

Піджак був тільки в Артура, хлопець зняв його і незграбно накинув дівчині на плечі.

— Спасибі, Артуре-туре, — защебетала Руся. — Ох, не перевелися ще справжні лицарі!

«Нова жертва», — подумала Алінка і зціпила зуби: Артур сподобався їй з першого погляду. Побачивши оті величезні сині — здавалося, на півобличчя — очі, дівчина подумала: «Це воно!» Серденько її затріпотіло, як упіймана пташка, бо, на відміну від своїх однокласниць та одногрупниць, досі нікого не любила...

— За що купила, за те продаю! — сказала Руся, кутаючись в Артурів піджак. — Так от, ми збирали суниці й познайомилися зі старенькою бабцею, вона рвала якісь лікарські трави... Слово за слово розговорилися, і вона таке повідала... І тепер, коли пригадую, мурашки по шкірі..

Алінка не хотіла слухати розповідь одногрупниці й намагалася думати про щось своє, хоча б про Артура. Бо та Руся — велика фантазерка, щоб не сказати — брехуха! Часом таке придумує, що купи не тримається, але її з цікавістю слухають, їй вірять. Сьогодні ця вертихвістка забаламутить Артурові голову, і хлопець буде страждати, як зараз Сашко з Романом, а нещодавно і Сергій. Невже той Артур не розуміється в дівчатах? Таж у них в коледжі її поза очі називають... ну, не дуже гарно... Алінка не вживає таких слів і червоніє, коли чує від інших... Чому Артур не відчуває, як у неї паморочиться голова, коли він випадково кине

на неї погляд. Але вона, Алінка, ніколи не попросила би у нього піджак, навіть якби й перетворилася на бурульку. А ця спокусниця сидить біля багаття в обнімку з двома залицяльниками, і холодно їй!..

Руся розповідала захоплено і натхненно (на заняттях би так!), і лише Алінка розуміла, задля чого вона отак старається. Компанія притихла, навіть Сергій уважно слухав. Артур сів під сосною, якраз навпроти оповідачки, зіперся на стовбур і заплющив очі.

— Дружили вони, значить, кохалися, зустрічалися щовечора коло Білого Каменя, — увійшла в раж Руся, — і їхні батьки вже готувалися до весілля. Але той хлопець... Марком його звали... не сердьтеся, але всі ви такі!.. зустрів іншу... Через місяць він заслав старостів, і на Зелену Неділю призначили весілля. Олена ж, ота покинута дівчина, прийде до Білого Каменя, сяде на березі й гірко плаче...

— Отакі ми дурні — віримо хлопцям, — схлинула Оля. — А вони роблять з нами, що хочуть...

— А вона вже того... носила дитину і дуже боялась, що люди будуть пальцями тикати, — продовжувала Руся. — Це ж не те, що зараз... І знаєте, що дівчина зробила? Втопилася в день Маркового весілля! Прийшла до річки, роздягнулася, запливла до Білого Каменя... До речі, Артуре, де він знаходиться?

— Не знаю, — зітхнув хлопець, — ми навесні переїхали сюди...

— Забралася вона на Білий Камінь, погрілася на сонечку... а тоді — шубовснула у воду! Рибалки спочатку думали — купається, бо звідти багато хто стрибав у річку... Але час ішов, а Олена все не випливала... Кинулися вони тоді шукати, але тіла не знайшли ...

Марина з Олею ридма ридали, Алінці теж защеміло на серці, хоч не була впевнена, чи справді Руся чула бувальщину тут, в Очеретні, чи прочитала в якійсь книзі.

— Дівки, не рюмсайте — все це вигадки! — покепкував Сергій. — В кожному селі розкажуть точнісінько таку чи схожу небилицю... Ще прибрешуть, що дівчина стала русалкою і потім затягла хлопця в річку, коли він прийшов купатися? Хіба ні?

— Сергію, який ти цинік! — розсердилася Марина, яка (Алінка здогадувалася) зітхала за ним.

— А таки стала, — зітхнула Оля. — Бо дівчата, які потонули або померли на Зелені свята, ставали русалками... А ще ті, які були заручені й померли перед шлюбом, або й діти, які народилися мертвими або повмирили нехрещеними — так звані потерчата... Ми вчили це з народознавства! Думаєш, люди отак знічєв'я все вигадали?!

— Не знаю, Олю, чого вас вчили, але ти більше не пий пива, — знущався Сергій. — Якщо русалки є, чому їх ніхто не бачив? Скільки ми приїздимо купатися на Синюху, ви хоч раз зустрічали?!

— Не бачили, бо вони живуть на дні водойми в кришталевому замку! — вступила в суперечку Марина. — Одні розчісують своє золоте волосся, а інші відпочивають на лежанках із дорогоцінних мушель... Сонячні промені не доходять до них, тому русалки часом вилазять на берег, щоб погрітися.

— А я читала, що русалки живуть під водою у гніздах, звитих із соломи і пір'я, що вони украли в селі на Зелений Тиждень, — прошепотіла Алінка, але Артур і не поглянув на неї — не зводив очей з Русі.

«Мабуть, не воно, — вирішила дівчина. — Бо інакше він звернув би на мене увагу».

Сергій і далі трюлив би дівчат, але Руся сказала, що пора купатися, і ватага побігла до річки...

Рім Артура, усі були свої, бо вирости в одному дворі, ходили в одну школу, та й майже ровесники: Сергієві — двадцять, Сашкові й Ромчикові — вісімнадцять, а дівчатам — по сімнадцять, і вони вчилися в педучилищі, в одній групі.

До Очеретні на пікніки молоді люди виїздили часто: спочатку Сашкові батьки купили тут хатинку під дачу, потім — Русині, а цієї весни — Сергієві й Алінчині. Раніше смажили шашлики в когось на подвір'ї, а сьогодні Роман запропонував:

— Чого це ви, як пічкурі? Ходімо в ліс чи на берег річки! Я нагледів дуже гарне місце під трьома старими соснами...

Але поки вони зібралися, то майже всі місця, зручні для пікніка, були зайняті. Алінка запропонувала йти до них, але ніхто вже не хотів повертатися до села.

— Не плачте, діти, — сказав тоді Сергій як найстарший, — я питаю когось із сільських... Он хлопець привів коней на пасовисько... Я миттю...

Він пішов і повернувся з Артуром, який знайшов місце неподалік, біля старого мосту, допоміг його розчистити і розвести вогнище. А коли юнак зібрався йти додому, той же Сергій запропонував залишитися.

— З нами мав бути ще один кореш, але в нього не вийшло, — сказав Сашко. — Так що вибирай дівку, яку хочеш... крім Русі...

Руся показала Сашкові кулак, Марина з Олею від радості вискнули, а Алінка вирішила, що це воно.

...Марина, Руся й Оля відразу роздягнулися і з галасом кинулися в річку. Романові з Сашком Сергій заборонив купатися, бо їх добряче розібрало.

Сергієві подобалися коні, і він запитав Артура, чи можна покататися на них. Той дозволив, і хлопці пішли до гнідих. Алінка подалася за ними, хоч і не проти була сполоснутися. Однак... соромилася знімати плаття... перед Артуром...

Коні були доглянуті, вгодовані, з розкішними гривами. Побачивши господаря, вони радісно заіржали. Сергій дістав із кишень два шматочки хліба, і вони з Аліною годували гнідих.

— Твої? — запитав Сергій.

— Батькові... У нас город і господарство, то вони дуже виручають... Тато й доглядає. Я вожуся з ними у вільний час, бо працюю у місті.

— Ким? — поцікавилася Алінка і... не впізнала власного голосу.

— Ремонтую комп'ютери, — відповів Артур і подивився у бік купальниць.

«Ну й ремонтуй, — подумала Алінка. — Вона тобою пограється, як і всіма іншими... Так тобі й треба!»

Сергій пестив коням гриви, а ті задоволено форкали.

— Батько працює в колгоспі? — запитав Артура.

— Ні, він уже на пенсії.

— Скільки йому?

— Сімдесят?

— А тобі?

— Двадцять два?

— Нічого собі! — вигукнув Сергій і свиснув. — Пізня дитина?

Артур не відповів, бо, хоч уже й сутеніло, краєм ока побачив на протилежному березі батькову постать. «То не здужав коней завести, а це на риболовлю прийшов! — образився в душі. — Недаремно кажуть: старе, як мале... Чи він боїться, аби коней не вкрали? Чи непокоїться за мене?.. Я ж сказав, що не буду!..»

— Слухай, Сергію, давай ми покатаємося на конях наступного тижня, — відірвався від думок Артур. — Приїдеш до мене... тільки того... Мій батько на дух не переносить горілки і п'яниць, особливо — жінок... А зараз ходимо до гурту! Ми забули, що там дехто... перебрав... Аби нічого не сталося! Якесь у мене погане передчуття!

«Розкажуй, голубе, розкажуй, — подумки заперечила Алінка. — Я ж знаю, що ти хочеш побачити Русю!»

Сашко з Романом цмулили з пляшок пиво, а дівчата жваво розмовляли з літнім дячком.

— А таки це правда! — крикнула Марина, щойно вони підійшли.

— Що саме? — не зрозумів Сергій.

— Ну, я розповідала про хлопця й дівчину, а ти не вірив...

— Марино, дай я! — владно вигукнула Руся, поправляючи бікіні. — Ось дядько Дмитро каже, що Олена справді стала русалкою, і її часто бачили коло Білого Каменя... Он він, Білий Камінь! Посеред річки...

Всі повернули голови туди, куди показала Руся. Артур — і собі. Тю, та він не раз грівся там після купання... «Білий Камінь! — покривився нищечком. — Звичайнісінький граніт, правда, місцями трохи жовтуватий... А де батько? На березі нема... О, та він уже в човні посеред річки, біля Білого Каменя!.. Дійсно шпигує... Ну, старий, я тебе відчитаю! Надовго запам'ятаєш!»

— Що, дядьку, справді? — недовірливо перепитав Сергій у цибатого, як журавель, літнього чоловіка, який куриє цигарку.

— Аякже, — задерикувато відповів той, випинаючи вперед худі груди. — І я колись бачив... Забув, якого року, але бачив... Ось хрест святий! — і перехрестився... — В Зелену Неділю...

— Ну, і яка вона? — поцікавилася Марина.

Дядько пильно озирнув дівчат і зупинив погляд на Алінци.

— Та ось така! — тицьнув пальцем. — Висока, тонка, з довгим волоссям. Тільки воно — зелене, та й очі... Баби старі божилися — то Олена, вони ще її пам'ятали... А хтось казав — не вона, бо та була чорнокоса й кароока... Сиділа на Білому Камені і плела вінок із річкових лілій. Я прийшов коней забирати, коли сутеніло. Вона побачила мене — і в воду... А то ловили ми рибу з кумом Петром. Сидимо в човні, куняємо, а вона підпливає і дивиться то на мене, то на Петра... Казали, вона часто підпливала до чоловіків і хлопців, придивлялася. Мабуть, свого кривдника шукала, мало їй було його сина... То вона як подивилася тими зеленючими очима! — дядько схопився руками за голову і застогнав: — Патку мій! Думаю, отут мені й жаба цицьки дасть... Кум підняв весло, хотів її огріти, а я кричу: «Не смійте, куме! Це жінчина!» — «Хоч жінчина, все одно — нечиста сила!» — сердиться він, але весло опускає. — «У вас, куме, вдома ще гірша нечиста сила, але ж ви на неї руку не піднімаєте», — регочу я... Поки ми сперечалися, русалка утекла... Але, щоб ви знали, з того дня в мене (тьху-тьху-тьху!) риби — повнісінькі ятери... Видно, вона заганяє... А ще один мій кум, Іван, бачив, як русалка сиділа і гребінцем волосся чесала. А коли вона розчісується, то, знайте, буде дощ.

— Дядьку, а які в неї... ну, оці?.. — зареготав Роман і показав руками на груди.

— Та вона ж у сорочці була! Ну вас, безсоромників! — сплюнув дядько і подибав через луг за кіньми.

— урню, хто тебе за язик тягнув? — репетувала Руся на Романа. — Хай би дядько ще посидів... Наплював людині в душу... І ти теж добрий! — буркнула до Сергія.

— Та досить уже, дівки з хлопцями, — попросив Артур. — Через якусь дурницю сваритесь. Сьогодні ж Зелена Неділя! Забули?

— Ой! — верескнула Оля. — Може, русалка вже сидить на Білому Камені?

— Еге ж, — зітхнув Сергій. — Сидить і тебе чекає... Давайте купайтеся, хто хоче, і будемо збиратися додому. Сьогодні ночуємо в нас. Хто не тримається на ногах, у воду не лізьте...

Сергій роззувся, зняв футболку і джинси, зайшов по щиколотки у воду.

— Алінко, тут нам дядько ще дещо розповів, — почала Руся так, аби чули Сергій з Артуром. — А в того хлопця... ну, який дівчину покинув... ту, що русалкою стала... Так от, у нього син народився. Дядько Дмитро каже — красень на всю Очеретню... І що ти думаєш? Коли йому було двадцять років, у Зелену Неділю пішов купатися, і русалка залоскотала отут, коло Білого Каменя... Через день знайшли, аж отам, де річка за ліс повертає... Той чоловік покинув дружину, повернувся до матері. Чотири роки він ходив, як неприкаяний, а потім узяв собі дівчину, молодшу на п'ятнадцять років, сироту, і подався світ за очі. Тільки вряди-годи приїжджав до старенької матері... Так що дивися, Сергію... І ти, Артуре, теж... Вона любить гарних хлопців...

— Слухай, Руслано, — глузливо сказав Сергій. — Після тебе мені й русалки не страшні.

Роман із Сашком загигикали, Руся зірвалася, аби дати кривдникові кілька стусанів, але не встигла — він поплив. Марина з Олею протверезіли й теж зайшли у воду. А Руся і далі розповідала нібито Сашкові й Романові, а насправді Артурові, про русалок.

— А знаєте, хлопці, що хвости у них — блискучі, з риб'ячою лускою! Ото вона лежить на березі, а луска переливається на сонці.

— То ундіни з хвостами, а наші русалки — безхвості, — тихо заперечила Алінка.

— Але ж у книжках вони — з хвостами! — не здавалася Руся. — Візьми будь-яку книжку...

— Бо малювали люди, які не знають традицій!.. Так само тепер русалок вважають нечистою силою, залякують ними не тільки дітей, а й дорослих. А наші пращури вважали їх посередницями між світом Яви, тобто земного життя, і Нави, світу померлих... Нам же вчителька розповідала на уроці народознавства. Хіба ти забула?

— Таж Руся на всіх уроках горобцям дулі давала, — жартував Сашко. — Бо знала, що татко купить і атестат, і диплом...

— Русалки приходять на землю, щоб допомогти рослинам проростити їхні зелені паростки, наситити їх вологою, сприяти багатому врожаю, — замріяно розповідала Алінка. — У сиву давнину Русалії відзначали на початку травня, коли з'являлася молода зелень, але з прийняттям християнства це свято поєднали з Трійцею й у зв'язку з відставанням церковного календаря від природи, перенесли на місяць пізніше, коли вже рослини повністю розвинулися. Так стався відрив природного культу від астрономічного календаря і його релігійного значення...

Але Руся не могла дозволити, щоб Алінка, яка, певне, ще й досі ляльками грається, так легко її побила! Щось та запам'ятала вона із тих нудних і непотрібних, на її думку, уроків народознавства...

— Молодим хлопцям слід боятися не лише річкових русалок, а й лісових, — щебетала вона, поближче підсуваючись до Артура, який чомусь насупився. — Сидячи на дереві поміж гіллям, русалка починає називати популярні чоловічі імена, щоби вгадати ім'я того хлопця, якого вдалося привабити. Доки він не відгукнеться, русалка нічого не може своїй жертві заподіяти... А опівночі вони заманюють жертв чудесним співом. Хто його почує, не зможе оминати русалок-лоскотух...

— За допомогою лоскоти вони намагаються розпізнати живого, — таємниче мовила Алінка. — Адже сміх — це ознака життя... А тікати від русалок потрібно уздовж межі, якщо вона, звісно, є, бо через цю перешкоду їм дуже важко перебиратися...

Руся перекосило від злості, але в сутінках цього ніхто не побачив. «Нічого, — заспокоювала себе. — У мене є геніальний задум...»

Сергій і дівчата припливли до берега і сіли просохнути. Сергій почав насміхатися, чи не припливала сюди русалка, поки їх не було. Марина з Олею пирскали сміхом. І Руся вирішила — прийшла її пора!

— Ну, якщо русалки немає, то я виконаю її роль. Агов, парубки, хто нарве мені білого латаття?

— Для чого? — стенив плечима Сергій.

— Дядько казав, що бачив, як русалка плела вінок із річкових лілій, тобто з білого латаття... Хто сміливий і нарве мені латаття?

Хлопці мовчали, а Русю, вочевидь, захопила ця роль.

— Боягузи нещасні! — зареготала вона. — Синочки мамині!.. Артуре, і ти боїшся русалок?

— Не боюся. Але тут не росте латаття — тільки жовті глечики.

— То нарви мені глечиків! — уже скомандувала.

— Русю, вони — рідкісні, занесені в Червону книгу! — зауважила Алінка.

— Та замовчи ти врешті-решт! — оскаженіла Руся. — Сунеш свій ніс куди не треба! — І до Артура: — А я думала — ти сміливий!.. Попливла б сама, але трохи перепила — хитає...

Артур звівся і, соромлячись роздягатися перед пацанками, сміливо ступив у воду. Сергій кинувся за ним. Не заради Русі — пригадав Артурові слова: «Якесь у мене погане передчуття...» Не приведи Господи, схопить судома... Чи ще якась халепа...

Латаття вони побачили здалеку, хоч було геть темно, — здавалося, воно відбиває якесь неземне світло.

— Що за мана? — вигукнув Сергій. — Де воно взялося?! Не було ж наче... Чи це галюцинації?

— Та цвіте... — знітився Артур. — І якось дивно...

Пропливши ще трохи, хлопці завмерли: з води вигулькнула русалка, на голові в якої вигравав вінок із квітів білого латаття. А квітка, що вона тримала в руці, виблискувала, як лампочка на гірлянді... Русалка відпливла і поманила хлопців за собою.

— Артуре, Артуре! — почув він плюскіт хвиль та батьків голос. — Вернися, то русалка! Вернися, сину!

Хлопець не міг нічого вдіяти під магнетичним поглядом її зелених очей. При місячному світлі розгледів вродливе, трохи сумне обличчя, довге зелене волосся, білу сорочку. Русалка пливла до Білого Каменя, що стримів посеред річки, Артур — слідом. За ними, опам'ятавшись, поспішав Сергій.

— Олено! — кричав батько. — Чуєш, Олено! Забери мене!.. Це я, Марко!

Русалка озирнулася, затремтіла і взяла теплу Артурову руку своєю холодною.

— Артуре, не слухай її! — долетів голос Сергія. — Відштовхни! І тримайся!.. Я тебе врятую!

П'яні Роман і Сашко не збагнули, що трапилося. Олю й Марину паралізував страх. Руся плакала і лепетала, що то був жарт. І тільки Алінка, не роздягаючись, кинулася у воду.

— Русалко, забери мене! — благала вона. — Відпусти Артура! Чуєш? Я його люблю!

Русалка завмерла. Хто знає, що її здивувало: чи сміливий вчинок дівчини, чи те, що вона знову помилилася. Але та мить стала рятівною для Артура. Він висмикнув руку, перехрестився, і заціпеніння пройшло. А русалка гулькнула під воду, наче й не було її.

— Сину, я ж просив тебе не заходити в річку! — голосив Марко. — Ти ж мені пообіцяв...

— Батьку, не зараз... удома... поговоримо, — тремтячими устами шепотів Артур. — Візьми в човен Алінку, бо вона поблідла... А я допливу сам...

Гривна скіфської цариці

Лірична драма на чотири дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Стелла Невінчана — висока вродлива дівчина років тридцяти

Ксеня Павлівна — її мати, років п'ятдесяти

Ілона — однокласниця і подруга Стелли, низенька, рудоволоса

Святослав Безкорвайний — художник, високий кремезний чоловік, з довгим чорним волоссям і короткою чорною борідкою, років сорока п'яти

Орест Марусяк — його друг, художник, років п'ятдесяти

Степан Задорожний — археолог, років сорока

Аврора — цибата, кістлява дівиця непевного віку

Академік Заведій — медичне світило, меценат

Професор Яковлев — учений-технар, колекціонер творів мистецтва

Окіпняк — художник

Степовий — художник

Ольга — худенька жіночка років сорока

Марина — огрядна молодиця, такого ж віку

Баба Орися — старезна згорблена жінка, у чорній куфайці, низько заплнена чорною хусткою

Інопланетяни — двоє чоловіків та жінка середнього зросту і невизначеного віку, у сріблястих костюмах

Тінь Скіфської Цариці

Журналістка

Оператор

Танцівниці

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Лунає пісня «Усі гори зеленіють, де багачі жито сіють».

Повільно піднімається завіса. Висвічується задник сцени — панорама покинутого села: напіврозвалені хати із забитими навхрест вікнами і дверима.

Збоку, за купою картоплиння й гарбузами, стоїть невеличкий дерев'яний візок, біля нього два повні мішки. Дві жінки, зодягнені у старі чоловічі піджаки й зав'язані білими хусточками, стогнучи, повільно тягнуть борону вздовж сцени, з правого краю — в лівий.

Після слів «Стала хмарка насувати» М а р и н а зупиняється і рукавом витирає сльози. Пісня тихіше лунає далі.

О л ь г а (зупиняється й собі). Що трапилося, кумо?

М а р и н а (в розпачі). Чого вона так жалібно співає?! Вивертає, клята, всю душу...

О л ь г а (махає рукою). Я ці безкоштовні концерти слухаю щодня, з рання до смеркання.

М а р и н а скидає з плечей мотузку і робить два кроки вбік.

О л ь г а (збентежено). Куди це ви?!

М а р и н а (рішуче). Піду скажу їй усе, що про неї думаю! І так очі від сліз не просихають, а тут ще вона ятрить рани, давні й свіжі...

О л ь г а (розгублено). Та не видумуйте! Хіба вона винна, що такий стеклий світ?! Їй теж, мабуть, не з медом, коли так голосить... Якби я стала звертати увагу на її спів, то досі збожеволіла би... Ви ж знаєте, як я колись любила співати!.. Давайте трохи посидимо!

М а р и н а (крутить головою). Ні, кумо... Взимку будемо відпочивати, коли сніг упаде.

М а р и н а впрягається знову, повільно тягнуть борону далі.

О л ь г а. От собаче життя! І ніякої надії... Ніякої полегкості...

М а р и н а (гірко усміхається). Буде полегкість...

О л ь г а. Коли? Як руки на грудях складуть?! Хотілось би ще трохи порадіти життю... Не існувати, не виживати, а жи-и-ти!

М а р и н а (*знівно*). Хіба років двадцять тому могли подумати, що повернемось у шевченківські часи? Навіть у найстрашнішому сні таке не снилося!

О л ь г а. Ми хоч у молодості пожили нормально... погнили в тому застої... А що чекає наших дітей?!

Жінки зупиняються.

М а р и н а. Що чекає?! Будуть тягнути борону, як ми з вами!

О л ь г а (*поспішно хреститься*). Не дай Боже! Але ж я своїй не зможу дати нормальну освіту, хоч би й зі шкіри вилізла.

М а р и н а (*удавано бадьоро*). Я думала... може, знайшли золоту прикрасу чи глечик із червінцями... Он який город (*показує рукою*) перекопали! Тут же, розказують, панський маєток стояв, а пан Вернигора був великим колекціонером старовини.

О л ь г а (*втирає сльозу кінцем хустини*). Не викопала... Де хоч ті гроші візьми! Наступного року Оксанка школу закінчує...

М а р и н а. Толку з того, що я свою вивчила?! Ще стільки само треба дати, аби роботу знайти... Воно ж, противнюще, куди-небудь іти не хоче! (*Перекривляє*). «Я не для то-о-ого, мамо, п'я-а-ать років по читалках сліпнула, аби шваброю махати чи панталони продавати...»

О л ь г а. Я про те саме думаю... І того десь чорти на мірку взяли!

М а р и н а (*усміхається*). Пригрівся коло якоїсь португалочки та й забув про вас!

О л ь г а. На здоров'я, і йому, і їй. Гірше, коли в рабство продали чи забили й на смітник викинули... За Оксанку серце болить, бо дуже тямовита. Але хто ж тепер на ті знання дивиться?! Скрізь треба мати блат!

М а р и н а. Отож будуть ходити і ваша, і моя, як Стелла. (*Показує рукою вбік*). Коли Ксені, її матері, натякнули, скільки треба дати на лапу, щоб знайти пристойну роботу в місті, вона, бідна, аж за серце вхопилася. Каже, щоб такі гроші мати, все наше село треба продати!

Пісня стихає. У цей час з'являється О р е с т.

Він у джинсовому костюмі й такому ж картузі, з сумкою за плечима. Вражений побаченням, на якусь мить завмирає.

Жінки його не помічають.

М а р и н а. Знову до того дійде, що буде народ темний і неписьменний.

О л ь г а. Та їм же, тим, що нагорі, треба, щоб наші діти були затурканими і гнули спину на їхніх дітей.

М а р и н а (*знеможено*). П'яв-ки-и-и!!! Доки вони питимуть нашу кров?!

О л ь г а (*скоромовкою*). Доти, доки будемо терпіти.

М а р и н а. Часом як найде злість, то, здається, якби могла, передушила би все керівництво... Прости мене, Господи, за такі думки! (*Хрестить*).

О л ь г а. Для чого ж руки об них паскудити і гріх на душу брати?! (*Різко*). Ні, треба вишикувати їх, пикатих, пузатих, одягнутих у дорогі костюми, посеред села, хоч би серед нашого, зібрати всі плуги й борони, які ще збереглись у людей...

М а р и н а (*зраділо*). І запрягти?!

О л ь г а. Так! Нехай би поволочили хоч із день! Може, тоді подумали б і про народ!

М а р и н а (*злісно*). А ми батожили б їх, що є сили, і не давали б ні перепочинку, ні їжі, ні води!

О л ь г а (*в тон їй*). Або заслати на рік у село, де не те що немає тепла й комунальних зручностей, а й продукти в магазин привозять раз на тиждень!

М а р и н а. І «швидкої» не докличешся, хоч би й руки склав...

О л ь г а. І відібрати машини, референтів! Навіть мобілок, ноутбуків і телевізорів не дати, аби не знали, що у світі робиться!.. Може, тоді навели б у державі лад!

О р е с т кахикає, жінки перелякано ойкають, скидають з плечей мотузку і підходять до нього.

О р е с т (*знімає картуз*). Доброго дня... (*Вагається*). Не знаю, як звертатися... чи жінки, чи пані...

О л ь г а (*поправляє хустку*). Доброго дня й вам, пане добродію! Не має значення, як... Головне, аби з добрими помислами...

О р е с т. Що це ви тягнете, як конячки? Чи у вашому селі ні в кого трактора немає?

М а р и н а. Та є в кількох чоловіків, але ж до них черги стоять, як у застійні часи — за ковбасою... А тут кожен день дорогий: вчасно посієш — добре зійде і вкорениться до морозів.

О р е с т. А що сієте?

О л ь г а. Озиму пшеницю... Минулої осені посіяла, правда, на іншому городі, то гарний урожай зібрала. Змолотили ціпами з кумою (*показує на Марину*), відвезла в сусіднє село до млина, буду мати борошно до нового врожаю... Завтра ще й куми засіємо...

О р е с т. І шкапи ні в кого не знайдеться?

О л ь г а. За шкапами теж черга... Як колись — за шампунем чи гарними книжками... Запрягти б корову, як наші баби після війни, але жаль скотину.

О р е с т. А себе?!

М а р и н а. Хіба ми пані, щоб себе жаліти?! А за трактора чи коня треба ще заплатити добряче... А тут кожна копійка дорога...

О р е с т. Що, селяни ніде не працюють, окрім своїх господарств?

О л ь г а (*з болям*). А де тут працювати?! Колгосп розвалили...

М а р и н а. Землю й техніку розікрали...

О р е с т. А ви хоч пенсію отримуйте?

Ж і н к и (*в один голос*). Яка там пенсія?!

М а р и н а. До неї ще домучитися треба!

О л ь г а. Та й яка вона в нас буде, коли я десять років сиджу вдома, а кума — останнім часом на півокладу?!

О р е с т (*знічено*). Вибачте, я трохи... недобачаю, а ви... в цих піджаках і хустках... За що живете?

О л ь г а. Живемо?! Животіємо!.. Продам щось із саду і городу, то й маю на хліб-сіль.

М а р и н а. Влітку ліс годує: то гриби якісь, то ягоди, трав лікарських повно... У вихідні тягну торби на базар, аж очі на лоб лізуть.

О р е с т. Тут же до траси стільки добиратися!

О л ь г а. Нам не звикати.

М а р и н а. Ото як уторгую щось чи отримаю ту злиднену зарплату, не знаю, яку діру відразу латати!.. Раніше хоч у базарні дні, четвер і неділю, вранці та ввечері автобус ходив до райцентру, а тепер і того немає.

О р е с т. І це в двадцять першому столітті! У самісінькому центрі Європи! До-жи-ли-ся!!!

О л ь г а (*скоромовкою*). Дожилися. І ніхто не знає, чи завтра не буде гірше.

О р е с т. Ну, а... чоловіки ваші де?

М а р и н а (*зітхає*). І чоловіків немає. Мій, п'яниця гіркий, минулої зими дуба вривав, тільки нещодавно віддала борги за похорон і поминки... А її (*киває на Ольгу*) три роки тому поїхав у Португалію на заробітки, та й ні слуху ні духу...

О р е с т. То ви обидві вдови...

М а р и н а. Так, тільки я справжня, а кума солон'яна... Але вряд чи повернеться той кум... Хоча... всякі чудеса бувають... Дав би Бог, щоб повернувся!

О л ь г а. Хай без грошей, аби сам живий-здоровий!

О р е с т (*до Ольги*). А де працювали раніше?

О л ь г а. Я була завклубом чи то пак, директором сільського будинку культури, а кума завідує ФАПом...

М а р и н а. Але спокою не маю ні вдень, ні вночі. Не повертається язик сказати комусь, що в мене півокладу. Допмагаю чим можу! І щодня потерпаю, що закрийють... То й не матиму тих нещасних копійок... Що ж тоді робити? Як і чим рятувати людей?! Нікому ми не потрібні — вимирає нація...

О р е с т (*скрушно*). На жаль... А школа хоч у вас є?

О л ь г а. Ще є, але скоро і її закрийють, бо дітей з кожним роком все менше й менше. Молодь виїхала — до міста або за кордон... Хати валяться, городи й садиби заростають бур'янами.

М а р и н а. І все більшає могил на цвинтарі.

О р е с т. А в приміщенні клубу що знаходиться?

О л ь г а. Спритний бізнесмен із району забігайлівку зробив... Спює тих чоловіків, що лишилися. В кого немає грошей, «на хрестик» дає. Дружини й матері гірких п'яниць обіцяли, що пустять червоного півня...

О р е с т. Справді дуже сумно.

О л ь г а (*з докором*). Сумно?! Тут вовком хочеться вити! Але хто ж нас почує? Кому-у-у ми треба?! (*Спохоплюється*). Ой, вибачте, що не стрималася... Так накипіло на душі... (*Витирає рукавом сльози*).

М а р и н а. А ви хто будете? До кого йдете? Бо ми все про себе та про себе...

О р е с т. Шукаю свого друга... Десь тут у нього дача...

О л ь г а. Це той бородатий художник, що малює день при дні?

О р е с т. Він самий.

О л ь г а. Ви теж художник?

О р е с т. Пишу ікони й розписую церкви.

М а р и н а (*тяжко зітхає*). А в нас і церкви немає... Коли мій чоловік переставився, то аж із Садового батюшку привозили...

О р е с т. А чи не продається у вас хатина із садочком? (*Мрійно*). Хочу тихий закуток, щоб було куди приїхати влітку з сім'єю на відпочинок. Дружина з донькою спокою не дають: купи та купи!

О л ь г а (*сплескує руками*). Чоловіче добрий! Та в нас не хату — цілу вулицю можна купити!

О р е с т. Мені б не дуже занедбану... Щоб вікна-двері були й на голову не текло. І десь отут... (*Заплющує очі*). Яка краса! Озеро, неподалік сосновий ліс... Казка!

О л ь г а. Тут порожніх немає, зате далі — хоч греблю гати!

М а р и н а (*до Ольги*). А Настя Півниха продала?

О л ь г а. Яку? (*До Ореста*). В неї їх кілька — родина вимерла, а хати залишилися.

М а р и н а. Ту, що над річкою...

О р е с т. (*Захоплено*). Під черепицею? О, я бачив її! Дивився як кіт на сало і на сусідню! Такий краєвид!!! Я закохався з першого погляду в цей куточок раю.

Жінки переглядаються і здвигують плечима.

Не поїду звідси, поки не придбаю омріяну хатинку!

О л ь г а. Продали на днях ту, що над річкою. Де ж ви були раніше?!

О р е с т. От досада!

М а р и н а (*показує рукою*). Там, під лісом, ще одна стоїть пусткою.

О р е с т. Теж прекрасний варіант! У якому вона стані?

О л ь г а. Хата цегляна, під бляхою, на три кімнати, є сарай, льох, літня кухня, криниця, величезний садок і город.

О р е с т. За неї, певне, заправлять, як за рідну маму.

О л ь г а. Ні, Настя просить машину вугілля.

О р е с т. Це ж сміховинна ціна!

М а р и н а (*крізь сльози*). А чого ви дивуетесь, пане добродію? Знаєте, чим ми палимо взимку?! Хмизом із лісу та кукурудзинням! Отак, щоб не замерзнути...

О р е с т. І це в незалежній державі?!

О л ь г а. Як бачите...

О р е с т. Ви наче інопланетяни якісь!

М а р и н а (*гірко усміхається*). Є тут у нас одна інопланетянка... по сусідству з вашим другом...

О л ь г а (*До Марини*). Та вона ж непогана дівка... (*До Ореста*). Це наша вчителька історії... Може, чули щойно пісню про вдову? То вона співала...

О р е с т. Як пройти до Святослава, бо я тут уперше?

М а р и н а (*показує рукою*). Он його хата, за вербою.

О л ь г а. Там у дворі — старий віз, а на тину — горшки і гладушки.

О р е с т (*несміло до Марини*). Увечері приїде машиною ще один наш приятель... То... ми завтра прийшли б... помогли б вам копати...

М а р и н а. Та що ви?! Кажу ж: немає грошей!

О р е с т. Жінко добра! Чи я прошу у вас грошей?! Я — дякувати Богу — непогано заробляю. Хотів би чисто по-людськи допомогти...

О л ь г а (*грайливо*). А дружинам вашим не донесуть? Бо тут багатенько городян хати купили!

О р е с т. Моя не ревнива. Правда, я не даю їй приводу... А Степан свою два роки тому поховав... *(Зітхає)*. Ой намучився з нею! Ой настраждався! Що тільки не робив, а врятувати не зміг!..

М а р и н а. Коли ваша ласка, то прийдіть зранку... А ми вже якось віддячимо...

О л ь г а. Цього року зародило все, як ніколи: і картопля, і яблука... Щось дамо... Це ж не в руках нести...

О р е с т. Тоді до завтра?

М а р и н а. До завтра.

О л ь г а. Ходіть здорові!

О р е с т кланяється, одягає картуз і йде, жінки дивляться йому вслід.

О л ь г а *(після паузи)*. Такий гарний і люб'язний... Картуза перед нами здійняв. Пощастило ж якійсь!

М а р и н а. Не крайте, кумо, душу! Інтелігентні чоловіки на таких, як ми, не дивляться!

О л ь г а *(мрійно)*. А той, його друг... принаджує Стеллу. Портрети її малює... Ксенька хвалилася сусідкам.

М а р и н а. Ну й що з того?! Позабавляється та й поїде...

О л ь г а. Казали — розлучений...

М а р и н а *(гнівно)*. Та вона ж йому в дочки годиться!

О л ь г а *(роззублено)*. Чого сердитесь? Я їх не зводила і свічки їм не тримала.

М а р и н а. Вибачте, кумо, що зірвалась... Я сама на себе серджуся... Бо змарнувала життя, і вже нічого не можна змінити...

О л ь г а *(схлипує)*. У мене теж такий стан... Депресія... чи дідько його знає, що воно таке... Часом проснуся вночі й думаю до самісінького ранку, перевертаючись із боку на бік... Як, не дай Боже, захолону, що моя дитина робити буде? Хто-о її пожаліє?!

Жінки пригортаються одна до одної.

М а р и н а. Цитьте, бо і я розревуся. Мені такі самі думки в голову лізуть... Але соромилася вам розказувати, щоб не подумали, що я... того... *(крутить пальцем біля скроні)* звихнулася...

О л ь г а. Доля безжально позбиткувалася над нами — розтоптала всі сподівання та мрії. Таке враження, що все життя дерлася на височезну гору в надії знайти щось краще... Коли ж вилізла, то побачила, що там нічогісінько немає... А спустатися назад, щоб вибратися на іншу, немає ні сил, ні часу... Хіба... заплющити очі... й стрімголов кинутись у прірву.

М а р и н а (*удавано бадьоро*). Поскаржилися одна одній, і досить. Самі ж казали, що нам ніколи хворіти на всякі панські витребеньки. Впрягайтеся, кумо, бо день нині короткий!

З'являється Баба Орися з палицею в руках

Б а б а О р и с я (*зупиняється*). Боже поможи!

О л ь г а. Спасибі. Нехай і вам Бог помагає!

Б а б а О р и с я (*крутить головою*). Ну ви й спритні!

М а р и н а. А що нам залишається?! Завтра хочемо ще мій город засіяти...

Б а б а О р и с я. Дівки, може, ви завтра і мій скопаєте? Я заплачу — пеньцію получила...

М а р и н а. Тітко Орисю, я ж вам кажу, що своєму хочу дати раду.

О л ь г а (*здивовано*). Бабцю, нащо вам той город?! Ви ж сама-самісінька... Чи пенсії не вистачає?!

М а р и н а. А скільки ж вам років, тітко Орисю?

Б а б а О р и с я. Думаєте, я так одразу й скажу?! Почекайте-но... Народилася я в революцію... А батьків червоні комісари пустили в розхід разом із паном Вернигорою у двадцять восьмому...

О л ь г а (*перелякано*). Як — пустили у розхід?!

Б а б а О р и с я. Розстріляли разом із сім'єю, бо, мовляв, сплюгатор...

М а р и н а. Ви хотіли сказати — експлуататор?

Б а б а О р и с я. А Бог його святий знає! Такі слова, що й не вимовиш... Так от, пана розстріляли з сім'єю, втік лише старший син... А разом із паном — челядь, бо то, мовляв, панські прихвосні... Древня вже я — порох сиплеться. Але поки порпаюся, як курка, в городі, доти, мої ясочки, забуваю за всі болячки... В селі жити — й коло землі не ходити?! Немає в нас таких!!!

М а р и н а. Хіба що Інопланетянка...

Б а б а О р и с я (*здивовано*). А це хто така?

М а р и н а. Ксені Невінчаної дочка — Стелла... Та, що історію в школі викладає... Мати на городі щось робить, а вона з гирилицею дітлахів по селу ходить — пісеньки записує від бабів, рушники й сорочки драні збирає.

Б а б а О р и с я. Була вона і в мене, все розпитувала про пана Вернигору... Розумненька вчительочка, хоч і впала з дерева, як була малою...

О л ь г а. Як — упала?!

Б а б а О р и с я. А ви хіба не чули? Вилізла, розказували, на височенну вільху, бо хотіла почути, як янголи співають... Ну, й пішла донизу...

Ольга (*сплескує руками*). Патку мій! Таж могла б забитися!

Марина. Забитися не забилася, але, бач, на цвіту прибита. (*До Ольги*). Ходімо, кумо, бо темніє. (*До баби Ориси*). Вибачайте, тьотю...

Баба Орися. То виглядати вас, дівки, чи годити когось іншого? У мене там невеличка латочка! Для таких спритних молодичок, як ви, на години дві-три роботи.

Ольга. А що ж ви маєте сіяти?

Баба Орися. Посаджу навесні кілька відер картоплі — більше й не треба, зроблю грядки. Та квіток насію — чорнобривців, повняків, красоль і нагідок...

Ольга. То навесні скопаємо!

Баба Орися. Е ні, дівки, тоді позалазите у свої городи — не докличешся вас... То ждати чи ні?

Марина. Чекайте після полудня і варіть холодець із півня.

Баба Орися. Рубати не буду, бо не здужаю обпатрати. Дам кожній по гусочці на розплід... Такі в мене гуси гарні, такі плохенькі!.. І по сто гривень дам... Послухайте стару!

Ольга. Прийдемо, бабцю... Але не подумайте, що заради плати...

Марина. Може, на старість і на нас хтось зглянеться.

Баба Орися *йде, жінки знову впрягаються в борону, повільно тягнуть*.

З правого краю виходить Стелла, у вишитій сорочці та коралях, з довгою заплетеною косою. Зупиняється і прикладає руки до грудей.

Стелла (*мрійно*). А що би люди робили, якби не було пісень? Це ж можна закам'яніти від горя чи збожеволіти! Йй-бо, поспівала — і трохи легше стало... Ой, певно, без пісень життя було би ще гірше!.. Сказала про це мамі, а вони знову нагримали... А які пісні! Про вдовині сльози, про сирітську долю, про січі й навали... Невже така благодатна земля не могла родити веселих, безжурних пісень?!

Виходить на середину сцени, співає, розкинувши руки.

Усі гори зеленіють, (2)

Де багачі жито сіють.

Тільки одна гора чорна, (2)

Там сіяла бідна вдова.

КАРТИНА ДРУГА

Тихо лунає пісня «Говорили люди-сусіди». Відкривається завіса.

На заднику — старий осінній сад. Під деревом — круглий столик, плетений із лози, біля нього — чотири табурети. На столику — глиняний полумисок із червоними яблуками, білий у червоні горохи кавник, глиняні філіжанки, краєць чорного хліба, кілька пластикових тарілочок із залишками їжі.

А в р о р а, з коротко стриженим фіолетовим волоссям, у чорному шкіряному костюмі, що облягає тіло, хитається у кріслі, плетеному з лози, і палить цигарку. О р е с т на пеньку товче молотком горіхи і складає ядра в целофановий пакетик. С в я т о с л а в, одягнений у полотняний костюм і солом'яний бриль, із палітрою в руках стоїть біля картини. На полотні проступають якісь абстракції.

О р е с т (з досадою). Святославе, кава захолола, картопля задубіла... Ти, певне, забув і про обід, і про нас.

С в я т о с л а в. Ще хвилини десять — і сяду.

О р е с т. Розігріти картоплю?

С в я т о с л а в. Якщо тобі не важко...

А в р о р а (роздратовано). І ту дівку гукни!.. Без неї в нього немає апетиту. (Регоче). Але тільки-но вона з'явиться у хвіртці, я вислизну поза хату й подамся до лісу. Аби не бачити й не чути, як ви, інтелігентні чоловіки, будете впадати коло репаної селючки!

О р е с т. А селяни, по-твоєму, не люди? Мій тато родом із села, і я цього не соромлюся.

А в р о р а (ехидно). Тобі не дивую: ти, як і твій батько, залишився гречкосієм. Але ж Святослав!.. Господи! Інтелігент у п'ятому коліні... Дружина — без п'яти хвилин професорка... Сват — заступник міністра... А він такого коника викинув! Місто гуде, громадськість шокована...

С в я т о с л а в (байдуже). Добре, що в них немає інших клопотів...

А в р о р а (схоплюється на ноги, підбігає до Святослава). Ой, покайся, поки не пізно, і повертайся до сім'ї.

С в я т о с л а в (глухо). У мене сім'ї немає. Більше двадцяти років я жив із чужою людиною. Слава богу, хоч тепер розвиднилося в очах... Я починаю все заново!

А в р о р а (гидливо). Із тією навіженою?!

С в я т о с л а в (з криком). Не смій так говорити про Стеллу!

А в р о р а (береться в боки). А що буде? Може, вдариш?.. Ти в неї часом не закохався?

С в я т о с л а в. Не твоя справа!

О р е с т. Не сваріться! Я йду за Стеллою.

А в р о р а. Вона й тобі голову запаморочила?

О р е с т. З головою в мене все гаразд... А Стелла — дуже вродлива дівчина. Саме з таких слід писати лики Богородиці та святих!

А в р о р а (*хреститься*). Яке святотатство!.. Знайшли ким захоплюватися! Збирає черепки й ганчір'я та ще й заводить як сучка у сливах... І чого я сюди приїхала?! Змарнувала день і двадцять гривень!

О р е с т. Сонечко, потерпи трохи. Я заберу в Марини картоплю й моркву, а в Ольги — Степана, і поїдемо.

А в р о р а. Ще один любитель екзотики!.. В дружини ноги не захолили, а він вже шукає іншу!

О р е с т (*гнівно*). Його дружина померла два роки тому! І ти не гірше за мене знаєш, як він з нею намучився!

С в я т о с л а в. Не скімли, я дам тобі п'ятдесят гривень... Сто дам! Тільки не чіпляйся ні до мене, ні до Стелли. Гаразд?

А в р о р а *дістає невеличкий радіоприймач, вмикає на всю потужність, звучить пісня англійською мовою.*

С в я т о с л а в. Варваро, зроби, будь ласка, тихіше. Або піди до річки, сядь на пеньок і слухай.

А в р о р а (*з надриком*). По-перше, я не Варвара!.. Скільки повторювати?! Я поміняла паспорт! А по-друге, краще на пеньку, ніж з такими пеньками!

С в я т о с л а в. Те, що ти поміняла паспорт, нічого не значить...

О р е с т. ...коли не змінилася сама.

А в р о р а (*зводить руки догори*). Господи, за що ця кара?! Скільки літ я молилася на цього бевзя! (*Показує рукою на Святослава*). Як він мені відплатив?!

О р е с т (*аплодує*). Браво, Варваро-Авроро! Така актриса гине!

А в р о р а (*роздратовано*). Замовкни, виродку! Хіба ви здатні зрозуміти чисту жіночу душу?!

С в я т о с л а в (*витираючи руки ганчіркою*). Чисту — здатні, а твою — ні. Ти не намагалася мене зрозуміти, як і моя колишня дружина. І молилася ти не на мене, а на мої гроші й славу. Думаєш, не знаю, які ти паскудства робила потай? Ти безталанна, а до всього ще й заздрісна!

А в р о р а. Це твоє останнє слово?

С в я т о с л а в. Так!

А в р о р а *хапає сумку й вибігає, грюкнувши хвірткою.*

О р е с т. Друзяко, ти все обдумав?

С в я т о с л а в. З тією я порвав назавжди... Жаль, що донька не хоче мене зрозуміти. Мамцю захищає!

О р е с т (*багатозначно*). А з цією?

С в я т о с л а в. Ще ні... Мої серце і розум цілих три місяці, що тут прожив, ведуть невпинну суперечку, а я не знаю, кого слухати... А що ти зробив би на моєму місці?

О р е с т (*прикладає руку до серця*). Послухав би цього опонента.

Заходить С т е л л а з полумисками й карафкою на таці.

С т е л л а. Я принесла голубці з пшоном і грибами, крученики з чорносливом і налисники з маком. Сьогодні моєму татові було би шістдесят. Пом'яніть його, будь ласка... Ось домашнє вино з чорної бузини.

Ставить тацю на стіл.

Пане Оресте, не забудьте забрати яблука. Ми нарвали, і для вас, і для... пана Святослава... Я й пані Аврору гукала, але вона побігла мов ужалена.

О р е с т. Пішла лисичка, не солоно сьорбавши.

С т е л л а. Що трапилось? Зранку ще буркала крізь зуби, а тепер і не глянула в мій бік.

О р е с т. Рідкісна хамелеонка!.. Не звертай уваги... Я гукну Степана і пом'янемо твого батька.

Виходить.

С т е л л а. Пане Святославе, мийте руки, вже полудень, а ви, певне, ще й рісочки в роті не мали...

С в я т о с л а в мовчки малює.

(*Розгублено*). Чому ви мовчите? Якщо я заважаю, то скажіть... Якись ви дивні останнім часом...

С в я т о с л а в (*багатозначно*). Я сьогодні поїду...

С т е л л а (*вражено*). Назовсім?!

С в я т о с л а в (*зітхає*). До весни... Холодно тут, сиро, застудився трохи. Не звик я, Стелло, до сільського життя — люблю тепло і комфорт...

С т е л л а (*відвертається*). Лелеки он теж збираються... І соловейків давно немає... Залишаться самі горобці та знавісніле вороння...

С в я т о с л а в. Так, Аврора казала, що соловейки витьохкували божественно, але я їх не чув... Я слухав тільки твій янгольський спів, зірко... моя!

С т е л л а. Я теж змовкну, пане Святославе, бо співала я... для вас... Бо ніхто більше не любить пісні так, як ви... І не розуміє, що значить для мене — співати. (*Закриває долонями обличчя*). Господи, що я кажу? Не подумайте нічого поганого!

С в я т о с л а в. Спасибі, серденько. Своїм співом ти загоїла мою розпанахану душу, повернула мене до життя.

С т е л л а. Справді?! Вони ж насміхаються з мене, кажуть, що несповна розуму. Поза очі називають Інопланетянкою.

С в я т о с л а в. Я знаю, що це не так.

С т е л л а (*урочисто*). А мені здається, що я дійсно Інопланетянка, бо не створена для такого приземленого життя... Та й хіба це життя?! Корови, свині, гної, городи, базари, плітки, чаркування, сварки... І так щодня! Таке враження, наче ці люди збираються жити по тисячу років.

С в я т о с л а в. Я теж був таким, поки не зустрів тебе. Кожен день майже не відрізнявся від попередніх — презентації, вернісажі, фуршети, походеньки, сімейні колізії... Малював тільки на замовлення, бо дружині постійно бракувало грошей... Для душі — не вистачало ні часу, ні сил... Боже, як я розтринькував свій талант, не задумуючись, що життя коротке!

С т е л л а. Пане Святославе, а ви ніколи не замислювалися... куди відлітають душі людей... після того... як скінчаться їхні земні дні?

С в я т о с л а в. Тобі... нам обом ще рано думати про таке.

С т е л л а. Про це треба думати завжди і готуватися постати перед Богом.

С в я т о с л а в (*опускається на стілець*). Не край мені душу! Я, може, ще й тому спішу до міста, що там не буде часу на подібні роздуми.

С т е л л а (*натхненно*). Я змалку допитувалася в мами, куди після смерті людини діваються її думки, болі, сподівання і врешті-решт — пісні. Часом вона хрестилася, часом — нагороджувала мене духопеликами, та подібних запитань із кожним днем ставало все більше. Мабуть, у моїй душі зібралися невиспівані пісні десятків чи й сотень жінок... Ви так гарно сказали: пісня лікує душу. Не тільки лікує, а й очищає, возвеличує! Я давно це зрозуміла, тому дуже хотіла вступити до консерваторії. (*Заплющує очі*).

Скільки разів уявляла собі переповнені зали, виходячи з яких люди перестають бути злими і творять лише добро... *(Зітхає)*. Але не з моїм щастям!.. Одного року не добрала кілька балів, наступного... А на третій один сивий дідусь сказав: «Не трать, дитино, часу й сили»... І я пішла в педінститут, на історичний факультет... На етнологію... Бо старовинні звичаї та обряди теж люблю з дитинства... Чому ви мовчите, пане Святославе?

С в я т о с л а в. Я ж просив звертатися на «ти».

С т е л л а. Я не можу.

С в я т о с л а в. Хіба я такий старий? Усього п'ятнадцять років різниці!

С т е л л а. Не в тому річ... Я дуже вас поважаю...

С в я т о с л а в. Дякую, але, крім поваги, я хотів би ще... дечого...

С т е л л а *(перелякано)*. Чого?!

С в я т о с л а в. Не здогадуєшся?

С т е л л а *(прикладає руки до грудей)*. Не смію думати...

С в я т о с л а в *(зводиться, підходить до неї, бере за плечі)*.

Ти гідна кращого життя!.. Хотіла би жити в місті?

С т е л л а *(пручається)*. А ви знайдете мені роботу? До душі! Сидіти на шії не хочу! І прибиральницею не піду...

С в я т о с л а в. Із роботою проблем не буде.

С т е л л а. Я, взагалі, нічого не маю проти прибиральниць... Бо й сама скуштувала цього хліба..

С в я т о с л а в. Ти?!

С т е л л а. Куди тільки я не тикалася після закінчення вузу! За спеціальністю роботу знайти не могла — скрізь треба дати на лапу... Отож, ішла куди-небудь, аби заробити на шмат хліба... Та ніде не могла загріти місця!

С в я т о с л а в. Через характер?

С т е л л а. Через пісню.

С в я т о с л а в. Не розумію.

С т е л л а. Коли я щось роблю, завжди співаю.

С в я т о с л а в. Я звернув увагу.

С т е л л а. Пісня додає мені сил, упевненості...

С в я т о с л а в. Хіба ж це погано?!

С т е л л а. Я теж так думаю... Але на кожній роботі мені затуляли рот... Мовляв, співай у вільний час у художній самодіяльності. Уявляєте?! Щоб оце я весь день ходила, як робот, не заспівавши!

С в я т о с л а в. Твоя мама казала: ти і в ресторані співала...

С т е л л а *(схвильовано)*. То ще гірше! Взагалі кара... Я ж люблю ті пісні, що на душу лягають... Які підходять під настрої... А там — тільки ті, що замовляють. І хоч би нормальні! А то щось

таке, що язик не повертається піснею назвати... *(Усміхається)*. Тільки у своїй рідній школі відчула себе людиною. І хай учнів тут небагато, але їм теж потрібно дати гарні знання. Може, серед них є майбутні поети чи академіки!.. А ще веду народознавчий гурток, організувала шкільний музей... Скільки ми з дітлахами зібрали старих речей, які повикидали з хат, наче непотріб! Скільки пісень, казок, легенд та обрядів записали!.. Може, я дивачка, але комусь потрібно й це робити...

Якусь мить мовчать. С в я т о с л а в нервово тарабанить по столі пальцями. С т е л л а збирає немитий посуд у велику миску.

С т е л л а. Думаю, у вас відпало бажання брати мене до міста?
С в я т о с л а в. Ні! Але я зрозумів, що ти не поїдеш... У місті ти просто зачакнеш...

С т е л л а. Справа не тільки в цьому...

С в я т о с л а в. А в чому ж іще?!

С т е л л а. Якщо всі повтікають, хто залишиться? Село не вмере доти, поки в ньому є бодай одна хата... Попрощаємося до весни... А там як Бог дасть... Але для кого ж я співатиму?

С в я т о с л а в. А хто мені буде співати?

С т е л л а. Таж у місті стільки співаків, і своїх, і заїжджих! Пан Орест говорив: щодня по кілька концертів — устигай лише ходити.

С в я т о с л а в. Але досі ніхто не зачепив мою душу так, як ти.

С т е л л а. Ще він говорив, що ви розлучаєтеся з дружиною.

С в я т о с л а в. Так.

С т е л л а. Чому?

С в я т о с л а в. Це дуже довго тяглося... Вибач, але я не хочу розповідати. Давай поговоримо про щось інше!

С т е л л а *(невпевнено)*. А... на якому поверсі... ви живете?

С в я т о с л а в. На третьому. Зате майстерня — на дванадцятому! Під самісіньким дахом. Уявляєш?! За вікном звили гніздо голуби, і я завжди чую їхнє вуркотіння.

С т е л л а *(зухвало)*. А я хотіла би жити... на двохсотому поверсі...

С в я т о с л а в *(регоче)*. Ха-ха-ха-а, та в нас і таких будинків немає... Найвищий — п'ятнадцятиповерховий... Не знаю, чи в Америці або Японії такі є... А для чого це тобі?!

С т е л л а *(здіймає руки догори)*. Звідти ближче до Бога. *(Стає на табурет)*. Кажете, у вас за вікном — голуби? А в мене на даху жили б янголи! І співали б щоранку і щовечора! Ви чули, як вони співають?!

С в я т о с л а в. Ні...

С т е л л а. А я чула!!! Колись я була з бабою в церкві, в сусідньому селі, бо нашу, дерев'яну, ще в тридцяті роки розвалила сільська голода... Я чула, як з-під купола долинав ангельський спів! Правда, баба казала — то хористи... Але ж вона нічого не розуміла в цьому, хоча була набожною... І мама теж. Каже: «Викинь все з голови й живи, як усі нормальні жінки». А я не можу...

С в я т о с л а в. А як ти спустатимешся на землю зі свого супер-хмарочоса?

С т е л л а (*розгублено*). Не знаю. Куплю мотузяну драбину...

С в я т о с л а в. А підніматися догори як? Та ще й з ношею?

С т е л л а. З якою ношею?!

С в я т о с л а в. Ну, щось же ти носитимеш у квартиру?.. Якись продукти... А меблі?!

С т е л л а. Їжі мені багато не треба, а меблі взагалі ні до чого! Янголи живуть без них, і я обійдуся... А може, Бог побачить, що я не зробила нікому зла, й подарує мені крила?

С в я т о с л а в. Може...

С т е л л а зіскакує з табурета, сідає у плетене кріселко і затуляє долонями обличчя.

С в я т о с л а в. Ти чого?

С т е л л а (*ображено*). Бо ви тільки вдаєте, що розумієте мене, а насправді смієтеся... Ви такий, як і вони! (*Показує рукою позад себе*). Ні, ви ще підступніший!!! Бо вони не прикидаються, і я знаю, що перед ними не треба розкривати душу.

С в я т о с л а в (*присідає біля кріселка*). Я вірю тобі, бо ти справжня! Якби всі люди були такими, не лукавили, не брехали, як би добре жилося на світі!

С т е л л а (*забирає руки від обличчя*). Справді вірите?

С в я т о с л а в. Як ти могла засумніватися в цьому?!

С т е л л а. То через маму. Вона каже, щоб я не розповідала вам про всі свої думки та мрії... Але з ким я про це поговорю?! А їх все більше та більше... Вже стільки назбиралося, що бідна душа не витримує!

С в я т о с л а в (*гладить їй руки*). Неординарним людям дуже важко живеться.

С т е л л а (*озирається і стищує голос*). А вам не здається, що ви вже колись жили?.. У якихось попередніх життях, про які нічого не пам'ятаєте?

С в я т о с л а в (*так само тихо*). Багато років я ні в що не вірив і був твердо переконаний, що там (*показує пальцем до неба*) нікого й нічого немає... Останнім часом я дуже змінився. Іноді холоне в душі від однієї тільки думки про неминучий кінець... Хотілось би приходити і приходити у цей світ, хоч він і такий недосконалий...

С т е л л а (*голосніше*). А ще мені здається, що в одному із попередніх життів я мешкала на якійсь дивній планеті. Вона мені дуже часто снилась... Там немає ні квітів, ні дерев, ні птахів. Сіра земля, сірі будинки, навіть сіре небо угорі... І люди там якісь сірі... Не тому, що одягнуті у сріблясті костюми! Вони дуже схожі на роботів та інопланетян, яких ви намалювали (*показує рукою*) в он тій книжці... А оце на днях приверзлося, що вони прилетіли за мною. Кажуть: «Твоє місце — там». Уявляєте?!

С в я т о с л а в. Уявляю.

С т е л л а. А якби я розповіла все це комусь іншому?! Заперли б у психлікарню!

Знову обоє мовчать.

С в я т о с л а в. А чому в тебе таке дивне ім'я?

С т е л л а (*знічено*). Вам не подобається?

С в я т о с л а в. Дуже подобається! Вони і красиве, і рідкісне, але, погодься, що в ті часи таких імен не давали... Усе Каті, Маші, Наташі, Альйони... І раптом — Стелла! Хто тебе так назвав?

С т е л л а. Мама, хто ж іще. Ви ж знаєте, що я серпнева, а в серпні падають зірки. Коли в мами почалися перейми, ще тут, у хаті, падала велика яскрава зірка! І вона загадала бажання, щоб донька (чомусь була впевнена, що саме донька!) була щасливою, тому й вирішила назвати Зіркою. Та в сільській раді з неї покепкували: немає, мовляв, такого імені, а вона розплакалася. Тоді голова сільради Василь Тимофійович (царство йому небесне!) порадив назвати Стеллою.

С в я т о с л а в. Усе одно — зірка!

С т е л л а. Знаєте, скільки я наплакалася через це ім'я у старших класах?! Хлопчиська називали мене гранітною стелою!

С в я т о с л а в. Бо ти ігнорувала їхні залицяння?

С т е л л а. Атож! Кепкували, що так само холодна й недосяжна, а я доганяла їх і біла кулаками по спині... (*Сміється*).

С в я т о с л а в. На жаль, зірки дуже холодні. Навіть великі та яскраві нікого не гріють... Крім Сонця хіба що, бо воно теж зірка.

С т е л л а. А люди, яких називають зірками?..

С в я т о с л а в. Маєш на увазі артистів, письменників, спортсменів, політиків та інших знаменитостей? Вони світять для тисяч, а то й мільйонів людей, але переважна більшість із них, якщо не всі, нікого не гріють...

С т е л л а *(розчаровано)*. І ви?

С в я т о с л а в *(регоче)*. Ото вигадала! Хіба я знаменитість?!

С т е л л а. Пан Орест казав, що ваші роботи напередібій хвалять критики... у вас багато шанувальників... *(зітхає)* і шанувальниць...

С в я т о с л а в. Так, мені вдалося дечого досягти... *(Задумується)*. Хтось інший на моєму місці вже задер би носа... *(Підвищує голос)*. Але в мене ніколи не було зіркової хвороби! *(Тихше)*. І вже, повір, не буде...

С т е л л а *(грайливо)*. Ну, а якби вам дали якусь велику-велику нагороду, скажімо, Шевченківську премію?

С в я т о с л а в. Охо-хо! Люба дівчинко, ти думаєш її дають за талант?! Там теж велику роль грають кумівство і сватівство... *(Розгублено)*. Та й, врешті, я не знаю, що треба намалювати, аби її одержати...

С т е л л а. Я вам підкажу! Малюйте краєвиди цього зникаючого села, його останні могікан. Може, через кілька десяти років хтось згадає наш Вернигородок тільки завдяки вашим картинам!

С в я т о с л а в. Я не думав про це...

С т е л л а. Подумайте! Не спішіть до міста — помалюйте, поки така чудова природа... Якщо в хаті прохолодно, паліть грубку!.. Та й в інші пори року тут багато принад! Подивіться на село та його проблеми очима приречених мешканців, а не дачника — такого собі перелітного птаха. Справжній талант не потребує протекцій!

С в я т о с л а в *(розчулено)*. Спасибі, серденько, що віриш у мене, бо дружина постійно називала нездарою та невдахою. *(Твердо)*. Я намалюю вернигородоцькі краєвиди! Тільки не заради нагород, хай навіть і найвищих, а заради самого села, до якого прикипів усім серцем! *(Ніжно)*. А ти будеш... моєю провідною зіркою!

С т е л л а. Нещодавно я дізналася, що є таки ім'я Зірка! Здається, так називають дівчаток українські емігранти в Канаді!

С в я т о с л а в. У нас теж.

С т е л л а *(радісно)*. То, може, мені записатися Зіркою? От буду колись міняти паспорт... скажімо, коли заміж вийду... Ой, що я верзу?! *(Знову закриває обличчя долонями)*.

С в я т о с л а в *(мрійно)*. Авжеж, Зірка краще звучить. Воно, як тепер скрізь повторюють, своє, рідне... Від нього й пестливі імена прекрасні — Зіронька, Зірочка. Стеллочка чи Стеллонька теж гарно, та все одно — не так... А Зірка Безкоровайна — взагалі чудово!

С т е л л а. Не знущайтесь!

*Кидається до нього, легенько лупцює кулаками по спині.
Заходить О р е с т.*

О р е с т (*кахикає*). Я трохи невчасно? Вибачайте. (*До Святослава*). Степан прощається з Ольгою... Вони, як діти малі, чесне слово... Збирайся й ти, старий друже!

С в я т о с л а в. Що мені збиратися? Сумка, мольберт і дві нові картини.

О р е с т (*допитливо дивиться то на Стеллу, то на Святослава*). І все?!

*С в я т о с л а в знічено розводить руками.
У цей час чути крик «Святославе Андрійовичу! Вийдіть!»*

С в я т о с л а в. То, певне, тітка Югина... Вона обіцяла принести сувій домотканого полотна. (*До Стелли*). Зачекай!

Виходить.

О р е с т. Він так і не поїв?

С т е л л а. Це я винна... Заговорилися...

О р е с т (*підморгує*). Домовилися?

С т е л л а (*розгублено*). Про що?

О р е с т. Не прикидайся! Невже не бачиш, що подобаєшся йому?!

С т е л л а. По-вашому, цього досить?!

О р е с т. Святослав — дуже гарна людина... Житимеш за ним, як за кам'яною стіною!

С т е л л а. Він попросив вас бути сватом чи самі побажали?

О р е с т. Ні про що він не просив!.. Я бачу, як він страждає, а сказати не наважується... Покинь до біса це занедбане село! Все одно вже нічого не зміниш!

С т е л л а (*твердо*). Я зроблю все, що від мене залежить... І навіть трохи більше...

Заходить С в я т о с л а в із торбинкою в одній руці та згортком у другій.

С в я т о с л а в. Тітка Югина принесла ще й грушок.

С т е л л а. Вона не може вам надякуватися, що врятували її внучку.

С в я т о с л а в. Що ж у тому особливого?! У малої був жар... А я тоді приїздив машиною, то й завіз до лікарні... Хіба міг вчинити по-іншому?!

С т е л л а. Мама наготувала вам, крім яблук, ще сушених слив і гарбузових зернят.

О р е с т. А ти — гарбуза?

С т е л л а (*сердито*). Та досить уже вам вправлятися в дотепності!

Хоче вибігати, але С в я т о с л а в наздоганяє її, хапає за руку.

С в я т о с л а в. Що ти їй наплів, баламуте?

О р е с т. Сказав, що ти до неї небайдужий...

С в я т о с л а в (*розгублено*). А вона?

С т е л л а. А я сказала, що цього не досить...

С в я т о с л а в. Що ж мені робити? Як прихилити твою душу?!

О р е с т. Мусиш зробити щось для цього села.

С в я т о с л а в. Зроблю неодмінно! Зі шкіри вилізу, а зроблю!!!

Заходить С т е п а н.

О р е с т. То що, хлопці, пом'янемо Стеллиного батька та й у дорогу?

С в я т о с л а в. Пом'янімо! Односельці й досі про нього тепло відгукуються — доброю був людиною... Та й доньку славну виховав...

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Висвітлюється лівий край сцени — орбітальна станція. На заднику — панель управління. Співробітники одягнені у сріблясті костюми, на головах — такі ж шоломи з невеличкими антенами. Вони уважно стежать за приладами і перемовляються між собою. Голоси у них — механічні, як у роботів, у мовленні — жодних емоцій.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Вам доручено відповідальне завдання — зібрати якомога більше даних про Землю — одну з найзагадковіших планет Всесвіту. Як тільки наша планета максимально наблизиться до неї, ваш човник вийде у відкритий простір. Перевірте ще раз прилади.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Прилади готові.

І н о п л а н е т я н к а (*не відриваючись від монітора гігантського комп'ютера*). Земля — велика. За якою її частиною ми спостерігатимемо?

1-й і н о п л а н е т я н и н. За одним з найбільших материків Землі — Євразією.

І н о п л а н е т я н к а. А точніше?

1-й і н о п л а н е т я н и н. За країною, що зветься Юкрейн.

І н о п л а н е т я н к а (*клацає пальцями по клавішах*). Юкрейн? Юк-рейн... У моєму комп'ютері є дані про анклав, карликові та острівні держави Землі, але відсутні будь-які згадки про цю країну.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Багато століть вона була частиною величезної імперії і, як пишуть всесвітні ЗМІ, лише нещодавно виборолася собі незалежність.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Розкажіть, що ви знаєте про неї.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Територія Юкрейну — шістсот три тисячі квадратних кілометрів, що в тисячу разів більше за нашу планету. В її надрах зосереджено близько п'яти відсотків мінеральних ресурсів Землі. Вона славиться мільйонами гектарів родючих ґрунтів і працюючими людьми, які дуже люблять співати.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Що значить — співати?

1-й і н о п л а н е т я н и н (*зазирає у свій нетбук*). Тут написано: «Передавати голосом власні почуття і своє ставлення до різних подій», але що це насправді, я не знаю. Якщо буде змога, запишіть хоч одну з їхніх пісень, щоб наші вчені змогли послухати й проаналізувати.

2-й і н о п л а н е т я н и н. На одному з сайтів Галак-нету я прочитав, що юкрейнци виливають душу в пісні й носять пісню в душі.

І н о п л а н е т я н к а (*встає від комп'ютера*). Що таке душа?

1-й і н о п л а н е т я н и н (*натискає невеличку кнопку на шоломі, кілька секунд мовчить*). Душа — це внутрішній психічний стан людини, з її настроями, переживаннями і почуттями.

І н о п л а н е т я н к а. Чому в нас відсутні душі?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Давним-давно жителі нашої планети мали душі й дуже короткий вік. Багатьох це засмучувало, тому Головний Командор попросив Верховне Божество подарувати усім безсмертя взамін на душі.

І н о п л а н е т я н к а. Жителі Юкрейну передають голосом своє ставлення до того, що бачать... Коли в мене буде вільний час, я складу пісню про свій комп'ютер, свою обсерваторію і свою планету.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Ти напишеш текст, але пісні з нього не виїде. Оскільки у нас відсутні душі, то ми позбавлені емоційних переживань, які властиві землянам.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Пишуть, що в Юкрейні дуже красиві жінки, а чоловіки в усі часи славилися відвагою, хоробрістю й лицарським ставленням до жінок.

І н о п л а н е т я н к а. Мабуть, жителі Юкрейну — дуже багаті й щасливі.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Ця країна завжди потерпала від далеких і близьких зажерливих сусідів. Коли наша планета востаннє максимально наближалася до Землі, Юкрейн лежала у руїнах і згарищах. Тоді один із наших астронавтів відзначив: «Найбільша біда цього народу — його поводити, які ніколи не можуть домовитися між собою, навіть перед загрозою зовнішнього вторгнення, і завжди чубляться за гетьманську булаву»... Сподіваюся, що за триста п'ятдесят років, які дорівнюють нашим десятиєм, життя там змінилося на краще.

І н о п л а н е т я н к а. Для чого нам проводити спостереження за тією країною, коли на сайтах Галак-нету є вся необхідна інформація?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Там багато домислів, здогадок і суперечливих свідчень, а Головний Командор звик довіряти лише перевіреним фактам. Чим більше ви запишете, тим більше роботи матимуть наші науковці.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Скільки часу нам відведено?

1-й і н о п л а н е т я н и н. Три години.

І н о п л а н е т я н к а. Нам дозволено контактувати з юкрейнцями?

1-й і н о п л а н е т я н и н. Небажано, але якщо виникне потреба, робіть це з розумом. Не будьте надто безпечними, щоб не поплатитися життям. І не дуже захоплюйтеся: запізнітися бодай на хвилину, назавжди залишитеся на Землі, й над вами проводитимуть досліди, як над тваринами.

Виходить.

І н о п л а н е т я н к а. Я хотіла би мати душу й пізнати всі ті відчуття, які переживають земляни.

2-й і н о п л а н е т я н и н. ЗМІ повідомляють, що переживання призводять до нервових розладів і невиліковних хвороб. Дуже часто вони стають причиною смерті.

І н о п л а н е т я н к а. Ти хочеш сказати, що пісня та безсмертя — несумісні?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Я не думав про це і тобі не раджу.

І н о п л а н е т я н к а. Чому?

2-й і н о п л а н е т я н и н. У нас були такі, що ставили подібні запитання. Їх садили в човники і відправляли у Всесвіт.

І н о п л а н е т я н к а. Вони там помирали?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Долаючи міжгалактичний простір, вони перетворювалися в невидиму матерію. Деякі з них потрапляли на Землю, щоб вселитися в душі немовлят.

І н о п л а н е т я н к а. На Землі вони ставали смертними?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Вони відрізнялися від звичайних землян своїми розумовими здібностями й талантами, за що терпіли кпини від оточуючих і знущання — від влади. Часто їх називали людьми «не від світу цього» або інопланетянами, але їхні справи ставали безсмертними.

І н о п л а н е т я н к а. Які справи?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Я більше нічого не знаю. Забудьмо цю розмову.

Він підходить до комп'ютера, за яким сиділа його колега, швидко клацає клавішами, відкриваючи сайти Галак-нету.

І н о п л а н е т я н к а (*сама до себе*). Куди потрапляють душі землян після смерті? А ті, які були послані з нашої планети, повертаються назад? Я неодмінно дізнаюся про це...

2-й і н о п л а н е т я н и н. Я знайшов цікаву інформацію про укрєйців. Їх називають нацією поетів.

І н о п л а н е т я н к а (*підходить до комп'ютера*). Хто такі поети?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Люди, які пишуть віршовані тексти, що згодом стають піснями... Ще вони дуже вільнолюбні й у всі часи боролися проти своїх поневолювачів.

І н о п л а н е т я н к а. Якби у них не було душ, вони б не писали пісень і не боролися за свою свободу?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Їхні жінки люблять прикрашати свої житла і розшивати нитками одяг.

І н о п л а н е т я н к а (*показуючи на свій костюм*). Навіщо його розшивати нитками? Це так важливо?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Земляни надають своєму одягу великого значення й часом платять за нього величезні гроші.

І н о п л а н е т я н к а. Цього хоче внутрішній психічний стан? Їм потрібні переживання?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Ти ставиш багато зайвих запитань. Коли ми повернемося назад, я скажу Головному Командорові, щоб цей файл витерли з твоєї пам'яті.

І н о п л а н е т я н к а. Якщо я залишуся на Землі, у мене з'явиться душа?

2-й і н о п л а н е т я н и н. Щоб мати душу, з нею потрібно народитися.

І н о п л а н е т я н к а. Я хотіла б народитися.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Це важкі муки.

І н о п л а н е т я н к а. Я ладна терпіти все, щоб дізнатися, що таке душа і пісня.

Виходить.

Заходить 1-й і н о п л а н е т я н и н.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Пора.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Ми готові.

1-й і н о п л а н е т я н и н. Я чув вашу розмову... Ти відповідаєш за неї... Вона дуже цінний працівник, я не хочу її втрачати.

2-й і н о п л а н е т я н и н. Зрозуміло.

Сцена затемнюється, звучить «космічна» музика.

З правого краю сцени лунає пісня «Цвіте терен» (2 перші куплети).

Промінь прожектора ледь висвітлює С т е л л у, яка стоїть біля тину, опершись на дерево.

С т е л л а. Господи, за що мені ця кара? Чи мало наплакалася за останні роки?! Я полюбила його всім серцем... А він!!! Ще й мати лають. Боже, боже! Рідна мати не вірить! Лярвою називає! Після цього й жити не хочеться. Коли б не боялася гріха, заподіяла б собі щось. Або подалась би в інші світи, якби була така змога. (*Підводить голову догори*). Ой, яка яскрава зірка! Відколи живу, такої не бачила. І здається, що вона світить тільки мені. Цікаво, чи є там люди? Які вони? Чи співають пісні?.. Скільки людей віками чи й тисячоліттями дивилися на цю зірку! І скіфи, і сармати, і трипільці... І нащадки наші з трепетом зводитимуть очі до неба...

*З темряви, присвічуючи ліхтариком, виходить Інопланетянка.
Прожектор яскравіше освітлює їхні постаті.*

С т е л л а сахається й відходить убік.

Інопланетянка. Хочеш на ту зірку, землянко? Я допоможу тобі.
С т е л л а (*перелякано*). Хто це так жартує? Кому робити нічого?!
Інопланетянка. Ти хто?

С т е л л а. А ти?

Інопланетянка. Я Інопланетянка.

С т е л л а (*гнівно*). Не знаю, пані, хто ви, але гріх глузувати з нещасної дівчини.

Інопланетянка. Я не глузую. Я прилетіла з планети Сто двадцять три мільйони чотириста п'ятдесят шість тисяч сімсот вісімдесят дев'ять, на яку ти дивилася. Я Інопланетянка.

С т е л л а. Ну й часи пішли! Біда через цих дачників. Мало того, що нищать природу і сміять скрізь, то ще й увечері страшно з хати вийти!

Інопланетянка. Не бійся мене. Як тебе звати?

С т е л л а (*зухвало*). Інопланетянка!

Інопланетянка. А я тоді хто?

С т е л л а. Опудало городне!

Інопланетянка. Що таке опудало?.. У моєму словниковому запасі немає цього слова...

С т е л л а. Диви! Прямо тобі «Театр на городі», як у телеведучої Ганни Секрет!

Інопланетянка. Я не театр... Я з тієї яскравої зірки... Я записала твою пісню. Заспівай іще.

С т е л л а затуляє рот рукою.

Інопланетянка. Не лякайся.

С т е л л а. Хоч би не почув ніхто, бо скажуть — геть здуріла. Ще й справді у психушку запруть.

Інопланетянка. Заспівай іще. У мене мало часу.

С т е л л а. А ти б співала, якби тобі наплювали в душу?!

Інопланетянка. У мене душі немає.

С т е л л а. Добре тобі!!! У нас теж, куди не кинь, — скрізь бездушні.

Інопланетянка. Я не чула, щоб земляни народжувалися без душ. Це нові досягнення ваших генетиків?

С т е л л а. Ні, вони народжуються з душами, але продають їх і гріха не бояться.

Інопланетянка. Продай мені свою.

Стелла. Чи ти здуріла?!

Інопланетянка. Давай зробимо обмін. Ти віддаси мені свою душу, і я залишуся тут, а ти полетиш на мою планету і житимеш вічно. Я читала, що земляни мріють про безсмертя.

Стелла (*вагаючись*). А хіба це можливо?

Інопланетянка. Так, лише не гаймо часу.

Стелла. І як мене величатимуть на твоїй планеті?

Інопланетянка. Ти станеш мною і носитимеш моє ім'я... Воно дуже легко запам'ятовується. П'ятсот п'ятдесят п'ять тисяч п'ятсот п'ятдесят п'ять.

Стелла. Знаєш, що означає моє ім'я? Зірка! Правда, я в дитинстві ненавиділа його, а тепер вдячна мамі... А в тебе не ім'я — якийсь порядковий номер... Дивні у вас батьки!

Інопланетянка. У нас немає батьків.

Стелла. Як це — немає?! А-а-а... У вас дітей приносять космічні лелеки!

Інопланетянка. На нашій планеті немає дітей. Коли виникає потреба в якихось працівниках, Головний Командор клонує їх, і вони відразу ж приступають до роботи.

Стелла. Обманюєш!

Інопланетянка. Ні. (*Підходить впритул*). Обміняймося тілами, поки мій напарник не з'явився.

Стелла. Чому я раніше не бачила вашої планети?

Інопланетянка. Вона наближається до Землі раз на триста п'ятдесят років.

Стелла. Що?! Хочеш сказати, що я звідти ніколи не повернуся?!

Інопланетянка. Не раніше ніж через триста п'ятдесят років.

Стелла. Та я ж нікого тут не застану. Може, вже й Землі не буде!!!

Інопланетянка. Ти здобудеш безсмертя.

Стелла. Не розумію, чому ти так хочеш стати людиною.

Інопланетянка. Щоб мати душу і співати пісні.

Стелла. У вас не співають пісень?

Інопланетянка. Ні.

Стелла (*розгублено*). А як же я буду без них?.. А втім, може, це й на краще...

Інопланетянка. Мінняймося, бо мені посилають сигнали.

Стелла. Що робити?! Такого шансу більше не буде!

Інопланетянка. Не буде.

Стелла. Гаразд. Я згодна! Все одно таким, як я, тут немає місця.

Інопланетянка. Підготуватися... Три, два, один.

*Накладає собі й Стеллі на голову металеві кільця.
Голос з-за сцени: «Святославе Андрійовичу! До-по-мо-жі-ть!»
Вибігає Ксеня Павлівна.*

Ксеня Павлівна. Донечко! Пробач мені! (*Падає на коліна й повзе до Стелли*). Не кидай мене напризволяще!

Інопланетянка. Жінко... не заважай...

Ксеня Павлівна (*до доньки*). Я не буду тебе ляяти... ніколи-ніколи... Якщо й дитинку народиш — не страшно... Якось вигодуємо.

Стелла. Мамо, що ви кажете?! Між нами нічого не було.

Інопланетянка (*до Ксені Павлівни*). Мовчи... Ти мені заважаєш.

Вбігає Святослав.

Святослав. Стелло! Куди це ти зібралася?! То неправда! Аврора збрехала! Вона ніколи не була моєю коханкою! У мене взагалі не було ніяких коханок, бо я любив лише дружину!

Стелла. Тепер мені байдуже!

Інопланетянка (*до Святослава*). Не підходь: у мене зброя. Один крок — і ти будеш паралізований.

З іншого боку виходить 2-й інопланетянин.

2-й інопланетянин. П'ятсот п'ятдесят п'ять тисяч п'ятсот п'ятдесят п'ять, нам пора телепортуватися.

Інопланетянка. Я... залишуся тут. (*До Стелли*). Починаємо обмін тілами.

2-й інопланетянин. Я забороняю.

Інопланетянка (*До Стелли*). Не слухай їх.

Стелла (*збуджено*). Видно, дарма називали мене Інопланетянкою. Я полечу на ту яскраву зірку! Прощайте!!!

Інопланетянка. Я залишаюся в Юкрейні.

2-й інопланетянин. Я заберу тебе силоміць.

Святослав. Стелло, я повернувся!

Стелла. Що?! Ви не поїдете до міста?

Святослав. Я буду поруч із тобою, нікому не дозволю тебе кривдити!

Стелла. Жартуєте?

Святослав. Ні! Я житиму трохи в місті, трохи у Вернигородку... А ти у вихідні приїздитимеш до міста...

Інопланетянка. Не слухай його... Залишилося десять секунд...

С в я т о с л а в. Я люблю тебе, Стелло!
 С т е л л а (*пошепки*). Не кричить... Люди почують...
 С в я т о с л а в. Хай чують усі! І в селі! І на всій Землі!
 І на тій далекій планеті! Я те-бе-е-люб-лю-у-у!

С в я т о с л а в підбігає до С т е л л и, пробує відтягнути від І н о п л а н е т я н к и.
 2-й і н о п л а н е т я н и н робить те саме.

С т е л л а (*плаче*). Я вам не вірю! Не хочу тут бути ні хвилини!
 І н о п л а н е т я н к а. Я хочу залишитися в Юкрейні.
 С т е л л а. Я хочу на ту яскраву зірку!!!
 С в я т о с л а в. Я лю-ублю тебе-е, Сте-е-елло!

Останнє слово відлунюється кілька разів. Світло гасне.
 Звучить «космічна» музика.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

С т е л л а в халаті сидить за письмовим столом, заваленим книгами, журналами, стосами паперів, і щось читає.
 Навишпиньки заходить С в я т о с л а в, одягнений у піжаму.
 С т е л л а його не помічає.

С в я т о с л а в (*удавано ображено*). О Боже! За що мені ця кара?!

С т е л л а рвучко зводиться, підходить до нього.

С т е л л а (*перелякано*). Що трапилося? Ти захворів?!
 Чи знову якісь неприємності у Спілці?

С в я т о с л а в підхоплює її на руки, кружляє по кімнаті, потім ставить на ноги й цілує.

С в я т о с л а в (*патетично*). Я чекав її цілих п'ять днів, місяця собі не знаходив...

С т е л л а. ...удень не спав, уночі не їв...

С в я т о с л а в. ...а вона прошвендяла по музеях! Замість того щоб побути з чоловіком, приголубити його, розпитати, які в нього гризоти, вона бесідує зі старим дідом!

С т е л л а. Святику, якби ти був у селі, ми бачились би щодня...

Стають одне проти одного, беруться руками в боки.

С в я т о с л а в. А мені там не комфортно!

С т е л л а. А я не можу кинути школу!

С в я т о с л а в. А я не хочу бути чоловіком на вихідні!

С т е л л а. А що ти обіцяв?! Тоді... перед... інопланетянами...

С в я т о с л а в. Я ж не думав, що зима буде такою затяжною і холодною!

С т е л л а. Я знаю, що робити! Цю зиму якось перемучимся, а влітку відремонтуємо твою сільську хату, зробимо опалення, ванну... обладнаєш собі майстерню...

С в я т о с л а в. Я хочу зробити в тій хаті музей старовини... Як ти на це дивишся?

С т е л л а. За — обома руками... *(Піднімає руки догори, потім опускає).*

С в я т о с л а в *(б'є себе кулаком у груди)*. Комусь моя ідея може здатися фантастичною, нереальною, але я свого досягну! Тим паче, що мої друзі-художники пообіцяли допомогти... Це має бути цілий комплекс — музеї ткацтва, ковальства, вишивки і гончарства...

С т е л л а. Ну, якщо буде музей ткацтва, я випрошу у мами вовняні килими й верети, виткані прабабусею... Вона часом зітхає: «Коли б мала гроші, то купила б собі щось сучасне»... Отож, ідею в цілому схвалюю... *(Сміється)*. Можеш вписати мене до оргкомітету... Давай доведемо до пуття мамину хату, вона добротна — покійний тато постарався. *(Змахує сльозу)*.

С в я т о с л а в. А Ксеня Павлівна що скаже?

С т е л л а. Я натякала — вона не проти... Поміняємо вікна й двері, підлоги... Добудуємо зо дві кімнати — для гостей...

С в я т о с л а в. Там і паркан треба поновити, і криницю почистити, і верх перекрити... Вже й не знаю, за що спершу братися: за музей чи за хату...

С т е л л а. Не треба поспішати, візьмемося помаленьку і за перше, і за друге...

С в я т о с л а в. Ти ж моя розумниця! Просто міністр фінансів... Та ні, куди тим міністрам, разом узятим, до тебе!

Обнімає С т е л л у і цілує.

То розкажуй, що знайшла цікавого в музеї! Я прийшов із майстерні — ти вже спала, не хотів будити...

С т е л л а. Там виставка скіфського золота й срібла, помилювалася шедеврами, поспілкувалася з науковцями...

С в я т о с л а в. Це тебе Стьопка заразив!

С т е л л а. Ні, я давно цікавлюся історією скіфів. Ти ж знаєш, скільки у нас курганів і городищ досліджено...

С в я т о с л а в. ...Степаном Задорожним...

С т е л л а. А скільки ще таємниць заховано в землі й, мабуть, ніколи не буде розкрито!

С в я т о с л а в. Хіба тільки скіфів вабили наші благодатні землі, води й ліси?! Інопланетяни й то зацікавилися нами... Ти не знаєш чому?

С т е л л а. Досить про це! Я ж просила...

С в я т о с л а в. Але якби твоя мама не гукнула мене, ти — аж страшно подумати! — була би вже там...

С т е л л а. Хай би не доводила мене до відчаю!.. А скіфи — цікавий і самобутній народ. Шкода лише, що ми так мало знаємо про них. (*Захоплено*). Про скіфів писав сам Геродот — батько історії!.. Вони дійшли до Сирії, а єгипетський фараон Псамметіх I урятував свою країну від розорення, запропонувавши завойовникам багатий викуп... У четвертому столітті до нашої ери Скіфія досягла розквіту, а на початку третього впала під ударами сильніших ворожих племен, залишивши для істориків ланцюжок загадок. (*Зітхає*).

С в я т о с л а в. Чого варта одна лише пектораль із Товстої Могили...

С т е л л а. ...яку виявив поет Борис Мозолевський... Могилу царя, де знайшли пектораль, як і багато інших, пограбували незадовго до приходу вчених. Археологи застали розкидані кістки, уламки ритуальних предметів і зброї. Вочевидь, грабіжники хазяйнували вночі, бо не побачили біля самого входу меча із золотою оббивкою на піхвах і пекторалі зі щирого золота вагою понад кілограм.

С в я т о с л а в. Ти так розповідаєш, ніби сама там була!

С т е л л а. Кажу ж тобі, що давно цікавлюсь, перечитала чимало книг... А золотий гребінь з кургану Солоха і срібна амфора з кургану Чортомлик, що знаходяться в Ермітажі! Це теж безцінні витвори, хоч і не належать нашому народу... Втім, що народу належить у цій країні?.. Це риторичне запитання... А скіфи не зникли безслідно! У наших жилах тече їхня дика кров...

С в я т о с л а в. Особливо у твоїх, серце моє.

С т е л л а. Я серйозно!

С в я т о с л а в. Я теж. (*Регоче*). Певно, в якомусь попередньому житті ти була Скіфською Царицею.

С т е л л а (*сердито*). Іди ти... в майстерню!.. Про нас так само ніхто не згадає через якихось дві-три тисячі років!

С в я т о с л а в (*ластиться*). Нас забудуть набагато швидше... Вибач, сонечко, я не збирався тебе образити... Я хочу, аби ти не хвилювалася, нічим не переймалася... жила біля мене, як у Бога за пазухою, купалася в достатку й моїй любові, як сир у маслі.

С т е л л а. Спасибі, коханий, я так і робитиму...

С в я т о с л а в. А про що ти говорила зі Стародубом?

С т е л л а (*з викликом*). Про любов...

С в я т о с л а в. Що-о-о?! З дев'яностолітнім дідом?! Він, звісно, на свій вік тримається гарно...

С т е л л а. ...пана Вернигори...

С в я т о с л а в. А що, в пана були коханки?! То, може, й діти позашлюбні zostалися?

С т е л л а. ...до старовини...

С в я т о с л а в. Он воно що! Слухай, ти мене так заінтригувала паном Вернигорою, що і я мимоволі починаю ним захоплюватися.

С т е л л а. Він того вартий! Павло Іванович Вернигора був археологом-аматором. Тривалий час він самотужки проводив розкопки, хоч і непрофесійно. Його багата колекція старожитностей, у якій знаходилися унікальні скіфські речі, неодноразово зазнавала злодійських нападів. Коли наприкінці ХІХ століття в губернському центрі відкривався історичний музей (так, нинішній краєзнавчий!), пан Вернигора дуже хотів там працювати, але йому відмовили. Незважаючи на це, він безкоштовно передав туди майже всю свою колекцію, яка стала основою експозиції. Під час революції голота пограбувала музей, тільки деякі експонати дивом урятував... тодішній директор Марко Стародуб... Так, так, батько нашого відомого краєзнавця Миколи Стародуба, до якого ти, Отелло, ледь не приревнував мене... У тридцять сьомому Марка Григоровича репресували і в сталінських катівнях назавжди зник його слід, рідні неотримали жодної звісточки...

С в я т о с л а в. Що ж йому пришили доблесні чекісти?

С т е л л а. Марко Стародуб був другом Павла Вернигори. Він випадково дізнався, що над паном згущуються хмари, і попередив його, а якісь «доброзичливці» донесли в НКВС... Пан, звісно, нікуди не тікав, отож його з дружиною, старшим сином, невісткою, двома внуками й прислугою розстріляли.

С в я т о с л а в. А в маєтку зробили трус?..

С т е л л а. Перевернули все догори дригом і в палаці, і в садибі, але нічого не знайшли. Згодом у палаці був дитячий притулок, а в сорок четвертому при звільненні села його зруйнували радянські солдати, бо там містився німецький штаб. Все, що залишилося, після війни люди розтягли на будівництво...

С в я т о с л а в. І тепер Ольга сіє на колишньому панському городі пшеницю!..

С т е л л а підходить до столу, дістає з конверта світлину, простягає С в я т о с л а в о в і, той бере, уважно розглядає.

С т е л л а. Ось таким був Павло Вернигора! Я попросила в музеї, аби зробили копію з його світлини.

С в я т о с л а в. Красень! Мужнє чоло, розумні очі, козацькі вуса. Я захоплений! Так і кортить написати його портрет... На фоні старожитностей чи з якоюсь скіфською річчю в руці...

С т е л л а. З гривною Скіфської Цариці!

С в я т о с л а в. А вона є в експозиції?

С т е л л а. Ні, тільки фото з довоєнного музейного путівника... Та ще Микола Маркович Стародуб захоплено розповідає, бо бачив її в дитинстві, навіть тримав у руках.

С в я т о с л а в. Яка ж вона, гривна Скіфської Цариці?

С т е л л а. Золота змія з головами на обох кінцях. Директорка пообіцяла зробити ксерокопію путівника і ще деяких паперів, де йдеться про скіфські скарби з колекції пана Вернигори...

С в я т о с л а в. Наприклад...

С т е л л а. Після Другої світової війни гривна Скіфської Цариці вигулькнула за кордоном, на одному з аукціонів. Та коли фахівці добряче роздивилися її, то виявили, що то... майстерна підробка кінця ХІХ століття, хоча й золота.

С в я т о с л а в. Овва! То, може, й інші скіфські речі з колекції пана Вернигори — теж фальшиві?

С т е л л а. Ті, що уціліли, — справжні.

С в я т о с л а в. А де гарантія, що та гривна — з колекції пана Вернигори?

С т е л л а. То була саме вона... А ще Микола Маркович Стародуб дав мені одну цікаву інформацію для роздумів... Ті люди, які розкопували скіфські гробниці, помирали молодими або були дуже нещасними... Не знаю, чи це правда, чи лише забобон...

С в я т о с л а в. У нас є наочний приклад! Наш дорогий Стьопочка! Він живий-здоровий, зате його дружина Лариса помирала в таких муках, що й найлютішому ворогові не побажав би...

С т е л л а (шулиться). Чогось мені сумно стало.

С в я т о с л а в. Затє я знаю, як намалювати пана Вернигору! З гривною Скіфської Цариці в руці... А тебе намалюю в царському одязі, з тією гривною на шії!.. А зараз ходімо снідати... Я зварив вернигородоцьку картоплю і засмажив вернигородоцьку гуску з вернигородоцькими яблуками.

Бере С т е л л у на руки й виносить.

ДІЯ ТРЕТЯ

Прошло 5 років. Головні дійові особи істотно змінилися — і зовні, і внутрішньо. С в я т о с л а в постригся, поголив бороду, носить модні костюми з яскравими краватками і палить дорогі цигарки. Він має вигляд самозакоханої людини. У С т е л л и — модна зачіска, манікюр, ледь помітний макіяж. Вона одягається у вишукані костюми й сукні, але обов'язково з фольклорними елементами, поводить ся впевнено й розкуто.

Ольга, Марина і Ксеня Павлівна постаріли.

КАРТИНА П'ЯТА

Сутеніє. І л о н а у спортивному костюмі сидить на лавці під дерев'яним парканом. Усю дію час від часу чути мукання корови, гелгання гусей, скрип криничного коловороту, гавкання собаки.

Г о л о с м а т е р і. Ілоно, ходімо вечеряти. Мабуть, її не буде...

І л о н а (голосно). Ще почекаю. Вона ж обіцяла...

Г о л о с м а т е р і. То подзвони, спитай, де вона...

І л о н а (так само). Набирала — не відповідає... Ідіть, мамо, до хати, а я трохи посиджую... (Тихо). Послухаю ці милі серцю звуки, яких так бракувало в місті... І хрущі розліталися... Господи, я вже

й забула, що таке хрущі! Думала, що давно пропали від усіляких нітратів, а вони, виявляється, гудуть і б'ються у вікна... Яка ідилія! Чого ж я, дурна, сиділа в тому місті?! Чого чекала? Манни з неба?!

Г о л о с С т е л л и. А я тобі ще коли казала: кидай! Слава богу, що повернулася!

Заходить С т е л л а в чорному брючному костюмі.

І л о н а зривається, з радісним вереском біжить до неї, обіймаються, цілуються.

С т е л л а. Вибач, що затрималася — була на діловій зустрічі. Рада, що ти нарешті зважилася.

І л о н а. Я сподівалася до останнього дня... Цілий рік наша ініціативна група зверталася в різні інстанції, та все марно. Завод оголосили банкрутом, продали за безцінь, обладнання порізали на металолом, а нас усіх — на вулицю... Добре хоч, що зарплату за весь рік віддали, бо були в боргах, як Сірко в реп'яхах...

С т е л л а. Квартиру продали?

І л о н а. І квартиру, і меблі... Слава богу, непогано... Хоч і страшно в такому віці починати все з нуля, але доведеться...

С т е л л а. Який вік?! Ви такі ще молоді! І не з нуля — хата он яка! Відремонтуйте — буде, як лялечка!.. Роботу теж знайдемо, і тобі, і твоєму чоловікові — в село прийшов серйозний інвестор... А діти де?

І л о н а. Не хотілося забирати їх зі школи посеред останньої чверті, хай довчатся ще цей місяць... У куми поживуть... Та й чоловіка з роботи не відпускають... *(Іронічно)*. Як написав заяву на звільнення, то помітили, що він класний спеціаліст, пообіцяли зарплату підвищити...

Г о л о с м а т е р і. Ілоно, є Стелла? Клич її в хату!

С т е л л а. Дякую, тьотю Явдоню, але я не надовго, ще хочу до мами забігти. А завтра приїду, то і наговоримось, і наспіваємось...

І л о н а. Спасибі тобі, подруго! Якби не ти, не знаю, що робила би... *(Після паузи)*. А на тебе люди в селі моляться!.. Мама з бабунєю постійно охають: «А це Стелла добилася... А це вона відстояла...»

С т е л л а *(столнено)*. Перебільшують... Нічого я особливого не зробила...

І л о н а. Як це не зробила?! Школу не дала закрити...

С т е л л а. Не сама — разом зі вчителями та батьками...

І л о н а. Мене це найбільше стримувало... Я б ще два роки тому вернулася, коли почалися пертурбації на заводі... Але думала: куди діти підуть? А сьогодні йшли мимо школи — око тішиться: стільки дітлахів.

С т е л л а. Багато молоді — і свої вертаються, і чужі приїжджають... А коли є в селі школа, то воно не пропаще...

С т е л л а опускається на лавку, спирається спиною на паркан, І л о н а сідає поруч.

І л о н а. А ФАП наш — взагалі диво!

С т е л л а. Не ФАП, а лікарня сімейної медицини... О, тут я підключила Святославого приятеля академіка Заведія. Борис Григорович — вчений зі світовим іменем. Він, правда, трохи бундючний... і ловелас — світ такого не бачив!.. Але з тих пір як купив у селі будиночок, перейнявся нашими проблемами. І Марина Петрівна працює на повний оклад, і сімейний лікар тут таки, в селі, поселився... Двічі на тиждень стоматолог приїздить... Депутати закупили обладнання, машину «швидкої допомоги».

І л о н а. А дорога яка!

С т е л л а. Тут моєї заслуги ні на грам. Це все інвестор, який засіяв поля й побудував переробні підприємства... Ото на кого треба молитися! Люди роботу мають і зарплати непогані...

І л о н а. Автобуси ходять регулярно... Аж не віриться!

С т е л л а. Це приватний перевізник Петро Рябокін. До речі, його батьки — родом з Вернигородка...

І л о н а. А музеї! Ніколи б не подумала, що до нас їздитимуть люди звідусіль!

С т е л л а. Тож кажу — оживає наше село... З поверненням тебе, люба подруго!

І л о н а (*здивовано*). А як ти тому фондові даєш раду?! Це ж стільки клопоту!

С т е л л а. О, то приємні клопоти! В нашому суспільстві є достатньо багатих людей, які не шкодують грошей на розвиток мистецтва, навчання талановитих дітей... Їм тільки треба натякнути, і вони відразу відгукуються... От нещодавно Оленка Маківчук, донька нашої однокласниці Таньки Ємець, повернулася з Польщі з міжнародного конкурсу... Таке дівча талановите! Як заспіває — мурашки по шкірі йдуть... Повела її до академіка

Заведія, той послухав, аж просльозився... І залюбки дав гроші на поїздку... *(Зітхає)*. Коли немає своїх дітей, то хоч чужим допомагатиму.

І л о н а. А чому... немає? Ніколи через громадську роботу? Чи Святослав не хоче?

С т е л л а. Він... дуже хотів сина... Але я не наважилася...

І л о н а. Ще не пізно!.. Старші жінки народжують без проблем...

С т е л л а. Ой, Ілонко! Ніколи не казала, тобі першій зізнаюся... Мабуть, я піду від нього.

І л о н а *(кривиться)*. Розлучення, по-моєму, такий болісний процес... Така травма...

С т е л л а. Офіційного розлучення не буде, бо ми не одружувалися.

І л о н а. Чому?!

С т е л л а. Хіба штамп у паспорті робить сімейне життя щасливішим? Чи, може, оберігає від невдач?.. Але інтелігентні люди повинні розлучатися інтелігентно. Тому ми залишимося друзями, будемо й надалі плекати наше спільне дитя — наш заповідник.

І л о н а. Краще б ви плекали хлоп'ятко... Чи дівчинку...

С т е л л а озирється по боках, ближче підсувається до І л о н и.

С т е л л а. Я тобі ще дещо розповім... Тільки ж ти анічирк.

І л о н а. Мовчу як риба!

С т е л л а *(збентежено)*. Я... я заключила угоду зі... Скіфською Царицею... і мушу її дотримуватися.

І л о н а затуляє рукою рота.

Не бійся, я з глузду не з'їхала, хоч дехто ще й досі називає мене поза очі Інопланетянкою... Ти ж знаєш, що археолог Степан Задорожний розкопав на колишній панській садибі скарб...

І л о н а. Це той, що до тітки Ольки залицяється?

С т е л л а. Ти диви! Тільки вчора приїхала, а вже всі сільські плітки знає!.. Так от про скарб... Якесь невідоме чуття підказувало мені, що десь він має бути... що пан Вернигора не все віддав до історичного музею... А ще коли прочитала про ту гривну, то взагалі спокій утратила... Отож заплющ очі й уяви собі таку картину...

Затемнення. Тихо лунає тужливий звук скрипки. Промінь прожектора висвітлює С т е л л у і З а д о р о ж н о г о.

З а д о р о ж н и й. Стелло, а може й справді гривна Скіфської Цариці — всього лише містифікація?

С т е л л а. Не вірю! Не знаю, для чого була виготовлена підробка, але сам оригінал є... І знаходиться десь отут... неподалік...

З а д о р о ж н и й. Хоч візьми та перекопай колишню панську садибу... Та якби ж знаття, де саме копати!

С т е л л а. Ой друже! Скільки вже там копали! І якісь вчені офіційно, і місцеві скарбошукачі потай... А може, хтось і викопав та мовчить?.. Якою вона була, та Скіфська Цариця?..

З а д о р о ж н и й. Тепер уже ніхто не скаже... Хіба проведемо спиритичний сеанс і викличемо дух пана Вернигори...

С т е л л а (з викликом). Краще — Скіфської Цариці!

З а д о р о ж н и й. Знаєш, коли я десять років тому розкопав могилу Скіфського Царя, то подумав, що десь і Цариця похована.

С т е л л а (заклинає). Велична Скіфська Царице, вийди з мороку ночі! Ти уявити не можеш, що рівно через двадцять п'ять віків...

З а д о р о ж н и й. ...знайшлися двоє диваків...

С т е л л а. Дружяко, ми з тобою ще й поему напишемо... Знайшлися двоє диваків, Скіфська Царице, яких цікавить твоя золота гривна у вигляді змії...

Мелодія скрипки сильнішає.

С т е л л а перелякано тулиться до З а д о р о ж н о г о.

З темряви вибігають дівчата у скіфських костюмах, виконують танок і зникають.

Потім з'являється Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. Її голос лунає, ніби з погребя.

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. Я тут! Чого тремтите, сміливці?.. Для чого вам моя золота гривна?.. За неї дехто наклав головою!

С т е л л а (налякано). Але ж вона була і є?

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. Була і є!

С т е л л а (певніше). Десь отут, на колишній панській садибі?

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. На колишній панській садибі!

З а д о р о ж н и й. Скажи, Скіфська Царице, де...

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. А ви знаєте, яку ціну платили ті, хто розривав царські поховання?

С т е л л а. Знаємо!

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. І готові платити?!

З а д о р о ж н и й. Готові... Кажі свої умови!

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і. Ти проживеш лише рік після того, як візьмеш мою гривну до рук.

За дорожний. Згоден... Я на більше й не сподіваюся, бо хвороба доїдає мене, як іржа залізо...

Тінь Скіфської Цариці. То моє прокляття! *(До Стелли)*.
І ти, жінко, згодна?

За дорожний. Скіфська Царице, не чіпай її! Я сам...

Тінь Скіфської Цариці. Ні, вона теж заплатить, тільки меншу ціну. Вона житиме довго-довго, як та чорна баба, що ходить вашим селом... Але не матиме найголовнішого — дітей!.. *(До Стелли)*. Я давно хотіла тебе побачити, жінко! Твій портрет, де ти зображена у царському одязі, з моєю золотою гривною, побував на стількох виставках, і тебе називали Скіфською Царицею!.. А ще, кажуть, написала п'єсу «Донька Скіфського Царя»... Ти згодна?

Стелла. Згодна!

Тінь Скіфської Цариці. Жити без дітей?! Не думай мене обманути, бо твої діти довго не житимуть, навіть усиновлені... Згодна?

Стелла. Згодна! Кажі, де гривна!

Тінь Скіфської Цариці. Запитайте в тієї баби, що завжди ходить у чорному. Вона знає... Крім гривни, повинні бути золоті сережки, великі скроневі підвіски, три широкі золоті браслети і п'ять золотих перснів...

Знову тужливо звучить скрипка. Прожектор гасне. З темряви лунає розпачливий голос Ілони.

Ілона. Ой, дурна ж ти, подруго! Ой дурна! Для чого тобі здалася та гривна?! Хай би ще лежала в землі! Чи хай би Степан сам...

Стелла. Я хотіла захистити добре ім'я пана Павла Вернигори. Та й сам скарб став національним надбанням...

Ілона. А я думала, що в наш час не знайдеться людей, здатних пожертвувати особистим щастям заради... А заради чого, не розумію... Заради держави? Заради науки? Заради далеких таємничих скіфів?.. Хто це оцінить?! Хто скаже тобі спасибі, моя неприкаяна подруго?!

КАРТИНА ШОСТА

Сільський музей народного побуту. У кутку — розписана піч, біля неї рогачі, коцюба, хлібна лопата, діжа для тіста. Ліворуч — великий різьблений мисник з глиняними мисками й тарелями, праворуч — застелений рядном ослін, над ним жердка з одягом. На покуті божниця з іконами, завітчана рушником і сухим зіллям, лампадка. Посередині — мальована скриня, застелена

домотканою веретою, ткацький верстат і прядка. О л ь г а, в українському костюмі й коралях, зав'язана квітчастою хусткою, ходить по кімнаті, часом щось поправляє чи міняє місцями. Зупиняється перед іконами і хреститься.

О л ь г а. Де ті журналісти?! Хоч би нічого не забути! (Поправляє коралі). Вже й заспокійливого напилася, але душа йде у п'яти. Ніби й не вперше, а все одно боязко...

Заходить К с е н я П а в л і в н а з букетом-маковійкою і полумиском пирогів.

К с е н я П а в л і в н а (кланяється). З Маковієм тебе, Олю! Принесла свяченого зілля і пирогів з маком, бо ти ж, бідолашечка, либонь, забула, що сьогодні свято.

О л ь г а. Доброго дня, тьотю Ксеню! (Цілує в щоку, забирає гостинці). Не забула, та не мала часу в церкву піти. Ще вдосвіта сюди прибігла... Дивлюся, чи все гаразд...

К с е н я П а в л і в н а. Не могли на інший день призначити святкування?!

О л ь г а. Хіба в інший день зберете стільки людей?! А так підуть з церкви — і прямо до нас!..

К с е н я П а в л і в н а. Вже йдуть, цілими сім'ями, старі й малі.. А скільки міських наїхало! І туристи, і журналісти... А художники — я ж їх майже всіх знаю — в церкві були, на службі...

О л ь г а. То й добре, що збираються люди, бо я завжди боюся, аби майдан не був порожній!

К с е н я П а в л і в н а. Хвилюєшся, як студентка перед іспитом?

О л ь г а. А ви б не хвилювалися?! Таж із Києва ціла делегація прибуде — вчені, артисти... І навіть міністр!

К с е н я П а в л і в н а (скептично). Велике цабе міністр!

О л ь г а. Може, й маленьке, але для районних чиновників переполох... Воно й на краще... Коли почнуть чогось комизитися, я їм скажу прямо в лоб: «Привозили міністра? Привозили! Танцювали перед ним навприсядки? Танцювали! Тепер шукайте для заповідника все, що пообіцяли!»

К с е н я П а в л і в н а. Там навіть академік є!

О л ь г а. З черговою... аспіранткою?

К с е н я П а в л і в н а. Ні, з дружиною і внучкою.

О л ь г а. А Стелла Михайлівна де?

К с е н я П а в л і в н а. Зустріне в аеропорту поважну пані з діаспори й привезе сюди.

О л ь г а (нерішуче). А Святослав Андрійович?

К с е н я П а в л і в н а (*зітхає*). Приїхав... Ловить із професором рибу.

О л ь г а (*пошепки*). А це правда?.. Ну... що Стелла... пішла від нього?

К с е н я П а в л і в н а хитає головою і витирає очі краєчком хустки.

О л ь г а. Вибачте, ради Бога... Я ненароком... Я не хотіла...

К с е н я П а в л і в н а. Поки народ збереться, піду додому — нагодую курей і дам собаці води...

О л ь г а. Якщо вам неважко, дайте сухаря моєму Сіркові, бо здохне від голоду... Забула за нього...

К с е н я П а в л і в н а. Коли я йшла з церкви, твій Сірко сидів коло... Святослава Андрійовича й професора Яковлева і наминав мисливські сосиски.

О л ь г а. От бридкий собацюра! Як не прив'яжу, все одно скине ошийника через голову і втече!

К с е н я П а в л і в н а. Зате він загальний улюбленець! Художники прийшли й відразу ж цікавляться: «А де ваш знаменитий пес?»

О л ь г а. Еге ж! Орест Марусяк заходить зі... Степаном і гукає з порога: «Як там поживає Сірко?» А я йому жартома: «Запитали б краще, як я живу»...

К с е н я П а в л і в н а. Той Степан Задорожний... дуже добрий чоловік... Йди, Олю, за нього й не...

О л ь г а (*незадоволено*). Тьотю Ксеню!!!

К с е н я П а в л і в н а. Зрозуміла — мовчу... (*Виходить*).

О л ь г а. Так, він справді дуже добрий, а головне — порядний... Але... страшно мені... Втім, він ще нічого й не казав конкретно...

В цей час долинає голос знадвору: «Сірко, не йди за мною! Кому кажу! Сірко-о!!! Посидь під дверима!»

О л ь г а. Орест? Сам чи зі Степаном?! Ой Господи! Хоч би не заходили... Бо один почне червоніти, мов хлоп'як, і зітхати, а другий — брати на кпини мене і його...

Б'є себе долонями по щоках, поспішно поправляє хустку, обсмикує спідницю. Заходить О р е с т.

О р е с т. Доброго дня, Олю! Будь здорова зі святом!

О л ь г а (*знічено*). Дякую! І ти будь здоровий!

О р е с т. Я тебе шукаю на майдані... *(Захоплено)*. Там таке робиться! Одні грають, другі співають, художники й народні майстри розкладають свої роботи... *(Вагається)*. Маєш кілька вільних хвилин?

О л ь г а. Чекаю столичних журналістів. Вони приїхали годину тому, сільський голова повіз їх до нашого інвестора... А ти щось хотів?

О р е с т. Як кажуть у селі моєї дружини, буквально дві слові... *(Перемінається з ноги на ногу)*. Це стосується Степана...

О л ь г а *(обурено)*. Знайшов коли!.. У нього, зрештою, язик є чи немає?!

О р е с т. Він тобі ще нічого не казав?

О л ь г а. А збирався?

О р е с т. Та якийсь він дивний останнім часом... Нікуди не ходить, ні з ким не спілкується, окрім мене... слова зайвого не витягнеш... І так змарнів... Запитував, чи нічого не болить, — він сердиться... То я думав, може, ти щось знаєш... Ну... Може, він щось пропонував, а ти відмовила...

О л ь г а. Я теж звернула увагу, що він не такий, як був раніше... Але не хочу лізти в душу... Ще — чого доброго — подумає, що чіпляюся... Може, він сумує за донькою? Все-таки, на чужині...

О р е с т. Він сам її туди відправив... Закінчила дівка на відмінно Могилянку, а роботи — ніц... То Степан підключив усіх впливових людей, у тому числі й Святослава, аби допомогли їй виїхати... Тим паче, вона вийшла заміж, має доброго чоловіка, житло, скоро й матір'ю стане... Так що справа не в доньці, там якась інша причина...

О л ь г а. І Стелла нічого не знає?

О р е с т. Мабуть, знає, але не хоче казати... То, може, б ти, Олю, спонукала його до розмови... Він же небайдужий до тебе... В нього так очі горять, коли бачить тебе...

О л ь г а. Горіли, Оресте, горіли... А тепер охололи... Може, зустрів якусь... як ви там кажете?... мисткиню?..

О р е с т. Ні, Олю, тут щось набагато серйозніше...

До музею заходять Журналістка з мікрофоном і Оператор з камерою. Орест відкланюється.

Журналістка. Доброго дня! Ви господиня цього музею?

О л ь г а. Так, я директор заповідника.

Журналістка. Чудово! Отже, Ольго *(дивиться в записник)* Василівно, розкажіть, будь ласка, про свій заповідник і нинішнє свято!

Оператор чіпляє Ользі до сорочки мікрофон, налаштовує камеру і махає рукою — починаємо.

О л ь г а (*врочисто*). Наш заповідник розпочався з цієї хати. Художник Святослав Безкоровайний багато років виношував заповітну мрію — створити музей подільського побуту. Отож, купив у Вернигородку хату під солом'яною стріхою, відремонтував її, реставрував багато старих речей, зокрема скриню, ткацький верстат, мисник, які ви тут бачите... Багато експонатів зібрала разом із учнями його дружина Стелла Невінчана, коли вчителювала в нашій школі. Почин Святослава Безкоровайного підтримали його друзі — художники Орест Марусяк, Петро Степовий, Михайло Окіпняк, археолог... (*голос її тремтить*) Степан Задорожний... Вони купили ще чотири хати, що пустували поруч, і, як кажуть, дали їм друге життя. Тому в нас також є музеї ткацтва, ковальства, вишивки і гончарства. Дехто зі скептиків скаже, що занадто голосно сказано для звичайної хати — музей. Але в цих хатах — не просто побутові речі, а наша історія, наша минувшина, наші витоки. Сюди приїздить багато екскурсійних груп, особливо влітку. У нас проводяться культурно-мистецькі свята, пленери художників і народних майстрів... При заповіднику діє дитяча студія... Оце щойно вийшов її керівник Орест Марусяк. Талановитий художник і педагог від Бога. Бо не кожен митець буде займатися з дітьми та ще й задарма...

Ж у р н а л і с т к а. О, дякую! Ми візьмемо в нього інтерв'ю!.. Розкажіть ще про фінансування...

О л ь г а. Святослав Андрійович вклав сюди великі кошти зі своєї Шевченківської премії. Степан Задорожний віддав винагороду, що йому виплатили за скарб... Підтримує нас благодійний фонд, яким опікується Стелла Невінчана... Спочатку працювали, так би мовити, на ентузіазмі, але згодом Святослав Андрійович разом зі Стеллою Михайлівною підготували необхідні документи і добилися, аби нас узяла на баланс держава... Сьогодні ми відкриваємо ще один музей... Як ви знаєте, археолог... Степан Задорожний... на колишній садибі пана Вернигори знайшов предмети з поховання Скіфської Цариці... Самі скарби передані до Києва, а наші майстри зробили копії з них та інших предметів скіфської культури, аби сучасники змогли відчутти дух скіфської доби...

Ж у р н а л і с т к а. Дякую, Ольго (*дивиться в записник*) Василівно.

О п е р а т о р. Ми підемо туди і зробимо пару кадрів перед відкриттям.

Виходять.

О л ь г а (*прихиляється до одвірка*). Господочку! Що я плела?! В голові усе перекапустилося, в роті пересохло... Люди подумують: перелякана сільська тітка... Розповідаю їй не тямлю що, бо перед очима стоїть Степан... Його непокірний сивий чуб, сірі, аж голубуваті, очі... (*Озирається, тихіше*). Степаночку! Хіба ж ти не бачиш... хіба не відчуваєш, що я тебе люблю? Я нікого не любила в житті, а заміж вийшла тому, що боялася зостатися старою дівкою... Я ж була на сьомому небі, коли ти позаминулого року на іменини подарував мені цю хустку, а минулого, до дня Матері, оці коралі... Я завтра ж скажу йому... завтра ж..

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

КАРТИНА СЬОМА

Музей скіфської культури. Сцена затемнена. На заднику — панорама дикого степу зі скіфською бабою та силуетами скіфських воїнів. Через якусь мить промінь прожектора вихоплює постать Степана Задорожного.

З а д о р о ж н и й. Це все було насправді чи наснилося? І відкриття музею, і стільки радісних облич... І мені люди дякували. А що я такого зробив?! Завдяки бабі Орисі викопав гривну Скіфської Цариці, яку одні вважали навіки втраченою, інші — взагалі неіснуючою!.. І чого Ольга так жалібно дивилася на мене? Вона сказала: «Поговоримо завтра, пане Степане»... А до того завтра (*дивиться на мобільник*) лишилися лічені хвилини... Як їй сказати? Й-а-ак ска-за-ати?! То було це чи наснилося?..

Г о л о с і з к у т к а. На-сни-и-и-ло-ся...

З а д о р о ж н и й. Тю, вже щось ввижається. (*Хреститься*). І не пив же багато — лише дві чарки... То було чи наснилося?.. А втім, що таке наше життя? Тільки сон... Короткий сон!

Г о л о с і з к у т к а. Коро-о-откий со-о-он...

З а д о р о ж н и й (*радісно*). Стелло, це ти?! А я вже було подумав — Скіфська Цариця...

С т е л л а підходить до З а д о р о ж н о г о, стає поруч, кладе руку йому на плече.

С т е л л а. Не бійся, вона тебе вже покарала — забрала дружину... І донька не повернеться...

З а д о р о ж н и й (*зітхає*). Там їй буде краще... Дав би бог, щоб пологи пройшли без ускладнень! Тоді я спокійно зможу...

С т е л л а. Піти до Ольги Василівни? Вона ж до міста не поїде!.. А тут що робиш?

З а д о р о ж н и й. Те, що й ти.

С т е л л а. Мені стало сумно у гамірному товаристві. Я попросила в Ольги Василівни ключа й захотіла побути трохи на самоті.

З а д о р о ж н и й. Не боїшся Скіфської Цариці?

С т е л л а. Вона сюди не прийде, бо тут немає оригінальних предметів. Її тінь чи дух може з'явитися лише там, де є речі, яких вона торкалася.

З а д о р о ж н и й. Ти зважилася остаточно?

С т е л л а. На дев'яносто дев'ять відсотків.

З а д о р о ж н и й. Я тебе розумію, як ніхто інший... А Святослава не впізнаю... Бундючний, мов індик! Нас із Орестом сторонитися — потис для годиться руку, запитав сухо про справи — та й усе. Проте я, на відміну від Ореста, не серджуся на Святослава, бо він дуже допоміг мені, коли... моя Лариса захворіла... Зіпсувала чоловіка слава! Навіть за стіл за всіма не сів, повіз міністра в «Лісову сторожку». А раніше і чаркувався, й пісні співав...

С т е л л а. Степане, досить про нього!.. Ти говорив із Ольгою Василівною?

З а д о р о ж н и й мовчить, С т е л л а повертається, зазирає йому в очі.

У тебе сльози на очах?! Що трапилося?

З а д о р о ж н и й. Оля — гарна жінка, але нам не бути разом... Я щось їй збрешу, аби не казати занадто жорстокої правди...

С т е л л а. Друзяко, що ти верзеш?.. Скіфська Цариця просто налякала нас... Тобі ж легше?!

З а д о р о ж н и й (*зціпивши зуби*). Кажуть, перед смертю трохи попускає... Давай поговоримо завтра вранці.

С т е л л а. А чому не зараз?

З а д о р о ж н и й. Не хочу тут, ще й у присутності Скіфської Цариці.

С т е л л а. Я ж тобі пояснювала, що...

З а д о р о ж н и й. Ти дечого не знаєш... Вчора увечері прийшла баба Орися і принесла срібну сережку Скіфської Цариці...

С т е л л а (*перелякано*). Що?! Оту, якої не вистачало?.. Ти в неї ще щось випитав?..

З а д о р о ж н и й. Оскільки пан Вернигора передчував, що за ним придуть, то, вочевидь, вийняв скарб із хатнього тайника, аби закопати на городі... Але, поспішаючи, загубив сережку. А баба Орися, тобто дівчинка Оришка, знайшла її за панською стайнею, коли вранці виносила з кухні помії...

С т е л л а. Вона розповідала, що її мама була в пана кухаркою...

З а д о р о ж н и й. Дівчинка збиралася віддати сережку панові, але того ж дня його з родиною та слугами, в тому числі й Орисиних батьків, розстріляли... Орися здогадалася, де пан заховав скарб... На смітнику... Тому приклала те місце камінням, а на осінь посадила дубка...

С т е л л а (*вражено*). То баба Орися таки сказала, де копати? А ти не зізнався! Хвалився — сам знайшов!..

З а д о р о ж н и й. Вона просила не казати нікому, доки жива... Повторювала: тоді, як руки складу, робіть що хочете... Хранителька панського скарбу!

С т е л л а. Ні, скіфського!.. Чому ж вона мовчала? Боялася, що і її вб'ють?!

З а д о р о ж н и й. Ясна річ, боялася... А ще сподівалася, що настануть кращі часи і з'явиться молодший син пана Вернигори Тарас Павлович...

С т е л л а. Той, що воював у війську Петлюри, а потім емігрував за кордон?.. Я читала його спогади про події тих літ, видані в Торонто.

З а д о р о ж н и й. Не можу збагнути, чому пан не віддав до музею деяких речей із поховання Скіфської Цариці? І навіщо він зробив копію гривни?

Чути скрип дверей і кроки. С т е л л а знімає руку зі Степанового плеча.

С т е л л а (*тремтячим голосом*). А чому ти залишив тут сережку?

З а д о р о ж н и й. Боявся, аби не загубити... Після вихідних завезу до Києва... І спогади баби Орісі... Я тихенько записав їх на диктофон, старенька й не здогадалася...

Заходить О л ь г а. С т е л л а і З а д о р о ж н и й полегшено зітхають.

О л ь г а. Художники пішли до Ксені Павлівни, в духмяне сіно, а я... а мені не спиться...

С т е л л а. Я теж піду, а ви... поговорить... *(Виходить)*.

О л ь г а *(озирається)*. Прямо тут?

З а д о р о ж н и й. А чом би й ні?! Адже ця експозиція...

О л ь г а. ...поріднила нас... більше ніж роки попереднього знайомства...

З а д о р о ж н и й. Увімкнути світло?

О л ь г а. Не треба, посидьмо в сутінках.

З а д о р о ж н и й знімає з плечей піджак, стелить, сідають з О л ь г о ю, вона схиляє голову на його плече.

З а д о р о ж н и й. Як там твоя Оксанка?

О л ь г а. Дякую, добре. Дасть Бог, до зими стану бабою. Сумно мені без неї. Вдень, поки в роботі, забуваю, а ввечері... хочеться... вовком вити.

З а д о р о ж н и й. Чув, що твій... чоловік об'явився...

О л ь г а. На днях один наш родич повернувся з Португалії...

З а д о р о ж н и й. І що?

О л ь г а. Передав... мій... колишній... гроші, аби купила каблучку для Оксанки... І переказав, що в нього там дружина й маленька дитина... Так що я вже не солом'яна вдова!.. *(Після паузи)*. Отож, якщо ти готовий щось сказати...

З а д о р о ж н и й зціплює зуби, губи його тремтять.

Тільки ти нічого поганого не подумай... Я не набиваюся...

З а д о р о ж н и й. Ти, Олю, дуже гарна і дуже добра жінка... Я прикипів до тебе серцем, але...

О л ь г а *(крізь сльози)*. Вибач... Я все розумію... Ти однолюб...

З а д о р о ж н и й. Так, я люблю Ларису і дуже скоро піду до неї.

О л ь г а *(кричить)*. Куди?!

З а д о р о ж н и й. Олю, я важко хворий, дні мої пораховані.

О л ь г а. Невже не можна щось вдіяти?..

З а д о р о ж н и й. Пізно, Олечко... Ніхто, крім Стелли, не знає... Навіть донька не здогадується... Я пишу їй, що здоровий і щасливий... Їй не треба хвилюватися: вона вагітна... Олюню, я попрошу тебе єдине — писати їй листи з моєї електронної пошти від мого імені... якомога довше... Стелла знає адресу...

О л ь г а. У тебе та сама біда, що була в дружини?
З а д о р о ж н и й. У мене одна біда — прокляття Скіфської Цариці.
О л ь г а. Не треба! Її сьогодні стільки разів згадували...
З а д о р о ж н и й. ...що її тінь бродить десь поруч...
О л ь г а (*тремтить*). Тепер я боятимусь іти додому.
З а д о р о ж н и й. Я проведу. Ходімо!

Зводяться, З а д о р о ж н и й бере О л ь г у за руку, та підносить її до своїх уст. У дверях з'являється Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і.

З а д о р о ж н и й. Ти прийшла, Скіфська Царице? Я готовий!.. (*До Ольги*). Не плач за мною. Ще до угоди зі Скіфською Царицею я знав, що не довго протягну, тому й не пропонував тобі нічого. Але ці п'ять років мої сірі будні скрашувало спілкування з тобою... Не кажи нікому про нашу останню зустріч і про Скіфську Царицю... Передай Оресту, нехай на моєму надгробку вирубає гривну у вигляді змії...

О л ь г а (*лементить*). Степаночку, я не відпущу тебе! (*До Скіфської Цариці*). Не розлучай мене з ним! Невже ти ніколи не любила?! Столичний професор розповідав, що ти не змогла змиритися зі смертю Царя і наказала поховати тебе неподалік від нього!.. Залиши мені Степана! Або забори мене замість нього!!!

Т і н ь С к і ф с ь к о ї Ц а р и ц і заперечливо киває головою і виходить, З а д о р о ж н и й за нею, О л ь г а зриває хустку, розпускає волосся і голосить.

КАРТИНА ВОСЬМА

Простора майстерня Святослава Безкоровайного. На великій стіні — вікно, завішене атласними гардинами. Уздовж стін стоять і лежать картини різних розмірів. У лівому кутку — незастелена канапа, у правому — столик, на ньому джезва, глиняні чашки, попільничка, пачка цигарок, пляшка з-під коньяку і кристалеві келишки. По майстерні розкидані гіпсові погруддя, бронзові статуєтки, старі ікони, стоси мистецьких альбомів і книг, пляшки з-під горілки й шампанського. С в я т о с л а в, одягнений у чорний дорогий костюм, сидить посеред майстерні у червоному шкіряному кріслі й палить цигарку. Обличчя в нього забрежкле, неголене, під очима мішки, волосся розкуйовджене.

Клацає замок у дверях, сторожко заходить С т е л л а з сумкою в руках.

С т е л л а. Доброго дня, Святославе! Я не перерву творчий процес?

С в я т о с л а в. Навіщо ж так офіційно? *(Зводиться)*. Раніше ти говорила — Святику... Заходь! Я саме... збирався тобі телефонувати... Сідай *(показує рукою на крісло)*. Каву будеш?

С т е л л а *(стримано)*. Дякую, не хочу.

С в я т о с л а в. А коньяк?

С т е л л а. Не буду. І тобі не раджу!

С в я т о с л а в. Але у мене — душевна драма! Якщо від мене пішла кохана жінка, то що робити? Повіситися *(руками імітує зашморг)* чи застрелитися *(великим пальцем правої руки цілиться під серце)*?

С т е л л а. Святославе, не дурій! Ти ж розумний і сильний чоловік. Принаймні був таким...

С в я т о с л а в *(підходить до неї)*. Набридло! Хочу бути дурненьким і безвольним!.. Провідна зірка, яка світила впродовж останніх п'яти років... яка надихала мене... зникає з мого небосхилу, а я не можу її втримати!.. Як там казала Аврора? Святослав Безклепкий? Чи Святослав Безхребетний?

С т е л л а. Ні, краще — Святослав Самозакоханий!

С в я т о с л а в. Ну, чого тобі бракувало?! Все було, є і буде, доки дригатимусь! *(Падає перед нею на коліна, прикладає руку до серця)*. Не йди — я цього не переживу! Ноги тобі цілуватиму, на руках носитиму! *(Обіймає її за ноги, припадає головою до колін)*. Життя без тебе втратило сенс!

С т е л л а *(пручається)*. Святославе, досить! Не блазною! Мені набридла роль зірки — хочу бути просто жінкою... Дружиною! Розумієш?

С в я т о с л а в *(зводиться)*. А хіба ти не була нею весь цей час?

С т е л л а *(рішуче)*. А таки ні! На всіх твоїх вернісажах і творчих вечорах мене величали натхненницею, музою, ну і, звичайно ж, провідною зіркою... Хтось сп'яну навіть назвав твоїм найкращим твором...

С в я т о с л а в. Та це академік Заведій... А може, професор Яковлев?..

С т е л л а. Отож бо, оточив себе професорами, академіками, чиновниками від культури! Щодня виставки — як не твої, то чужі... конкурси і пленери, де ти почесний голова... бієнале, трієнале... ще якась чортівня... Щодня фуршети й брейк-кава, аби не сказати — п'янки...

С в я т о с л а в. А знаєш, чим відрізняється алкоголік від академіка? (*Регоче*). Перший думає, де б це зранку випити, а другий журиться, як би не набратися... Ото й усього!

С т е л л а. Дуже дотепно! І доречно... За стільки днів я застаю його тверезим і намагаюся серйозно поговорити, а йому смішки!

С в я т о с л а в. Тобі не подобаються мої друзі — професори й академіки? Не прожену ж я їх... І не я за ними бігаю, а вони — за мною!

С т е л л а. Ти влучно сказав — бігають. А не задумувався чому? Аби погрітися у променях твоєї слави!.. Дружина колишня про тебе згадала, і донька лепською стала, хоч до рани клади, ніби не вона відвертала від тебе голову... Та я не про них, а про так званих друзів...

С в я т о с л а в. А може, не треба?

С т е л л а. Ні, якщо вже почали цю розмову, то давай закінчимо! Де твої справжні друзі? Ті, які тебе виручали не раз, які допомагали тобі, вірніше, нам, створювати заповідник! Ті, які самовіддано працювали при спорудженні вернигородоцької церкви! Чому ти відцурався Ореста Марусяка, інших нетитулованих художників?

С в я т о с л а в. О, ти не можеш без Марусяка! Якби я був ревнивцем, уже задушив би його власноруч або найняв кілера!..

С т е л л а. Тю, дурний!

С в я т о с л а в. Та вони... самі... Вони заздрісники й нездари! Не можуть мені пробачити Шевченківської...

С т е л л а. Що ти верзеш?! Не смій!

С в я т о с л а в. Та це якось вирвалося... Так, вони талановиті хлопці, але немає в них харизми...

С т е л л а (*глузливо*). Такої, як у тебе?! (*Гірко*). Забронзовів ти, голубе, ой забронзовів!.. І справді, випробування славою виносять не всі — у багатьох паморочиться голова...

С в я т о с л а в. Ти про що?

С т е л л а. Не прикидайся! (*Загинає пальці*). На будинку, де ти народився, й твоїй рідній школі тобі впочепили пам'ятні дошки! На художній школі — бронзовий барельєф!.. Навіть на цій майстерні — мармурова пам'ятна табличка... Це нормально?! Дивуюся, чом на нашій сільській церкві ще не з'явилася табличка з прізвиськом благодійника!

С в я т о с л а в. Я не хотів... руками-ногами впирався... Мене змусили: сказали — потрібно для громадськості, для міста...

С т е л л а. Слухай, чоловіче, Ліна Костенко знайшла силу волі, аби відмовитися від ордена Ярослава Мудрого, який їй пропонував Кучма, і Героя України, що хотів тицьнути Ющенко! Коли б ти не хотів, ніхто не примусив би силоміць! Так що не чіпляй мені

локшину на вуха! *(Далі загинає пальці)*. У Спілці художників поставили твоє гіпсове погруддя! В художньому училищі вчать твої іменні стипендіати! *(Знесилено опускається у крісло)*. Я тебе просила-молила! Ти ж не був таким раніше... Як тебе зіпсувала слава!.. А ці постійні випивки! Подивися на себе в дзеркало! На кого ти схожий?! Ніби дід вісімдесятилітній!.. І з яких пір ти спиш у костюмі?!

С в я т о с л а в. Велике діло — костюм! Чи він у мене один?! Золотко, не сварися, мені й так дуже зле... Учора... трохи перебрал...

С т е л л а. Якби ж тільки вчора! Знову пиячили весь день?

С в я т о с л а в *(опускається біля її ніг, кладе голову на коліна)*. Так, спочатку пили у Заведія на кафедрі, обмивали його нову машину, звідти подалися до Яковлева в майстерню, пили за диплом онучки... *(Важко зітхає)*. Потім Окіпняк похвалився, що в нього є ящик справжнього чеського пива й червона риба... *(Чухає потилицю)*. Далі сиділи в якомусь генделику... Більше нічого не пам'ятаю... Зранку Степовий телефонував, питав, як здоров'я... Виявляється, він посадив мене в таксі й попросив шофера, аби довів сюди і поклав на канапу.

С т е л л а. Допився до чортиків!

С в я т о с л а в *(цілує її руки)*. Пожалій мене, серденько, я такий нещасний.

С т е л л а. І не подумаю!

Зводиться, відчиняє вікно, С в я т о с л а в так і стоїть на колінах біля крісла.

Провітрю трохи, бо від перегару вже й мені погано. Ти щось їв? *(Святослав киває головою)*. Добре, що похмелитись устиг!

С в я т о с л а в *(повзе до неї на колінах)*. Не йди від мене! Я виправлюся — дай тільки шанс!

С т е л л а відвертається від нього, йде до канапи, застеляє, С в я т о с л а в зводиться, обтрушує штани на колінах, прибирає на столі.

С т е л л а. Якщо я залишуся, то порозганяю твоїх... друзів по пляшці й примушу тебе чимось зайнятися!

С в я т о с л а в *(після паузи)*. У мене депресія і творчий застій. За півроку нічого не намалював...

С т е л л а (*сiдає на канані*). Через пiвлiтру павуки заснували палiтру? А полотно припало пилом... Хiба ти маєш час?! Коли не пиячиш iз друзками, то впиваєшся славою: даєш iнтерв'ю, перерiзаєш стрiчки на пам'ятниках, виступаєш на конференцiях, зiбраннях, ювiлейних вечорах... Для цього теж потрібнi час i здоров'я, пане Безкоровайний!

С в я т о с л а в. Так, панi Невiнчана, воляче здоров'я треба мати, аби нести хрест слави.

С т е л л а. Справдi, я так i залишилася Невiнчаною!

С в я т о с л а в. А хто винен?! Я ж казав: давай повинчаємося в Преображенському соборi! А ти затялася: колись не дозволялося, щоб при живiй дружинi вести iншу пiд вiнець... Тепер багато хто так робить! Подивись на бiзнесменiв, депутатiв, полiтикiв, урештi-решт, акторiв i співакiв! Та я вже з владикою було домовився! Він сам обiцяв обвiнчати... (*Смiється*). За певний гонорар, ясна рiч... А ти вперлася!

С т е л л а. А з Богом?

С в я т о с л а в. Ти про що?

С т е л л а. З Богом ти не домовився? Його не пiдкупив?

С в я т о с л а в. Не можна пiдкупити того, кого немає!

С т е л л а. Не смiй! Ти ж в останнi роки навернувся, було, до Бога... Ходив на великi свята в собор... Дав грошi на будiвництво вернигородоцької церкви... Я думала, що ти щиро, а то була показуха!

С в я т о с л а в. Нi, я шукав Бога, але, на жаль чи на щастя, не знайшов... А ти знайшла с в о г о Бога? Ти так само постійно щось шукаєш. То вiрила у своє неземне походження й ледь було не полетiла з iнопланетянами... То захопилася скiфськими богами i при цьому переймалася будiвництвом церкви.

С т е л л а (*схоплюється*). Але й ти на цiлий рiк з головою поринув у скiфськi легенди й мiфи. (*Заплющує очi*). А якi чудовi декорацiї та ескiзи костюмiв створив ти до вистави «Донька Скiфського Царя», що й досi з великим успiхом йде на сценi нашого театру...

С в я т о с л а в. А все завдяки тобі! Ти з таким захватом розповiдала про Скiфiю на вечiрцi...

С т е л л а (*сумно*). В оцiй майстернi...

С в я т о с л а в (*мрiйно*). В оцiй майстернi (*обiймає Стеллу*) режисер Влас Бондаренко поклявся, що поставить п'єсу про скiфiв, i ти написала її за мiсяць...

С т е л л а (*пригортаючись*). Написала, а Влас дотримав свого слова! Його дружина, хореограф Дана Соколовська створила прекрасні танці... А твій друг Олег Чуприна... до речі, теж колишній... написав божественну музику...

С в я т о с л а в (*цілує у щоку*). Ти моя скіф'янка! Що б я робив без тебе? Їй-бо спився б...

С т е л л а. Зі мною теж співаєшся...

С в я т о с л а в. Дай мені шанс!

За дверима чути гамір.

Кого це приніс той, кого в хаті не згадують? Дай-но подивлюся!

Відчиняє двері, до майстерні зі сміхом ввалюються академік З а в е д і й, професор Я к о в л є в, художники О к і п н я к і С т е п о в и й та Аврора. В О к і п н я к а торба, з якої стирчить ковбаса і пляшки з випивкою, у С т е п о в о г о в о — дві пляшки пива і в'язка тарані. А в р о р а тримає ананас і гроно бананів.

З а в е д і й. Кому тут погано?! Ми прийшли полікувати хворого! (*Побачивши Стеллу, роззубився*). Але, видно, йому надали першу необхідну допомогу без нас.

Ватага завмирає.

С в я т о с л а в (*знічено*). Стелла... повернулася... до мене...

С т е п о в и й. Цю гарну подію треба негайно обмити!

С т е л л а (*тихо*). Святику, я даю тобі шанс!

О к і п н я к. Мабуть, ми трохи невчасно... Товариство, ходімо до мене! Хай наші голуб'ята поворкочуть.

Я к о в л є в (*стогне*). Я не дійду — в мене труби горять.

А в р о р а. Ще наворкочуться.

С т е л л а (*благально*). Святику, ти мене чуєш?!

С в я т о с л а в. Так-так, люба, дякую... Проходьте, панове! Авроро, клади ці африканські дари! Ти з ними схожа на мавпу!

Гості підходять до столу. С т е п о в и й відкорковує пляшки з коньяком і горілкою. А в р о р а нарізає ковбасу, накладає на скибки нарізного батона, поливає зверху майонезом. Я к о в л є в розливає випивку в келишки.

А в р о р а. Професоре, не лийте благородні напої у мензурки! Зараз я піду на кухню і принесу нормальні склянки! (*Збирається йти*).

О к і п н я к. Авроро, зачекай, тут є господиня!
С т е л л а. Але, мабуть, вона дуже недоречна...
С в я т о с л а в (*розгублено*). Ну, чого ти?.. Приєднуйся до нас...
Я багато не питиму... А завтра — зав'язую! (*Б'є себе в груди*).
Не зійти мені з цього місця!

С т е л л а бере з крісла сумку і йде до дверей.

Я к о в л е в. Куди ви, пані Зірко?
С т е л л а (*обертається*). Поїду на кілька днів до мами. (*Замріяно*).
Там так гарно! Цвітуть айстри й чорнобривці. Достигає виноград
і волоські горіхи падають у пожовклу траву.

Я к о в л е в. Рибонько, ви так славненько розказуєте, що аж
мені знову захотілось у Вернигородок. Ваша мама чудова жінка!
Давайте я вас завезу! Ось вип'ємо за ваше зі Святославом примирення
й поїдемо... Я й вам налив... Хоч пригубіть! А потім я — ваш
покірний слуга!

О к і п н я к. Професоре, і ви сядете за кермо напідпитку?

Я к о в л е в. Думаєш, не втримаю?

О к і п н я к. Таж даїшники на кожному кроці!

Я к о в л е в (*гордовито*). Боюсь я їх, як торішнього снігу!
Та я з головним міліціантом області п'ю частіше, ніж з вами!
Він молиться на мене після того, як його дочку на ноги поставив.

О к і п н я к. Молитися треба до Бога — під ним усі ходимо.

С т е л л а. Можна купити машину, водійські права, головного
міліціонера, але не Всевишнього... Приємного відпочинку, панове!

С в я т о с л а в (*непевно*). Я... завтра... приїду...

С т е л л а виходить.

О к і п н я к. На вашому місці я б кинувся за нею.

С в я т о с л а в. Та я... та вона... та ми...

А в р о р а. Корчить із себе казна-що!

С в я т о с л а в. Ти її ніколи не любила... Ти взагалі нікого
не любила в цьому житті!

О к і п н я к (*схидно*). І в попередніх теж.

А в р о р а. Вона тебе використала, а тепер кидає!.. Якби
не ти, співала б вона ще по бур'янах! Вона ж не сповна розуму!
І я ще раз у цьому переконалася! Бо нормальна жінка не покинула
б такого чоловіка!

С в я т о с л а в. Авроро, чому твій бридкий язик досі не всох?!

О к і п н я к. Чесно кажучи, мені часом шкода Стелли... Вона була
інопланетянкою не тільки в селі, а й у наших мистецьких колах...

С т е п о в и й. Бо залишилася в душі такою ж доброю, порядною і трохи наївною... Ти, Авроро, не робила би стільки добра для інших, навіть якби мала чоловіка-мільярдера... Хоча й дивні в неї захоплення — то інопланетяни, то скіфи...

С в я т о с л а в. Кожна нормальна людина звертає свої погляди і в минуле, і в майбутнє. Без цього не можливо!

З а в е д і й. Стелла — свята жінка! (*Єхидно*). Тільки лайдакові трапилася... А яку вона п'єсу написала!.. Моя дружина в захваті...

Я к о в л є в. Я не дуже вірю, що вона сама писала. То Святослав заплатив добрячий гонорар якомусь бідному письменникові.

О к і п н я к. Ні, Стелла написала сама, і досить талановиту річ.

А в р о р а. Хоч лайте мене, хоч ріжете, але то... чортзна-що і збоку бантик! Я розуміюся в театральному мистецтві!!!

С т е п о в и й. Як казав наш вузівський викладач, у ковбасних обрізках ти розумієшся... А ми теж добрі! Може, вони дійсно помирилися б, а тут нас принесло!

Я к о в л є в. То ми скоренько вип'ємо й розбіжимося...

С в я т о с л а в. Ні, друзі, ви нікуди не спішіть — пийте, веселіться... Зачините потім майстерню і віддасте ключ вахтеріві... А я піду...

О к і п н я к. Куди?

С в я т о с л а в. Додому... Прийму душ, відісплюся, а потім... Потім вирішу, що робити... Викличте мені таксі... Я чекатиму біля під'їзду...

С в я т о с л а в виходить. Компанія мовчить.

За дверима чути вовтузіння, потім грукіт.

С т е п о в и й. Він розбив мармурову табличку...

А в р о р а. Кретин!

О к і п н я к. Табличка не винна — сказав би один класик...

З а в е д і й. Між іншим, я за неї заплатив чималі гроші... Здав би краще у наш вузівський музей!

Чути, як С в я т о с л а в кричить: «Стелло, де ти? Ще в місті?! Заходь додому! Я переодягнуся, приведу себе в норму і гайнемо в село! Я люблю тебе, Сте-елло!»

Про авторку

Валентина Петрівна Сторожук (Буздиган) – поетеса, прозаїк, дитяча письменниця, фольклористка, краєзнавець.

Народилася 28 березня 1966 року в с. Білашки Погребищенського району Вінницької області.

Закінчила з відзнакою бухгалтерський відділ Вінницького технікуму громадського харчування (1984) та філологічний факультет Вінницького державного педінституту (1988).

Більше двадцяти років працювала в культурі: була науковим працівником Вінницького літературно-меморіального музею Михайла Коцюбинського, завідувачкою відділу організаційно-методичної та дозвіллевої роботи Вінницького обласного центру народної творчості.

З 2010 року – заступник головного редактора журналу «Вінницький край».

Вірші пише з-за шкільної парти, друкується з 1980 року.

В доробку письменниці – поетичні збірки «Без тижня рік» (1990), «Пам'ять Шипшини» (1999), «Дивина» (2002), «Сонцепоклонник: поетичний вінок Михайлові Коцюбинському» (2002), «Третя Пречиста» (2005), «Зелена Неділя» (2006), «Голос трави» (2010), «Я – зичниця» (2015), роман «Чорна черешня» (2011), книги для дітей «Рукавичка: стара казка на новий лад» (2005), «Сосонка» (2006), «Рятівник» (2009).

Співатор півника «Музей-садиба Михайла Коцюбинського» (1997), довідників «Народні майстри Вінниччини» (2003), «Вінниччина фольклорна» (2004), видання «ВАТ «Вінницька обласна друкарня: Історія та сучасність» (2004), упорядник книг «Інтелігент з душею сівача: вінницькі письменники про Михайла Коцюбинського» (2005), «Миле серцю Поділля: поетична антологія» (2006), «Подільський фольклор у збиранні та дослідженні: тези міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 105-ій річниці з дня народження Г. Танцюри» (2006), «Соняшник: збірник для дітей» (2009), співупорядник збірника «Легендарна Буша: Історія, перекази, поезія» (2004).

Редактор, автор передмови чи післямови чотирьох десятків поетичних, прозових, мистецьких та наукових видань.

Поезії Валентини Сторожук увійшли до антологій «Стоголосья: Поетична антологія Вінниччини ХХ століття» (2002), «Книга про матір: Українська поезія ХІХ-ХХІ століть» (2003), «Квіт подільського слова: Антологія творів сучасних поетів Вінниччини» (2006, 2010), «Краса України» (2006), «Дністрове гроно: літературно-мистецька Ямпільщина» (2015), хрестоматії з літератури рідного краю «Подільські криниці. Випуск третій» (2006), альманахів «Подільське перевесло» (2008, 2009), «Собор» (2008), «Подільське перевеслечко» (2011), «Вінниця дзвінка» (2013).

Її вірші поклали на музику Василь Остапенко, Станіслав Городинський, Ральф Мархлевський, Василь Папаїка, Ольга Янушкевич, Володимир Косенко, Дмитро Шевчук.

У своєму рідному селі Білашки записала близько 500 прислів'їв і приказок, понад 200 повір'їв, весільний обряд, близько 300 пісень, 70 з яких вийшли окремим збірником «Червона калина, листячко зелене» (1992).

Лауреат обласної молодіжної премії ім. М. Трублаїні (1989), всеукраїнських літературних премій ім. Михайла Коцюбинського (2000), Євгена Гуцала (2002), «Благовіст» (2006), літературно-мистецької ім. Марка Вовчка (2008), ім. Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2010), ім. Анатолія Бортняка (2013).

Заслужений працівник культури України (2006).

Член Національних спілок письменників (1998) та журналістів України (2009).

Живе в селі Сосонка Вінницького району.

ЗМІСТ

Пам'ять душі	3
Нитка Аріадни	23
Переклад із ластовиної	33
Нічия	49
Підслухана розмова	69
Тасмниця старого дзеркала	84
Бомж і бомжишка	112
Черепаха	120
Бабина Балка	141
Пучок нагідок	171
На Білому Камені	188
Гривна Скіфської Цариці	198

Літературно-художнє видання

Сторожук Валентина Петрівна

ПЕРЕКЛАД ІЗ ЛАСТОВИНОЇ

Проза

Редактор - Любов Загородня

Дизайн і комп'ютерна верстка - Леонід Дідур

Підписано до друку 06.11.2015
Формат 64x90/16. Папір газетний.
Друк офсетний. Гарнітура Cambria.
Умов. друк. арк. 16,0. Обл.-вид. арк. 14,88.
Наклад 1000 прим. Зам. № 11149.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 603-000, 69-67-69.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.

21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 603-000, 69-67-69.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>